

**А. Ткачук, В. Толкованов, С. Марковський, Н. Мікула,
О. Дацко, О. Пастернак**

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІЙ

Науково-практичний посібник

**ІКЦ «Легальний статус»
Київ – 2011**

ББК 65.04я7

К64

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Інституту регіональних досліджень НАН України як науково-практичний посібник (протокол №10 від 23 грудня 2010 р.).

*Видання підготовлено за підтримки:
проекту “Підтримка децентралізації в Україні” – DESPRO.*

gtz

Видання виготовлено за підтримки:

Програми Ради Європи «Посилення місцевої демократії та підтримка реформ місцевого самоврядування в Україні» та Програми Німецького товариства технічного співробітництва (GTZ) в Україні “Сприяння економічному розвитку та зайнятості в Україні”

Погляди, викладені тут, належать авторам цієї роботи і не можуть ні за яких обставин вважатися такими, що виражають офіційну точку зору проекту “Підтримка децентралізації в Україні” – DESPRO, Програми Ради Європи “Посилення місцевої демократії та підтримка реформ місцевого самоврядування в Україні” та Програми Німецького товариства технічного співробітництва (GTZ) в Україні “Сприяння економічному розвитку та зайнятості в Україні”.

Ця інформація та розробки є вільними для копіювання, перевидання та поширення по всій території України всіма способами, якщо вони здійснюються безоплатно для кінцевого споживача та якщо при таких копіюванні, перевиданні та поширенні є обов’язкове посилання на автора і суб’єкта майнового права на цю інформацію та розробки.

К64 Конкурентоспроможність територій : практ. посіб. / А. Ткачук, В. Толкованов, С. Марковський, [та ін.]. – К. : Легальний статус, 2011. – 252 с. : іл. – Бібліогр. : с. 239–251.

ISBN 978-966-8312-66-3

Посібник має на меті дати читачу першу загальну і деяку спеціальну інформацію з питань конкурентоспроможності територій, яка може бути використана для практичної роботи в регіонах щодо оцінки їх конкурентоспроможності і підготовки стратегій регіонального розвитку, регіональних програм підвищення конкурентоспроможності, а також надати відповідні рекомендації представникам органів влади, територіальних громад та іншим зацікавленим особам щодо використання системного підходу при формуванні і реалізації стратегії розвитку регіону, що забезпечувала би високий рівень конкурентоспроможності. Призначений для керівників державних органів влади та органів місцевого самоврядування, наукових працівників, аспірантів, викладачів ВНЗ, усіх, хто займається питаннями конкурентоспроможності, регіональної політики і транскордонного співробітництва.

ББК 65.04я7

ISBN 978-966-8312-66-3

© Інститут громадянського суспільства, 2011

© ІКЦ «Легальний статус» (макет), 2011

ЗМІСТ

Вступ	5
-------------	---

РОЗДІЛ 1. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІЙ: ПОНЯТТЯ, МЕТА, ЗАВДАННЯ, ПРІОРИТЕТИ

1.1. Регіон як суб'єкт конкурентної боротьби в умовах глобалізації	7
1.2. Чинники забезпечення конкурентоспроможності територій	18
1.3. Конкурентні переваги і їх роль у забезпеченні комплексного розвитку регіону	29
1.4. Системний підхід до формування стратегій регіонального розвитку в контексті забезпечення конкурентоспроможності територій	36
1.5. «Полюси» конкурентоспроможності і їх формування	44

РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІЙ

2.1. Роль формальних і неформальних інституцій у підвищенні регіональної конкурентоспроможності	51
2.2. Загальна характеристика системи документів прогнозування та планування регіонального розвитку в Україні	60
2.3. Сучасне та перспективне законодавство у сфері планування і прогнозування регіонального розвитку України	64

РОЗДІЛ 3. ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ

3.1. Об'єкти, суб'єкти та мета застосування інструментів управління регіональним розвитком	80
3.2. Класифікація, механізм взаємодії та принципи застосування інструментів управління регіональним розвитком	84
3.3. Організаційно-планувальні інструменти управління регіональним розвитком	89
3.4. Інфраструктурні інструменти регіонального розвитку	92
3.5. Ресурсні інструменти управління регіональним розвитком	94

РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ БАЗИСУ ТА ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІЙ

4.1. Засади розроблення та реалізації програми підвищення конкурентоспроможності території	98
4.2. Методологічні підходи до дослідження конкурентоспроможності територій	104
4.3. Факторний аналіз конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку території	140
4.4. Визначення та відбір цілей і завдань підвищення конкурентоспроможності території	143

РОЗДІЛ 5. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

5.1. Визначення транскордонного співробітництва. Єврорегіони як інституціональна форма транскордонного співробітництва	148
5.2. Історія становлення та сучасний стан транскордонного співробітництва в Україні та інших європейських країнах, характеристика основних єврорегіонів	152
5.3. Існуючі проблеми у транскордонному співробітництві та шляхи їх розв'язання	155
5.4. Транскордонні кластери, поняття, моделі транскордонних кластерів	162
5.5. Етапи розвитку кластерів, методи ідентифікації транскордонних кластерів	168
5.6. Український та зарубіжний досвід щодо розвитку транскордонних кластерних ініціатив і транскордонних кластерів	174

Додатки

Додаток А	182
Додаток 1. Конфігурації середовища території PESTE-аналізу	186
Додаток 1.1. Визначення та аналіз кластерів території	187
Додаток 2. Таблиця систематизації результатів PESTE-аналізу	189
Додаток 3. Методологія обчислення Індексу людського розвитку та Індексу рівня життя населення	191
Додаток 4. Таблиця систематизації результатів SWOT-аналізу	197
Додаток 5. Рівень керованості органами публічної влади субіндексів та складових ІГК	199
Додаток 6. Класифікація змінних ІГК залежно від їх керованості органами публічної влади	200
Додаток 7. Глобальний індекс конкурентоспроможності України 2009–2010 роки	213
Додаток 8. Таблиця 1. Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, за регіонами України, %	217
Продовження додатка. Таблиця 2. Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	219
Додаток В. Таблиця В.3. Бальна шкала оцінок культурних ресурсів регіону	221
Додаток С. Таблиця В. 1. Пам'ятки археології, історії, монументального мистецтва, архітектури та містобудування, садово-паркового мистецтва і ландшафтів в Україні	234
Додаток Д. Таблиця Д.1	238
Бібліографія	239

ВСТУП

У сучасному глобалізованому світі тотальної конкуренції за ресурси, робочу силу, ринки збуту кожна держава, окремі регіони і громади, аби забезпечити своє процвітання та розвиток, комфортне і безпечне середовище проживання людини, мають бути конкурентоспроможними щодо інших держав, регіонів та громад.

Під час аналізу політики конкурентоспроможності регіонів постає питання: яка основна мета її забезпечення? В Україні за період незалежності більшість стратегій та механізмів забезпечення конкурентоспроможності (від рівня держави до рівня територіальних громад) основною метою визначають нарощення валового національного, регіонального продукту та максимальні обсяги залучених інвестицій для розвитку регіону. Однак, якщо проаналізувати досвід розвинених країн, метою пропонованих стратегій та механізмів забезпечення конкурентоспроможності є передусім зростання добробуту населення, а також формування резервів розвитку для майбутніх поколінь. І тому, незважаючи на згорання діяльності багатьох промислових підприємств на території ЄС, США, можемо спостерігати збереження високого рівня розвитку територій та добробуту населення. Натомість в Україні рівень життя населення і привабливість для проживання більшості регіонів з найвищим рівнем розвитку виробництва та кількістю інвестицій на душу населення часто демонструють найнижчий рівень життя населення, що свідчить про певні диспропорції між ефективністю пропонованої політики забезпечення конкурентоспроможності та реальними результатами її реалізації.

Тенденції соціально-економічного розвитку України показують, що резерви факторної конкурентоспроможності (дешева робоча сила і традиційний експорт товарів із низькою доданою вартістю) вичерпали або вичерпають себе у середньостроковій перспективі. На місцях органи місцевої влади, особи, відповідальні за забезпечення прогресу регіону не завжди обґрунтовано визначають пріоритетні напрями розвитку територій, необхідні чинники формування конкурентних переваг та копіюють підходи інших регіонів щодо залучення інвестицій, активізації наявного потенціалу, що переважно не дає очікуваних позитивних результатів.

Однією із основних причин неефективності пропонованих досі механізмів забезпечення конкурентоспроможності є відсутність поліструктурного підходу і комплексного бачення основних орієнтирів розвитку території. Адже конкурентоспроможність держав, регіонів чи територіальних громад формується на кількох рівнях і залежить не лише від обсягів виробництва, інвестування і наявних ресурсів, а й передбачає формування цілісної системи конкурентних переваг на міжрегіональному, мегарегіональному та міжнародному рівнях. Через те актуальними питаннями сьогодення є комплексне оцінювання ресурсного потен-

ціалу, розроблення програм його активізації та пошук нових джерел розвитку і забезпечення конкурентоспроможності регіонів України.

Сьогодні відбувається зміна парадигми регіонального розвитку, що вимагає переосмислення нормативного забезпечення регіонального розвитку якраз через призму конкурентоспроможності регіонів та територій, урахування європейського і світового досвіду. У цій роботі здійснено огляд чинної нормативної бази України щодо регіонального розвитку і конкурентоспроможності територій, механізмів активізації територіальних громад, підходів до оцінювання та актуалізації регіонального потенціалу, які доцільно враховувати при розробленні засад забезпечення конкурентоспроможності територій.

Про необхідність забезпечення конкурентоспроможності окремих територій не лише в межах держави, а й у глобалізованому просторі свідчать дослідження провідних світових економічних організацій (Світового економічного форуму, Європейської комісії тощо), зокрема формування рейтингів конкурентоспроможності не лише держав, а й регіонів. Така трансформація статусу та ролі регіону, розширення можливостей реалізації власного потенціалу передбачає зміну організаційних механізмів і науково-методичного обґрунтування базису регіональної конкурентоспроможності та нового системного (поліструктурного) підходу для її забезпечення. Тому у XXI столітті для українських територій необхідне розроблення індивідуальних стратегій розвитку, забезпечення регіональної конкурентоспроможності та програм її реалізації, з урахуванням наявної специфіки території і її резервного потенціалу.

Цей посібник має на меті дати читачу першу загальну та деяку спеціальну інформацію з питань конкурентоспроможності територій, яка може бути використана для практичної роботи в регіонах щодо оцінювання їх конкурентоспроможності та підготовки стратегій регіонального розвитку, регіональних програм підвищення конкурентоспроможності. Також метою посібника є надання відповідних рекомендацій для представників органів влади, територіальних громад та інших зацікавлених осіб щодо використання системного підходу при формуванні і реалізації стратегії розвитку регіону, що забезпечувала б високий рівень конкурентоспроможності, а також щодо практичних аспектів застосування методик її оцінки й ефективного використання наявних конкурентних переваг територій для забезпечення їх сталого розвитку.

РОЗДІЛ 1. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІЙ: ПОНЯТТЯ, МЕТА, ЗАВДАННЯ, ПРІОРИТЕТИ

1.1. Регіон як суб'єкт конкурентної боротьби в умовах глобалізації

XXI століття характеризується зміною підходів щодо бачення пріоритетів регіонального розвитку. Глобалізаційні процеси стимулювали вихід на міжнародну арену не лише окремих держав, а й регіонів, міст і навіть базових адміністративних одиниць найнижчого рівня. Відповідно регіон стає суб'єктом конкурентної боротьби на різних рівнях: локальному, регіональному, державному, міжнародному, а тому значно загострилося питання забезпечення конкурентоспроможності не тільки держав, а й окремих територій, що стимулює до перегляду базових концепцій регіонального розвитку. Це зумовило появу нового поняття – «глобальність», яке характеризує специфіку регіонального розвитку в умовах глобалізації і є результатом суперечливої взаємодії глобалізації та регіоналізації, синтезом глобальних та локальних процесів розвитку окремого територіального утворення, держави і світового господарства [1]. Глобалізація стимулює зростання ефективності глобальних комунікаційних систем, мобільності, що сприяє зменшенню впливу географічного розташування регіону на його бізнес-активність та привабливість для інвесторів, активізації руху капіталу на рівні окремих територій, позиціонуванню регіону як окремого суб'єкта конкурентної боротьби [2]. Як зазначають І. Гладій та В. Чужиков, виникнення терміна «новий регіоналізм» передбачає, що саме регіони стають ключовими центрами конкуренції та можуть характеризуватися високим конкурентним статусом, внаслідок чого посилюється регіональна співпраця всередині окремих держав і транскордонних територій, що сприяє формуванню спільних конкурентних переваг, стратегій і програм розвитку [3; 4, с. 25]. У своїх дослідженнях Н. Мікула, А. Мокій та ін. вказують, що для багатьох регіонів України така співпраця є необхідною для більш ефективного використання наявного ресурсного потенціалу з метою стимулювання сталого зростання, зокрема за рахунок впровадження моделей регіонально-секторальної інтеграції, створення регіональних об'єднань за типом єврорегіонів та інших [5; 6, с. 252–254]. Зважаючи на глобалізаційні процеси, конкурентоспроможність регіону сьогодні розглядають не лише в межах окремої держави, а й у світових масштабах [7]. Як зазначають А. Гальчинський, О. Власюк, І. Лукінов, для посилення глобалізації необхідно переглянути існуючі підходи до формування політики регіонального розвитку, що була б орієнтована на забезпечення сталого розвитку і підвищення конкурентоздатності регіонів [8, с. 328].

Саме процес глобалізації став чинником загострення потреби формування власної конкурентоспроможності регіону, що зумовило необхідність перегляду існуючої політики стимулювання регіонального розвитку і забезпечення відповідних конкурентних переваг. Згідно з концепцією глобальної конкурентоспроможності регіонів, запропонованою вченими Інституту економіки промисловості НАН України, основними засобами підвищення регіональної конкурентоздатності є ефективне використання виробничих та інших керованих чинників, оптимізація властивостей пропонованих регіоном продуктів на ринку [9, с. 174; 10]. З точки зору П. Беленького, В. Геєця та інших науковців, належний рівень конкурентоспроможності регіону можна забезпечити за рахунок дієвості всього комплексу інфраструктури підприємницької діяльності регіону (інвестиційно-інноваційного забезпечення, регіонального маркетингу, урахування екологічних чинників, підвищення якості управління) [11, с. 9; 12–13]. З. Варналій та І. Брикова пріоритетними напрямками забезпечення регіональної конкурентоспроможності вважають ефективне використання традиційних і створення унікальних ресурсів локального розвитку [14; 15], а Л. Яремко доповнює, що сьогодні необхідними є створювані переваги, які є результатом зусиль бізнесу та громадських еліт регіону [16]. За твердженням Д. М. Стеценка, державну політику регіонального розвитку необхідно спрямовувати на стимулювання ефективності соціально-економічного розвитку регіонів, раціональне використання їх ресурсного потенціалу, забезпечення сприятливих умов для життєдіяльності населення, вдосконалення територіальної організації суспільства, і, як результат, забезпечення високого рівня конкурентоспроможності регіонів [17, с. 71].

Одним із потужних інструментів підвищення конкурентоспроможності регіонів є формування ефективної державної та локальної політики регіонального розвитку. Зважаючи на збереження на сучасному етапі централізації управління регіональним розвитком, ключова роль щодо формування та реалізації регіональної політики сьогодні належить державі. Зауважимо, що на загальнодержавному рівні сформовані вектори регіонального розвитку, відображені у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р. [18] та у Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів», згідно з якими розробляють та затверджують відповідні стратегії регіонального розвитку на рівні областей та міст. Останні роки характеризуються зміною парадигми регіонального розвитку. Відбувається трансформація пріоритетів державної регіональної політики, яка характеризується переорієнтацією від політики державної підтримки до політики стимулювання розвитку регіонів. З цією метою прийнято низку нормативно-правових актів, які становлять основу нової національної системи формування конкурентоспроможності та стимулювання регіонального розвитку.

Проте через значну централізацію управління регіональним розвитком в Україні на рівні регіонів використання територіального потенціалу для забез-

печення конкурентних переваг є неповним. Тому у роботах українських дослідників та представників влади однією із ключових тез щодо забезпечення конкурентоспроможності регіонів є децентралізація управління. Дедалі активніше обґрунтовується необхідність самостійного визначення регіоном стратегії забезпечення конкурентоспроможності, оцінки та перспектив використання ресурсного потенціалу [11, с. 20–21].

За останні роки здійснено окремі кроки щодо децентралізації управління регіональним розвитком. Зокрема найбільш дієвим інструментом стимулювання активності самих регіонів мала стати адміністративно-територіальна реформа, яка дозволила б не тільки розмежувати повноваження органів влади різних рівнів, а й забезпечувала б значно ширше коло повноважень та можливостей на регіональному рівні. Однак у зв'язку із останніми політичними трансформаціями реформування адміністративно-територіального устрою України призупинилося. Більш того, можна говорити про посилення централізації управління діяльністю регіонів. Як вважають експерти, новий бюджетний кодекс посилить централізацію бюджетної системи України, що нівелює низку ініціатив та повноважень влади регіонального рівня [20].

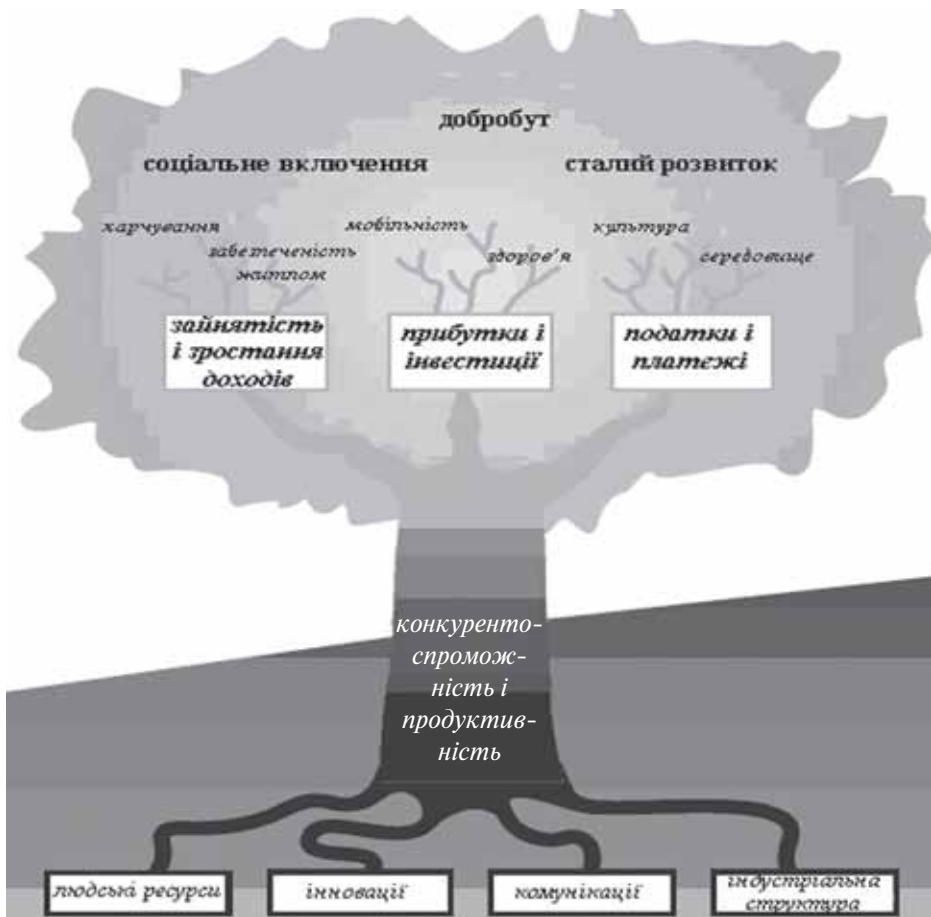
Однак, незважаючи на окремі негативні аспекти державної політики стимулювання активності регіонів щодо самостійного забезпечення свого розвитку, світовий досвід підтверджує, що для успішного забезпечення конкурентоспроможності територій необхідною є саме активність суб'єктів регіонального рівня як у напрямку формування політики локального розвитку, так і її реалізації. А тому переорієнтація векторів державної політики регіонального розвитку на децентралізацію управління є неминучою. У зв'язку з цим регіони уже повинні використовувати наявні можливості щодо формування такої політики та забезпечення базису конкурентоспроможності. І вже сьогодні експерти розглядають українські регіони як суб'єктів конкурентної боротьби у глобальних масштабах, зокрема оцінки Світового економічного форуму та ін.

Свідченням того, що регіони є суб'єктами конкурентної боротьби не лише на локальному та регіональному рівнях, а й на міжнародному, є оцінка міжнародної конкурентоспроможності регіонів багатьох країн. У 2005 р. експертами Міжнародного інституту менеджменту в Лозанні до щорічного «Звіту про конкурентоспроможність країн світу» було внесено 9 регіонів (Баварію, Каталонію, Іль-де-Франс, Ломбардію, Махараштру, Рон-Альп, Шотландію, Сан-Паоло, Че Янг). Зазначимо, що більшість перерахованих регіонів мали вищу конкурентоспроможність, ніж країни, які вони репрезентують. Із 2008 року експертами Світового економічного форуму визначається рейтинг конкурентоспроможності окремих регіонів України (додаток А), детальніше про який буде описано у подальших розділах.

Світовий досвід показує, що засади ефективної політики регіонального розвитку необхідно формувати найперше на рівні регіону, оскільки саме на місцях

можна об'єктивно оцінити наявний потенціал, визначити специфіку соціально-економічного розвитку території та окреслити пріоритетні напрями її розвитку. За кордоном завдяки розширенню повноваження регіональної влади та локальних громад, активному залученню науковців до розроблення стратегій регіонального розвитку у багатьох регіонах забезпечується інтенсивний прогрес, у тому числі реалізацією обґрунтованих довгострокових планів розвитку та цільових програм підвищення конкурентоспроможності з урахуванням наявних ресурсів і можливостей територій. Завдяки цьому протягом останніх років розроблено значну кількість індивідуальних моделей, які визначають базис регіональної конкурентоспроможності, цілі та засоби їх досягнення. У дослідженнях науково-дослідної групи ECORYS «Конкурентоспроможність: основне завдання економічної політики» розроблено модель «Дерева» регіональної конкурентоспроможності (рис. 1.1), яка продемонструвала, що основною метою регіональної конкурентоспроможності є підвищення рівня життя населення [21]. Базою регіональної конкурентоспроможності, згідно із цією моделлю, визначають людські ресурси, інновації, комунікації та індустріальну структуру, комплексне використання яких забезпечуватиме високу продуктивність праці і конкурентоспроможність. Кінцевою метою регіональної конкурентоспроможності є забезпечення добробуту населення, яке проживає в регіоні.

Обґрунтованими є моделі регіональної конкурентоспроможності, запропоновані І. Ланджел, І. Бреггом та ін., які були систематизовані і знайшли своє узагальнення у праці Б. Гардінера, Р. Мартіна та П. Тайлера «Конкурентоспроможність, продуктивність та економічне зростання у світлі Європейських регіонів». Вчені, узагальнивши попередні дослідження, запропонували модель «Піраміди» конкурентоспроможності регіонів (рис. 1.2).

- знання та рівень їх застосування
- система освіти
- інституції підготовки та навчання
- підприємницький талант
- адаптація робочої сили
- зв'язки між компаніями і науково-дослідним сектором
- науково-дослідні інститути та університети
- міжнародні зв'язки у науково-дослідних мережах
- інституції – посередники
- інформаційно-телекомунікаційні мережі
- транспортна інфраструктура
- якість території
- міські служби
- активність кластерів
- інфраструктура спеціалізація на продукції з високою часткою валової
- рівень інтернаціоналізації
- якість території
- нові продукти і послуги

Рис. 1.1. «Дерево» регіональної конкурентоспроможності

Джерело: *Competitiveness: The major economic policy challenge. Annual Report 2003 / ECORYS Holding BV.*

– Rotterdam: ECORYS Holding BV, Netherlands, 2003. – 20 p.

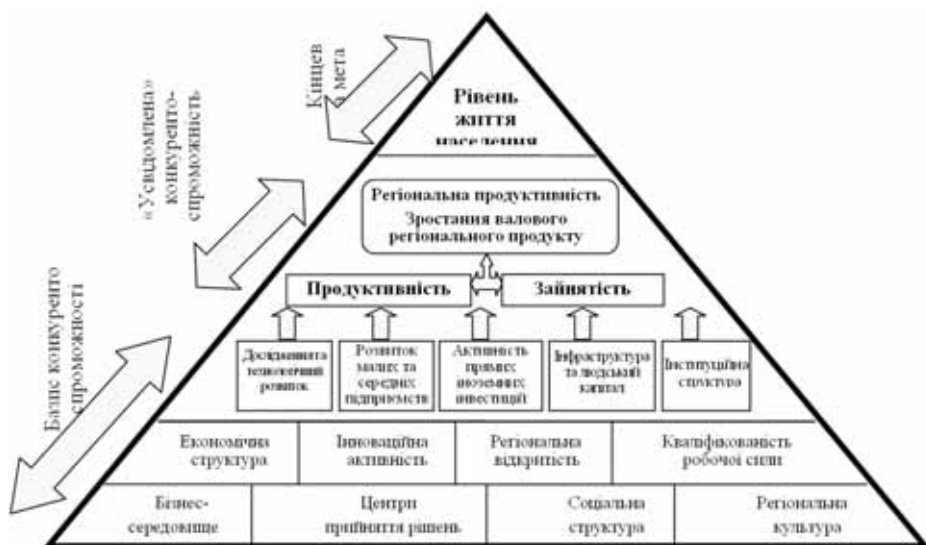

Рис. 1.2. «Піраміда» конкурентоспроможності регіону [22, С. 7]

Відповідно до цієї моделі основною метою конкурентоспроможності є підвищення рівня життя населення, а ключовим чинником її забезпечення є зростання продуктивності та рівня зайнятості населення.

Значний внесок у розроблення теорій регіональної конкурентоспроможності зробив російський вчений Р. Фатхудінов, який обґрунтовує необхідність застосування інноваційно-орієнтованих моделей регіонального розвитку [22, с. 143]. Оцінюючи конкурентоспроможність регіону, В. Е. Андрєєв запропонував комплексний показник конкурентоспроможності регіону [23, с. 331], який складається із двох груп показників (1):

$$RC = \begin{cases} Y - \text{показник рівня життя населення;} \\ I - \text{інвестиційна привабливість регіону.} \end{cases} \quad (1)$$

Кожен з цих показників включає низку складових:

$Y = PC + G + L$, де PC – купівельна спроможність населення;

G – коефіцієнт концентрації доходів (коефіцієнт Джіні);

L – рівень безробіття.

$I = Ip + Ir + Iq + Q$,

де Ip – інвестиційний потенціал регіону;

Ir – інвестиційний ризик;

Iq – реальні обсяги інвестицій,

Q – кількість збиткових підприємств в регіоні.

Погоджуємося з підходами оцінки конкурентоспроможності, запропонованими І. Єреськом, який визначає, що оцінка конкурентоспроможності регіону здійснюється з позицій можливого очікуваного позитивного ефекту від затрат на її забезпечення [24].

$$K = P/C, \quad (3)$$

коли K прямує до максимуму,

де K – конкурентоспроможність;

P – корисний ефект (якість);

C – ціна отримання даного ефекту (витрати на придбання, експлуатацію, використання).

Тим самим дослідник погоджується, що основною метою конкуренції та формування конкурентоздатності є не лише прибуток, а й інші цінності (ефект) як результат діяльності окремих компаній, регіонів, держав, у тому числі і соціальні блага.

Загалом можна говорити про комплексність поняття конкурентоспроможність регіону. Зокрема російські дослідники Парахін та Парахіна зазначають, що конкурентоспроможність регіону включає три основоположні аспекти [24]:

- необхідність досягнення високого рівня життя населення (конкурентоспроможність ринку праці або конкурентоспроможність, що забезпечує населення);

- ефективність функціонування господарського механізму регіону (конкурентоспроможність на ринку товарів або конкурентоспроможність, що забезпечує виробництво);

- інвестиційна привабливість (конкурентоспроможність на ринку капіталу або конкурентоспроможність фінансів).

Аналізуючи теорії регіональної конкурентоспроможності вітчизняних вчених, констатуємо, що більшість з них орієнтовані на зростання валового регіонального продукту та рівня зайнятості. Зокрема такий підхід ілюструє модель регіональної конкурентоспроможності, запропонована фахівцями Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (рис. 1.3).

Основою конкурентоспроможності регіону у цій моделі визначено капітал, людські ресурси та базову інфраструктуру, а основні зусилля орієнтовані на зростання промислового виробництва, хоча вважаємо, що основною цінністю на сучасному етапі є людина та її добробут, а також забезпечення можливості розвитку майбутніх поколінь.

Рис. 1.3. Модель регіональної конкурентоспроможності [26, с. 33]

Так, на сьогодні більшість стратегій та програм регіонального розвитку в Україні мають на меті нарощення ВРП та зростання обсягів промислового виробництва, вирішення нагальних соціальних проблем. Такий підхід зумовлює низку диспропорцій соціально-економічного розвитку та недовіряє більшості пропонованих інструментів і заходів. Про це свідчить порівняння рівня якості життя та обсягів ВРП на одну особу (рис. 1.4).

Області, які є лідерами економічного зростання за обсягами валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу, характеризуються нижчим рівнем якості життя, що свідчить про диспропорції між декларованою політикою регіонального розвитку та її реалізацією.

Аналізуючи загальносвітові тенденції та ситуацію в Україні, вже сьогодні зрозуміло, що формування конкурентоспроможності є багатоступеневим, що робить нагальним формування комплексної системи, яка враховувала б, що політику забезпечення конкурентоспроможності регіону потрібно формувати на кількох рівнях (рис. 1.5).

Відповідно державна та регіональна політика розвитку мають бути узгодженими та системними й орієнтуватися на кілька рівнів забезпечення конкурентоспроможності територій. Однак поки можемо констатувати переважно низький рівень реальної конкурентоспроможності багатьох регіонів України, який часто пов'язаний із наявним «буферним мисленням» [1], коли, формуючи бачення розвитку території, представники різних органів управління, територіальних громад, підприємці люблять лише власне бачення та пріоритети, не беручи до уваги необхідності комплексного врахування думок і бачення інших

сторін. Досвід стратегічного планування регіонального розвитку багатьох країн (Великобританії, США, Сінгапуру, Китаю та ін.) показує, що усунення «буферного» ефекту під час розроблення і реалізації стратегій регіональної конкурентоспроможності дає значний позитивний ефект.

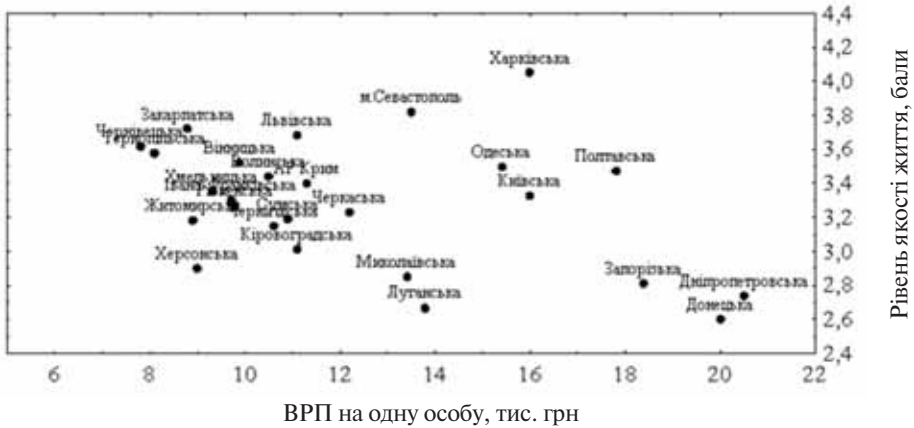

Рис. 1.4. Зв'язок між рівнем якості життя та обсягом ВРП на одну особу в регіонах України, станом на 2008 р. (складено автором)

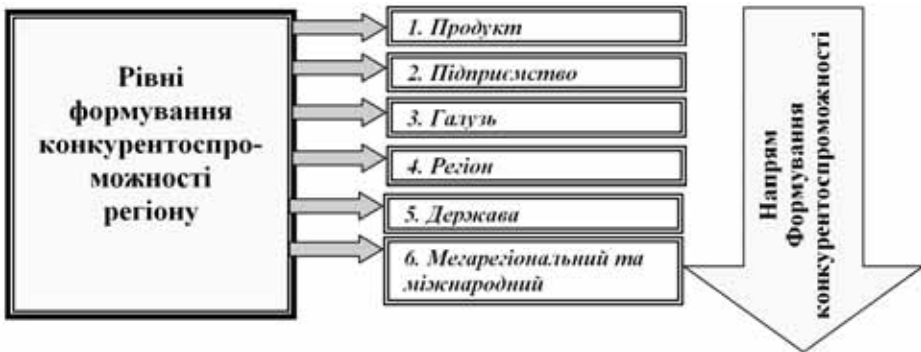

Рис. 1.5. Рівні формування конкурентоспроможності регіону (складено автором)

Активне залучення фахівців різних галузей, рівнів управління, територіальних громад до формування стратегічних планів дозволяє мінімізувати негативний вплив економічних, політичних криз, більш повно та ефективно викорис-

товувати наявний ресурсний потенціал регіонів, виявляти і використовувати унікальні конкурентні переваги.

Також однією із ключових причин недостатньо ефективного забезпечення конкурентоспроможності регіонів є низька ефективність стратегічного планування регіонального розвитку. Більшість діючих стратегій розвитку областей, районів в Україні передбачають план діяльності лише на 5 років, що аж ніяк не відповідає необхідному стратегічному плануванню (таке бачення мусить формуватися принаймні на кілька десятиліть вперед, а оперативні плани уточнювати необхідні поточні цілі, механізми та засоби їх досягнення). Крім того, більшість стратегій зосереджені на вирішенні наявних проблем розвитку регіонів, але не передбачають системних підходів до формування базису конкурентоспроможності.

Оскільки забезпечення конкурентоспроможності сьогодні є багатоаспектним процесом, необхідно чітко визначити: що ми хочемо досягнути і які пріоритети є для кожного визначеного регіону? У зв'язку з цим потрібно окреслити ті цінності, які є базовими під час забезпечення конкурентоспроможності для населення регіону, що необхідність зумовлює доцільність використання аксіологічного підходу [27].

Нині активно розвивається напрям економічної аксіології, засновником якої визначають Р. Хартмана [28, с. 133]. Про необхідність урахування теорії цінності у контексті формування конкурентоспроможності продукту, підприємства та регіону зазначають вітчизняні дослідники А. Мазаракі, В. Єременко, Я. Легкун та ін. та зарубіжні А. Субетто, А. Палмер та ін. [29]. Обґрунтованим є підхід Р. А. Фатхутдинова, який визначає, що основу конкурентних переваг становить визначена унікальна цінність, якою володіє об'єкт, що надає йому перевагу перед конкурентами [30]. Відповідно цінність за визначених умов може переходити у конкурентну перевагу (рис. 1.6).

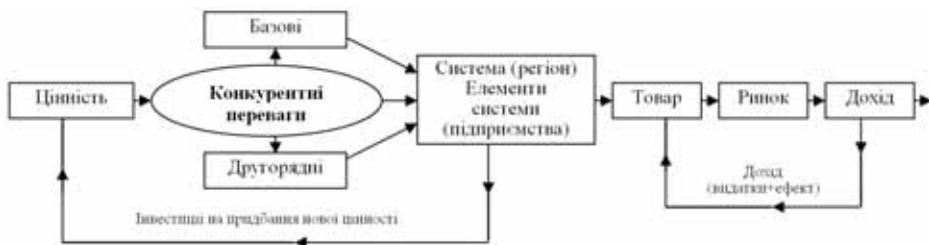

Рис. 1.6. Ланцюг отримання ефекту від цінності [31]

Формуючи моделі конкурентоспроможності регіону та визначаючи основну мету, необхідно конкретизувати цінності, які є пріоритетними під час розвитку території (чого хочемо досягнути, що є першочерговим і найціннішим з огляду

на мету), а також ті, які можуть формувати конкурентні переваги (цінності, які можемо використати для досягнення мети), і лише тоді визначати механізми та засоби їх досягнення.

Загалом конкурентоспроможність регіону можна окреслити як здатність в умовах вільної конкуренції виробляти товари і послуги, які відповідають потребам ринку, реалізація яких підвищує добробут регіону, країни та окремих її громадян. Однак часто забезпечити всі ці аспекти конкурентоспроможності вкрай складно. Зважаючи на те, що сьогодні регіон має забезпечувати належний рівень конкурентоспроможності не тільки в межах держави, а й на міжнародному рівні, необхідно визначити, у яких векторах ця конкурентоспроможність може забезпечуватися. В умовах глобалізованого ринку конкурентоспроможність регіону може забезпечуватися:

– для населення – наскільки привабливим є регіон для проживання (забезпечує належний рівень життя, працевлаштування, можливості самореалізації тощо). У цьому випадку зростає роль екологічного компонента, культури, інфраструктури, дизайну середовища тощо. Не завжди розвинена промисловість забезпечує належний рівень конкурентоспроможності для людей, оскільки діяльність підприємств часто зумовлює екологічні забруднення, непривабливість архітектурного середовища, високу концентрацію населення, заострення соціальних проблем тощо;

– для підприємництва та господарської системи регіону – характеризує можливість ефективної діяльності налагодження підприємницької діяльності, ефективну систему (територія забезпечує привабливі умови для розвитку підприємництва, а пропонувані продукти та підприємницька діяльність дозволяють нарощувати ВРП, збільшувати зайнятість, ефективно використовувати наявні ресурси, приваблювати інвестиції тощо);

– для держави, мегарегіонального об'єднання, на міжнародному рівні – міжнародна конкурентоспроможність регіону (може об'єднувати два попередні вектори, а також передбачати, що певні регіони держав можуть бути стратегічними для забезпечення комплексної конкурентоспроможності країни або групи країн, навіть за відсутності у цих регіонах належних умов для проживання, розвиненого підприємництва, наприклад, стратегічні військові об'єкти, запаси корисних копалин, природні парки, заповідні зони тощо). Конкурентоспроможність окремого регіону у цьому випадку розглядається на мегарегіональному чи міжнародному рівні.

Відповідно, визначаючи пріоритети забезпечення конкурентоспроможності у міжрегіональному, мегарегіональному, міжнародному та глобальному вимірах, необхідно чітко визначити, які саме аспекти регіональної конкурентоспроможності мають бути забезпечені. Оптимально, коли конкурентоспроможність територій формується у всіх трьох перелічених напрямках. Однак на практиці часто доводиться обирати лише окремі вектори забезпечення конкурентних

переваг регіону, оскільки комплексно забезпечити конкурентоспроможність для населення, підприємництва та держави складно.

Основні цінності, які є пріоритетними під час забезпечення регіонального прогресу, мета, механізми та засоби їх досягнення необхідно відображати у стратегічних планах розвитку територій, а також під час формування бізнес-планів підприємств, розроблення і реалізації регіональної політики розвитку загалом на різних рівнях.

1.2. Чинники забезпечення конкурентоспроможності територій

Активний процес регіоналізації, тенденції до децентралізації управління і збільшення повноважень влади регіонального рівня у багатьох країнах стимулюють активізацію територіальної влади і локальних громад, перегляд існуючих підходів та виявлення необхідності формувати основні конкурентні переваги саме на рівні регіону. Можемо констатувати, що більшість запропонованих моделей регіональної конкурентоспроможності, розроблених вітчизняними дослідниками чи владою, а також адаптація досвіду зарубіжних колег в Україні не дає очікуваного результату, що досить відчутно було під час загострення фінансової кризи 2009 р. Тому нині необхідно визначити та активізувати резерви конкурентоспроможності, а також виявити ті ключові фактори, які гальмують впровадження розроблених концепцій регіонального розвитку чи, навпаки, можуть стимулювати їх комплексну реалізацію.

Для керівництва різних рівнів сьогодні постає питання: які ж чинники є визначальними для формування конкурентних переваг українських регіонів? Протягом останніх років багато дослідників здійснили спроби систематизувати ці чинники.

Згідно із запропонованою М. Портером теорією конкурентоспроможності націй, ключовими чинниками формування конкурентних переваг є факторні умови, умови попиту, діяльність споріднених галузей та стратегії окремих підприємств. Відповідно конкурентне зростання країни та окремого регіону доцільно поділяти на чотири етапи: (1) етап факторів; (2) етап інвестицій; (3) етап інновацій; (4) етап багатства. Глобалізація світової економіки змінює вимоги до формування конкурентних переваг, оскільки стають доступними значна кількість засобів виробництва, інформаційних і фінансових ресурсів, людські ресурси завдяки міграційним процесам, постійно змінюється ринкова кон'юнктура, спостерігається втрата багатьма світовими лідерами своїх позицій, формуються нові глобальні центри продукування окремих асортиментних груп товарів та послуг [32]. В. Воротін визначає такі чинники формування конкурентної позиції регіону: а) структурна політика; б) оновлення ресурсного, виробничого, науково-освітнього потенціалів; в) розвиток виробничої та соціальної інфраструктури [33].

Загалом можемо виділити такі основні чинники забезпечення конкурентоспроможності регіону залежно від основної мети (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Чинники забезпечення конкурентоспроможності регіону

Для населення (визначається культурно-ментальними особливостями окремих суспільних груп)	Для підприємництва	Для держави, мегарегіонів, на міжнародному рівні (міжнародна конкурентоспроможність регіону)
Людські ресурси		
Демографічні показники: густина населення, тривалість життя, рівень захворюваності, рівень освіти, спосіб життя тощо	Кадровий потенціал: кількість працездатного населення, частка творчих осіб, рівень освіти і кваліфікації, спосіб життя тощо	Демографічні показники: густина населення, тривалість життя, рівень захворюваності тощо
Креативне ядро: кількість осіб, тенденції до міграції, можливість акумулювання та активізації їх потенціалу	Креативне ядро: кількість осіб, тенденції до міграції, можливість акумулювання та активізації їх потенціалу	Креативне ядро: кількість осіб, тенденції до міграції, можливість акумулювання та активізації їх потенціалу
Інфраструктура		
Інфраструктура (транспортна, інформаційна, фінансова, освітня, соціальна і т. д.)	Інфраструктура (транспортна, інформаційна, фінансова, освітня, соціальна і т. д.)	Інфраструктура (транспортна, інформаційна, фінансова, освітня, соціальна і т. д.)
		Вигідне або стратегічне розташування регіону чи окремих об'єктів
Економіка		
Рівень соціально-економічного розвитку регіону	ВРП регіону	ВРП регіону
Якість і рівень розвитку інституцій	Інвестиційна привабливість та доступність капіталу	Унікальні ресурси чи об'єкти
Можливість працевлаштування	Якість і рівень розвитку інституцій	Розвинений сектор підприємництва
Рівень доходів населення	Вартість робочої сили	Інвестиційна привабливість та доступність капіталу
Податкова політика	Конкурентоспроможні продукти та послуги	Конкурентоспроможні продукти та підприємства на території регіону
Імідж регіону загалом	Співвідношення експорту та імпорту	Співвідношення експорту та імпорту

	Умови здійснення підприємницької діяльності	Залежність конкурентоспроможності інших регіонів чи держави від функціонування визначеної території
	Інноваційна активність, науково-дослідні розробки	Інноваційна активність, науково-дослідні розробки
	Кластери	Кластери
	Структура промислового сектора	Умови здійснення підприємницької діяльності
	Міграція висококваліфікованої робочої сили	Рівень науково-дослідних розробок
	Ресурсний потенціал підприємницької діяльності	Інноваційна активність, науково-дослідні розробки
	Податкова політика	Структура промислового сектора
	Кількість продукції і підприємств з високою часткою продукції з високою часткою валової доданої вартості	Міграція висококваліфікованої робочої сили
	Безпека підприємництва	Ресурсний потенціал підприємницької діяльності
	Імідж регіональних суб'єктів та регіону загалом	Кількість продукції і підприємств з високою часткою продукції з високою часткою валової доданої вартості
	Додаткові стимули розвитку (режими пріоритетного розвитку, програми розвитку тощо)	Безпека особи, підприємництва, території
		Структура промислового сектора
		Імідж регіональних суб'єктів та регіону загалом
		Додаткові стимули розвитку (режими пріоритетного розвитку, програми розвитку тощо)

Соціальна сфера		
Соціальне забезпечення населення	Соціальне забезпечення населення	Соціальне забезпечення населення
Соціальні інституції	Соціальні інституції	Соціальні інституції
Система охорони здоров'я	Рівень видатків підприємств на утримання соціальної сфери	Система охорони здоров'я
Система освіти	Система освіти	Система освіти
Можливості особистісного розвитку	Показники тривалості життя, захворюваності	Можливості особистісного розвитку
Показники тривалості життя, захворюваності	Рівень смертності	Показники тривалості життя, захворюваності
Рівень смертності	Міграційні тенденції	Рівень смертності
Міграційні тенденції		Міграційні тенденції
Культура		
Система цінностей і вірувань	Система цінностей і вірувань	Система цінностей і вірувань
Культурні ресурси	Культурні ресурси	Культурні ресурси
Культурні конфлікти	Ефективність використання культурних ресурсів	Ефективність використання культурних ресурсів
Культурне різноманіття	Економічна культура	Економічна культура
Рівень розвитку культури населення	Розвиток творчих індустрій	Розвиток творчих індустрій
Дизайн середовища	Культурні конфлікти й обмеження	Дизайн середовища
Рівень споживання культурних продуктів на душу населення	Внутрішній попит на культурний продукт	Культурні конфлікти й обмеження
	Співвідношення експорту та імпорту культурного продукту	Внутрішній попит на культурний продукт
		Співвідношення експорту та імпорту культурного продукту
Екологія		
Фізичне середовище	Фізичне середовище	Фізичне середовище
Природні ресурси	Природні ресурси	Природні ресурси
Стан довкілля	Екологічні обмеження підприємництва	Стан довкілля
Екологічні загрози	Екологічні загрози	Екологічні загрози

Сукупне врахування цих чинників під час формування бачення прогресу території може сприяти забезпеченню сталого розвитку та високому рівню конкурентоспроможності регіону. Однак в умовах динамічних змін геополітичних

тенденцій, загострення кризових явищ у XXI столітті, основні чинники, які визначали конкурентоспроможність регіонів і цілих держав, також змінюються. Можемо говорити про посилення ролі екологічних, культурних чинників, людського фактора, політичних впливів, безпеки різних рівнів тощо. Тому, відповідно до аксіологічного підходу, метою забезпечення конкурентоспроможності регіону для населення має бути добробут людей, ощадне, раціональне та ефективне використання регіонального потенціалу, а також збереження ресурсів і формування базису розвитку для наступних поколінь.

Оскільки більшість економічних та екологічних чинників забезпечення конкурентоспроможності регіону висвітлені у багатьох дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених протягом останніх років, зосередимося на тих аспектах, які досі недостатньо висвітлені під час формування базису конкурентоспроможності регіону, а також тих питаннях, які є одними із найактуальніших в Україні.

Пріоритетним напрямком реалізації державної стратегії регіональної політики щодо забезпечення конкурентоспроможності є реструктуризація економічної бази окремих регіонів і створення умов для її диверсифікації на новій технологічній основі з урахуванням необхідних чинників забезпечення конкурентоспроможності. Це передбачає, що обов'язковою умовою втілення стратегії є використання інноваційних підходів до організації діяльності різних сфер регіонального впливу: економічної, соціальної, культурної, освітньої та екологічної [33, с. 417–426; 34]. Інноваційний шлях розвитку окреслений у багатьох нормативних документах, зокрема і в Посланні Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2008 р. як один із стратегічних пріоритетів держави щодо стимулювання розвитку [35].

Особливої актуальності набувають моделі інноваційно-інвестиційного розвитку територій, які передбачають формування інституційних механізмів та інфраструктури інноваційних моделей економіки [36; 37, с. 126]. Основні напрямки щодо реалізації принципів інноваційного розвитку задекларовані у проекті Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів. Цим документом до стратегічних галузей, інноваційний розвиток яких має знизити рівень залежності України від імпорту, віднесено: агропромисловий сектор і забезпечення населення продуктами харчування; легку промисловість; фармацевтичну галузь; виробництво середньо- і високо-технологічної продукції широкого споживання.

На нашу думку, вибір цих галузей, як пріоритетних для підвищення конкурентоспроможності держави, недостатньо обґрунтований. Адже навіть за умови застосування значної кількості інновацій у легкій промисловості чи агропромисловому комплексі ці галузі не можуть стати визначальними у соціально-економічному зростанні. Як засвідчує аналіз світових тенденцій, більшість сільськогосподарських підприємств функціонують за рахунок значних

державних чи регіональних дотацій. Конкуренцію легкій промисловості азійських країн не можуть скласти навіть такі високорозвинені країни, як США, країни ЄС, обсяги промислового виробництва яких у цій галузі за останні роки скоротилися у кілька разів. Тому позиціонувати цю галузь як одну із пріоритетних недоцільно.

Однією із груп чинників, які стають дедалі визначальнішими під час формування конкурентоспроможності територій, є культурні. М. Портер вказує, що «конвергенція економічних ідей та тиск глобального ринку зменшили кількість культурних змінних, які впливають на економічних шлях, обраний суспільством... Ті унікальні аспекти суспільства, що спричиняють появу незвичних потреб, вмінь, цінностей і режимів роботи стануть характерними аспектами економічної культури. Ці продуктивні аспекти культури ... стануть визначальними джерелами конкурентної переваги, яку буде складно імітувати. В результаті мірою того, як нація все більше вироблятиме ті товари і послуги, в яких має унікальну перевагу завдяки культурі, з'являться нові зразки міжнародної спеціалізації» [38], що також справедливо і при забезпеченні регіональної конкурентоспроможності.

Основними причинами низької ефективності чи неієвості пропонованих заходів щодо формування інституційного базису регіональної економіки та формування і реалізації конкурентних переваг регіону є:

- недооцінювання владою необхідності формування конкурентних переваг, у першу чергу на мезорівні, та доцільності активізації ключових чинників створення і реалізації цих переваг;

- неврахування ролі культури як ключового фактора формування інституцій регіонального рівня;

- недооцінювання якісних характеристик людини, зокрема талановитості для стимулювання регіонального розвитку. Переважне сприйняття людей як робочої сили, а не «двигуна» економіки, а також знеособленість реалізаторів стратегій та програм регіонального розвитку на рівні окремих організацій, а не визначених осіб;

- значною мірою неврахування ролі творчості різного рівня для стимулювання інноваційного процесу та створення конкурентних переваг;

- відсутність у політиці формування конкурентоспроможності більшості регіонів розвитку творчих індустрій як одного із пріоритетних і перспективних напрямків економіки, відповідно «вакуум» організаційно-економічних механізмів реалізації потенціалу цього сегмента економіки;

- недостатньо ефективне стимулювання розвитку творчого потенціалу суспільства.

Ці припущення підтверджують результати досліджень провідних світових та вітчизняних науковців. Багато дослідників відзначають роль культури як однієї із складових регіональних конкурентних переваг та ресурсу, що забезпечує кон-

курентоспроможність багатьох галузей та середовища [39]. На початку ХХ ст. М. Вебер показав тісний взаємозв'язок між рівнем культурного та економічного розвитку, зазначаючи, що конкуренція між державами відбувається не тільки на ринку товарів і послуг, а й значною мірою у площині суспільних цінностей (на які можна і доцільно здійснювати різновекторний вплив) та системі освіти [40].

Наявні в Україні резерви факторної конкурентоспроможності (дешева робоча сила й традиційний експорт товарів із низькою доданою вартістю), як стверджує Ю. Полунєєв, вичерпали або вичерпають себе у середньостроковій перспективі. Тому ключовими чинниками конкурентоспроможності сьогодні мають стати [41]:

- культура та інтелектуальний потенціал. Саме сфера культури є тією площиною, у якій значною мірою формується конкурентоспроможність і яка формує орієнтири для розвитку інтелектуального потенціалу. Побудова економіки знань передбачає здатність нації підтримувати сучасну й ефективну систему освіти, підвищувати інтелектуальний компонент робочої сили за допомогою навчання і стає критично важливою для конкурентоспроможності;

- підтримання приватного сектора і підприємництва. Завданням влади у першу чергу є формування сприятливого середовища підприємництва.

- якість втілення програм, виконання проектів і програм, реалізації організаційно-економічних механізмів.

Багато дослідників ХХІ ст. дійшли висновку, що низька ефективність реалізації стратегій розвитку, незадовільний рівень стимулювання демократичних процесів є також результатом сформованих певних культурних аспектів суспільства. Так, Р. Інглегард зазначає, що демократії та розвитку не досягають простим запровадженням інституційних змін чи через маневрування еліти. Її виживання залежить від цінностей і вірувань звичайних громадян, тобто від культури суспільства [42, с. 83].

М. Кастельс окреслює, що в умовах глобальної економіки нові конкуренти і країни претендують на збільшення частки виробництва, торгівлі, капіталу і робочої сили. Виникнення потужної тихоокеанської економіки і нові процеси індустріалізації та ринкової експансії у різних частинах світу розширили масштаб глобальної економіки, встановивши культурний базис економічної взаємозалежності [43].

Про тісний взаємозв'язок культури та рівня економічного розвитку на рівні окремих регіонів свідчать дослідження тенденцій специфіки розвитку окремих регіонів поліетнічних держав, зокрема США, Росії, Канади, вченими С. Шварц, С. Шейн, Н. Лебедева, А. Татарко та ін. [44–47].

Першочерговим є застосування інноваційних підходів щодо формування стратегій розвитку та визначення пріоритетних напрямків активізації інноваційної діяльності. Відзначимо, що сьогодні на рівні держави та окремих регіо-

нів значна частина наявних ресурсів, використання яких потенційно може підвищити конкурентоздатність регіонів, задіюються лише частково або не задіюються взагалі. Тому необхідно формувати нову парадигму регіонального розвитку, яка базуватиметься не лише на розвитку сфери економіки, а й враховуватиме діяльність інших підсистем, які сьогодні є визначальними для забезпечення сталого розвитку. Сучасний етап характеризується зміною підходів щодо визначення ключових «опор» регіонального зростання, і, відповідно, визначення тих чинників, які їх формують. Зміна парадигми бачення орієнтирів економічного розвитку передбачає трансформацію підходів до планування та визначення ключових рушіїв сталого зростання територій (табл. 1.2).

До 2000 р. в Європі та інших розвинених країнах світу застосовували підходи до формування регіональної політики, які базувалися на трьох основоположних чинниках розвитку («трикутник» сталого розвитку, рис. 1.7), і викладені у Звіті Комісії з питань екології та розвитку при ООН. Ці базові ідеї використовуються сьогодні під час розроблення локальних, національних та глобальних стратегій розвитку як взірць для аналізу і діяльності державної влади. Зокрема Лісабонська програма «Політичні засади розвитку ЄС до 2010 р.» [48], затверджена головами держав і урядів країн-членів ЄС у березні 2000 р., базується саме на «трикутнику розвитку». Г. Дейлі окреслив, що саме трикутник сталого розвитку є основою сталого регіонального зростання, але особливий акцент на сучасному етапі слід робити саме на екологічних пріоритетах [49, с. 9].

Таблиця 1.2

Трансформація підходів до планування територіального розвитку

Період	XIX ст.	XX ст.	XXI ст.
Планування розвитку	На рівні імперій, окремих держав	На рівні окремих держав	На рівні міст та регіонів
Основні орієнтири економічного розвитку	Сільське господарство та видобувна промисловість	Розвиток мануфактури та індустріального виробництва	Творча економіка – культура та технології
Співвідношення сільського / міського населення	80/20	40/60	20/80

Джерело: [50]

Дж. Гокс визначив важливу роль культури у забезпеченні сталого розвитку, трансформувавши «трикутник» сталого розвитку регіонів у «квадрат», який сьогодні беруть за основу для формування політики регіонального розвитку у багатьох розвинених країнах (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Основні «опори» сталого регіонального розвитку [51]

Масштабне промислове виробництво та агропромисловий комплекс перестають бути основою соціально-економічного зростання для багатьох регіонів. Інтенсивно зростає частка галузей так званої міської економіки. Як зазначає ідеолог теорії конкурентоспроможності М. Портер, «конвергенція економічних ідей та тиск глобального ринку зменшили кількість культурних змінних, які впливають на економічний шлях, обраний суспільством... Ті унікальні аспекти суспільства, що спричиняють появу незвичних потреб, вмінь, цінностей і режимів роботи, стануть характерними аспектами економічної культури. Ці продуктивні аспекти культури ... стануть визначальними джерелами конкурентної переваги, яку буде складно імітувати. В результаті мірою того, як нація все більше вироблятиме ті товари і послуги, в яких має унікальну перевагу завдяки культурі, з'являться нові зразки міжнародної спеціалізації» [38].

Одним із перших офіційних документів, який зазначив вплив культури на можливість забезпечення сталого розвитку, став підсумковий документ Міжнародної конференції ЮНЕСКО «Нові стратегії для культури у контексті забезпечення сталого розвитку» [53, с. 8], а також роботи американських дослідників Л. Гаррісона та С. Ганінгтона, які показали на прикладі проведених ними досліджень, що рівень добробуту та розвитку країн і регіонів значною мірою залежить від культурної складової [54, с. 277; 55]. Зокрема дослідники зазначають, що прогрес розвитку людства після II світової війни розчаровує ... за винятком східних азіяців, афроамериканців та іберійців, і головною причиною такої невдачі є те, що уряди й інституції розвитку не спромоглися прийняти до уваги здатність культури допомагати чи перешкоджати прогресу [56]. На сучасному етапі головне питання щодо ролі культури полягає в тому, щоб зрозуміти її роль в контексті різних вирішальних факторів добробуту [57].

Інший дослідник А. Андерсон ввів поняття «С-регіонів», в яких виділив чотири детермінанти, що лежать в основі парадигми сучасного динамічного регіонального розвитку в умовах глобальної конкуренції. Це так звані С-фактори: компетенція (competence), культура (culture), комунікації (communication) і

творчість (creativity). Він спрогнозував зниження ролі постіндустріальних регіонів та появу нових С-регіонів навколо центрів вищої освіти, культури, які за умови формування потужних корпорацій стануть центрами виробництва інноваційно-інформаційних продуктів [58].

Також необхідно враховувати, що на сучасному етапі найбільшою цінністю та «інструментом» забезпечення прогресу є людина. Відповідно людські ресурси є одним із найважливіших чинників конкурентоспроможності територій. Слід зазначити, що саме творчий потенціал людини є невичерпним джерелом створення і реалізації конкурентних переваг і, фактично, є ключовим чинником забезпечення конкурентоспроможності регіону, що зумовлює важливість акумулювання, комплексної оцінки та ефективного використання цього виду потенціалу.

Вагому роль культури у розвитку творчості для стимулювання інноваційного процесу підтверджує низка комплексних досліджень. Це зокрема дослідження, проведене Європейською мережею КЕА (Європейського комітету підтримки творчих та орієнтованих на знання компаній та інституцій) для Європейської комісії [59], монографії К. Негус [60], М. Пікерінга [61], Дж. Люїса [62] та ін.

Показовим є досвід багатьох європейських країн, в яких протягом останніх десятиліть відбулося масштабне згорання діяльності промислових галузей. Так, у Франції та Великобританії завдяки урядовим реформам остаточно згорнули діяльність вугільної промисловості, у Німеччині зменшуються обсяги сегмента атомної енергетики, на території Швейцарії практично немає масштабного промислового виробництва. Проте великі промислові міста чи малі монофункціональні, життєдіяльність яких залежала від активності промислових об'єктів, практично не зіткнулися із проблемою занепаду, різких міграційних хвиль, зниженням рівня життя населення.

Виважена регіональна політика, ґрунтовний аналіз наявної ресурсної бази і перспективи її використання для забезпечення територіального розвитку дозволили багатьом країнам переорієнтувати власні стратегії регіонального розвитку на активацію не використовуваних досі видів ресурсів, у тому числі і культурного потенціалу [63, С. 103–105]. Особлива роль відводиться саме формуванню культурного і творчого потенціалу суспільства. Зокрема у звіті Комісії Ради Європи з культури, науки та освіти 2009 р. зазначено, що «художня освіта є запорукою розвитку не тільки культури націй, а й толерантності, творчих здібностей, особистого розвитку та здатності до інноваційної діяльності» [64].

Необхідність розроблення ефективних моделей соціально-економічного розвитку сприяла переорієнтації провідних українських науковців на необхідність реалізації на сучасному етапі неінституційної моделі розвитку [65], яка визначає, що ключовим стимулом ринкових перетворень повинні стати державне регулювання, яке передбачає інституційні перетворення у державі,

визначення перспективних напрямів зростання економіки і визначення регіональних пріоритетів розвитку, впровадження інновацій, які стимулюватимуть позитивні зміни в економіці.

Більшість аналітиків одним із гальмівних чинників прогресу в Україні вважають затяжну інституційну кризу, а тому необхідними заходами є формування інституцій різного рівня для взаємно налагодженого функціонування регіональних систем [66–67]. Проте саме низька ефективність інституцій та дещо спорадична і певною мірою несистематизована політика формування інституційного базису регіонального рівня і призводить до неефективності реалізованих проєктів щодо забезпечення конкурентоспроможності.

Одним із напрямів розвитку неоінституційної теорії є нова парадигма, що позиціонує суспільство як триаду культури, суспільних інституцій та економіки [68]. Ключовою ідеєю цієї теорії є гіпотеза, що економічна система формується суспільними інституціями, які безпосередньо породжуються культурним середовищем суспільства, а не навпаки (рис. 1.8).

Рис. 1.8. Механізм стимулювання економічного розвитку.
Доповнено автором на основі [69]

Науковці Г. Табеліні, Р. Інглехард, К. Велцель та ін. показали, що зміни суспільних інституцій та економічної системи спершу повинні асимілюватися через призму культури. Відповідно до розробленої концепції економічна система характеризується трьома компонентами: власність, процедури (формальні та неформальні відносини між суб'єктами економіки) та управління. Найбільш загально взаємодія суспільних інституцій з економічною системою відбувається через людський капітал (сукупність знань, вмінь, таланту людей, освітня сфера та взаємодія працівників і працедавців тощо); капітал (сукупність складових, що визначають рівень доступності капіталу суб'єктам економіки, наприклад, природний, суспільний капітал та ін.); соціальний капітал.

Взаємозв'язок між культурою, суспільними інституціями та економікою не є одностороннім. Кожний компонент цієї системи розвивається незалежно, але має істотний взаємовплив [70]. На ефективність взаємодії цих складових впливають й інші чинники, зокрема:

– зовнішні чинники (державна, що є об'єднуючим компонентом культури та суспільних інституцій, але в окремих випадках може виступати ініціатором інституційних змін всупереч культурним традиціям);

– зовнішні впливи (матеріальні, наприклад, вплив глобалізованого ринку, що уніфікує принципи конкуренції та стимулює розвиток і наслідування технологій; нематеріальні – зовнішні стереотипи, норми, системи цінностей, що впливають на локальну культуру).

Внаслідок такого впливу відбувається трансформація відповідних інституцій, що відображається на діяльності соціально-економічної системи, тобто саме культурні параметри є тим «підґрунтям», на яке імплементуються правові, економічні, соціальні, політичні та інші проекти, і саме станом розвитку культури населення певної території визначаються стереотипи щодо розуміння і сприйняття трансформацій у соціально-економічній сфері, а також формуються більшість інституцій регіонального рівня. Неврахування ролі культурного чинника у формуванні інституційного базису під час розроблення стратегій регіонального розвитку часто призводить до фіаско найуспішніші проекти. Відповідно урахування впливу сфери культури на суспільні процеси, а також її розвиток є обов'язковим компонентом для забезпечення прогресу регіону на різних рівнях.

Загалом можемо констатувати динамічні трансформації щодо основоположних чинників забезпечення конкурентоспроможності регіону, розширення змінних, які впливають на її рівень, що необхідно враховувати під час формування бачення регіонального розвитку і конкретизувати під час розроблення стратегій конкурентоспроможності.

1.3. Конкурентні переваги і їх роль у забезпеченні комплексного розвитку регіону

Формування та активізація конкурентних переваг регіону сьогодні є однією із необхідних передумов забезпечення сталого зростання. На регіональному рівні одним із найперспективніших ресурсів формування конкурентоспроможності розглядається той потенціал, який неможливо перемістити в інше місце, і який, відповідно, може стати однією із конкурентних переваг регіону. Однак наявність значного ресурсного потенціалу регіону не завжди зумовлює ефективність його використання, а тому необхідним є комплексний підхід до аналізу наявної ресурсної бази, розроблення оптимальних векторів його використання, з урахуванням як аксіологічного підходу, так і довгострокової перспективи.

Доповнюючи визначення вітчизняних вчених [71, с. 8], окреслимо регіональні конкурентні переваги як сукупність природних, соціально-економічних, науково-освітніх, технічних, інформаційних, культурних та інституційних умов, які склалися в регіоні, відрізняють його від інших регіонів і визначають довгострокові перспективи забезпечення високого рівня якості життя населення, виробництва в ньому товарів і послуг та високу ефективність господарського комплексу території.

Зважаючи на загострення глобалізаційних тенденцій, необхідно визначити оптимальні напрямки забезпечення конкурентоспроможності регіону, відповідно сучасні умови потребують зміни бачення її формування. За інтенсифікації технологічних змін регіони повинні зосереджуватися на акумулюванні та створенні конкурентних переваг на різних рівнях (рис. 1.9).

Рис. 1.9. Концептуальна схема формування конкурентних переваг територій на мікро-, мезо- та макрорівнях

Необхідно враховувати, що на усіх рівнях створення конкурентних переваг їх основу формує передусім продукт, який може задовольнити визначені потреби певної цільової аудиторії. Пропонований продукт має бути унікальним або складно копіюваним, що може забезпечуватися шляхом використання ексклюзивних:

– матеріалів (наприклад, рідкісні породи деревини для деревообробної промисловості; льон, конопля, кропива, вовна рідкісних порід тварин як сировина для продукування текстильних виробів тощо);

– технологій (захист інтелектуальної власності, патентування унікальних технологій виробництва, орієнтація на екологічно безпечні технології, підвищення ергономічності продукції тощо);

– людських ресурсів (талант, унікальні знання, вміння осіб, які беруть участь у розробленні, виготовленні та просуванні продукту);

– дизайну (виробництво, орієнтоване на певні смаки споживача). Часто продукування товарів великими партіями не забезпечує захисту від наслідування виробниками інших країн, тому необхідно орієнтуватися на малосерійне та індивідуальне виробництво, постійний розвиток дизайну виробів;

– цінової політики (оскільки багато найчастіше вітчизняних товарів і послуг є неконкурентоспроможними порівняно з імпортними аналогами саме за ціною, необхідно кожному підприємству для кожного окремого продукту вибирати обґрунтовану індивідуальну цінову політику);

– механізмів промоцій і збуту (розроблення і впровадження агресивної промоційної політики щодо просування виробів, формування ексклюзивних брендів, для популяризації яких доцільно запроваджувати систему маркування продукції, що підтверджує виробництво виробів саме у даному регіоні тощо);

– комплексності пропонованого продукту, коли споживачу пропонуються не лише вироби, а й супутні товари і послуги, які складно імітувати, що доцільно враховувати під час формування концепцій розвитку сфери обслуговування, туристичної галузі, народних художніх промислів.

Моделювання конкурентних переваг і забезпечення конкурентоспроможності регіону передбачає вибір оптимальних інструментів та механізмів їх реалізації. Як зазначають деякі дослідники, для успішного їх впровадження доцільно формувати ефективну стратегію маркетингу території. І. Бакушевич пропонує використовувати класичний підхід маркетинг-міксу, запропонований Ф. Котлером, та концепції 4С і 4D під час розроблення кластерного підходу (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Концепції маркетинг-міксу в маркетингу території

Концепція 4P	Концепція 4C	Концепція 4D
Продукт або послуга, що надається (product)	Споживна вартість (customer value)	Ефективне управління базами даних (data base management)
Ціна (price)	Кошти надбання (customer cost)	Стратегічне проектування (strategic design)
Місце (place)	Зручність надбання (convenience)	Спрямований прямий маркетинг (dedicated direct marketing)
Промоція (promotion)	комунікація (communication)	Диференціювання (differentiation)

Джерело [72, с. 78–80]

Врахування цих параметрів необхідне під час визначення оптимальних напрямків розвитку регіону сьогодні. Хоча вважаємо, що для формування маркетингової стратегії регіону і визначення основних векторів забезпечення конкурентоспроможності доцільно використовувати розширений комплекс маркетингу, трансформований А. Палмером до 7Р: продукт (product), ціна (price), місце (place), промоція (promotion), люди (people), процес (process) і фізичне середовище (physical evidence) [73, с. 78–80].

Підтвердженням того, що саме творчі люди, зокрема креативне ядро – один із чинників забезпечення конкурентоспроможності територій, є позиціонування XXI ст. як ери боротьби за таланти [74]. Про це свідчать і фахівці ООН, оголосивши 2009 «роком творчості та інновацій».

Україна володіє значним творчим потенціалом. Так у 2007 р. одним із провідних агентств з підбору керівних кадрів «Heidrick & Struggles» спільно із «The Economist Intelligence Unit» оцінено глобальний індекс талановитості («Global Talent Index»), який демонструє потенціал країни чи регіону щодо підготовки кваліфікованих кадрів та формування творчого потенціалу. Індекс оцінювався з використанням семи незалежних показників: демографічних, якості системи обов’язкової та вищої освіти, мобільності та відносної відкритості ринку праці, вкладення прямих іноземних інвестицій, потенціалу щодо приваблення й утримання талановитих висококваліфікованих кадрів (рис. 1.10).

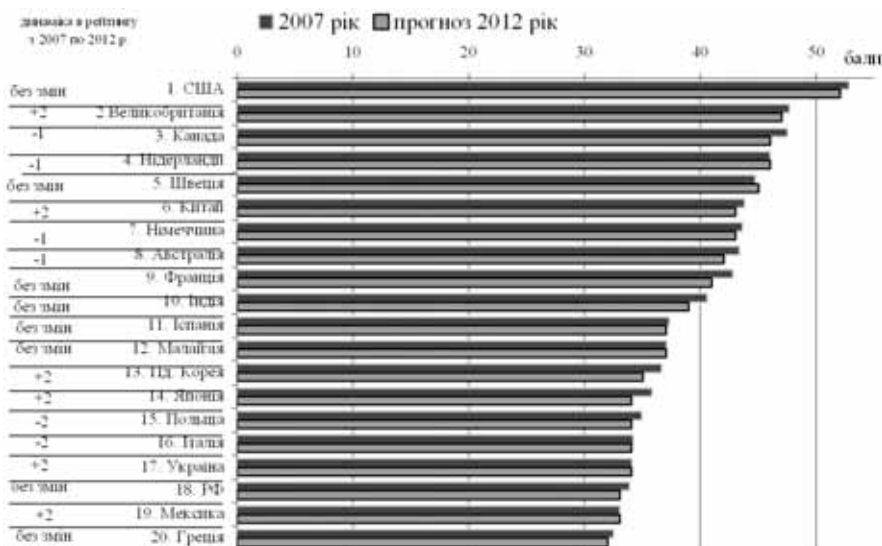

Рис. 1.10. Рейтинг країн за рівнем глобального індексу талановитості (перші 20 країн) за 2007 та прогноз на 2012 рік [75]

Як бачимо, Україна входить до 20 країн, які мають найвищий потенціал розвитку талановитих людей у різних сферах, причому, за наведеними прогнозами, потенціал країни у цьому сегменті зростатиме і до 2012 р. Україна навіть випередить Росію. Зважаючи на те, що Україна має значний потенціал розвитку талановитих людей і фактично є інкубатором таких осіб для багатьох розвинених країн, необхідно змінювати політику щодо захисту та акумулювання цього виду людських ресурсів у державі та активного його залучення для стимулювання регіонального розвитку.

Сьогодні можемо констатувати низький рівень активізації цієї конкурентної переваги в Україні. Протягом останніх років значно зросла частка українських учнів та студентів, які отримують освіту чи стажуються за кордоном. Ключовою проблемою нині є те, що значна кількість цих молодих людей залишається офіційно чи неофіційно у країні навчання. За приблизними оцінками МОНУ лише тих, хто офіційно їде на навчання за сприяння МОНУ, близько 10–15 тис. осіб щороку. Реєстрація тих, хто навчається за власні кошти чи за рахунок сприяння різних освітніх програм, найчастіше не ведеться взагалі. За даними Інституту статистики ЮНЕСКО, лише 2005 року за кордоном навчалася понад 25 тис. українців, найбільше в Німеччині (7,6 тис.), Російській Федерації (6,8 тис.), США (2 тис.), Польщі (1,8 тис.), Угорщині (1 тис.). За останніх три роки ця цифра збільшилася майже вдвічі [76]. Станом на початок 2008 р. за кордоном у ВНЗ навчалася близько 35 тис. українців і ця цифра має тенденцію до збільшення [77].

Свідченням того, що значна кількість творчих молодих українців залишаються за кордоном після навчання, є той факт, що попри зростаючу кількість стажувань молоді за кордоном, їх участь у реалізації різних програм розвитку, стимулювання економіки поки є малопомітною [78]. Крім того, відсутня політика системного залучення творчого потенціалу територій до створення, актуалізації конкурентних переваг.

Комплексна активізація конкурентних переваг регіону можлива за використання кластерного підходу.

Найбільш узагальнено під кластером розуміють групу локалізованих взаємозалежних компаній, постачальників устаткування, комплектуючих, спеціалізованих послуг, інфраструктури, науково-дослідних інститутів, ВНЗ та інших організацій, які взаємно доповнюють і посилюють конкурентні переваги один одного [79].

Сьогодні розрізняють 7 основних типів побудови кластерів, поєднання яких притаманне тою чи іншою мірою кожному з них: географічний; горизонтальний; вертикальний, латеральний, технологічний, фокусний та якісний [80]. Вперше кластерний підхід використовувався для розроблення промислової політики країни у 1991–1993 рр. у Фінляндії, були проведені масштабні дослідження, результати яких опубліковані у 1995 р., де була проаналізована структу-

ра, описані тенденції розвитку і перспективи фінських кластерів конкурентоспроможності. Використання кластерних підходів та формування ефективної кластерної політики дозволило Фінляндії вже протягом понад 20 років бути одним із лідерів серед усіх країн світу за рівнем конкурентоспроможності національної економіки [81].

З огляду на позитивні результати фінського досвіду із середини 90-х років ХХ ст. дослідженням, присвяченим аналізу кластерів конкурентоспроможності, почали приділяти увагу науковці у всьому світі. Значна кількість країн почала формувати і впроваджувати кластерну політику на загальнонаціональному рівні, зокрема у багатьох європейських країнах, а також у США.

Значна кількість вітчизняних та зарубіжних вчених у своїх роботах довели, що національна конкурентоздатність значною мірою залежить від рівня розвитку окремих кластерів, що має велике значення у створенні цілеспрямованої урядової політики і стратегії компаній для забезпечення успіху на світовому ринку [82–83].

Система показників, що визначає можливість успішного формування кластерної політики, включає:

- систему факторів: людські і природні ресурси, науково-інформаційний потенціал, капітал, інфраструктуру і якість життя;
- умови внутрішнього попиту: якість і розвиток обсягу попиту, відповідність тенденціям розвитку на світовому ринку;
- суміжні і сервісні галузі (галузеві кластери): джерела отримання сировини і напівфабрикатів, сфери використання сировини, обладнання, технологій;
- стратегію і структуру фірм, внутрішньогалузеву конкуренцію, стратегії, способи організації, менеджмент компаній;
- випадкові події: політичні, соціально-економічні та інші явища, які значною мірою можуть впливати на становище у країні і не можуть контролюватися керівництвом компаній, а деколи і керівництвом країни;
- загальнодержавну соціально-економічну і технічну політику.

Перевагою використання кластерних підходів при формуванні стратегій економічного розвитку є те, що кластери сприяють створенню сприятливих умов для розвитку спеціалізованих виробництв, у тому числі допоміжних, обслуговуючих і підтримуючих. Компанії-лідери світового ринку потребують пристосування до їхніх технологій суміжних виробництв, матеріалів, обладнання тощо, що сприяє утворенню ринкової ніші для невеликих підприємств, у тому числі з інноваційною спрямованістю, які в майбутньому стають генераторами конкурентних переваг.

Під час утворення кластера відбувається обмін інформацією щодо потреб у технологіях, матеріалах, послугах між виробниками, постачальниками, покупцями і спорідненими галузями. Взаємообмін інформацією надає конкурентні переваги на ринку всім фірмам кластера в їх конкурентній боротьбі, сприяє

завоюванню позицій на ринку. Такому обміну сприяє єдність цілей, координація і спільність інтересів горизонтально і вертикально пов'язаних у кластері компаній, а також неформальні відносини окремих керівників і фахівців, їх спільна участь у наукових заходах, асоціаціях, часто територіальна близькість, намагання налагодити між структурними елементами кластера довгострокові відносини.

Саме тому актуальність формування кластерів з метою підвищення конкурентоспроможності окремих регіонів країн, міждержавних об'єднань відображається у створенні значної кількості асоціацій, робочих груп, а також конференцій та тематичних семінарів щодо формування кластерів на міждержавному рівні. Зважаючи на те, що країни Європи сьогодні відчувають надзвичайно жорстку конкуренцію з боку країн азійського регіону, ведеться активна робота щодо підвищення рівня конкурентоспроможності європейських країн на рівні окремих регіонів, держав і Євросоюзу загалом.

Доцільність застосування концепції кластерів безсумнівна, оскільки:

- на території України історично сформувалися велика кількість виробничих підприємств, сфери послуг, є значний людський, природний, історико-рекреаційний, культурний потенціал, який через негативні явища в економіці залишається незадіяним, спостерігається зниження обсягів виробництва, зникають великі підприємства, на яких базувався економічний розвиток багатьох регіонів;

- експортно-сировинна орієнтація економіки не відповідає економічним та національним інтересам України. Зовнішньоекономічна політика сьогодні спрямована на імпорт готової продукції та експорт сировини. Внаслідок цього не задіюються значні людські, природні, фінансові та інші ресурси, що спричинює появу великої кількості депресивних регіонів;

- різко зменшується технологічний потенціал, знижується ефективність роботи промислового сектора, відбувається відтік з держави висококваліфікованих кадрів;

- відсутня сформована інноваційна політика, що не дозволяє створювати конкурентоздатну на світових ринках продукцію тощо;

- кластери краще, ніж галузі охоплюють важливі зв'язки, забезпечуючи взаємодоповнення між галузями, розвиток технологій, запровадження інновацій, повніше залучення людських, фінансових, природних, рекреаційних, культурних та інших ресурсів, тим самим сприяючи розвитку окремих регіонів.

Створення кластерів нині надзвичайно важливе для забезпечення інноваційного розвитку економіки України, що потребує постійних комунікацій учасників цього процесу, дозволяє окреслювати пріоритетні напрямки наукових досліджень, інженерно-технічних розробок і виробничих процесів. Кластери дозволяють інтегруватися великим, середнім і малим підприємствам відповідно до спільної мети функціонування кластера. Така співпраця дозволяє

середнім і малим підприємствам пристосовуватися до постійних змін ринкової кон'юнктури, частково унезалежнюватися від негативних трансформацій світової економіки, а для великих національних і транснаціональних компаній акумулювати значні фінансові ресурси.

1.4. Системний підхід до формування стратегій регіонального розвитку в контексті забезпечення конкурентоспроможності території

В умовах обмежень на ресурси, загострення кризових явищ, необхідності зростання конкурентоспроможності територій важливого значення набуває підвищення ефективності стратегічного планування регіонального розвитку. З огляду на це необхідним є пошук оптимальних моделей стратегічного планування та розроблення стратегій регіонального розвитку. Відповідно необхідно сформулювати уявлення про сучасну специфіку функціонування регіонів. За сучасних умов регіон потрібно оцінювати як цілісну динамічну систему, про що неодноразово зазначають провідні дослідники.

Асамблея європейських регіонів поняття регіону визначає як «територіальне об'єднання під безпосередньою юрисдикцією суверенної держави із системою самоврядування. Регіон повинен мати свою конституцію, статус автономії чи інший закон, який є складовою законодавства держави і визначає організацію та повноваження регіону» [84]. Такий підхід орієнтує на певну суверенізацію соціально-економічного комплексу регіону і визначає, що будучи складовою системи «держава», регіон є окремою структурною одиницею – системою із притаманними їй закономірностями та специфікою розвитку.

Регіон – не лише функціонально-компонентна, структурно-галузева цілісність, а й просторова, що передбачає певне розміщення компонентів природного, соціального, економічного, культурного середовищ у просторі, їх просторову неподільність. За твердженнями А. М. Поручника і В. І. Чужикова у ХХІ столітті важливу роль буде відігравати інтегральна парадигма регіонального розвитку, в основі якої має бути нове уявлення про регіони як складні об'єднані ієрархічні комплекси різного таксономічного рівня.

Тому протягом останніх років активізувалися дослідження регіонів як просторових утворень. За визначенням В. Більчака та В. Захарова, регіон – це соціально-економічна просторова цілісність, яка характеризується структурою виробництва всіх форм власності, концентрацією населення, робочих місць, духовного життя людини з розрахунку на одиницю простору, що має місцеві органи управління своєю територією (район, область, республіка тощо) [85, С. 13]. Регіональний простір – це багатовекторне формування людських, виробничих, природничих, функціональних та інформаційних складових, де на основі використання наявного ресурсного забезпечення реалізується життєвий цикл регіону, що дає змогу вирішити конкретні соціальні, економічні та еколо-

гічні проблеми. Це поняття охоплює всі регіональні системи, в межах яких сформована певна спільність людей (соціум) і які правомірно мають конкретні цілі розвитку.

Врахування просторового фактора на сучасному етапі має важливе методологічне значення. Важливість цього проілюстрували останні документи, прийняті Радою Європи щодо основних засад просторового розвитку. «Європейська хартія регіонального просторового планування» (Торремолінос, Іспанія, 1983 р.) є першим епохальним документом з просторового розвитку, де зазначається, що «просторове планування сприяє покращенню територіальної організації у Європі і пошукам рішень проблем, котрі виходять за межі окремих держав, і, таким чином, воно направлене на усвідомлення спільності – у відносинах як між Північчю та Півднем, так і між Сходом та Заходом».

Іншими документами, які визначають принципи просторового регіонального розвитку, є «Перспективи Європейського просторового розвитку» (Потсдам, 1999 р.) та «Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту» (Ганновер, 2000 р.).

Хартія вводить загальні принципи для вироблення національних та європейської політик членами Ради Європи, а також для вирішення проблем, що виходять за рамки кордонів окремих держав, з метою вдосконалення просторової організації Європи. Згідно із хартією у центрі регіонального / просторового планування стоїть «Людина і її благоустрій», а метою просторового планування є забезпечення кожного індивідуума оточенням та якістю життя, що сприятиме розвитку його індивідуальності. Фундаментальними цілями регіонального просторового планування визначено:

1. Збалансований соціально-економічний розвиток регіонів.
2. Поліпшення якості життя.
3. Відповідальне управління природними ресурсами і захист довкілля.
4. Раціональне використання землі.

В Хартії пропонуються спеціальні цілі, що стосуються таких територій:

1. Сільських районів.
2. Міських територій.
3. Прикордонних територій.
4. Гірських районів.
5. Територій із структурними недоліками.
6. Депресивних територій.
7. Прибережних територій та островів.

Одним із універсальних комплексних підходів до аналізу основних тенденцій розвитку регіону є визначення опорного каркаса розвитку регіону, запроваджене в межах діяльності шкіл просторового планування.

Каркас територій – це області зосередження функціональної активності населення регіону, що передбачає концентрацію ресурсів, процесів, техноло-

гій, інфраструктурних об'єктів, які забезпечують життєдіяльність територій, пов'язаних з високою інтенсивністю освоєння простору регіону [86].

Каркас території застосовується як планувальна структура для визначення територіальних переваг під час формування стратегій регіонального розвитку, а його побудова здійснюється за різними критеріями визначення основи каркаса: географічними, галузевими, функціональними, інфраструктурними та ін. Основоположниками німецької школи просторового планування територій є В. Кристаллер, який визначив існування оптимальної каркасно-мережевої структури населених пунктів, яка забезпечує доступ до об'єктів сфери послуг, швидку комунікацію між містами та ефективність управління територіями, та Ф. Льюш, який запропонував концепцію економічного ландшафту [87]. Подібні підходи необхідності формування основи регіонального розвитку мали представники інших шкіл просторового планування – Д. Харві [88] та У. Айзард [89], внеском в науку яких стало створення інтегральної моделі територіальної проєкції соціально-економічного життя суспільства. Г. Ізбарі обґрунтував базові положення теорії «точко-вісьової системи», яку покладено в основу просторової організації Німеччини. Цією теорією визначено основні процеси просторового розвитку країни і показано, що центральні міста і їх великі передмістя формують об'єднані ущільнені структури. З часом вони об'єднуються й утворюють визначену мережу, в якій виділяються «осі»: поєднання територій з великою густотою населення; включення периферійних територій до регіональних процесів; надання імпульсу розвитку передмістя.

Багато наукових робіт присвячені структурі окремих підсистем каркаса регіону. Окремо виділяють економічний, екологічний, логістичний, транспортний та інші типи підкаркасів, які є основами для забезпечення сталого розвитку. В українській регіоналістиці досі основну увагу зосереджували на вивченні економічного каркаса регіону, необхідність формування якого для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку визначали у свої роботах М. Долішній [90], М. Жук [91], А. Гранберг [92].

Доцільність формування регіонального каркаса економіки визначена і пріоритетами інноваційного розвитку Казахстану, задекларованими у «Програмі форсованого індустріально-інноваційного розвитку Казахстану до 2014 р.» та довгостроковій Стратегії індустріально-інноваційного розвитку до 2015 р. [93]. Основним напрямком реалізації цієї програми є формування каркаса економіки, який є стійким до зовнішніх негативних впливів, орієнтованого на внутрішні та зовнішні ринки. Для формування такого каркаса уряд країни відібрав 46 найбільш перспективних галузей, для 23 з яких уже розроблено майстер-плани.

Наукові роботи окремих дослідників присвячені вивченню та формуванню й інших підсистем життєдіяльності регіону. Побудові екологічного каркаса присвячені дослідження А. Єлізарова [94] та Л. Мельника. Транспортно-логістичні каркаси територій розробляли М. Баранський, О. Гутнов і О. Кудрявцев,

у роботах яких висвітлено принципи формування ландшафтів територій для їх просторового планування. Сучасне обґрунтування підходів до розроблення стратегії регіонального розвитку з використання каркаса території як основи прогресу пропонують науковці, серед яких Х. Гросвельд [95], російські дослідники В. Занадворов та А. Занадворова [96] та ін. Формування опорного каркаса розвитку території є необхідною передумовою для визначення потенційних можливостей розвитку регіону.

На необхідності просторового планування культури наголошують вітчизняні дослідники, серед яких Н. Мікула, О. Шаблій, М. Пістун, Л. Нагорна, І. Ровенчак та ін. [97–101]. Серед зарубіжних вчених про потребу обліку культурних ресурсів територій у розрізі формування конкурентних переваг зазначили М. Рагуліна, І. Мігін, А. Андреев, Ф. Блант, М. Хусейн та ін. [102–105]. Про необхідність просторового реєстру людських ресурсів не тільки за кількісними, а й за якісними параметрами у розрізі забезпечення конкурентоспроможності регіонів зазначають С. Вовканич, Л. Шевчук, У. Садова, А. Моріта та ін. [106–110].

Щодо просторового планування сфери культури, то дослідники переважно зосереджують увагу на використанні історико-культурного потенціалу регіонів для розвитку туризму. Серед існуючих досліджень доцільно відзначити праці В. Кравціва, О. Любіцевої, Л. Поливач та ін., які розробили методологічні підходи до оцінки історико-культурних ресурсів [111], переважно з метою визначення туристичного потенціалу територій. Однак більшість запропонованих підходів не ураховують окремих компонентів, які є основоположними для забезпечення сталого розвитку, та багатовекторного впливу культури і творчого потенціалу на регіональний розвиток. Вважаємо, що необхідним є формування комплексного бачення регіонального каркаса. Регіон – це поліструктурний динамічний об'єкт, який має кілька ключових підсистем, що забезпечують його життєдіяльність, а тому врахування лише економічної складової регіону, інфраструктури і соціальної сфери, чи окремих компонентів культури, які використовують багато дослідників, недостатньо.

На нашу думку, існуючі підходи до визначення опорного каркаса розвитку території не враховують двох ключових компонентів, без яких ефективно планування регіонального розвитку та забезпечення сталого зростання практично неможливе:

– у сучасних умовах розвиток територій значною мірою залежить від сфери культури, неврахування якої, як однієї із базових для регіонального розвитку, призводить до багатьох диспропорцій та деформацій у соціально-економічній системі. Культура значно впливає на функціонування інших систем життєдіяльності регіону, а тому віднесення цього сегмента до неперіоритетних при формуванні стратегій розвитку має значний негативний ефект. Сфера культури характеризується значним економічним потенціалом і є чинником стимулю-

вання розвитку багатьох галузей економіки, але рівень її залучення для стимулювання територіального зростання в Україні дуже низький;

– чинники, які стимулюють розвиток і задіють потенціал каркаса, «двигуни» соціально-економічного, культурного розвитку. На сучасному етапі багато дослідників довели вагомість якісних характеристик людських ресурсів, зокрема творчого потенціалу регіону для активізації регіонального розвитку.

Важливою передумовою ефективного планування є об'єктивне оцінювання наявних ресурсів території, які визначатимуть можливі пріоритети регіонального розвитку та регіональної політики. На нашу думку, одним із оптимальних напрямків аналізу наявної ресурсної бази територій є їх територіально-просторове планування. У цьому напрямку формування каркаса території одним із ефективних методів є створення уявлення про наявні у регіоні ресурси, їх структуру, рівень взаємодії та перспективи використання для стимулювання регіонального розвитку. Необхідно також комплексно розглядати наявну базу регіонів та формувати відповідне бачення її комплексного розвитку. Виходячи із вищевикладених положень щодо необхідності комплексного урахування територіальних ресурсів для визначення потенціалу регіону, вважаємо, що регіон треба позиціонувати як поліструктурний динамічний об'єкт, який включає низку ключових підсистем та чинники, які є рушіями потенціалу цих територіальних ресурсів. Ураховуючи положення ЗУ «Про Генеральну схему планування території України» [112] та існуючі розробки щодо просторового планування територій, ми запропонували власні підходи до формування опорного каркаса територій, який дозволив би максимально ефективно використовувати наявні ресурси та стимулювати їх розвиток. Тому для кожного регіону необхідним є визначення каркаса, який відображає основні підсистеми, що забезпечують його життєдіяльність.

Існуючі суспільні, соціально-економічні, політичні та інші тенденції спонукають до окреслення сучасного каркаса регіону як багаторівневої, мультифункціональної, динамічної структури. На кожній території доцільно виокремлювати базові підсистеми, які функціонують як самостійні структури, від функціонування кожної з них певною мірою залежать життєдіяльність та можливості регіонального розвитку. Сьогодні діяльність підсистем регіону досліджується та планується фактично лише з урахуванням окремих параметрів підсистем, хоча необхідною є комплексна їх характеристика, з урахуванням взаємовпливу окремих підсистем регіону між собою та на загальний рівень розвитку територій. Соціально-економічний розвиток регіону як поліструктурної системи сьогодні, на нашу думку, залежить від функціонування тих підсистем, які формують каркас території (рис. 1.11).

Рис. 1.11. Концептуальна схема формування каркаса території

Розвиток кожної з підсистем залежить від динаміки розвитку іншої, а отримати позитивний сумарний соціально-економічний ефект для території неможливо в умовах недовісти хоча б однієї з них. Для визначення потенціалу регіону необхідно сформувати просторове бачення функціонування підсистем території шляхом формування їх карт, які відображають розміщення основних ресурсів. Підсистема «Економіка» включає інституційну базу економіки регіону, ресурсний потенціал (наявність і розміщення продуктивних сил, фінансів, структуру виробничого комплексу, сфери обслуговування, матеріальних та нематеріальних ресурсів тощо), економічну інфраструктуру, стан їх розвитку та ефективності використання тощо.

Для визначення підсистеми «Екологія» доцільно охарактеризувати природно-ресурсний потенціал території, екологічний ландшафт, інфраструктуру та стан розвитку екосистеми, основні проблеми і перспективи їх вирішення, обмеження щодо функціонування інших складових каркаса регіону, вплив стану екосистеми на життєдіяльність регіону тощо.

Підсистема «Соціальна сфера» включає систему освіти, охорони здоров'я, громадського харчування, фізичної культури, комунального обслуговування, пасажирського транспорту тощо. Більшість дослідників культуру включають до соціальної сфери, однак, на нашу думку, доцільно окремо виділяти її як підсистему каркаса території, оскільки її прямиий та опосередкований вплив на функціонування інших підсистем і території загалом на сучасному етапі є одним із визначальних.

Структура підсистеми «Культура» формується за рахунок наявних культурних ресурсів території, основними з яких є культурна спадщина, творчі індустрії, неприбуткові організації та нематеріальні ресурси сфери культури, визнач-

ні місця і видатні особистості, природна спадщина, яка має культурну цінність, фестивалі та події у сфері культури тощо. На сьогодні у більшості стратегій регіонального розвитку сфера культури позиціонується як неприбуткова, хоча у сучасних умовах культурний потенціал територій стає одним із ключових ресурсів територій, що стимулюють його розвиток. При цьому сфера культури має значний власний економічний потенціал, а також значною мірою впливає на функціонування інших підсистем регіону.

Крім того, аналізуючи та розробляючи напрямки вдосконалення каркаса території, потрібно обов'язково враховувати наявність та стан розвитку інфраструктури, яка є «сполучником» між різними регіональними підсистемами і завдяки якій формується фактично цілісний «організм регіону». Неефективність або зміни у структурі певної підсистеми автоматично спричиняють негативні наслідки або зміни в інших підсистемах та в каркасі території загалом.

Наявний потенціал підсистем каркаса території можна активувати за рахунок відповідної активності людських ресурсів. Проте найціннішою частиною людського потенціалу є представники креативного ядра, які завдяки суспільній активності, просторовому комплексному баченню характеризуються потенціалом для реалізації розроблених стратегічних планів, самостійно можуть формувати інноваційні підходи до стимулювання регіонального розвитку. Тому на державному рівні необхідно виявляти та акумулювати цей тип людського ресурсу, а також активно його залучати до реалізації програм регіонального розвитку. І для визначення комплексного потенціалу конкурентоспроможності території доцільно визначати концентрацію цих осіб у регіоні, формуючи карти творчого та креативного ресурсів. Така картографія дозволить визначити потенційну можливість реалізації планів розвитку завдяки наявності відповідного кадрового ресурсу.

Наносячи на карту території основні об'єкти підсистем каркаса та їх ресурсну базу, можна виокремити ті «точки» найбільшого зосередження наявних регіональних ресурсів та визначити потенційну конкурентоспроможність цих регіонів. Ці «точки» регіону становитимуть існуючі чи потенційні «ядра» або «полюси» конкурентоспроможності. Каркас територій уже протягом багатьох років будується в основному визначаючи ядрами підвищеної активності каркаса території великі міста, при цьому стан розвитку певних функціональних підсистем у комплексі враховується лише частково. Обласні центри є ядрами каркаса території, оскільки вони акумулюють значну частку економічних, соціальних культурних ресурсів та представників креативного ядра суспільства. У периферійних районах досі комплексно не визначено перспективи використання потенціалу окремих міст та сіл як центрів конкурентоспроможності територій. Кращу перспективу у цьому напрямку мають малі міста.

Інтегральна концентрація центрів активації різних функціональних підсистем каркаса, у тому числі і культури, а також людських ресурсів, особливо креативного ядра, у комплексі визначає перспективність формування та створення

полюсів конкурентоспроможності у каркасі території, сприяє більш повному використанню наявних ресурсів та стимулює регіональне зростання. Це дає змогу комплексно врахувати наявний потенціал території для підвищення конкурентоспроможності регіону.

Відповідно, під час формування стратегій регіонального розвитку необхідно враховувати, що регіон – цілісне просторове динамічне утворення, а тому потрібно аналізувати і прогнозувати діяльність усіх його підсистем у комплексі. Для цього потрібно:

- включити до стратегічних планів регіонального розвитку обов’язковим пунктом аналіз і планування розвитку каркаса території на підставі узагальнених даних про розміщення ресурсів та стан їх використання, запровадити систему визначення центрів або полюсів підвищеної активності каркаса території, які фактично формуватимуть полюси конкурентоспроможності регіону;

- розробити типову схему комплексного аналізу каркаса території, який будеться за принципом діяльності ключових функціональних підсистем: економіки, соціальної сфери, екології та культури, а також інфраструктури і наявних людських ресурсів з урахуванням їх якісних показників, зокрема через використання типової схеми проведення SWOT-аналізу під час розроблення стратегій регіонального розвитку (додаток Д);

- запровадити формування карт просторового розміщення ресурсів підсистем каркаса території та людських ресурсів, зокрема творчої суспільної групи і креативного ядра, точки концентрації яких визначатимуть полюси конкурентоспроможності регіону;

- більш повно враховувати в чинних стратегіях розвитку економічний потенціал сфери культури через облік наявних культурних ресурсів та формувати відповідні карти їх просторового розміщення, спеціальні програми використання їх соціально-економічного потенціалу та вплив підсистеми «Культура» на функціонування інших підсистем території та регіону загалом;

- активізувати ресурсну базу каркаса території через планування діяльності інституцій, зосередивши увагу на кадрах, які здатні реалізовувати визначені пріоритети стратегічного розвитку, а саме: виявити та активізувати представників творчої суспільної групи, зокрема креативного ядра, через формування системи виявлення творчих осіб та розроблення комплексних програм використання їх потенціалу для стимулювання соціально-економічного розвитку, зокрема через спеціалізовану програму, яка реалізовуватиметься через центри інноваційного розвитку;

- підтримання творчих, особливо креативних, людей у регіонах через розроблення цільових програм, що створить сприятливі умови для реалізації їх потенціалу – створення нових ідей, технологій та підходів щодо регіонального розвитку, і відповідно, для активізації наявних ресурсів, ефективності реалізації стратегій регіонального розвитку та підвищення конкурентоспроможності територій;

– активно використовувати центри інноваційного розвитку, громадські організації, програми регіонального розвитку до комплексного аналізу ресурсного потенціалу територій, формування реєстрів регіональних ресурсів, а також іменні бази креативних особистостей у різних галузях для перспективного їх залучення до реалізації окремих положень стратегії регіонального розвитку, у тому числі з використання геоінформаційних систем.

1.5. «Полюси» конкурентоспроможності і їх формування

Регіональною політикою багатьох розвинених країн визначено, що активне стимулювання господарського комплексу всіх населених пунктів чи галузей в межах регіону неефективне, оскільки на території країни і регіону ресурсний потенціал та активність підприємницької діяльності населення локалізуються нерівномірно. А тому протягом останніх років у країнах ЄС, США, Китаї, Канаді та ін. було розроблено низку концепцій соціально-економічного розвитку, які передбачають активізацію окремих інтенсивних господарських центрів регіону. Такі центри, активізуючи власну діяльність, мимоволі «затягують» в активну підприємницьку діяльність суміжні території, формуючи таким чином точки зростання.

Основними тенденціями, які характеризують специфіку локального розвитку, є посилення урбанізації та створення центрів підвищеної економічної активності, які формують полюси конкурентоспроможності регіонів. Часто роль полюсів конкурентоспроможності виконують міста обласного та районного значення, відповідно і вони стають окремими суб'єктами конкурентних відносин [113, С. 125-130]. Однак зростає роль й інших центрів господарської активності у регіонах, які також можуть формувати певні точки, полюси зростання.

Як узагальнює Н. Мікула, полюс зростання – центр тяжіння факторів виробництва, що забезпечують найбільш ефективно їх використання. Таким полюсом зростання за Ф. Перру є ведуча галузь, що створює нові товари та послуги; за Ж. Будвілем – конкретна територія (населений пункт), яка відіграє в економіці країни чи регіону функцію джерела інновацій та прогресу; за Х. Р. Ласуеном – регіональний комплекс підприємств, зв'язаний з експортом регіону або система полюсів, пов'язана із загальнодержавним попитом, що передається через експортний потенціал регіону; імпульс зростання передається другорядним галузям або периферії; за П. Потье – вісь розвитку, територія, яка забезпечує транспортне сполучення між полюсами зростання, завдячуючи збільшенню товаропотоків, розповсюдженню інновацій, розвитку інфраструктури. Ці території спільно з полюсами зростання формують просторовий каркас економічного розвитку великого регіону або країни. Ідеї полюсів зростання реалізуються під час створення вільних економічних зон, технополісів, технопарків. Врахування просторового фактора на сучасному етапі має важливе значення.

Відповідно просторове планування передбачає формування таких центрів активності, які забезпечуватимуть імпульс розвитку для усієї території регіону. І в розвинених країнах є вдалі приклади такого планування.

Так, у Франції у 2005 році постановою Міжміністерського комітету з облаштування і розвитку територій (CIADT) на конкурсній основі було відібрано 67 проектів, на основі яких створені полюси конкурентоспроможності. Для територій Франції ними стали об'єднання підприємств, науково-дослідних центрів, освітніх закладів, що взяли на себе партнерські зобов'язання згідно зі спільною стратегією розвитку з метою акумулювання власних ресурсів в межах інноваційних проектів з одним або кількома напрямками діяльності. Станом на 2006 рік завдяки діяльності таких полюсів було створено лише для дослідників 3 тис. робочих місць. У 2007 році їх кількість зросла до 71[114]. Полюси конкурентоспроможності на території Франції – це об'єднання підприємств, науково-дослідних центрів, освітніх закладів, які взяли на себе партнерські зобов'язання згідно з єдиною стратегією розвитку з метою акумулювання ресурсів в межах інноваційних проектів за одним або кількома напрямками діяльності. На державному рівні виділено 13 пріоритетних напрямів розвитку таких полюсів: авіація, космос (3 полюси); сільськогосподарська та харчова промисловість (13 полюсів); товари широкого вжитку (5 полюсів); біоресурси (3 полюси); біотехнології, здоров'я (6 полюсів); хімія (4 полюси); енергетика (6 полюсів); інженерія, послуги (6 полюсів); матеріали (11 полюсів); мікротехніка, механіка (5 полюсів); оптика, світломатеріали (3 полюси); інформаційні технології (11 полюсів); транспорт (8 полюсів).

На території Угорщини виділено також 8 полюсів конкурентоспроможності: туризм, культура, електроніка, аграрний і продовольчий, машинобудівний, електроніки, біотехнологій, логістичний.

Звичайно, що діяльність полюсів конкурентоспроможності має підтримуватися державною та регіональною владою, зокрема у Франції для налагодження їх діяльності виділяють дотації, надають пільги у вигляді звільнення від оподаткування на прибуток 100% протягом перших трьох років та 50% – у наступні два, а також пільги при виплаті податків у позабюджетні фонди – 50% для малого і середнього бізнесу і 25% – для решти.

Основна орієнтованість таких полюсів конкурентоспроможності – розроблення і впровадження інновацій на різних рівнях, а політика їх розвитку фокусується на чотирьох «двигунах» зростання: людських ресурсах, інноваціях, інформаційних технологіях та підприємництві.

Відповідно складовою системних заходів формування полюсів конкурентоспроможності, крім раціональної політики регіонального розвитку, є розроблення і реалізація програмно-структурних заходів щодо розвитку системи інновацій.

На території ЄС підтримка ініціатив щодо підвищення регіональної конкурентоспроможності здійснюється як за кошти окремих держав, так і за фінан-

сування спеціально створеними структурними фондами. Зокрема стимулювання інновацій найбільш активно здійснюється в межах так званої Датської програми, якою приблизно 40% видатків спрямовується саме на стимулювання інноваційного процесу (табл. 1. 4).

Така увага до інноваційної діяльності не випадкова, оскільки саме інновації розглядають у XXI ст. як один із основних чинників забезпечення конкурентоспроможності на різних рівнях.

Таблиця 1.4

Витрати на інновації держав-членів ЄС (в межах програми регіональної конкурентоспроможності та зайнятості), 2007–2013 рр.

Країна	Фінансування з боку ЄС (млн євро)	Інновації, %	з яких на			
			дослідження, технологічний розвиток та інновації, %	розвиток підприємництва	розроблення інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, %	людський капітал
Австрія	1,027	50,60	30,93	4,26	1,50	13,92
Бельгія	1,425	33,38	14,36	4,21	0,40	14,41
Кіпр	604	15,96	10,18	1,41	2,54	1,83
Чеська Республіка	418	33,88	17,77	2,78	5,25	8,07
Данія	510	69,20	31,14	5,10	4,87	28,09
Фінляндія	1,596	54,01	29,33	5,23	8,89	10,56
Франція	10,258	36,11	19,86	3,72	4,41	8,13
Німеччина	9,409	39,54	16,87	10,17	1,26	11,24
Греція	638	15,99	7,15	0,39	5,66	2,80
Угорщина	2,031	22,78	12,43	0,97	5,61	3,77
Ірландія	751	21,19	15,27	0,00	2,13	3,80
Італія	6,325	40,09	19,38	5,93	3,91	10,86
Люксембург	50,00	36,20	32,70	1,00	2,50	0,00
Нідерланди	1,660	48,65	17,03	2,70	4,05	24,87
Португалія	941	24,54	17,59	1,26	2,83	2,86
Словенія	455	68,02	53,45	0,61	13,16	0,81
Іспанія	8,481	38,47	24,56	2,45	4,05	7,41
Швеція	1,626	45,57	24,88	5,46	4,44	10,79
Великобританія	6,978	47,46	22,95	5,66	2,31	16,55
EU 27 ЄС-27	55,184	39,53	20,56	4,93	3,52	10,52
EU 15 ЄС-15	51,676	40,26	20,73	5,18	3,35	11,00
EU 12 ЄС 12	3,508	28,80	18,00	1,21	6,02	3,56

Джерело: Європейська Комісія (2007) <http://www.ebst.dk/tema12/0/72>

Аналізуючи інвестиції в інноваційний процес Великобританії, можемо констатувати, що найбільша частка їх орієнтована на розвиток людського капіталу. Зокрема у 2007 році на це було спрямовано 32,1 млрд фунтів стерлінгів (рис. 1.12).

Figure 1: Investment in innovation, (£ billion), 2007

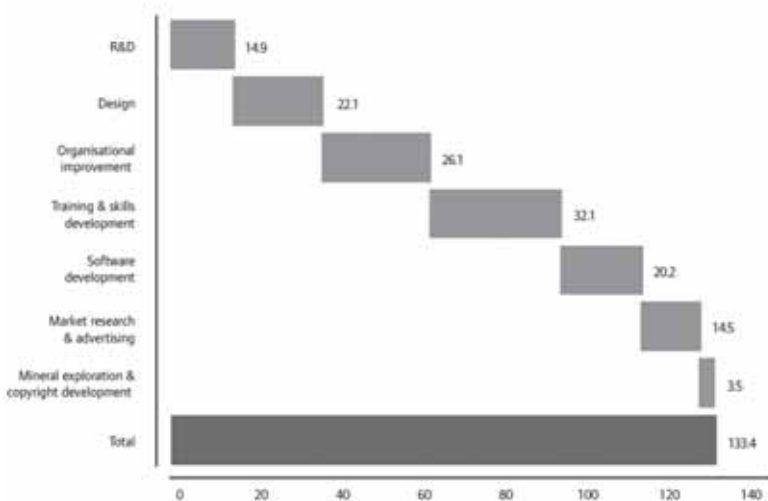

Рис. 1.12. Обсяги інвестицій у розвиток інновацій у Великобританії за 2007 р. Джерело: *Index report: November 2009. The Innovation Index. Measuring the UK's investment in innovation and its effects / Foreword – Jonathan Kestenbaum. – London : NESTA, 2009. – 28 p.*

Аналізуючи стан формування полюсів конкурентоспроможності в Україні, можемо констатувати незначні практичні результати такої діяльності, що значною мірою пов'язано з низькою активністю саме у сфері інновацій.

Характеризуючи впровадження інновацій на регіональному рівні, можемо говорити про доволі низькі темпи впровадження прогресивних нововведень (рис. 1.13).

Можна констатувати, що впровадження інновацій відбувається в Україні не надто високими темпами. Найактивнішим був інноваційний процес в Україні у 2001 та 2002 рр. (20 905 та 23 989 впроваджених інновацій на рік відповідно). З 2004 р. цей процес істотно сповільнився (5705 впроваджених інновацій). У 2006 р. кількість впроваджених інновацій була найнижчою за останні роки – 3553. Із 2007 р. інноваційна активність дещо інтенсифікувалася і у 2007 р. загальна кількість впроваджених нововведень становила 3045, а у 2008 р. – 4093. Попри зниження кількості інновацій у окремих регіонах скоротилася інноваційна активність підприємств (дод. 3).

Рис. 1.13. Впровадження інновацій на промислових підприємствах України за 2001–2008 рр. (Джерело [115]).

Порівняно із зарубіжними країнами рівень впровадження інновацій в Україні є доволі низьким (рис. 1.14). Серед областей, де розвинені текстильні промисли, у 2005–2007 рр. найінтенсивнішим було впровадження інновацій серед підприємств Івано-Франківської обл. (67,1%), Чернівецької (32,9%) та Чернігівської (32,1%) областей, а найнижчим у Сумській (14,9%), Рівненській (15,9%) та Закарпатській (20,8%) областях.

Аналіз нововведень у діяльності підприємств свідчить, що найінтенсивніше впроваджувалися у виробництво інноваційна продукція та інноваційні процеси, менш інтенсивно модернізувалися організаційні процеси та маркетингова діяльність.

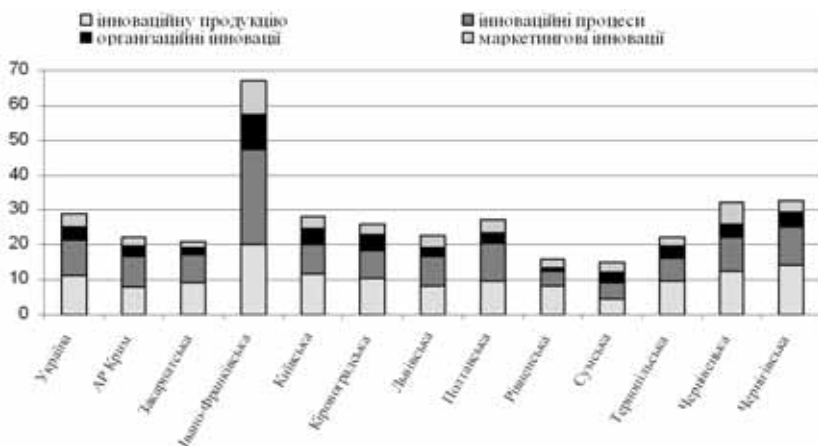

Рис. 1.14. Частка промислових підприємств, що впроваджували інновації у областях, 2005–2007 рр. [116]

Однією із основних причин низької інноваційної активності у регіонах є недостатньо ефективного планування територіального розвитку та недосконалість механізмів його реалізації. Це призвело до зростання кількості депресивних територій, особливо невеликих міст та сіл [117].

На сьогодні визначення пріоритетних напрямів формування полюсів конкурентоспроможності в Україні недостатньо обґрунтоване.

У 2010 році Національне агентство України з іноземних інвестицій та розвитку оприлюднило перелік 10 стратегічних проектів для залучення іноземних інвестицій, до якого увійшли: Програма будівництва комплексів з перероблення твердих побутових відходів у містах України (ініціатори проекту – МінЖКХ, міста Вінниця, Луцьк, Чернівці, Хмельницький); Міжнародний проект створення космічного ракетного комплексу «Циклон-4» (ініціатор – Національне космічне агентство України); Програма створення індустріальних парків у регіонах (ініціатори – обласні державні адміністрації); будівництво швидкісного транспортного сполучення європейського стандарту від кордону Польщі до Львова (85 км, частина Державної цільової програми з підготовки до Євро-2012, ініціатор – Львівська ОДА); виробництво вітроелектричних установок мегаватного класу на Південному машинобудівному заводі ім. О. Макарова (Національне космічне агентство України); Програма модернізації та завершення будівництва теплових електростанцій (Мінпаливенерго, «Західенерго», «Центренерго»); будівництво авіаційного логістичного центру в Київській області (Київська ОДА, будівництво вантажного аеропорту в м. Узин на базі колишньої військової бази); будівництво заводу для фракціонування плазми крові та створення системи забезпечення населення препаратами крові (самозабезпечення України препаратами крові, Комітет з питань охорони здоров'я ВРУ); організація альтернативного пасажирського швидкісного сполучення Київ – міжнародний аеропорт «Бориспіль» (Мінтрансзв'язку, частина Державної цільової програми з підготовки до Євро-2012); модернізація та розвиток Іллічівського морського торговельного порту (Мінтранс, ДП «Іллічівський МТП»). Створене у січні 2009 року в рамках антикризових дій уряду і має спеціальний статус єдиної контактної точки для іноземних інвесторів [118].

Реально інвестиційну політику потрібно спрямовувати найперше на формування потенційних точок зростання.

Полюси конкурентоспроможності – оптимальна основа для створення кластерів, і аналіз досвіду багатьох країн це підтверджує.

Переважно полюсами конкурентоспроможності виступають обласні центри, але розглядаючи стратегічні плани розвитку регіону, доцільно виділяти такі центри і на нижчих ієрархічних рівнях. Особливо актуальним є створення подібних полюсів на рівні малих міст та сільських поселень.

Для цього необхідно комплексно проаналізувати ресурсний потенціал територій та визначити перспективи його активізації. Визначити ті напрями, які є

пріоритетними для визначення регіонів в контексті забезпечення реалізації політики їх розвитку.

Зокрема, аналізуючи регіональний потенціал з використанням запропонованого вище SWOT-аналізу, можна оцінити резерви та перспективи створення полюсів конкурентоспроможності як на рівні держави, так і на рівні областей і навіть районних центрів.

де A_i, B_i, V_i, D_i, E_i, L_i, - наявні ресурси за видами, X_i - обмеження.

Рис. 1.15. Структурно-логічна схема визначення полюсів конкурентоспроможності та формування пріоритетних напрямів регіонального розвитку на основі аналізу каркаса територій

За допомогою геоінформаційних систем, наносючи на карту регіону чи держави наявні ресурси, а також обмеження щодо певних видів активності, можна визначити пріоритетні потенційні точки зростання, які можуть формувати полюси конкурентоспроможності, а згодом доцільно створювати кластери на їх основі.

РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІЙ

2.1. Роль формальних і неформальних інституцій у підвищенні регіональної конкурентоспроможності

Зміна парадигми регіонального розвитку, про яку згадувалося вище, зумовила трансформацію пріоритетів державної регіональної політики України, яка характеризується переорієнтацією від політики державної підтримки до політики стимулювання розвитку регіонів. З цією метою прийнято низку нормативно-правових актів, які є основою нової національної системи планування та стимулювання регіонального розвитку.

Інституційною базою цієї системи є Концепція державної регіональної політики та Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 р. [119–120], Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [121; 122, С. 30–32]. Додатково формування засад регіонального розвитку в Україні складається згідно з іншими нормативно-правовими документами: Законами України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про державні цільові програми», «Про Генеральну схему планування території України», Указами Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики», «Про Стратегію економічного та соціального розвитку України “Шляхом європейської інтеграції” на 2004–2015 рр.»», «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу показників розвитку регіонів, районів, міст республіканського і обласного значення для визнання територій депресивними», «Про утворення Ради розвитку регіонів»; розпорядженнями КМУ «Про схвалення Концепції вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку України»; наказами Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку» та ін.

Протягом останніх років сформувалися різні підходи до розуміння поняття «регіональна політика» та формування механізмів її реалізації. За визначенням М. І. Долішнього, у широкому розумінні регіональна політика – це система цілей і дій, спрямованих на реалізацію інтересів держави щодо регіонів та внутрішніх інтересів самих регіонів, яка реалізується за допомогою методів, що враховують історичну, етнічну, соціальну, економічну та екологічну специфіку територій. Причому її необхідно розглядати у розрізі визначених інтересів регіонів, які вона реалізує чи повинна реалізувати [123, С. 441].

З. Варналій та інші окреслюють, що під час формування регіональної політики економічний аспект домінує над іншими компонентами регіональних

пріоритетів, а тому поняття «регіональна політика» і «регіональна економічна політика» переважно використовують як синоніми [124, с. 16]. Державну політику регіонального розвитку розглядають також як «створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів як основи їх динамічного розвитку та усунення значних міжрегіональних диспропорцій, а також відсталості найменш привілейованих регіонів, у тому числі сільських місцевостей» [125, с. 30–32].

Схематично відобразив структурну схему регіональної політики М. І. Долішний (рис. 2.1), в межах якої можна виокремити різні структурні її компоненти.

Рис. 2.1. Структурна схема регіональної політики

За твердженням Д. М. Стеценка, державна політика регіонального розвитку – це цілісна сукупність заходів, спрямованих на стимулювання ефективності соціально-економічного розвитку регіонів, раціональне використання їх ресурсного потенціалу, забезпечення сприятливих умов для життєдіяльності населення, вдосконалення територіальної організації суспільства [126, с. 71]. В. К. Симоненко визначає, що «... під регіональною політикою слід розуміти, з одного боку, чітко опрацьовану в законодавчому аспекті практичну діяльність держави в усіх регіонах країни, а з другого, соціально-економічну політику, здійснювану на базі загальнодержавного законодавства самими регіонами для досягнення певних регіональних і місцевих цілей і завдань» [127].

Оскільки регіональна політика складається з багатьох структурних складових, значна кількість дослідників розглядають політику регіонального розвитку з точки зору цих системних елементів. Так, І. І. Лукінов, пропонуючи модель регіональної економічної політики надає перевагу державному сприянню на

базі самоврядування й управління кожним з визначених регіонів, які інтегрально взаємопов'язані з іншими регіонами горизонтальними зв'язками, так і державою загалом [128, с. 328]. Дослідження демографічної політики України відображені у працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема С. Пирожкова, Л. Семів, Л. Жаліла та ін.

Крім зазначених вище, на сучасному етапі надзвичайно вагоме значення при формуванні регіональної політики відіграють також екологічні пріоритети. Дослідженню цієї проблеми присвячена значна кількість досліджень. Зокрема в Україні державну та регіональну екологічну політику досліджували В. С. Кравців, Л. Мельник, Ю. І. Стадницький та ін. Визначаючи базові принципи регіональної політики, необхідно аналізувати наявний потенціал регіону, визначати основні пріоритети його розвитку, на базі чого формувати відповідні моделі розвитку регіону.

Як зазначає Д. М. Стеченко, серед основних методів аналізу регіонального розвитку продуктивних сил найчастіше використовують такі: економічного районування, типології і класифікації, індексний метод (показники районної комплексності, спеціалізації та їх ефективності) [126, с. 48–50]. Б. П. Клімчук визначає, що методологічною базою моделювання соціально-економічного розвитку є системний аналіз та створення єдиної загальної моделі регіону [130, с. 9].

Значний внесок у моделювання регіонального розвитку зробив Х. Річардсон, який на противагу існуючим моделям конкурентоспроможності регіонів, що базуються на конкуренції останніх за мобільні трудові та інвестиційні ресурси у межах визначеної динаміки розвитку національної економіки, запропонував модель генеруючого розвитку, згідно з якою основним стимулом розвитку економіки держави є економічне зростання та співпраця регіонів [131, с. 9].

Кожна держава розробляє власну модель регіональної політики, яка реалізується в межах соціально-економічної системи країни. Із здобуттям незалежності регіональний розвиток безпосередньо залежить від загальнодержавної політики, а тому з 1991 р. для політики більшості регіонів України характерна модель випереджувального розвитку [132], що мало забезпечити пришвидшення індустріального розвитку і підвищення рівня та динаміки розвитку як галузевих, так і регіональних підсистем. Однак рівномірна підтримка практично всіх галузей, без урахування їх пріоритетності та конкурентоспроможності, сприяла швидше підтримці галузей з низьким рівнем технологічного розвитку, що стало передумовою виникнення багатьох кризових явищ в економіці [133, с. 16]. З метою подолання економічного спаду до 1993 р. відбулася переорієнтація моделі економічного розвитку на неокейнсіанську, що здійснювалося для забезпечення зростання сукупного попиту і відповідного стимулювання збільшення пропозиції. Проте реалізація на практиці задекларованих підходів спричинила інтенсифікацію інфляційних процесів, різке зростання імпорту, згор-

тання внутрішнього виробництва та збільшення кризових явищ як на рівні регіонів, так і загальнодержавному рівні загалом [134, с. 47; 135, с. 65–66].

Із 1993 р. на рівні держави було впроваджено монетарну модель розвитку, проте через неготовність великої кількості підприємств, організацій до ринкових умов функціонування, відсутність стратегій, орієнтованих на забезпечення конкурентоздатності та розвиток окремих суб'єктів підприємницької діяльності, промислових комплексів, окремих галузей, застосування цієї моделі не дало очікуваного ефекту [136, с. 126].

Окремі дослідники зазначають, що після монетарної моделі для реформування економіки держави було застосовано імітаційну модель, притаманну лише державам пострадянського простору, яка характеризується «корпоративно-клановим капіталізмом», різкою диференціацією рівня життя населення різних суспільних верств, незаконним переділом власності всередині країни тощо [137, с. 356]. Сьогодні багато вітчизняних та зарубіжних дослідників констатують, що використання зазначених моделей розвитку спричинило велику кількість кризових явищ як в межах України, так і окремих її регіонів, що актуалізувало розгляд питань безпеки [138, с. 126; 139].

Необхідність розроблення ефективних моделей соціально-економічного розвитку сприяла переорієнтації провідних українських науковців на реалізацію на сучасному етапі неоінституційної моделі розвитку [65], яка визначає, що ключовим стимулом ринкових перетворень повинні стати державне регулювання, яке передбачає інституційні перетворення у державі, визначення перспективних напрямів зростання економіки і визначення регіональних пріоритетів розвитку, впровадження інновацій, які стимулюватимуть позитивні зміни в економіці. Засновниками цієї теорії визначають О. Уільямсона, Д. Норта. Згідно з цією теорією інституції – це система формальних і неформальних правил, які визначають взаємовідносини у суспільстві. Інституції поділяють на формальні та неформальні. Інституції визначають правила поведінки у суспільстві. Формальними правилами є єдино визначені затверджені суспільні норми, найчастіше це нормативно-правова база (закони, постанови, укази, рішення влади, суду і т. д.), що регулюють діяльність окремих суб'єктів. Неформальні правила – це певні суспільні стереотипи поведінки, які сформувалися в окремих суспільних групах, але не визначені формальними інститутами. Якщо формальні і неформальні правила не збігаються, виникає інституційний конфлікт, який потребує вирішення, тим самим генеруючи потребу змін у суспільстві.

Одним із напрямків реалізації неоінституційної моделі регіонального розвитку є підвищення конкурентоспроможності регіонів [141, с. 126]. Цій проблемі протягом останніх років приділяють увагу дедалі більше дослідників. Результатом впровадження цієї моделі має стати стійкий розвиток економічної системи та її окремих компонентів. Причому кожен регіон повинен формувати власну модель розвитку з урахуванням значної кількості чинників (наявного

ресурсного потенціалу, специфіки розвитку, спеціалізації тощо). Аналізуючи досвід регіонального розвитку розвинених країн, найбільш перспективним напрямком є застосування кластерних підходів і формування кластерів, які стають основою підвищення регіональної конкурентоздатності, у тому числі і у сфері культури.

На думку В. Рубана, Т. Пепи, О. Жихор та інших, для забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку регіонів України одними із першочергових завдань регіональної політики сьогодні є [142, с. 394; 143; 144, с. 68]: забезпечення підвищення конкурентоспроможності регіонів та ефективності використання їх ресурсів; розвиток ресурсного потенціалу, особливо людських ресурсів; сприяння налагодженню міжрегіональної співпраці; створення інституційної бази для стимулювання регіонального розвитку; децентралізація управління; налагодження соціального партнерства держави та місцевих громад; забезпечення відповідальності органів влади різних рівнів перед громадськістю, усунення проявів корупції на різних рівнях влади.

Концепція державної регіональної політики відображає основні орієнтири та принципи державного впливу щодо регіональної політики і має відображати базову місію державної регіональної політики, її мету, завдання та засоби їх втілення. Державна стратегія регіонального розвитку є втіленням визначеної моделі досягнення загальнодержавних цілей на регіональному рівні: обґрунтування мети; визначення діючих тенденцій і закономірностей розвитку; формування пріоритетних напрямків структурної, інвестиційної, інноваційної, соціальної політики, формування сценарію перспективного соціального та економічного розвитку регіонів, визначення етапів і термінів його реалізації. Мета Державної стратегії регіонального розвитку визначає основні проблеми регіонального розвитку, окреслює пріоритети державної регіональної політики з огляду на загальнонаціональні потреби та інтереси. Показниками ефективності реалізації Державна стратегія регіонального розвитку визначає: валовий регіональний продукт, індекс фізичного обсягу ВРП, доходи і видатки бюджетів регіонів, кількість суб'єктів Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України, кількість підприємств та фізичних осіб – суб'єктів підприємництва, основні засоби та рівень їх зношення, індекси випуску промислової та сільськогосподарської продукції, виконаних будівельних робіт, роздрібного товарообороту, обсяги споживання паливно-енергетичних ресурсів у розрахунку на одну гривню валової доданої вартості, чисельність населення на кінець року та індекси природного руху населення, рівень і індекси номінальної та реальної зарплати.

Регіональні стратегії розвитку визначають місію регіонів у їх розвитку, деталізують мету і завдання державної стратегії на рівні визначених територій, а також окреслюють базові механізми реалізації поставлених завдань. На рівні всіх областей України прийняті власні стратегії регіонального розвитку. Крім

того, окремі міста, райони та інші адміністративні одиниці розробляють власні стратегії розвитку. Програми економічного і соціального розвитку регіонів розробляються на основі регіональних стратегій, містять кількісні та якісні економічні показники, які ідентифікують конкретні дії за певними цілями і напрямами діяльності.

Угоди регіонального розвитку є новим інструментом стимулювання і нарощення регіонального потенціалу. Це угоди між КМУ та обласною радою депутатів про здійснення та фінансування спільних заходів щодо регіонального розвитку на 3–5 років. На сучасному етапі такі угоди укладені між Львівською, Донецькою ОДА та Кабінетом Міністрів України [145–146]. Сформовані також аналогічні двосторонні угоди між окремими областями, так Угоду регіонального розвитку співпраці укладено між Івано-Франківською та Закарпатською ОДА [147].

Значна кількість дослідників та державних службовців у переході до системи соціального партнерства щодо управління регіонами великого значення приділяють інноваційним процесам управління та трансформації територіальної організації влади. Сьогодні територіально-адміністративний устрій держави потребує певних змін, а тому одним із найактуальніших завдань на даному етапі є саме адміністративна реформа, яка передбачає, у тому числі формування і запровадження нової моделі організації управління на рівні окремих регіонів. Необхідним є чітке розмежування повноважень та функцій органів місцевого самоврядування різних рівнів та місцевих органів виконавчої влади у сфері надання послуг. Крім того, значною проблемою сьогодні є пасивність територіальних громад, представників дрібного бізнесу та громадських угруповань щодо їх ініціатив у зміні форм адміністрування та визначенні осей регіональної політики, підвищенні дієздатності цих інституцій. Потребує оптимізації і нормативно-правове регулювання розвитку локального самоврядування.

Щоб визначити базові принципи регіональної політики, сьогодні необхідно аналізувати наявний потенціал регіону, визначити основні пріоритети його розвитку, на базі чого формувати відповідні моделі розвитку регіону, серед яких обирають оптимальний варіант регіонального розвитку.

Забезпечення підвищення конкурентоспроможності регіонів можливе лише за сформованої ефективної державної та політики регіонального розвитку.

Провідна роль у формуванні та реалізації регіональної політики сьогодні належить державі. Можемо говорити про сформовані на загальнодержавному рівні вектори регіонального розвитку, які відображені у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року [148] та Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів», згідно з якими розробляють та затверджують відповідні стратегії регіонального розвитку на рівні областей та міст.

Загалом на сучасному етапі пріоритети регіонального соціально-економічного розвитку формуються на кількох інституційних рівнях (рис. 2.2).

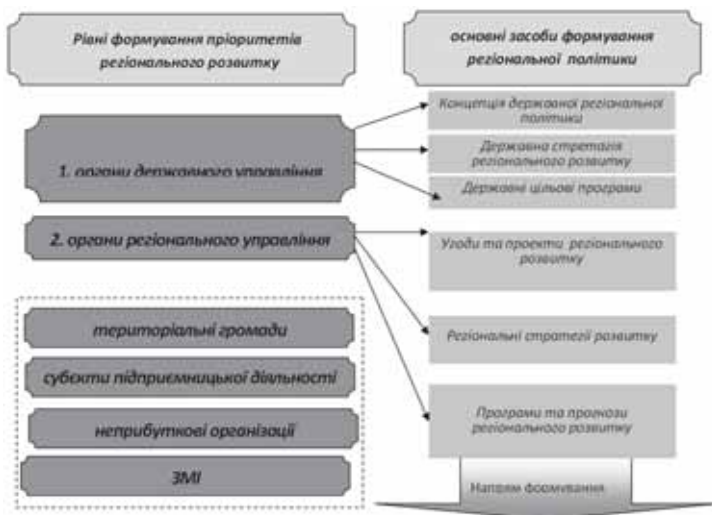

Рис. 2.2. Структурна схема формування пріоритетів регіонального розвитку в Україні

Аналізуючи принцип формування стратегій регіонального розвитку, можна констатувати, що донедавна їх пріоритети визначалися за схемою «зверху-вниз», тобто основні вектори регіонального розвитку формувалися у найвищих ешелонах влади. Участі у визначенні пріоритетів регіонального розвитку територіальні громади, представники бізнесу та громадських рухів, засоби масової інформації фактично не беруть. Протягом 16 останніх років напрямки регіонального розвитку визначали спочатку на законодавчому рівні і відповідно формувалися тенденції регіональної політики. Однак такий механізм стимулювання регіонального розвитку мав значну кількість недоліків, основні з яких:

- неврахування специфіки регіонального розвитку кожної окремої області чи регіону;
- нерозуміння потреб територіальних громад;
- невідповідність історичної, політичної, економічної специфіки розвитку окремих територій;
- часткове або повне невикористання наявних ресурсів регіону та ін.

Відповідно сформовані механізми регулювання та стимулювання регіонального розвитку не давали очікуваних результатів. Через те протягом останніх років пріоритети державної регіональної політики переорієнтовуються від стратегії підтримки регіонів до стимулювання їх розвитку. Для реалізації розроблених концепцій розвитку необхідно створити необхідні умови для стійкого розвитку регіонів, сприяння гармонізації структури господарства регіону, зни-

ження диспропорцій розвитку різних регіонів, «вирівнювання» соціальних можливостей та рівня життя населення, уніфікації векторів стратегії на державному та регіональному рівнях, а також сприяти активізації діяльності локальних спільнот як суб'єктів територіального розвитку [149, с. 186].

З точки зору українських і зарубіжних науковців, формування державної регіональної політики у XXI ст. необхідно переорієнтувати від директивного управління до системи соціального партнерства держави та місцевих громад [150, с. 8; 151, с. 307; 152, с. 3–25]. А тому процес формування регіональної політики буде мати такий вигляд (рис. 2.3).

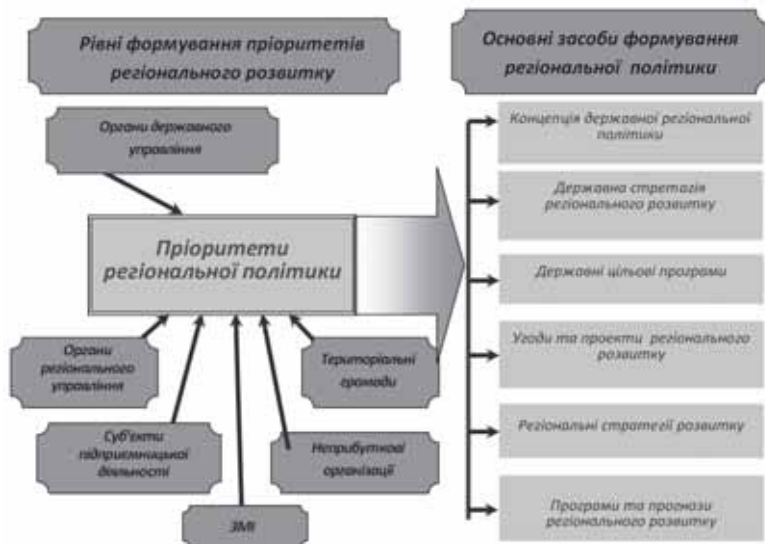

Рис. 2.3. Рекомендований підхід до формування політики регіонального розвитку за системи соціального партнерства

Сьогодні для розроблення ефективної політики та стратегії регіонального розвитку необхідно враховувати кращі наукові досягнення регіоналістики. Державну та регіональну політику необхідно проводити системно, адже існують відповідні організаційне та інституційне регулювання, зумовлені як існуючою нормативно-правовою базою і адміністративно-територіальним устроєм, так і зацікавленими групами, які представляють економічну, соціальну, освітню, культурну, екологічну сферу [153, С. 68].

Концепція державної регіональної політики відображає основні орієнтири та принципи державного впливу щодо регіональної політики і має відображати базову місію державної регіональної політики, її мету, завдання та засоби їх втілення.

Державна стратегія регіонального розвитку є втіленням визначеної моделі досягнення загальнодержавних цілей на регіональному рівні: обґрунтування мети; визначення діючих тенденцій і закономірностей розвитку; формування пріоритетних напрямків структурної, інвестиційної, інноваційної, соціальної політики; формування сценарію перспективного соціального та економічного розвитку регіонів, визначення етапів і термінів його реалізації. Мета Державної стратегії регіонального розвитку визначає основні проблеми регіонального розвитку, окреслює пріоритети державної регіональної політики з огляду на загальнонаціональні потреби та інтереси. Показниками ефективності реалізації Державна стратегія регіонального розвитку визначає: валовий регіональний продукт, індекс фізичного обсягу валового регіонального продукту, доходи і видатки бюджетів регіонів, кількість суб'єктів Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України (у тому числі включених та виключених з нього протягом визначеного періоду), кількість підприємств та фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, основні засоби і рівень їх зношення, індекси випуску промислової та сільськогосподарської продукції, виконаних будівельних робіт, роздрібного товарообороту, обсяги споживання паливно-енергетичних ресурсів у розрахунку на 1 гривню валової доданої вартості, чисельність населення на кінець року та індекси природного руху населення, рівень та індекси номінальної та реальної заробітної плати.

Регіональні стратегії розвитку визначають місію регіонів у їх розвитку, деталізують мету і завдання державної стратегії на рівні визначених територій, а також окреслюють базові механізми реалізації поставлених завдань.

Програми економічного і соціального розвитку регіонів розробляються на основі регіональних стратегій, містять кількісні та якісні економічні показники, які ідентифікують конкретні дії за певними цілями та напрямками діяльності.

Угоди регіонального розвитку – угода між Кабінетом Міністрів України та обласною радою депутатів про здійснення та фінансування спільних заходів щодо регіонального розвитку на 3–5 років.

Пріоритетним напрямком реалізації державної стратегії регіональної політики є реструктуризація економічної бази окремих регіонів і створення умов для її диверсифікації на новій технологічній основі. А це передбачає, що обов'язковою умовою втілення стратегії є використання інноваційних підходів до організації діяльності різних сфер регіонального впливу: економічної, соціальної, культурної, освітньої та екологічної [33, с. 417–426; 155].

Впроваджуючи інноваційні підходи, необхідно аналізувати кращий досвід, у тому числі і зарубіжний. А тому однією із форм переймання кращих надбань інших територій та держав є налагодження транскордонного та міжрегіонального співробітництва. Протягом останніх років налагоджується співробітництво з країнами ЄС. А це забезпечує відповідний обмін досвідом та можливість ознайомлення з позитивним досвідом діяльності та стандартами регіональних

політик інших держав, передбачає розроблення та реалізацію спільних проєктів, наприклад, Євро-2012, запровадження стандартів реалізації регіональної політики ЄС.

Для прикордонних регіонів відкриваються додаткові можливості щодо співробітництва у рамках єврорегіонів, яке спрямоване на поєднання зусиль в економічній сфері, розбудову соціальної, інформаційної та виробничої інфраструктури, будівництво і модернізацію прикордонної інфраструктури, розвиток транспортної мережі, поглиблення наукової і культурної співпраці, охорону навколишнього природного середовища.

2.2. Загальна характеристика системи документів прогнозування та планування регіонального розвитку в Україні

Для того щоб бути результативною, робота з підвищення конкурентоспроможності країни чи її окремого регіону потребує чіткого визначення цілей, засобів їх досягнення, а також ретельної організації. Саме задоволення цих вимог є основною метою складання документів прогнозування та планування національного та регіонального економічного розвитку.

При цьому під прогнозуванням регіонального розвитку розуміють науково обґрунтоване передбачення стану розвитку регіону чи регіонів залежно від нинішнього та майбутнього становища їх внутрішнього і зовнішнього середовища, а також дій суб'єктів регіонального розвитку. Результати прогнозування є одночасно основою та способом перевірки результатів планування, яке полягає у визначенні мети і цілей діяльності суб'єктів національного та регіонального економічного розвитку, а також шляхів їх досягнення.

Оскільки управління національним та регіональним розвитком є насамперед функцією державного управління, то цілком логічно, що зазвичай документи прогнозування та планування формалізують результати планування діяльності саме органів державної влади і місцевого самоврядування, які і затверджують ці документи. Однак багатосторонність проблеми забезпечення регіонального та національного економічного розвитку і різноманітність заінтересованих суб'єктів спричинює наявність документів планування та прогнозування, що складають політичні партії, громадські організації тощо.

У широкому значенні документи прогнозування та планування регіонального та національного соціально-економічного розвитку охоплюють усю сукупність науково обґрунтованих програмних та засадничих документів і нормативно-правових актів, що вказують цілі, принципи і шляхи впливу на рівень соціально-економічного розвитку України загалом чи окремих її регіонів. Однак, зважаючи на необхідність сталого та збалансованого розвитку, у вузькому значенні до документів прогнозування та планування регіонального національного соціально-економічного розвитку можуть бути віднесені лише ті, що

мають за об'єкт усі аспекти соціально-економічного розвитку території певного рівня.

Важливо зазначити, що, маючи безпосередній вплив соціально-економічний розвиток території певного рівня, до документів прогнозування та планування не відносяться законодавчі акти, які стосуються лише способу адміністративно-територіальної організації влади, окремих процедур тощо. Такі документи мають за своєю суттю лише інструментарний характер, тобто, до документів прогнозування і планування регіонального та національного соціально-економічного розвитку належать:

- законодавчі акти, що повністю чи частково стосуються цілей соціально-економічного розвитку регіону чи держави загалом та шляхів їх досягнення;
- безпосередньо національні та регіональні стратегії, програми, плани соціально-економічного розвитку тощо;
- виборчі програми партій та кандидатів на посади в органах державної влади і місцевого самоврядування;
- відповідні публікації громадських, науково-дослідницьких та міжнародних дорадчих організацій.

Уся сукупність документів планування і прогнозування регіонального та національного соціально-економічного розвитку структурується відповідно до етапів розвитку їх об'єкта: починаючи від загальних засад, що визначають все його існування, до оперативних дій, з одного боку, та охоплюючи всі або окремі його частини, з іншого. При цьому зазвичай відповідні документи є ієрархічно узгодженими.

Так, принципи і загальна мета існування об'єкта, його ідеальний стан та основні принципи взаємовідносин із заінтересованими сторонами відображаються в установчих документах та декларації цінностей, місії тощо. На рівні держави подібним основоположним документом, який стосується також і регіонального розвитку, є перш за все конституція. Отже, Конституція України є фактично документом прогнозування та планування регіонального розвитку нашої держави, який визначає його найбільш довгострокові цілі та вимоги до шляхів його досягнення, а також засади взаємовідносин між суб'єктами регіонального розвитку. Таку ж функцію найбільш довгострокового прогнозування та планування виконують у своїй сфері регулювання спеціальні законодавчі акти або рівні їм інші нормативно-правові документи.

Відображаючи найістотніші суспільні цінності та закладаючи загальну структуру механізму державного і місцевого управління, і конституція і законодавчі акти загалом є документами щонайменше 15-річної дії.

Природною є потреба в наявності конкретизуючих довгострокових (до 10 років дії) та середньострокових (до 5 років дії) документів прогнозування та планування, які б визначили напрямок та поля діяльності у сфері управління регіональним розвитком як на національному, так і місцевому рівнях. При

цьому важливо розрізнити власне стратегію, як визначення напрямку та поля (територіального, часового, управлінського тощо) діяльності відповідно до мети, та стратегічний план, який є документом прогнозування і планування, що надає обґрунтування та шляхи реалізації певної стратегії. Зазвичай власне стратегія і відповідний стратегічний план викладають в одному із документів прогнозування та планування (табл. 2.1).

Однією з ознак високої якості стратегії та відповідного стратегічного плану є наявність дерева секторальних/функціональних стратегій, підкріплених загальним і секторальними деревами цілей, що узгоджують усі часові горизонти та сектори. Основним завданням секторальних/функціональних стратегій є оптимізація окремих видів діяльності відповідно до функціонального або предметного розподілу зусиль. Саме тому для оптимізації окремих процесів документи прогнозування і планування регіонального розвитку потрібно узгоджувати та підкріплювати секторальними чи цільовими програми і документами прогнозування і планування.

Як окремі цілі та управлінські рішення, так і стратегії загалом мають відповідати S.M.A.R.T-критеріям і бути відповідно конкретними, вимірюваними, досяжними, корисними та визначеними у часі.

Відповідно до сучасних найкращих управлінських практик прогнози та планові документи потрібно періодично оновлювати, враховуючи поточну ситуацію їх об'єкта та навколишнього середовища. До того ж, зважаючи на мінливість останніх, зроблені висновки мають базуватися на аналізі багатоманітних сценаріїв. Проте нині більшість наявних документів прогнозування і програмування регіонального та національного розвитку не відповідають цим вимогам.

Далі основним документам кожної окремої групи відповідно до її рівня, загальнонаціонального чи регіонального, буде дана детальніша характеристика відповідно до їх впливу на розвиток та конкурентоспроможність регіонів. Окрема увага буде також приділена основним документам прогнозування та планування, що складають суб'єкти регіонального розвитку, відмінні від органів державної влади та місцевого самоврядування. Для аналізу цих документів будуть використані такі критерії, що характеризують стратегію і стратегічний план:

- поле діяльності з управління соціально-економічним розвитком;
- мета та цілі соціально-економічного розвитку;
- основні суб'єкти управління соціально-економічним розвитком;
- основні інструменти управління регіональним розвитком, які застосовуються для досягнення мети та цілей;
- спрямованість на поліпшення окремих елементів конкурентоспроможності території.

Офіційні документи планування і прогнозування регіонального та національного соціально-економічного розвитку України

Рівень планування та прогнозування	Термін дії	Функції документа(ів)	Офіційні документи планування і прогнозування регіонального та національного соціально-економічного розвитку України
Національний	Щонайменше 15 років	Визначення основних цілей загальнонаціонального та регіонального соціально-економічного розвитку та засад територіального узгодження їх секторальних аспектів і шляхів досягнення	<ul style="list-style-type: none"> • Конституція України. • Закони України: <ul style="list-style-type: none"> - «Про планування і забудову територій»; - «Про Генеральну схему планування території України»; - «Про стимулювання розвитку регіонів»; - «Про транскордонне співробітництво». • Концепція державної регіональної політики, затверджена Указом Президента України від 25.05.2001. • Концепція державної регіональної політики, схвалена протокольним рішенням Кабінету Міністрів України від 02.07.2008. • Проекти законів України: <ul style="list-style-type: none"> - «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики»; - «Про засади державної регіональної політики**»; - «Про державне прогнозування та стратегічне планування в Україні»; - «Про території перспективного розвитку».
	5–10 років	Прогнозування стану, встановлення цілей загальнонаціонального та регіонального	<ul style="list-style-type: none"> • Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004–2015 роки. • Державна стратегія регіонального розвитку України до 2015 року
	3–5 років	соціально-економічного розвитку та визначення основних шляхів їх досягнення	<ul style="list-style-type: none"> • Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»
	До 3 років	Планування та прогнозування використання інструментів управління загальнонаціональним та регіональним соціально-економічним розвитком	<ul style="list-style-type: none"> • Державний бюджет та державні цільові програми

Рівень планування та прогнозування	Термін дії	Функції документа(ів)	Офіційні документи планування і прогнозування регіонального та національного соціально-економічного розвитку України
Регіональний	Щонайменше 15 років	Визначення основних цілей соціально-економічного розвитку регіону та засад територіального узгодження його секторальних аспектів і шляхів досягнення	Забезпечується документами національного рівня
	5–10 років	Прогнозування стану, встановлення цілей соціально-економічного розвитку регіону та визначення основних шляхів їх досягнення	<ul style="list-style-type: none"> • Стратегії соціально-економічного розвитку областей (регіонів)
	3–5 років	Прогнозування та планування використання інструментів управління соціально-економічним розвитком регіону	<ul style="list-style-type: none"> • Програми підвищення конкурентоспроможності регіонів (територій)*. • Програми розвитку регіонів*. • Угоди щодо регіонального розвитку областей між Кабінетом Міністрів України та обласними радами
	До 3 років	Прогнозування та планування використання інструментів управління соціально-економічним розвитком регіону	<ul style="list-style-type: none"> • Місцеві бюджети та місцеві цільові програми

**Документи, які наразі обов'язкові для розроблення та затвердження, однак передбачені проектами нормативно-правових актів і мають напрацьовану науково-методологічну базу.*

***У редакції від 01.12.2009.*

2.3. Сучасне та перспективне законодавство у сфері планування і прогнозування регіонального розвитку України

Відповідно до загальної ієрархії нормативно-правових актів все сучасне та перспективне законодавство у сфері планування і прогнозування регіонального розвитку України базується на чинних на її території актах міжнародного права та Конституції України. До того ж подальші євроінтеграційні процеси

зумовлюють формальну і практичну гармонізацію нормативно-правових та інших актів України та ЄС.

Основними актами міжнародного права та права ЄС, іншими міжнародними документами, що можуть застосовуватися в Україні для регулювання регіонального розвитку та його планування і прогнозування зокрема є Гельсінська декларація щодо регіонального самоврядування, Рекомендації 99 (2001) Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи «Про міжнародне співробітництво на регіональному рівні», Європейська хартія місцевого самоврядування, Європейська конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, а також додаткові протоколи до неї, Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту, «Нова політика добросусідства», Спільне рішення Європейського Парламенту та Європейської Ради № 1082/2006 від 5 липня 2006 року «Про Європейські групування з метою територіальної кооперації» тощо.

Гаслом перелічених вище документів є необхідність скоординованих у просторі і часі зусиль усіх суб'єктів регіонального розвитку з метою забезпечення сталого розвитку континенту загалом, який передбачає ефективне функціонування суспільно-етичних, соціально-економічних та природоохоронних механізмів. Чинна та перспективна законодавча база у сфері планування і прогнозування регіонального розвитку України (табл. 2.2) відображає процес усвідомлення цього гасла та перехід до його впровадження від радянської економічної географії та політекономії.

Відповідно до Конституції України територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. З іншого боку, Україна є соціальною, правовою державою, що забезпечує дотримання прав людини.

Подібні визначення самої суті української держави та засад територіального устрою відображають тогочасну суспільну ситуацію та стали базою для формування відповідного механізму державного управління і підходів до управління регіональним розвитком.

Так, протягом 90-х років ХХ ст. регіональна політика була проблемним питанням із політичної точки зору через сполучення значних регіональних відмінностей та реальної загрози відокремлення регіонів. Тому в перші роки існування української держави акцент робився на консолідацію регіонів нової, незалежної України, і державна регіональна політика реагувала на конкретні умови й потреби ситуативно, використовуючи радянський інструментарій управління регіональним розвитком. До того ж суб'єктами управління регіональним розвитком були де-факто лише органи державного управління, а

Таблиця 2.2

Основні чинні та перспективні законодавчі акти у сфері планування і прогнозування регіонального та національного економічного розвитку України

Назва чинного (проекту) законодавчого акта	Мета управління соціально-економічним розвитком	Суб'єкти управління	Основні інструменти управління регіональним розвитком	Вплив на підвищення конкурентоспроможності території
Конституція України	Утвердження і забезпечення прав і свобод людини, що є головним обов'язком незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.	Органи публічної влади, промислово-промислове суспільство	<ul style="list-style-type: none"> Засади функціонування механізму державного управління та застосування органами публічної влади всіх інструментів управління регіональним розвитком 	<ul style="list-style-type: none"> Забезпечення високого мінімального рівня базових суспільних послуг за незначної уваги до економічної ефективності та конкурентоспроможності
Законодавчі акти				
Про планування і забудову територій	Урахування державних, громадських і приватних інтересів під час планування, забудови та іншого використання території з метою визначення напрямів сталого розвитку населених пунктів і національного використання природних ресурсів	Органи публічної влади	<ul style="list-style-type: none"> Організаційно-інституційні: механізм державного управління. Прогнозування та планування: містобудівна документація. Ресурсозабезпечення: бюджетні інструменти. Законодавчо-регуляторні: містобудівна документація, державні будівельні норми тощо. Інфраструктурні: контроль з боку органів публічної влади і державного архітектурно-будівельного контролю зокрема. Фіскально-тарифні: пайові внески забудовників 	<ul style="list-style-type: none"> Переважно пряме зазначення домінуючих повноважень органів публічної влади разом із нижчдним механізмом прийняття рішень. Унормування системи документів просторового узгодження секторальних політик та інтересів різних суб'єктів регіонального розвитку. Визначення окремих механізмів ресурсного забезпечення використання інфраструктурних інструментів управління регіональним розвитком

<p>Про Генеральну схему планування території України</p>	<p>Забезпечення сталого розвитку населених пунктів, розвитку виробничої, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури, формування національної екологічної мережі</p>	<p>Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України</p>	<p>• Прогнозування та планування: Генеральна схема планування території України</p> <p>• Інфраструктурні: забезпечення матеріальною інфраструктурою та будівлями</p>	<p>• Ліквідація недоліків локального розміщення продуктивних сил переважно щодо існуючих найважливіших населених пунктів, забезпечення соціальною інфраструктурою та розширення екологічної мережі на всій території України.</p> <p>• Відсутність визначення ресурсного забезпечення реалізації його положень, що робить необхідним існування інших уточнюючих документів такого ж рівня.</p> <p>• Відсутність дієвого механізму узгодження інтересів суб'єктів регіонального розвитку, що виконує Кабмін</p>
<p><i>Проекти законе України</i></p>				
<p>Про засади внутрішньої та зовнішньої політики</p>	<p>Забезпечення сталого розвитку економіки на ринкових засадах та її соціальної спрямованості за умови узгодження інтересів усіх вітчизняних суб'єктів регіонального розвитку</p>	<p>Органи публічної влади, громадянське суспільство</p>	<p>• Організаційно-інституційні: механізм державного управління, транскордонне співробітництво, публічно (державно) приватне партнерство.</p> <p>• Інфраструктурні: поліпшення забезпечення базовими суспільними та бізнес-послугами.</p> <p>• Фіскально-тарифні: перехід до спрямованого на розвиток перерозподілу ресурсів</p>	<p>• Поліпшення забезпечення регіонів базовими суспільними і бізнес-послугами.</p> <p>• Переважно загальнонаціональний підхід до управління соціально-економічним розвитком.</p> <p>• Міжрегіональне та транскордонне співробітництво як основний інструмент управління регіональним розвитком.</p> <p>• Реалізація положень потребує додаткового прогнозування та планування</p>

Документи, спрямовані на територію всіх або окремих регіонів України

Законодавство України

<p>Про стимулювання розвитку регіонів</p>	<p>Сталий розвиток регіонів на основі поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективне використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів та держави в цілому</p>	<p>Органи публічної влади</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Організаційно-інституційні: існуючий механізм державного управління, інші інструменти, зокрема контрактна співпраця • Прогнозування та планування: державна стратегія регіонального розвитку, регіональні стратегії розвитку, угоди щодо регіонального розвитку, програма подолання стану депресивності території. • Ресурсозабезпечення: угоди щодо регіонального розвитку, інші бюджетні інструменти 	<ul style="list-style-type: none"> • Реалізація інтересів органів публічної влади перш за все національного рівня. • Стимулювання розвитку окремих депресивних територій. • Чітке визначення механізму фінансового забезпечення лише угод щодо регіонального розвитку, однак без відповідних прогнозованих джерел коштів. • Відсутність механізму зворотного зв'язку та відсутність орієнтації ресурсних інструментів на ефективності
<p>Про транскордонне співробітництво</p>	<p>Створення сприятливих умов для ефективної та взаємовигідної співпраці суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва України, підвищення соціально-економічного розвитку регіонів України та рівня життя населення</p>	<p>Органи публічної влади, громадянське суспільство</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Організаційно-інституційні: угоди щодо транскордонного співробітництва, органи транскордонного співробітництва, інші інструменти, зокрема контрактна співпраця. • Прогнозування та планування: угоди щодо транскордонного співробітництва, державними програмами розвитку транскордонного співробітництва, проекти (програми), транскордонного співробітництва. • Ресурсозабезпечення: загальнобюджетні інструменти 	<ul style="list-style-type: none"> • Закладення можливості узгодження інтересів широкого кола суб'єктів регіонального розвитку. Однак ділові угоди розглядаються більше як учасницькі реалізації вже прийнятих рішень. • Закладення основ здійснення орієнтованої на ефективність державної підтримки транскордонного співробітництва

Проекти законів України

<p>Про засади державної регіональної політики*</p>	<p>Забезпечення високого рівня якості життя людини незалежно від місця її проживання, зміцнення соціальної згуртованості та економічної єдності держави шляхом створення умов для збалансованого розвитку регіонів, інтеграції регіонів у всіх сферах життя, ефективного використання потенціалу регіонів з урахуванням особливостей та підвищення їх конкурентоспроможності</p>	<p>Всі суб'єкти регіонального розвитку</p>	<p>• Організаційно-інституційні: Національна координаційна та координаційні ради розвитку регіонів інтегровані до механізму державного управління, агенції інструментів, зокрема контрактна співпраця</p> <p>• Прогнозування та планування: Державна стратегія регіонального розвитку, стратегії розвитку регіонів, плани їх реалізації, програми (проекти) регіонального розвитку.</p> <p>• Ресурсозабезпечення: Державний фонд регіонального розвитку та інші інструменти</p>	<p>• Закладення основи для узгодження інтересів усіх суб'єктів регіонального розвитку і прийняття відповідних обов'язкових до виконання рішень.</p> <p>• Створення цілісної системи документів прогностування та планування.</p> <p>• Чітке визначення механізму функціонування орієнтованого на ефективність бюджетного забезпечення фінансової підтримки регіонального розвитку. Однак існує необхідність в уточненні механізмів застосування інших інструментів ресурсозабезпечення</p>
<p>Про території перспективного розвитку**</p>	<p>Залучення інвестицій у виробництво товарної продукції, яка зорієнтована на експорт, розвиток сучасної виробничої та ринкової інфраструктури, створення робочих місць, подолання безробіття</p>	<p>Органи публічної влади</p>	<p>• Організаційно-інституційні: існуючий механізм державного управління, адміністрація території перспективного розвитку.</p> <p>• Прогнозування та планування: концепція розвитку та функціонування території перспективного розвитку.</p> <p>• Фіскально-тарифні: спеціальна митна зона</p>	<p>• Визначення механізму функціонування спеціальної митної зони як інструмента створення організації публічної влади умов для діяльності ділових кіл на обмеженій території</p>

* У редакції від 01.12.2009.

** У редакції від 28.04.2010.

захист прав людини переважно зводився до намагань забезпечити мінімальні соціальні стандарти. У такому середовищі виробити створення системи документів прогнозування та планування регіонального розвитку, що базувалася на узгодженні інтересі всіх його суб'єктів, було неможливо.

Відповідний низхідний та звужений підхід до прогнозування та планування був підґрунтям для одностороннього розроблення урядом комплексних програм для виділених п'яти розширених регіонів (Карпатського, Поліського, Подільського, Українського Причорномор'я та Придніпровського), розроблення окремих неузгоджених між собою програм середньо- та довгострокового економічного й соціального розвитку тощо. Однак необхідно зазначити, що ці кроки відзначають позитивну тенденцію: усвідомлення комплексності завдань регіонального розвитку та активізацію внутрішніх його суб'єктів.

Подібну ситуацію був покликаний виправити Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» 1999 року, яким запроваджувалася узгоджена у часі система документів прогнозування та планування соціально-економічного розвитку держави, її окремих регіонів та секторів і галузей. Проте цей закон, по-перше, залишав відкритим питання узгодження різних груп документів, по-друге, фактично залишав розроблення виключним повноваженням органів державної влади.

Відповідний підхід до регіонального розвитку та просторового планування мав значний вплив на чинні Закони України «Про планування і забудову територій» і «Про Генеральну схему планування території України», які були прийняті відповідно у 2000 і 2002 роках і є основними документами у сфері просторових вирішень проблем регіонального розвитку.

Затвердження 2001 року Президентом України Концепції державної регіональної політики України, 2000 року – відповідно Розпорядження та Указу Президента України «Про основні засади розвитку соціальної сфери села» та «Про забезпечення комплексного розвитку малих міст України», схвалення 1999 року Верховною Радою України Концепції сталого розвитку населених пунктів означає усвідомлення органами публічної влади мети управління регіональним розвитком, однак також свідчить про відсутність необхідного розуміння механізмів її досягнення. Так, незважаючи на певну часову та функціональну структурованість, запропонований перелік заходів потребував подальшої систематизації й уточнення. З цією метою 2004 та 2005 року було прийнято Закони України «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про транскордонне співробітництво», а також у 2006 році затверджено урядом Державну стратегію регіонального розвитку України до 2015 року.

Зокрема у цих двох законах зроблено спробу запровадити механізм узгодження інтересів все ще обмеженого кола суб'єктів регіонального розвитку шляхом використання організаційно-координаційного інструменту договірної

співпраці, поєднати документи довгострокового прогнозування і планування із механізмами їх реалізації. Однак відповідним механізмам та інструментам бракує системи зворотного зв'язку, передбачуваності ресурсної бази, просторової і часової узгодженості.

Іншою спробою створення механізму узгодження інтересів суб'єктів регіонального розвитку, яка є наслідком затвердження Концепції державної регіональної політики України 2001 року, було розподілення функцій державного управління регіональним розвитком між багатьма центральними органами виконавчої влади. Незважаючи на те, що цим фактично широке узгодження інтересів суб'єктів регіонального розвитку підмінялося на їх використання з боку органів державної влади, позитивним наслідком було створення у 2007 році окремого центрального органу виконавчої влади з питань державної регіональної політики – Міністерства регіонального розвитку та будівництва.

З моменту свого створення Міністерство регіонального розвитку та будівництва України розробило зокрема Концепцію державної регіональної політики, схвалену рішенням уряду від 02.07.2008, та відповідний проект Закону України «Про засади державної регіональної політики», який у своїй редакції від 01.12.2009 передбачає створення узгодженої у просторі і часі системи документів прогнозування та планування регіонального розвитку. У свою чергу, в проекті Закону України «Про державне прогнозування та стратегічне планування в Україні» робиться спроба запровадити єдину загальнонаціональну систему документів прогнозування та планування.

З метою ресурсного забезпечення її реалізації було запропоновано створити Державний фонд регіонального розвитку, кошти якого були б частиною спеціального фонду державного бюджету і формувалися за рахунок зафіксованої заздалегідь частини надходжень від податку на прибуток підприємств. Такий механізм разом із конкурсним розподілом коштів фонду дозволив би встановити постійний зворотній зв'язок між плануванням та реалізацією, а також забезпечити мотивацію суб'єктів регіонального розвитку, необхідну для досягнення запланованих цілей.

Незважаючи на традиційну провідну роль органів державної влади, з метою забезпечення узгодження інтересів усіх суб'єктів регіонального розвитку цим проектом закону було запропоновано створити систему партисипативних інституцій регіонального розвитку, які були б частиною механізму державного управління і мали право приймати рішення щодо розпорядження коштами Державного фонду регіонального розвитку і документів прогнозування та планування.

Важливо зазначити, що починаючи з 2001 було зроблено також численні спроби підвищити значущість місцевого самоврядування, яке наразі все ще має обмежені в більшості випадків можливості застосовувати інструменти управління регіональним розвитком. Так, було прийнято Указ Президента України «Про державну підтримку розвитку місцевого самоврядування в Україні» та

затверджена цим указом Програма державної підтримки розвитку місцевого самоврядування в Україні, Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження концепції внесення змін до Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації», Концепцію вдосконалення адміністративно-територіального устрою України тощо.

Крім того, існує ряд допоміжних нормативно-правових актів, які не пов'язані безпосередньо з прогнозуванням та плануванням регіонального розвитку, хоча й відіграють важливу роль у сприянні йому або стосуються прогнозування і планування в окремих секторах. Це зокрема Бюджетний кодекс України, Земельний кодекс України, Водний кодекс України, Лісовий кодекс України, Кодекс України «Про надра», Закони України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки», «Про державні цільові програми», «Про курорти», «Про охорону культурної спадщини», «Про інноваційну діяльність», «Про туризм», «Про природно-заповідний фонд», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві», «Про підприємства в Україні», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про оренду землі» тощо.

Державна стратегія регіонального розвитку України до 2015 року

У січні 2006 року набрав чинності Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів», в якому були окреслені правові, економічні та інституційні засади реалізації державної регіональної політики, спрямованої на стимулювання розвитку регіонів і усунення застійних умов на територіях. У законі також були визначені умови підтримки ініціатив депресивних територій з регіонального розвитку. Крім того, законом була запроваджена угода щодо регіонального розвитку, яка передбачала вжиття спільних заходів центральними й місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у реалізації державної стратегії регіонального розвитку.

На основі цього закону уряд України у липні 2006 року схвалив Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2015 року (ДСРР), яка не лише визначає власне стратегію, а й фактично є стратегічним планом. Державна стратегія регіонального розвитку складається із:

1. Загальної частини, яка є власне формулюванням стратегії державної регіональної політики і відповідно регіонального розвитку загалом.

2. Аналітичної частини (розділи I, II), яка визначає тенденції загальнонаціонального розвитку із певними географічними акцентами та коротко резюмує основні проблеми регіонального розвитку.

3. Програмно-цільової частини (розділи III, IV), яка визначає принципи та уточнює мету, а також надає перелік заходів щодо її досягнення відповідно до окремих пріоритетів.

4. Організаційно-методологічної частини (розділи V–VIII), яка визначає основні механізми, етапи (підготовчо-випробувальний – до 2009 та основний – до 2015 року), окреслює очікувані результати та засади моніторингу та оцінки їх досягнення.

5. Додатків, які конкретизують пріоритети ДСРР по окремих регіонах та визначають загальний перелік індикаторів виконання стратегічних завдань і пріоритетів.

Головною метою державної регіональної політики на цей період є створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів, сприяння збалансованому та стійкому розвитку й запровадженню передових технологій, а також сприяння високій продуктивності та зайнятості населення. У ДСРР чітко й повно окреслений спектр проблем, які наразі впливають на регіональний розвиток.

Ключовою є проблема зростання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, низька конкурентоспроможність та інвестиційно-інноваційна активність у них. Різна динаміка розвитку регіонів країни протягом 90-х років підсилювалася кризовими проявами в економіці. Основними причинами цього процесу були:

- некерована дія механізму ринкової конкуренції, що спричинило поділ регіонів за їх конкурентними перевагами та недоліками;
- різний рівень адаптації до умов ринку регіонів з різною структурою економіки та різною спроможністю місцевої влади до втілення реформ на регіональному рівні;
- послаблення ролі держави щодо управління регіональним розвитком.

Державна стратегія регіонального розвитку, яка містить перелік заходів, що їх уряд має виконати до 2015 року, належить до найбільш практичних документів, які за останній час були прийняті в Україні. Завдання, окреслені в цьому документі, масштабні та дуже амбітні. Однак передбаченим стратегічним завданням, пріоритетам і послідовності їх виконання бракує чіткої причинно-наслідкової взаємоузгодженості і синергетичності, що створює потребу в окремих деталізуючих документах.

Зокрема основна стратегічна ціль – підвищення конкурентоспроможності – є лише окремим напрямком дій без очевидного зв'язку з іншими напрямками. Більшість заходів вимагають подальшої значної підготовчої роботи й додаткових бюджетних ресурсів, отже, річні плани, основані на цій програмі, потребують точної фінансової оцінки та причинної прив'язки до бюджету. У цьому контексті Кабінет Міністрів України щорічно визначає цільові програми, що відображають неформалізовану загальноурядову стратегію, однак ці програми не обра-

ховані за витратами на багаторічні періоди й не інтегровані належним чином у процес прийняття рішень. Деякі міністерства, зокрема транспорту та промисловості, почали розробляти багаторічні галузеві стратегії, але не змогли реалізувати їх на системній основі через обмеження системи формування річного бюджету.

ДСРР описує детально кілька інструментів управління регіональним розвитком, які можуть застосовуватися під час реалізації регіональної політики. Ці інструменти, на жаль, до сьогодні не були повністю застосовані (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Основні інструменти управління регіональним розвитком Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року

Інструмент управління регіональним розвитком	Механізм дії	Стан застосування
Стратегії регіонального розвитку	Затвердженні до 2015 р. документи прогнозування та планування, що уточнюють пріоритети ДСРР по окремих регіонах	Прийнято 21 із 27 необхідних стратегій регіонального розвитку
Програми подолання депресивності територій	Документи прогнозування та планування, що визначають комплекс заходів для подолання депресивності окремих територій та стимулювання їх розвитку, які фінансуються переважно за рахунок бюджетних коштів	Не прийнято жодної
Державні цільові програми	Комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням	Розробляються, але їх виконання фінансується недостатньо
Угоди щодо регіонального розвитку	Угоди між Кабінетом Міністрів України та регіональним органом самоврядування, що покликаний забезпечити додаткове фінансування для реалізації стратегій регіонального розвитку	Підписано лише 4 із 27 необхідних угод
Розвиток координуючої функції Кабінету Міністрів України та інших центральних органів державної влади	Кабінет Міністрів України та центральні органи виконавчої влади відіграють ключову роль у узгодженні інтересів суб'єктів регіонального розвитку	Значна кількість часто конкуруючих суб'єктів, які відповідальні за державну регіональну політику і регіональний розвиток (Мінекономіки, Мінрегіонбуд, Секретаріат Кабінету Міністрів України, консультативно-дорадчі органи тощо)
Адміністративна реформа	Децентралізація та деконцентрація владних повноважень та відповідний перерозподіл надходжень до бюджетів	Вжито часткових заходів, зокрема в бюджетній сфері

Інструмент управління регіональним розвитком	Механізм дії	Стан застосування
Програми соціально-економічного розвитку регіонів	Переважно короткострокові документи прогнозування та планування, що визначають основні цілі та заходи розвитку регіонів і мають уточнювати пріоритети ДСРР	Затверджуються на коротко- та середньостроковий період, часто як альтернатива стратегії розвитку регіону
Субвенції на виконання інвестиційних проєктів	Цільове фінансування інвестиційних проєктів через місцеві бюджети за рахунок Державного бюджету України	Фінансуються лише частково за рахунок коштів Стабілізаційного фонду з щорічним переглядом обсягів і умов фінансування
Фінансування, що виділяються головними розпорядниками Державного бюджету та бюджетні програми підтримки регіонального розвитку	Фінансування, що виділяються головними розпорядниками бюджетних коштів у межах їх компетенції та на їх розсуд	Обсяги та напрямки використання визначають відповідно до поточних потреб

Також ДСРР передбачає розвиток приватно-публічного партнерства та активне залучення агенцій регіонального розвитку, як посередників між органами публічної влади та іншими суб'єктами регіонального розвитку.

Очікувані результати реалізації стратегії не є конкретними, хоча і вимірюваними за допомогою наведених у додатку 2 до ДСРР показників. Маючи прив'язку окремих стратегічних завдань та пріоритетів до кінцевих результатів, ці показники не є прив'язаними до окремих етапів її реалізації, що ускладнює зокрема контроль за виконанням підготовчого етапу. До того ж моніторинг реалізації ДСРР не передбачає її корегування, що робить його переважно статистичною процедурою.

Отже, загалом маючи прогресивний характер, ДСРР є документом, механізм та успішність реалізації якого залежить від цілої низки деталізуючих документів усіх часових горизонтів. На сьогодні основними із них є середньо- і короткострокові загальнонаціональні програми діяльності урядів, річні плани заходів реалізації ДСРР, довгострокові стратегії розвитку регіонів і угоди щодо регіонального розвитку.

Програми діяльності урядів України

Як можна побачити з табл. 2.4, програми діяльності урядів України є документами, що визначають секторальні політики з незначним рівнем їх просторового узгодження. Водночас вони мають досить обмежене спрямування на

управління регіональним розвитком, яке часто обмежується фактично прямими чи опосередкованими посиланнями на заходи ДСРР, а у програмних документах уряду, чинного з березня 2010 року, окремі заходи, спрямовані на управління регіональним розвитком, зведені лише до ресурсної та адміністративної децентралізації і деконцентрації. При цьому кожна з програм діяльності урядів України формулює різну мету управління регіональним розвитком та не передбачає узгодження інтересів усіх суб'єктів регіонального розвитку.

Таблиця 2.4

Спрямування програм діяльності Кабінету Міністрів України на забезпечення регіонального розвитку

Період діяльності Уряду	Назва програми	Спрямування на регіональний розвиток
З березня 2010 року	Виборча програма Президента України. Віктора Януковича «Україна для людей»	<ul style="list-style-type: none"> • Інфраструктурні та ресурсні інструменти загальнонаціонального рівня, спрямовані на розвиток людського капіталу, загальні умови ведення бізнесу та розвиток сільських територій і господарства. • Удосконалення механізму державного управління. • Розширення ресурсної бази діяльності органів місцевого самоврядування
	Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»	<ul style="list-style-type: none"> • Регіональний рівень є одним із аспектів секторального розвитку (в т.ч. механізму державного управління), на досягнення якого спрямований широкий спектр інструментів. • Розширення ресурсної бази діяльності органів місцевого самоврядування. • Регіональний аспект програми реформ має бути визначений у регіональних програмах реформ
Грудень 2007 року – березень 2010 року	Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків» (до грудня 2008 року)	<ul style="list-style-type: none"> • Регіональний рівень є одним із аспектів секторального розвитку, на досягнення якого спрямований широкий спектр інструментів. • Удосконалення механізму державного управління, з окремою увагою адміністративній реформі та розширенню ресурсної бази діяльності органів місцевого самоврядування. • Забезпечення виконання Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року з акцентом на підвищенні конкурентоспроможності регіонів. • Забезпечення взаємодії з регіонами узгодженням пріоритетів і завдань загальнодержавних та регіональних програм економічного і соціального розвитку

Період діяльності Уряду	Назва програми	Спрямування на регіональний розвиток
	Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Подолання впливу світової фінансово-економічної кризи та поступальний розвиток» (з грудня 2008 року)	<ul style="list-style-type: none"> • Регіональний рівень є одним із аспектів секторального розвитку, на досягнення якого спрямований широкий спектр інструментів. • Забезпечення виконання Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року із залученням органів місцевого самоврядування та акцентом на запобіганні зростанню диспропорцій і забезпеченні гідних умов життя. • Розширення ресурсної бази діяльності органів місцевого самоврядування
Лютий –вересень 2005 року	Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям»	<ul style="list-style-type: none"> • Регіональний рівень є одним із аспектів секторального розвитку, на досягнення якого спрямований широкий спектр інструментів. • Забезпечення гідних умов проживання із акцентом на підтриманні депресивних територій шляхом здійснення адміністративної реформи та застосування широкого спектру інструментів ресурсозабезпечення на основі узгодження інтересів органів публічної влади і місцевих громад

Маючи за своєю природою середньостроковий, а фактично, короткостроковий термін дії, програми діяльності урядів України самі потребують додаткової деталізації та ніяким чином не уточнюють шляхів реалізації ДСРР. Крім того, різне розуміння мети регіонального розвитку є підґрунтям для відповідної зміни вже напрацьованих планів поточних дій.

Це означає, що наразі єдиними актуальними документами загальнонаціонального рівня, що спрямовані на деталізацію Державної стратегії регіонального розвитку, є низка річних планів заходів, останній з яких (на 2010 рік) був прийнятий у липні 2009 року і являє собою загальний перелік заходів без деталізації їх змісту та шляхів здійснення.

Стратегії розвитку регіонів

Як можна побачити з табл. 2.5, розроблення та прийняття стратегій розвитку регіонів було досить некоординованим процесом, що за своєю природою не міг з високою ефективністю виконувати функцію деталізації ДСРР. Так можна виділити такі групи стратегій:

- затвердження до прийняття ДСРР (4 стратегії);
- затверджені протягом півтора року від прийняття ДСРР (13 стратегій);
- затверджені після півтора року від прийняття ДСРР (5 стратегій, 4 з яких в 2008 році);
- розроблено проекти стратегій чи йде підготовка нової редакції (4 стратегії).

Лише 19 з 27 стратегій розвитку регіонів були розроблені і затверджені протягом першого етапу реалізації ДСРР. При цьому 5 стратегій були затверджені в кінці 2008 року, тобто наразі відсутня цілісна система документів, що покликані деталізувати регіональні аспекти реалізації ДСРР.

Таблиця 2.5

Стан розроблення та затвердження стратегій розвитку регіону

Регіон	Стан розроблення та затвердження стратегій розвитку регіону
Автономна Республіка Крим	Радою Міністрів АРК розроблено та схвалено проект стратегії
Вінницька обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 01.06.2007
Волинська обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 10.12.2004
Дніпропетровська обл.	Інформація про розроблення та затвердження відсутня
Донецька обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 23.03.2007
Житомирська обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 23.04.2008
Закарпатська обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 28.12.2006
Запорізька обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 06.06.2008
Івано-Франківська обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 20.02.2007
Київська обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 30.03.2007
Кіровоградська обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 24.11.2006
Луганська обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 25.09.2008
Львівська обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 13.03.2007
Миколаївська обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 30.10.2007
Одеська обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 9.11.2007
Полтавська обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 29.11.2006
Рівненська обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 12.01.2007
Сумська обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 16.09.2004
Тернопільська обл.	Затверджено рішенням обласної ради 08.12.2004 На сьогодні опрацьовується нова редакція Стратегії
Харківська обл.	Видано проект Стратегії (монографія) – інформація від 21.11.2008
Херсонська обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 08.11.2008
Хмельницька обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 15.09.2004
Черкаська обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 27.04.2007
Чернівецька обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 28.12.2006
Чернігівська обл.	Затверджено рішенням обласної ради від 26.01.2007
Місто Київ	Київською міськрадою 25.01.2007 схвалено базовий варіант, який на цей час перебуває на доопрацюванні
Місто Севастополь	Затверджено рішенням міської ради від 10.04.2007

В усіх випадках стратегії розвитку регіонів є, як і ДСРР, стратегічними планами, які містять зазвичай загальну, аналітичну, програмно-цільову та методологічні частини. Як і в ДСРР, у стратегіях розвитку зазвичай велику увагу при-

ділять аналітичний частині (до двох третин). З іншого боку, програмно-цільова та методологічна частини зазвичай мають узагальнений характер, що потребує значної подальшої конкретизації.

Щодо інших структурних особливостей стратегій розвитку регіонів то варто відзначити відсутність загального системного підходу до їх розроблення. Це відображається у гетерогенній структурі окремих частин стратегій, різних підходах до формулювання цілей та шляхів їх досягнення тощо. Така гетерогенність стратегій розвитку регіонів значно ускладнює їх взаємоузгодження та взаємозв'язок з ДСРР.

Отже, для ефективної реалізації ДСРР з акцентом на підвищення конкурентоздатності регіонів на сьогодні необхідно або підготувати нові редакції вже існуючих стратегій розвитку регіонів та програм діяльності уряду, або розробити окремі програми підвищення конкурентоспроможності регіонів.

Питання для самоперевірки

2.1. Загальна характеристика системи документів прогнозування та планування регіонального розвитку в Україні.

1. Дайте широке та вузьке визначення поняття «документи прогнозування і планування регіонального та загальнонаціонального соціально-економічного розвитку».

2. Назвіть основні групи документів прогнозування і планування регіонального та національного соціально-економічного розвитку.

3. Поясніть, чим відрізняється стратегія від стратегічного плану.

4. Поясніть сутність S.M.A.R.T-критеріїв формулювання цілей.

2.2. Сучасне та перспективне законодавство у сфері планування та прогнозування регіонального розвитку України.

1. Яким є основне гасло актів міжнародного права та інших документів ЄС, на яких базується вітчизняне законодавство у сфері прогнозування і планування регіонального розвитку?

2. Назвіть основні чинні та перспективні законодавчі акти у сфері планування і прогнозування регіонального та загальнонаціонального соціально-економічного розвитку України.

3. Охарактеризуйте основні етапи формування державного механізму управління регіональним розвитком.

2.3. Основні сучасні документи прогнозування та планування загальнонаціонального та регіонального розвитку

1. Дайте визначення мети державної регіональної політики відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку України до 2015 року.

2. Охарактеризуйте основні інструменти управління регіональним розвитком, передбачені Державною стратегією регіонального розвитку України до 2015 року.

3. Назвіть основні документи, що мають уточнювати цілі ДСРР та шляхи їх досягнення.

РОЗДІЛ 3. ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ

3.1. Об'єкти, суб'єкти та мета застосування інструментів управління регіональним розвитком

Основним джерелом соціально-економічного розвитку регіонів є розвиток продуктивних секторів регіональних економік та підвищення їх конкурентоспроможності, що ґрунтується на функціонуванні замкненого циклу створення доданої вартості (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Цикл створення доданої вартості регіонального розвитку

Поняття «додана вартість» може бути визначене як результат взаємодії залучених факторів виробництва, що перетворює їх на товари та послуги, які оцінюються споживачами вище, ніж просто сукупність залучених факторів виробництва.

Саме здатність створювати додану вартість визначає рівень конкурентоспроможності суб'єкта господарювання і, відповідно, можливість залучати додаткові ресурси, тобто через необхідність залучення додаткових ресурсів конкуренція змушує суб'єктів господарювання створювати нову додану вартість, що можливо лише через інновації.

Як показано на рис. 3.1, для окремого регіону цикл створення доданої вартості складається із трьох окремих етапів:

- забезпечення базовими суспільними і бізнес-послугами для створення передумов подальшого функціонування механізму створення доданої вартості та забезпечення статичними факторами виробництва (навколишнє середовище, матеріальна інфраструктура);

- використання статичних факторів виробництва і базових послуг для утворення необхідного людського капіталу шляхом забезпечення високої кваліфікації місцевого та залучення зовнішнього персоналу;

- використання результатів перших двох етапів для залучення фінансового капіталу для створення ефективної мережі інноваційних суб'єктів господарювання, які, реалізуючи кінцеві товари та послуги, будуть залучати додаткові ресурси для розвитку статичних факторів виробництва і людського капіталу.

До базових суспільних послуг відноситься діяльність із забезпечення регіону необхідною адміністративною та матеріальною інфраструктурою загального користування, а також захист загальносуспільних інтересів і забезпечення оптимального функціонування ринкового механізму. До базових бізнес-послуг відносять послуги, в тому числі з виробництва товарів, що необхідні для ефективного господарювання, але не можуть бути ефективно надані ринком за наявного рівня розвитку регіону або мають характер природної монополії.

Базові суспільні та бізнес-послуги покликані забезпечити доступність і привабливість регіону, максимально можливе поліпшення статичних факторів виробництва та створити загальні умови господарювання.

Через значний сучасний рівень глобалізації, який характеризується всесвітньою мобільністю товарів, послуг, людського та фінансового капіталу, об'єкти інфраструктури, навколишнє середовище тощо слугують факторами боротьби на ринках ресурсів. Разом з цим лише високо конкурентні кінцеві товари та послуги, що мають найвищий вміст доданої вартості протягом значного періоду часу, здатні зробити їх використання доцільним саме на відповідній території, тобто, у разі відсутності функціонування замкненого циклу створення доданої вартості в окремому регіоні останній не може мати сталого та збалансованого розвитку без постійної сторонньої допомоги.

Оскільки повний цикл створення доданої вартості, на якому базується розвиток регіону, охоплює всі сфери його життя, то суб'єктами регіонального розвитку є всі представники органів публічної влади, ділових кіл та громадянського суспільства, діяльність яких спрямована на відповідну територію.

Відповідно до місця розташування та залежності від функціонування циклу створення доданої вартості на певній території суб'єкти регіонального розвитку поділяють:

- на внутрішні, основне місце діяльності та інтереси яких розміщені переважно на території регіону;

- зовнішні, основне місце діяльності та інтереси яких або розміщені поза територією регіону або включають її, як одну із складових.

Приблизна класифікація суб'єктів регіонального розвитку

Суб'єкти регіонального розвитку	Органи публічної влади	Ділові кола	Громадянське суспільство
Внутрішні	<ul style="list-style-type: none"> Органи місцевого самоврядування та підпорядковані установи. Місцеві органи державної влади та підпорядковані установи* 	<ul style="list-style-type: none"> Малий та середній бізнес, основні активи якого розміщені на території регіону. Крупний бізнес, основні активи і ринки збуту якого розміщені на території регіону. Регіональні ділові об'єднання 	<ul style="list-style-type: none"> Регіональні та місцеві громади. Регіональні та місцеві громадські та професійні об'єднання. Регіональні та місцеві політичні рухи та партії**. Регіональні та місцеві неприбуткові організації
Зовнішні	<ul style="list-style-type: none"> Центральні та місцеві органи державної влади та підпорядковані установи Наддержавні та міждержавні організації 	<ul style="list-style-type: none"> Малий та середній бізнес, для яких регіон є ринком збуту, а основні активи – за його межами. Крупний бізнес, основні ринки збуту або активи якого знаходяться поза межами регіону. Загальнодержавні та міжнародні ділові об'єднання. Міжнародні економічні організації та установи 	<ul style="list-style-type: none"> Загальнодержавні та міжнародні громадські та професійні об'єднання. Загальнодержавні та міжнародні політичні партії**. Загальнодержавні та міжнародні неприбуткові організації

* У частині забезпечення виконання рішень органів місцевого самоврядування, що є однією із їх функцій у сучасній системі організації публічної влади в Україні.

** Окрім тих, які перебувають при владі на регіональному, місцевому та загальнодержавному рівні.

У табл. 3.1 наведено приблизну класифікацію внутрішніх та зовнішніх суб'єктів регіонального розвитку. Важливо зазначити, що крупний бізнес, маючи основні ринки збуту чи активи поза межами регіону, а також доступ до світових ринків факторів виробництва, вже не є залежним від циклу створення доданої вартості на його території.

Відповідно до усвідомлення свого впливу на розвиток регіону діяльність суб'єктів регіонального розвитку поділяється:

- на функціонування в існуючому внутрішньому та зовнішньому середовищі регіону;

- на управління регіональним розвитком шляхом застосування інструментів управління регіональним розвитком.

Оскільки регіональний розвиток безпосередньо визначається механізмом створення доданої вартості, то інструменти управління регіональним розвитком мають бути спрямовані на такі об'єкти впливу, що стоять на заваді його функціонування:

- перешкоди для функціонування ринкового механізму – недосконала конкуренція, вади регуляторної політики, нестабільна макроекономічна ситуація, низька інформаційна доступність та поганий імідж тощо;
- недостатнє забезпечення території статичними факторами виробництва та адміністративною і фізичною інфраструктурою;
- вади ринкового механізму – циклічність, орієнтація на короткотермінові результати та соціальні диспропорції тощо.

Перші дві групи об'єктів впливу обмежують розвиток і їх усунення є необхідною умовою функціонування циклу створення доданої вартості. Усунення вад ринкового механізму відносно окремого регіону є достатньою умовою функціонування циклу створення доданої вартості.

Відповідно до ступеня керованості можна виділити дві основні групи об'єктів застосування цих інструментів – фундаментальні та тимчасові обмеження створення доданої вартості. До фундаментальних обмежень, на відміну від тимчасових, належать ті характеристики зовнішнього та внутрішнього середовища регіону, що не можуть бути усунені за сучасного ступеня розвитку технологій або за умови залучення розумного наразі обсягу ресурсів.

Подібний підхід до визначення об'єкта використання інструментів управління регіональним розвитком означає, що потенційно можливо усунути перепони до створення доданої вартості на всій території регіону та держави загалом. З іншого боку, необхідність підтримання високої конкурентоспроможності вимагає максимізувати ефективність використання статичних ресурсів, що має безпосередньо перетворюватися в підвищення привабливості відповідної території для двох основних мобільних ресурсів – фінансового та людського капіталу.

Подібна вимога до якомога ефективнішого використання обмежених ресурсів за умови недосконалих технологій призводить до того, що наразі оптимальним компромісом є концентрація ресурсів на найбільш значущих напрямках. Такий підхід має такі наслідки:

- забезпечення поліцентричного розвитку, що полягає у створенні або управлінні діяльністю оптимальної кількості центрів створення доданої вартості, які в майбутньому стимулюватимуть максимальне використання потенціалу всієї території регіону;
- концентрація зусиль лише на найбільш значущих об'єктах застосування інструментів управління регіональним розвитком.

Отже, метою застосування інструментів управління регіональним розвитком в будь-якому разі є максимізація ефективності використання статичних ресурсів регіонів для підвищення привабливості всієї їх території регіону для фінансового та людського капіталу.

3.2. Класифікація, механізм взаємодії та принципи застосування інструментів управління регіональним розвитком

Сучасна практика управління регіональним розвитком показала, що для успішності застосування його інструментів у контексті циклу створення доданої вартості необхідним є взаємоузгодження інтересів всіх його учасників. Ця особливість функціонування механізму створення доданої вартості, а також необхідність забезпечення довгострокового сталого розвитку регіону в межах держави зумовлює такі принципи застосовування інструментів управління регіональним розвитком:

1. Конституційності та законності.
 2. Координації – просторового узгодження цілей, пріоритетів та дій всіх суб'єктів регіонального розвитку.
 3. Єдності – неодмінності забезпечення просторової, політичної, економічної, інформаційної, соціальної, гуманітарної цілісності регіону та держави загалом.
 4. Децентралізації – збалансованого розподілу владних повноважень з управління розвитком територій між центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з переданням відповідних ресурсів.
 5. Деконцентрації – перерозподілу владних повноважень у межах системи органів виконавчої влади – від центральних до місцевих.
 6. Субсидіарності – прийняття рішень та надання базових суспільних і бізнес-послуг на найближчому до кінцевого споживача рівні за умови максимальної ефективності використання ресурсів.
 7. Партнерства – узгодження цілей, пріоритетів і дій суб'єктів регіонального розвитку.
 8. Відкритості – прозорості, прогнозованості, передбачуваності діяльності суб'єктів регіонального розвитку.
 9. Сталого розвитку – розвитку суспільства, що дозволяє задовольняти потреби нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь.
 10. Історичної спадкоємності – врахування та збереження позитивних надбань попереднього розвитку регіонів.
 11. Ефективності – максимальної ефективності використання обмежених ресурсів.
 12. Результативності – досягнення поставлених цілей застосування.
- Як і будь-який процес управління, ефективне управління розвитком регіону має складатися із виконання функцій планування, організації, мотивації та контролю, що здійснюється завдяки застосуванню загального інструментарію менеджменту.

Однак наявність своєрідних об'єктів, множинність суб'єктів управління та необхідність прийняття довгострокових рішень зумовлює існування його специфічних інструментів, які відповідно до основного результату застосування поділяться на три основні групи:

- Організаційно-планувальні, метою застосування яких є упорядкування та спрямування діяльності суб'єктів регіонального розвитку.
- Інфраструктурні, метою застосування яких є забезпечення необхідних умов функціонування циклу створення доданої вартості.
- Ресурсні, метою застосування яких є перерозподіл ресурсів між суб'єктами регіонального розвитку.

У свою чергу, кожна із груп інструментів управління регіональним розвитком включає декілька видів, характеристики яких наведено у табл. 3. 2.

Таблиця 3.2

Групи та види інструментів управління регіональним розвитком

Групи та види інструментів	Мета застосування	Основні суб'єкти, що залучені до застосування
1. Організаційно-планувальні:	Упорядкування та спрямування діяльності суб'єктів регіонального розвитку	—
a. Організаційно-інституційні	Створення організаційних механізмів прийняття та реалізації управлінських рішень	Органи публічної влади, ділові об'єднання, міжнародні економічні організації та установи, неприбуткові організації та громадські і професійні об'єднання
b. Прогнозування та планування	Визначення цілей управління регіональним розвитком та шляхів їх досягнення	Всі суб'єкти регіонального розвитку
2. Інфраструктурні	Забезпечення необхідних умов функціонування циклу створення доданої вартості	—
a. Забезпечення базовими суспільними послугами	Створення необхідної загальносуспільної фізичної та адміністративної інфраструктури	Органи публічної влади, бізнес, міжнародні економічні організації
b. Забезпечення базовими бізнес-послугами	Надання господарюючим суб'єктам необхідних бізнес-послуг, що не притаманні поточному рівню розвитку регіону	Органи публічної влади, бізнес, ділові об'єднання, неприбуткові організації
3. Ресурсні	Перерозподіл ресурсів між суб'єктами регіонального розвитку	-

Групи та види інструментів	Мета застосування	Основні суб'єкти, що залучені до застосування
а. Фіскально-тарифні	Акумуляування ресурсів для застосування інших інструментів; спрямування діяльності суб'єктів регіонального розвитку	Органи публічної влади
б. Забезпечення ресурсами	Забезпечення необхідними ресурсами (факторами виробництва) та спрямування діяльності суб'єктів регіонального розвитку	Органи публічної влади, ділові кола, міжнародні економічні організації

У частині XXX цього розділу буде наведено більш детальну характеристику кожного із видів інструментів управління регіональним розвитком.

Оскільки загальне становище регіону безпосередньо впливає на рівень конкурентоспроможності його внутрішніх суб'єктів регіонального розвитку та може бути важливим фактором функціонування зовнішніх суб'єктів регіонального розвитку, то вони рано чи пізно змушені визнати необхідність його вдосконалення.

При цьому дуже часто першими до такого висновку доходять саме зовнішні суб'єкти, що мають більші компетенції у сфері управління, або ті, які за своєю природою покликані брати участь в управлінні соціально-економічним життям регіону. До останніх перш за все відносяться органи державної влади, відповідальні за формування та реалізацію державної економічної, соціальної та врешті-решт регіональної політики. Разом із наявністю важелів владного примусу і функцій задоволення загальносуспільних потреб ця особливість робить органи публічної влади основними суб'єктами, що застосовують інструменти управління регіональним розвитком. До того ж часто лише зовнішні суб'єкти регіонального розвитку мають індивідуально сконцентровані необхідні ресурси, що значно пришвидшує процес прийняття рішень щодо застосування інструментів управління регіональним розвитком.

Саме з моменту усвідомлення необхідності управління регіональним розвитком починається цикл застосування відповідних інструментів, який зображений на рис. 3.2.

Відповідно першочерговим завданням є створення ефективного організаційного механізму відпрацювання та реалізації рішень у сфері управління регіональним розвитком, що будуть враховувати думку всіх заінтересованих сторін та забезпечувати виконання всіх загальних функцій менеджменту.

Рис. 3.2. Цикл застосування інструментів управління регіональним розвитком

Результатом функціонування організаційно-планувальної групи інструментів має бути перш за все забезпечення прогнозування та планування розвитку регіону й управління ним. Важливою є та особливість, що після початку застосування остання група механізмів стає першою у циклі застосування інструментів регіонального розвитку, оскільки передбачає подальше корегування власне механізму відпрацювання та реалізації рішень у сфері управління регіональним розвитком.

Прогнози та плани регіонального розвитку та управління ним мають визначити мету, цілі, основні об'єкти, суб'єкти, часові межі, ресурсне забезпечення та засади контролю застосування всіх інших інструментів.

Відповідно до результатів прогнозування та планування має бути створена матеріальна та організаційна інфраструктура надання базових суспільних і бізнес-послуг. При цьому передусім необхідно розподілити завдання між публічною владою та іншими суб'єктами регіонального розвитку, щоб унеможливити конфлікти інтересів та зловживання інструментами регіонального розвитку з метою отримання особистої вигоди.

У разі, якщо суб'єкт чи група суб'єктів регіонального розвитку не мають ресурсів (факторів виробництва) для виконання завдань чи не можуть досягти необхідної ефективності використання власних, доцільно застосовувати стимулюючі фіскально-тарифні інструменти та інструменти забезпечення ресурсами. Додатковою функцією ресурсних інструментів є перерозподіл ресурсів (факторів виробництва) з метою ресурсного забезпечення застосування інших інструментів управління регіональним розвитком.

Окрім поліпшення механізму створення доданої вартості, застосування кожного з інструментів управління регіональним розвитком повинно мати взаємопідсилюючий ефект і зокрема сприяти поліпшенню механізму прийняття та реалізації рішень у сфері управління регіонального розвитку шляхом створення мотивації скоординованих дій його суб'єктів.

Як і управління розвитком регіону загалом, використання кожного інструмента має складатися із виконання загальних функцій менеджменту: планування, організації, мотивації та контролю. З іншого боку, між інструментами управління регіональним розвитком та загальними функціями менеджменту існує безпосередній зв'язок, показаний на рис. 3.3.

Так, інтегруючим інструментом, який зокрема забезпечує узагальнюючий контроль за ефективністю прийнятих рішень, є прогнозування та планування регіонального розвитку. В той час як організаційно-інституційні інструменти впорядковують діяльність суб'єктів регіонального розвитку, залучених до їх використання, ресурсні та інфраструктурні інструменти можуть організовувати та мотивувати широке коло заінтересованих осіб шляхом створення сприятливих умов чи обмежень їх діяльності, тобто цикл використання інструментів управління регіональним розвитком може бути застосований навіть при застосуванні одного з них.

Функції менеджменту	<ul style="list-style-type: none"> Групи та види інструментів управління регіональним розвитком
Планування	<ul style="list-style-type: none"> Інструменти прогнозування та планування
Організація	<ul style="list-style-type: none"> Організаційно-інституційні інструменти Ресурсні інструменти Інфраструктурні інструменти
Мотивація	<ul style="list-style-type: none"> Ресурсні інструменти
Контроль	<ul style="list-style-type: none"> Інструменти прогнозування та планування

Рис. 3.3. Функції менеджменту та інструменти управління регіональним розвитком

3.3. Організаційно-планувальні інструменти управління регіональним розвитком

До групи організаційно-інституційних інструментів управління регіональним розвитком належить сукупність організаційно-правових методів упорядкування діяльності суб'єктів регіонального розвитку, що мають на меті створення організаційних механізмів прийняття та реалізації управлінських рішень у сфері управління регіональним розвитком.

Як показано у табл. 3.3, інструменти цієї групи можуть характеризуватися такими ознаками:

1. Стабільністю функціонування, що характеризує тривалість та постійність (періодичність) використання інструмента.

2. Структурованістю, що характеризує чіткість взаємозв'язків внутрішніх елементів та середовища застосування інструмента.

3. Партисипативністю прийняття рішення, що характеризує можливість різноманітних суб'єктів регіонального розвитку брати участь у процесі його прийняття та відповідно визначає рівень узгодженості їх інтересів.

4. Обов'язковістю прийняття рішень, що характеризує наявність механізму примусу.

5. Сферою застосування, що характеризує рівень безпосереднього охоплення різноманітних елементів внутрішнього та зовнішнього середовища регіону.

Так, з табл. 3.3 видно, що лише інструменти з вузькою сферою застосування та середнім рівнем стабільності можуть поєднати високу структурованість, обов'язковість виконання рішень та задовільний рівень узгодження інтересів.

Оскільки проблеми регіонального розвитку торкаються широкого кола його суб'єктів, то необхідність ефективного управління на основі узгодження інтересів і реалізації управлінських рішень призвела до появи таких специфічних інструментів координації та організації, як кластери і партисипативні інституції державної регіональної політики.

Кластери — це географічно сконцентровані групи взаємозалежних підприємств, спеціалізованих постачальників послуг, а також пов'язаних з їхньою діяльністю некомерційних організацій і установ у певних секторах, що конкурують, але разом з тим і взаємно доповнюють один одного. Саме кластери створюють критичну масу, необхідну для конкурентного успіху в певних галузях. Детальніше питання функціонування кластерів розглянуто у розділах 5.5—5.6.

Партисипативні інституції державної регіональної політики — це органи публічної влади, до яких входять також представники ділових кіл і громадянського суспільства, та які виконують як консультативно-дорадчі, так і нормативно-розпорядчі й організаційні функції. Виконання рішень цих інституцій забезпечується через застосування загального механізму публічної влади, так і за допомогою спеціалізованих інституцій різної форми, що можуть відноситися до інших інструментів координації та організації управління регіональним розвитком.

Таблиця 3.3

Основні організаційно-інституційні інструменти управління регіональним розвитком

Інструменти	Сфера застосування	Структурованість	Партисипативність прийняття рішень	Обов'язковість виконання рішень	Стабільність функціонування	Організаційно-правовий механізм
Науково-виробничі, дослідні об'єднання тощо	Вузька	Висока	Висока	Висока	Середня	Участь у розробленні або приєднання до устаткованого документа, який може передбачати наявність органу управління, або покладення цих функцій на одного з учасників. Передача управління новій юридичній особі
Публічно-приватне партнерство	Вузька	Висока	Середня	Висока	Середня	Укладення угоди за участю публічної влади про поставку товарів (послуг), спільну діяльність чи передачу управління діяльністю третій юридичній особі
Громадські, наукові та професійні консультції	Середня	Низька	Висока	Низька	Низька	Добровільна участь у заході, організованому заінтересованою стороною
Ділові асоціації та громадські об'єднання	Середня	Низька	Висока	Низька	Середня	Участь у розробленні або приєднання до устаткованого документа, який може передбачати наявність органу управління, або покладення цих функцій на одного з учасників
Кластери	Середня	Середня	Висока	Середня	Висока	Участь у розробленні або приєднання до устаткованого документа, який може передбачати наявність органу управління, або покладення цих функцій на одного з учасників

Інструменти	Сфера застосування	Структурованість	Партисипативність прийняття рішень	Обов'язковість виконання рішень	Стабільність функціонування	Організаційно-правовий механізм
Договірна співпраця	Широка*	Середня	Висока/Середня	Висока/Середня	Середня	Укладення угоди господарського права без втрати самостійності прийняття рішень поза її предметом
Партисипативні інституції державної регіональної політики	Широка	Висока	Середня	Середня	Висока	Законодавчі та нормативно-правові акти публічної влади, що передбачають залучення доцільної кількості суб'єктів регіонального розвитку до прийняття рішень публічної влади, які часто мають рекомендаційний характер
Механізм державного та місцевого управління	Широка	Висока	Низька	Висока	Висока	Законодавчі та нормативно-правові акти публічної влади, що приймають в односторонньому порядку і є обов'язковими до виконання всіма суб'єктами регіонального розвитку

**Залежить від предмета угоди; може використовуватися органами публічної влади у разі обмеження застосування владного примусу.*

До специфічних інструментів організації управління регіональним розвитком також належить публічно-приватне партнерство, яке є системою відносин між органом публічної влади та іншими суб'єктами регіонального розвитку, у яких останнім надається більша роль у плануванні, фінансуванні та реалізації певної послуги для населення, аніж при використанні традиційних процедур співпраці (наприклад, тендеру), і менша, аніж при використанні механізму приватизації. При цьому захист державних і регіональних (місцевих) інтересів гарантується через інституційні основи, положення нормативних актів та укладених договорів.

До інструментів прогнозування та планування управління регіональним розвитком відноситься сукупність документів, що мають на меті визначення цілей управління регіональним розвитком та шляхів їх досягнення, розроблення та реалізація яких є результатом застосування інструментів організації і координації. Детальну характеристику цих інструментів управління регіональним розвитком та їх застосування в Україні буде наведено у розділах 3.4–3.5.

3.4. Інфраструктурні інструменти регіонального розвитку

До групи інфраструктурних інструментів управління регіональним розвитком відноситься сукупність регуляторних та організаційно-адміністративних інструментів, які застосовують суб'єкти регіонального розвитку з метою забезпечення необхідних умов функціонування циклу створення доданої вартості.

Відповідно до спрямування на етапи циклу створення доданої вартості існують такі інфраструктурні інструменти управління регіональним розвитком:

- базові суспільні послуги, покликані забезпечити доступність та привабливість регіону для людей та бізнесу загалом, а також створити і підтримувати високий потенціал людського капіталу;
- базові бізнес-послуги, покликані забезпечити умови для максимально ефективного ведення бізнесу та реалізації потенціалу людського капіталу (табл. 3.4).

Відповідно до основних методів є такі інфраструктурні інструменти управління регіональним розвитком:

- законодавчо-регуляторні, покликані створити нормативно-правову базу загальносуспільного та ділового життя;
- організаційні, покликані забезпечити ефективне застосування регуляторних інструментів та власне надання послуг, необхідних для функціонування циклу створення доданої вартості.

Зазвичай продуктом застосування інфраструктурних послуг є вплив на суспільство, господарство загалом або на досить великі їх сектори, тому базові суспільні та бізнес-послуги мають часто характер природної монополії чи вико-

ристовують інструменти примусу і не можуть слугувати засобом досягнення індивідуальних інтересів.

Через те у разі низького рівня узгодженості інтересів суб'єктів регіонального розвитку найбільш типовим і доцільним є використання інфраструктурних інструментів переважно органами публічної влади, зокрема органами державної влади, які можуть використовувати інструмент владного примусу та мають загальносуспільний вплив.

Таблиця 3.4

Основні інфраструктурні інструменти управління регіональним розвитком

Методи	Базові суспільні послуги	Базові бізнес-послуги
Законодавчо-регуляторні	<ul style="list-style-type: none"> • Унормування цивільних адміністративно-правових відносин • Регулювання споживчого ринку • Регулювання ринку праці і демографічна політика • Регулювання природокористування та забудови • Регулювання інформаційного простору 	<ul style="list-style-type: none"> • Унормування господарсько-правових відносин • Антимонопольне регулювання • Технічне регулювання, стандартизація і сертифікація
Організаційні	<ul style="list-style-type: none"> • Судова система • Дошкільна та середня освіта • Нотаріально-реєстраційна система • Базові медичні і соціальні послуги • Базові консультативні та медіа-послуги • Загальносуспільні логістичні та комунікаційні послуги • Забезпечення охорони громадського правопорядку і безпеки • Ліквідація наслідків надзвичайних подій • Контроль за виконанням вимог законодавства та нормативно-регуляторних актів • Суспільні послуги, що можуть бути природними монополіями чи вимагати нейтральності виконавця 	<ul style="list-style-type: none"> • Позасудова система вирішення господарських спорів • Фінансова інфраструктура • Базова професійна освіта • Система органів стандартизації і сертифікації • Контроль за виконанням вимог нормативно-регуляторних актів • Бізнес-послуги, що можуть бути природними монополіями чи вимагати нейтральності виконавця • Бізнес-послуги, що є критичними для функціонування механізму створення доданої вартості, але не є економічно вигідними

Як доводить практика управління, концентрація значних повноважень і ресурсів у руках одного суб'єкта та на одному ієрархічному управлінському рівні значно знижує ефективність використання економічних ресурсів будь-якої території загалом.

Через це доцільними є децентралізація та деконцентрація використання інфраструктурних інструментів управління регіональним розвитком не тільки

між різними органами публічної влади, а й між усіма суб'єктами регіонального розвитку. Доцільно залишити органам публічної влади лише ті інструменти управління регіональним розвитком, що вимагають використання владного примусу, є критичними для суспільної та економічної безпеки або вимагають високої швидкості прийняття і реалізації управлінських рішень.

Так, з регуляторних інструментів, наведених у табл. 3.4, відповідно до світової практики повністю або частково передаються до ділових кіл та громадянського суспільства базові бізнес-послуги, регулювання ринку праці, інформаційного простору та споживчого ринку. З організаційно-адміністративних — усі, окрім забезпечення охорони громадського правопорядку і безпеки, контролю за виконанням вимог законодавства та нормативно-регуляторних актів, судової системи. При цьому окремі функції із застосування останніх все-таки делегуються діловим колам та громадянському суспільству за умови подальшого контролю за належним їх виконанням.

Проте застосування як інфраструктурних, так і організаційно-адміністративних інструментів вимагає відповідного забезпечення людським капіталом та матеріально-технічними ресурсами. Зважаючи на масштабність окремих завдань з управління регіональним розвитком, часто постає питання про недостатність ресурсів та заінтересованості одного або всіх внутрішніх суб'єктів регіонального розвитку. Ця особливість управління регіональним розвитком часто спричиняє необхідність участі у ньому зовнішніх суб'єктів, зокрема органів державної влади, а також загального перерозподілу ресурсів.

3.5. Ресурсні інструменти управління регіональним розвитком

До групи ресурсних інструментів управління регіональним розвитком відноситься сукупність управлінських механізмів, які застосовуються для перерозподілу ресурсів з метою ресурсного забезпечення використання інструментів управління регіональним розвитком і спрямування діяльності інших суб'єктів регіонального розвитку.

Відповідно до механізму функціонування та відношення до органів публічної влади ресурсні інструменти поділяються:

- на бюджетні, постійне застосування яких ґрунтується на використанні державних та місцевих бюджетів як основного механізму перерозподілу ресурсів;
- на позабюджетні, постійне застосування яких ґрунтується на засадах загальних господарсько-правових відносин.

В той час, як органи публічної влади можуть використовувати бюджетні і позабюджетні інструменти, іншим суб'єктам регіонального розвитку доступні лише позабюджетні.

Відповідно до основного важеля впливу ресурсні інструменти регіонального розвитку поділяються:

- на фіскально-тарифні, покликані шляхом встановлення плати за базові суспільні та бізнес-послуги чи за право доступу до ресурсів акумулювати ресурси і спрямовувати діяльність суб'єктів регіонального розвитку;

- ресурсозабезпечення, покликані за рахунок акумульованих та залучених ресурсів забезпечити необхідними ресурсами застосування інших інструментів управління регіональним розвитком і спрямувати діяльність суб'єктів регіонального розвитку.

При цьому існують такі фіскально-тарифні інструменти регіонального розвитку:

- суспільні внески, які включають податки та збори як плату за загальні суспільні та бізнес-послуги чи використані ресурси, для яких немає механізму визначення окремої ціни;

- плата за ресурси, яка включає податки та збори, а також інші платежі, які є платою за використання ресурсів чи надання суспільних та бізнес-послуг, для яких існує механізм визначення окремої ціни;

- змішані.

Характерною ознакою суспільних внесків є їх прив'язка до загальних грошових надходжень платника незалежно від фізичного обсягу спожитих послуг чи ресурсів, тобто наразі до суспільних внесків можна перш за все зарахувати оподаткування доходів фізичних осіб та прибутку підприємств тощо.

У свою чергу, до плати за ресурси можна віднести податки та збори, об'єктом яких є визначена кількість використаних ресурсів чи спожитих товарів та послуг, тобто наразі до плати за ресурси можна віднести комунальний податок, екологічний податок, дорожній збір, транспортні та комунальні тарифи тощо. До них також можна віднести штрафи та інші матеріальні стягнення, які фактично слугують компенсацією суспільству за завдану шкоду.

До змішаних фіскально-тарифних інструментів належать ті, які розраховують як частину ринкової вартості (ціни) споживання тих чи інших ресурсів, товарів та послуг, тобто до них відносяться непрямі податки на споживання (акцизний збір, податок на додану вартість), митні тарифи, соціальні та пенсійні збори тощо.

При цьому податки на споживання та митні тарифи фактично служать платою за доступ до споживчих ринків. Вони разом із застосованими іншими інструментами плати за ресурси збільшують питому вагу вартості залучених факторів виробництва у кінцевих товарах та послугах. Зокрема непрямі податки збільшують вартість залучених факторів виробництва для тих підприємств, які не є податковими агентами (наприклад є неплатниками податку на додану вартість), та домогосподарств [156] і індивідуальних підприємств.

Відповідно до суб'єктів управління регіональним розвитком ресурсні інструменти поділяються на ті, що застосовуються органами публічної влади, та іншими суб'єктами регіональної політики. Такий розподіл спричинений тим, що перші мають змогу використовувати механізми державного управління

ня, що дає змогу приймати рішення, обов'язкові до виконання на всій території держави чи окремого регіону.

Окрім загальних принципів управління регіональним розвитком, застосування фіскально-тарифних методів обмежуються такими одночасними вимогами:

- акумулювання ресурсів, необхідних для ефективного функціонування інших інструментів регіонального розвитку;
- мінімальне негативне спотворення циклу створення доданої вартості;
- збільшення порівняльної привабливості застосування ресурсів та напрямів діяльності суб'єктів регіонального розвитку, що будуть максимізувати конкурентоспроможність регіону.

Відповідно до свого функціонального призначення ресурсні інструменти регіонального розвитку поділяються:

- на інструменти ресурсного забезпечення функціонування інструментів управління регіональним розвитком
- на забезпечення факторами виробництва суб'єктів регіонального розвитку, господарська діяльність яких має позитивний вплив на конкурентоспроможність регіону.

Як і всі інші інструменти управління регіональним розвитком, ресурсні інструменти часто мають загальнодержавне застосування. Однак їх вплив на кожен окремий регіон залежить від характеристик останнього, тому важливо наголосити, що будь-які рішення загальнодержавного, навіть міжнародного рівня, мають безпосередній вплив на стан соціально-економічного розвитку окремих регіонів.

Таблиця 3.5

Основні ресурсні інструменти управління регіональним розвитком

	Фіскально-тарифні	Забезпечення ресурсами
Бюджетні	<ul style="list-style-type: none"> • Податки та збори • Митні тарифи • Рентні платежі* • Матеріальні стягнення 	<ul style="list-style-type: none"> • Загальний фонд державного та місцевих бюджетів • Спеціальні фонди державного та місцевих бюджетів • Міжбюджетні трансферти • Бюджетні програми технічної допомоги ***
Позабюджетні	<ul style="list-style-type: none"> • Добровільні внески та відрахування • Комерційна реалізація базових суспільних та бізнес-послуг (товарів)** 	<ul style="list-style-type: none"> • Приватні фінансові інституції • Виокремлені публічні фонди, що подібні до приватних фінансових інституцій • Позабюджетні програми технічної допомоги

* Плата за товари та послуги, оплата яких є обов'язковою і здійснюється за ціною, що не є ринковою.

** Включаючи ті, які надходять до державного та місцевих бюджетів.

*** Незважаючи на облік у складі відповідного бюджету, полягають у безпосередньому наданні товарів та послуг, а не фінансових ресурсів.

Питання для самоперевірки

3.1. Об'єкти, суб'єкти та мета застосування інструментів управління регіональним розвитком

- 1. Дайте визначення поняття «додана вартість».*
 - 2. З яких етапів складається цикл створення доданої вартості?*
 - 3. Наведіть класифікацію суб'єктів регіонального розвитку.*
 - 4. Назвіть об'єкти застосування інструментів управління регіональним розвитком.*
 - 5. Дайте визначення фундаментальних обмежень створення доданої вартості.*
- 3.2. Класифікація, механізм взаємодії та принципи застосування інструментів управління регіональним розвитком*

- 1. Назвіть принципи застосування інструментів управління регіональним розвитком.*
- 2. Назвіть три основні групи інструментів управління регіональним розвитком.*
- 3. опишіть цикл застосування інструментів управління регіональним розвитком.*
- 4. Назвіть співвідношення функцій менеджменту та інструментів управління регіональним розвитком.*

3.3. Організаційно-планувальні інструменти управління регіональним розвитком

- 1. Дайте визначення організаційно-інституційних інструментів управління регіональним розвитком.*
- 2. Назвіть основні класифікаційні ознаки організаційно-інституційних інструментів управління регіональним розвитком.*
- 3. Назвіть специфічні організаційно-інституційні інструменти управління регіональним розвитком та поясніть їх суть.*

3.4. Інфраструктурні інструменти регіонального розвитку

- 1. Дайте визначення інфраструктурних інструментів управління регіональним розвитком.*
- 2. Дайте визначення базовим суспільним і базовим бізнес-послугам.*
- 3. Дайте визначення законодавчо-регуляторним та організаційним інфраструктурним інструментам управління регіональним розвитком та наведіть їх приклади.*

3.5. Ресурсні інструменти управління регіональним розвитком

- 1. Дайте визначення ресурсним інструментам управління регіональним розвитком.*
- 2. Дайте визначення бюджетним та позабюджетним ресурсним інструментам управління регіональним розвитком.*
- 3. Дайте визначення фіскально-тарифним ресурсним інструментам управління регіонального розвитку та інструмента ресурсозабезпечення.*
- 4. Назвіть вимоги до застосування фіскально-тарифних інструментів управління регіональним розвитком.*

РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ БАЗИСУ ТА ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІЇ

4.1. Засади розроблення та реалізації програми підвищення конкурентоспроможності території [157]

4.1.1. Мета, принципи розроблення та реалізації програми підвищення конкурентоспроможності території

Метою розроблення та реалізації ППКТ є підвищення якості життя людей шляхом зміцнення конкурентоспроможності території, що забезпечує її сталий розвиток.

Розроблення та реалізація ППКТ здійснюється за дотримання таких принципів:

1. Конституційності і законності – відповідності Конституції і законам України, актам Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України.

2. Координації – просторового узгодження секторальних політик, цілей, пріоритетів та дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування.

3. Єдності – неодмінності забезпечення просторової, політичної, економічної, інформаційної, соціальної, гуманітарної цілісності України.

4. Децентралізації – збалансованого розподілу владних повноважень з управлінням розвитком територій між центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з передаванням відповідних ресурсів.

5. Деконцентрації – перерозподілу владних повноважень у межах системи органів виконавчої влади – від центральних до місцевих.

6. Субсидіарності – прийняття рішень та надання публічних послуг на найближчому до громадянина рівні, відповідні повноваження можуть передаватися на вищий рівень управління лише із міркувань ефективності та економії.

7. Партнерства – узгодження цілей, пріоритетів і дій органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з іншими суб'єктами регіонального розвитку, забезпечення тісного співробітництва, кооперації та солідарності між ними в процесі формування та реалізації державної регіональної політики.

8. Відкритості – прозорості, прогнозованості, передбачуваності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері формування і реалізації державної регіональної політики.

9. Сталого розвитку – розвитку суспільства, що дозволяє задовольняти потреби нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь.

10. Історичної спадкоємності – врахування та збереження позитивних надбань попереднього розвитку регіонів.

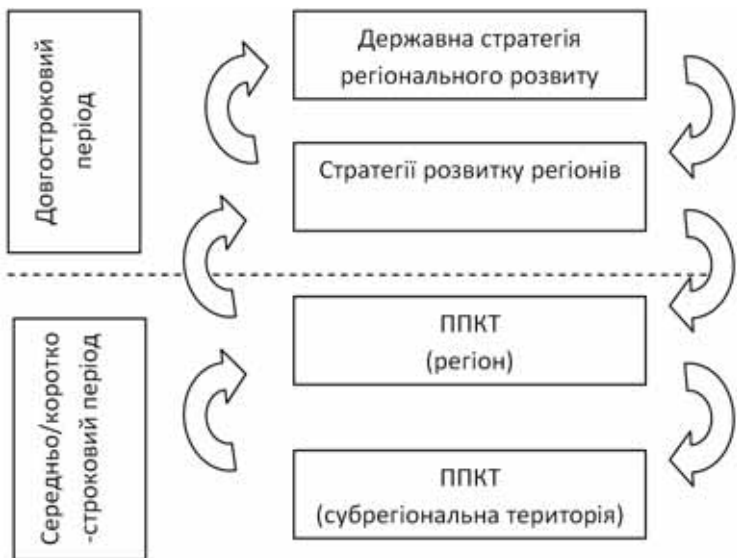

Рисунок 4.1. Система документів підвищення конкурентоспроможності

4.1.2. Взаємозв'язок програми підвищення конкурентоспроможності території з іншими планувальними документами з регіонального розвитку

Оскільки на сьогодні конкурентоспроможність окремої території визначається всіма складовими її становища, то фактично ППКТ є операційним документом, що забезпечує реалізацію стратегії розвитку регіону та, відповідно, Державної стратегії регіонального розвитку України.

Щоб координувати забезпечення ефективної реалізації документів підвищення конкурентоспроможності територій, необхідно дотримуватися їх відповідної ієрархічної узгодженості.

Кожен з цих документів підпорядковується загальній спрямованості на досягнення загальної мети – забезпечення високого рівня якості життя людини незалежно від місця її проживання, зміцнення соціальної згуртованості та економічної єдності держави і складається із таких концептуальних частин:

- 1) дослідження зовнішніх умов;
- 2) дослідження сучасного стану об'єкта впливу;
- 3) визначення цілей;
- 4) визначення окремих завдань для досягнення цілей;
- 5) визначення заходів та ресурсів для виконання завдань.

Цілями окремого документа є деталізовані завдання документа вищого рівня, а завданнями – деталізовані заходи. Однак при цьому не обов’язково наявність повного збігу, оскільки відповідно до принципу субсидіарності кожен рівень державного управління має коло специфічних компетенцій, що можуть бути ефективно реалізовані лише на цьому рівні.

Такий підхід дозволить не тільки узгодити зміст документів, а й значно зменшить трудомісткість їх розроблення.

Беручи до уваги принцип координації, з якого випливає розумне домінування фактичних потреб території над секторальними політиками та централізованими плановими документами, пропонується використовувати такий загальний алгоритм узгодження цілей, завдань та заходів із уже прийнятими документами:

- 1) для узгодження з документами вищого рівня:
 - а) перевірка на прийнятність завдань документа вищого рівня як цілей:
 - i) так: прийняття відповідних завдань як цілей;
 - ii) ні: формулювання власних цілей та подальше ініціювання змін до документа вищого рівня;
 - б) перевірка на прийнятність заходів документа вищого рівня як завдань:
 - i) так: прийняття відповідних заходів як завдань;
 - ii) ні: формулювання власних завдань та подальше ініціювання змін до документа вищого рівня;

Рисунок 4.2. Узгодження документів підвищення конкурентоспроможності території

- 2) для узгодження з документами нижчого рівня:
 - а) перевірка на прийнятність завдань документа нижчого рівня як заходів:
 - i) так: прийняття відповідних завдань як заходів;

- ii) ні: розроблення власних заходів;
- b) перевірка на прийнятність цілей документа нижчого рівня як завдань;
- i) так: прийняття відповідних цілей як завдань;
- ii) ні: розроблення власних завдань.

Під час розроблення власних цілей, завдань та заходів потрібно пам'ятати про необхідність узгодження документів, тобто, навіть якщо цілі, завдання та заходи не можуть бути повністю узгоджені, то необхідно максимально їх наблизити та забезпечити взаємне доповнення.

4.1.3. Зміст програми підвищення конкурентоспроможності території

Відповідно до викладеної вище логічної структури документів підвищення конкурентоспроможності територій та задля забезпечення персоніфікації завдань щодо її підготовки та реалізації, ППКТ має включати:

1) вступ з коротким обґрунтуванням мети та наведення нормативно-правових підстав розроблення документа, описом його місця у системі документів підвищення конкурентоспроможності і загального механізму реалізації (до 10 сторінок);

2) виконавчий висновок, що містить узагальнений виклад змісту документа (до 10 сторінок);

3) описово-аналітичну частину (до 80 сторінок), яка містить:

a) аналіз фактичного стану та зовнішніх умов розвитку території;

b) характеристики конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку території (PEST- та SWOT-аналіз);

c) оцінки поточного рівня конкурентоспроможності території;

4) програмно-цільову частину (до 80 сторінок), що містить:

a) дерево цілей (взаємопов'язану ієрархічну систему цілей – завдання – заходи) підвищення конкурентоспроможності території;

b) опис секторальних (міжсекторальних) програм підвищення конкурентоспроможності, що відповідають дереву цілей;

c) опис просторово-орієнтованих програм підвищення конкурентоспроможності, що відповідають дереву цілей;

5) організаційно-управлінську частину (до 30 сторінок), яка містить:

a) опис схеми управління реалізацією ППКТ, що повинна забезпечувати виконання функцій планування, організацію, контроль та корегування ППКТ;

b) план формування та функціонування офісу з координації реалізації заходів ППКТ;

c) узагальнений календарний план реалізації заходів ППКТ;

6) методологічну частину (до 20 сторінок), яка містить:

a) список учасників розроблення з короткою професійною характеристикою і описом виконаної роботи з посиланням на розділ, який вони розробляють;

б) перелік та короткий опис методик та процедур, використаних під час розроблення документа;

с) перелік та короткий опис джерел використаної для підготовки документа інформації;

7) додатки, які у разі необхідності деталізують матеріал інших частин ППКТ.

Під час підготовки ППКТ автори повинні дотримуватися чітко структурованого викладення матеріалу. Статистичні дані, систематизовані якісні показники тощо потрібно максимально викладати у графічній або табличній формі без їх повного або часткового дублювання у текстовій частині. У тексті потрібно викладати лише додаткову інформацію, що необхідна для розуміння матеріалу, поданого у табличній та графічній формах, а також висновки, узагальнення тощо.

Наводячи інформацію, що не є результатом безпосередньої роботи над ППКТ, необхідно посилатися на джерело.

4.1.4. Розроблення та впровадження програми підвищення конкурентоспроможності території

Нормативно-правова база

Нормативно-правовою для розроблення ППКТ є: Цілі розвитку тисячоліття для України, Європейська соціальна хартія (переглянута) (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, № 51), Європейська хартія місцевого самоврядування, Закони України «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про транскордонне співробітництво», «Про державні цільові програми», «Про планування та забудову територій», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України», «Про Генеральну схему планування території України», Розпорядження Президента України «Про деякі питання забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в процесі Європейської та Євроатлантичної інтеграції» від 3 жовтня 2005 р., Рішення Кабінету Міністрів України «Про проект Концепції державної регіональної політики» від 2 липня 2008 р. (витяг з протоколу № 32), рекомендації Світового банку.

Відповідно до Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» (280/97-вр) і «Про місцеві державні адміністрації» (586-14) проекти місцевих та регіональних програм і стратегій розробляють Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації на основі відповідного рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад.

Для забезпечення розроблення проектів відповідних документів рішенням Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій можуть бути утворені робо-

чі групи з представників владних структур, бізнесових кіл, наукових і громадських організацій, політичних партій тощо.

Алгоритм розроблення та впровадження програми підвищення конкурентоспроможності території

Алгоритм розроблення та впровадження програми підвищення конкурентоспроможності території складається із таких кроків:

1) прийняття місцевою радою рішення про розроблення проекту ППКТ (за ініціативою ОДА, місцевої ради, ініціативних груп, агенції регіонального розвитку тощо);

2) проведення круглого столу з питань конкурентоспроможності території;

3) створення ради конкурентоспроможності території;

4) створення при територіальному органі виконавчої влади/самоврядування або агенції регіонального розвитку робочої групи з питань розроблення програми підвищення конкурентоспроможності;

5) визначення конкурентних переваг та критичних недоліків розвитку території;

6) оцінка рівня конкурентоспроможності території за показниками ІГК (за методикою Всесвітнього економічного форуму у Давосі);

7) розроблення дерева цілей і критеріїв для відбору/оцінювання програм/проектів підвищення конкурентоспроможності території та їх узгодження з іншими документами підвищення конкурентоспроможності території;

8) розроблення та просторове узгодження системних та просторово-орієнтованих цільових програм;

9) розроблення та просторове узгодження міжгалузевих програм підвищення конкурентоспроможності;

10) розроблення та просторове узгодження галузевих програм підвищення конкурентоспроможності;

11) розроблення механізмів та інструментів ресурсного забезпечення реалізації програм підвищення конкурентоспроможності;

12) розроблення системи моніторингу та організаційного забезпечення реалізації ППКТ;

13) затвердження ППКТ відповідним органом місцевого самоврядування після погодження з місцевим органом виконавчої влади та радою конкурентоспроможності території;

14) створення офісу з управління програмами та проектами розвитку;

15) розроблення проектів розвитку конкурентоспроможних видів економічної діяльності, визначених як конкурентні переваги території;

16) формування портфеля інвестиційно-інноваційних проектів;

17) забезпечення моніторингу та корегування системою управління Програми підвищення конкурентоспроможності територій.

Загальна методика визначення та відбору цілей, завдань та заходів підвищення конкурентоспроможності території

Територіальна спрямованість ППКТ вимагає обов'язкового аналізу всього комплексу факторів, що можуть вплинути на конкурентоспроможність. Крім того, відповідно до мети розроблення та реалізації ППКТ, підвищення конкурентоспроможності не є самоціллю, а має забезпечувати підвищення якості життя людей.

З метою дотримання цих вимог у методичних матеріалах для оцінювання конкурентоспроможності території та розроблення заходів її підвищення пропонуємо використовувати інтегровану методику, що складається із таких етапів:

1) використання методики Індексу глобальної конкурентоспроможності (ІГК) та Індексу рівня життя населення (ІРЖН) чи Індексу людського розвитку (ІЛР) для оцінювання фактичної конкурентоспроможності території;

2) факторний аналіз конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку території (PEST- та SWOT-аналіз) для визначення перспективних напрямків її розвитку та визначення/відбору цілей ППКТ відповідно до результатів етапу 1);

3) власне визначення та відбір цілей і завдань підвищення конкурентоспроможності території.

У наступних частинах цих методичних рекомендацій буде запропоновано конкретний інструментарій, який може бути використаний під час реалізації етапів 5–7 алгоритму розроблення та впровадження ППКТ.

4.2. Методологічні підходи до дослідження конкурентоспроможності території

Сучасна економічна наука пропонує різні підходи до дослідження конкурентоспроможності різних об'єктів: країни, регіону, галузі, ферми, товару. Перш два об'єкти є найскладнішими для оцінювання. Варто зазначити, що одностайної думки щодо єдиної методики дослідження конкурентоспроможності території серед науковців немає. Розглянемо основні методологічні підходи до їх дослідження.

Конкурентоспроможність країни

В сучасних умовах розвитку глобальних процесів цікавими є процедури проведення оцінювання конкурентоспроможності країн та їх ранжування. Участь в цьому процесі беруть кілька основних центрів з вивчення конкурентоспроможності країн. Серед них – Всесвітній економічний форум, Міжнародний інститут менеджменту та розвитку, Центр міжнародного розвитку при Гарвардському університеті та ін.

Кожен із центрів щорічно проводить власні дослідження та оприлюднює результати вивчення конкурентоспроможності країн світу, виводячи свої рей-

тинги. Між дослідженнями та рейтингами цих центрів є відмінності – значні і незначні, адже кожен із центрів користується власною методологією дослідження і дотримується своїх ексклюзивних критеріїв під час розроблення шкали конкурентоспроможності економік країн і регіонів.

Звіт про Глобальну конкурентоспроможність – карта конкурентоспроможності – запропоновано у 1979 році Всесвітнім економічним форумом (м. Давос). У звітах досліджуються фактори, які дозволяють національним економікам досягти стійкого економічного зростання і довгострокового благополуччя. Вони надають бізнесу і політикам той інструмент, за допомогою якого вони зможуть об'єктивно оцінити відносно сильні і слабкі сторони їхньої національної економіки та порівняти їх з іншими країнами [158]. Звіт охоплює 131 країну з розвинутою економікою або економікою, що розвивається, використовується урядами, вченими і бізнес-лідерами в усьому світі як інструмент для кращого розуміння сильних і слабких сторін їхніх економік, а також для точного визначення необхідних економічних реформ і заходів. Результати також можуть допомогти визначити приклади кращої практики в певних сферах – часто використовуються як платформа для діалогу в цивільному суспільстві і базис для реформ.

Враховуючи постійний прогрес теоретичних і прикладних економічних досліджень конкурентоспроможності країн, методологія, яку використовує Всесвітній економічний форум постійно вдосконалюється. Глобальний індекс конкурентоспроможності (ГІК) був розроблений у співробітництві із професором Сала-І-Мартіном з Колумбійського університету та уперше представлений у 2004 році [158]. Відтоді ГІК став вичерпним індикатором та основним інструментом для оцінювання конкурентоспроможності на національному і регіональному рівнях.

Глобальний індекс конкурентоспроможності був розроблений для оцінювання потенціалу зростання країн у середньостроковій й довгостроковій перспективі, з огляду на сучасний рівень розвитку і усвідомленням, що конкурентоспроможність – це набір установ, політик і факторів, які визначають рівень продуктивності країни [158]. Індекс включає зважене середнє значення великої кількості різних компонентів, кожен з яких стосується одного з аспектів конкурентоспроможності. Компоненти згруповані в 12 складових:

- 1) державні і суспільні установи;
- 2) інфраструктура;
- 3) макроекономічна стабільність;
- 4) охорона здоров'я і початкова освіта;
- 5) вища освіта і професійна підготовка;
- 6) ефективність ринку товарів і послуг;
- 7) ринок праці;
- 8) розвиненість фінансового ринку;

- 9) оснащеність новими технологіями;
- 10) розмір ринку;
- 11) рівень розвитку бізнесу;
- 12) інноваційний потенціал.

Методика передбачає використання однієї третини статистичних даних, а також двох третин даних експертних опитувань. Експертні дані — це результати опитувань керівників бізнесу у досліджуваних країнах (Executive Opinion Survey).

Міжнародний інститут розвитку менеджменту (International Institute for Management Development (IMD) у Лозанні стабільно входить у трійку провідних бізнес-шкіл світу та оприлюднює 700-сторінковий Щорічник зі світової конкурентоспроможності — The World Competitiveness Yearbook (WCY), який сьогодні вважають найповнішим і найкомпетентнішим щорічним звітом про конкурентоспроможність країн і регіонів, тому докладніше зупинимось на методології, критеріях і висновках цього центру з вивчення конкурентоспроможності.

Методологія досліджень для щорічного звіту Лозаннського центру з вивчення конкурентоспроможності будується на аналізі та ранжуванні здатності держав створювати та підтримувати середовище, в якому підприємства можуть ефективно конкурувати. Оскільки створення національного багатства відбувається переважно на рівні компаній і підприємств (приватних і державних), ця сфера досліджень називається «конкурентоспроможність підприємств». Проте підприємства існують у національному бізнес-середовищі, котре або посилює, або гальмує їхню спроможність до конкуренції на внутрішньому ринку і на зовнішньому. Тобто в сучасних умовах оцінювання конкурентоспроможності сучасні економіко-дослідні центри поділяють поняття конкурентоспроможності на дві категорії: внутрішню (внутрішній ринок) та зовнішню (міжнародний ринок — конкурентоспроможність країн).

Саме тому Лозаннський центр з вивчення конкурентоспроможності оцінює конкурентну «успішність» 60 країн і регіонів, вивчаючи чотири основні групи чинників конкурентоспроможності щодо кожного національного бізнес-середовища: 1) макроекономічну динаміку; 2) ефективність управління країною; 3) ефективність бізнес-сектора; 4) розвиненість інфраструктури. Аналіз, оцінювання та ранжування відбуваються на основі порівняння 312 різних показників і оцінок. Для оцінок використовуються «жорсткі» кількісні дані, отримані від міжнародних, національних і регіональних організацій та «м'які» дані — результати експертних опитувань. Частка експертних опитувань — одна третина. Такий підхід дозволяє зменшити суб'єктивізм під час оцінювання конкурентоспроможності [161].

У 2006 році у списку рейтингів Міжнародного інституту розвитку менеджменту лідерство зберегли Сполучені Штати, котрі, до речі, утримують його останні кілька років. А далі розташувалися менш «важкі» економіки, а саме: Гонконг, Сінгапур, Ісландія. Замикає першу п'ятірку Данія. Ще далі в списку —

Австралія, Канада, Швейцарія, Люксембург, Фінляндія. Росія в цьому рейтингу займає 54 місце, для України такі розрахунки поки що не проводяться.

Аналізуючи методики вищеперелічених центрів, можна сказати, що саме в показниках і полягає головна відмінність у методологічних підходах Давоського ВЕФ і Лозаннського IMD при дослідженні світової карти конкурентоспроможності.

Якщо Давоський ВЕФ аналізує і буде свої висновки на показниках, де тільки одна третина – це «тверда» статистика, а дві третини – експертні оцінки, отримані шляхом опитувань, то рейтингування Лозаннського IMD здійснюється на основі зворотного співвідношення: дві третини «твердої» статистики й одна третина – експертних оцінок. Причому статистичні дані беруть з офіційних (міжнародних, національних і регіональних) джерел. Оціночні дані збирають проведенням опитування 4 тис. менеджерів і бізнесменів із різних країн і компаній. Крім того, до розрахунку беруть дані за попередній п'ятирічний період, а їхня точність забезпечується співробітництвом між IMD і 57 партнерами – науковими і дослідними установами з усього світу. Таким чином, методологія Давоського форуму дає змогу аналізувати більшу кількість країн, включаючи також і ті, щодо яких статистика або відсутня, або ненадійна. Натомість методологія IMD, спираючись на вивірені статистичні дані і точні оцінки з достовірних джерел, є більш обережною і консервативною. Це пояснює той факт, що з одного боку, рейтинги IMD є менш вразливими для критиків, з іншого – вони більш об'єктивні й деталізовані.

Професор IMD і Лозаннського університету, член спостережних рад низки банків і радник великих компаній, засновник центру з вивчення конкурентоспроможності при Лозаннському інституті розвитку менеджменту Стефан Гареллі вважає, що «конкурентоспроможність – це одна із фундаментальних сил, які формують сьогодні економічну карту світу».

Гареллі вважає, що останнім часом світовий ландшафт конкурентоспроможності характеризувався більш високим рівнем ризиків і наявністю багатьох дисбалансів. Економічна і політична напруженість продовжувала посилюватися через нерівномірні темпи зростання між Азією, США, Латинською Америкою та Європою. Хронічний дефіцит у зовнішній торгівлі США ослабляв долар і поглиблював нестабільність міжнародних валют, розділених нині на три валютні зони: долар, євро та єна. Водночас збільшення в Азії попиту на сировину та зростання потреби США в капіталі призвели до підвищення цін на сировинні товари і цін на гроші (відсоткові ставки). А збільшення останніх, особливо у США, може, у свою чергу, поставити під загрозу світове економічне зростання й ускладнити доступ до позикового капіталу для багатьох перехідних економік та економік, які розвиваються. У результаті інфляція, яка майже повністю зникла внаслідок інтенсивної глобальної конкуренції, починає знову спливати на поверхню, викликаючи занепокоєння у світової економічної еліти.

Коментуючи лідерство США в рейтингу конкурентоспроможності країн (100 балів зі 100 можливих) на початку нового століття, Гареллі підкреслював, що однією з істотних переваг США є не лише спроможність розвивати технології, а й швидко впроваджувати їх у виробництво товарів і послуг, що, на його думку, і є ключовою конкурентною перевагою американців, а також головною відмінністю між США та Європою. Оскільки в Європі і далі спостерігається тенденція до генерування численних інновацій, котрі однак «зберігають» у дослідних інститутах і лабораторіях, була розроблена Лісабонська стратегія (Lisbon Strategy) — нова стратегічна мета Європейського Союзу, спрямована на підвищення його глобальної конкурентоспроможності через економічне оновлення на основі прискореного впровадження інновацій та поліпшення в соціальній сфері й охороні довкілля. Європейська Рада в Лісабоні в березні 2000 року визначила для Європейського Союзу завдання на наступне десятиліття: стати найконкурентоспроможнішою та найдинамічнішою в світі економікою, що базується на знаннях, здатною до постійного зростання, що забезпечує збільшення кращих робочих місць та тісніше соціальне гуртування регіонів. Значну увагу в Лісабонській стратегії конкурентоспроможності було приділено формуванню єдиної політики в галузі підприємництва, що має на меті спростити створення і розвиток підприємств та виробництв на території Європейського Союзу. Політика в галузі підприємництва прагне допомогти підприємствам, особливо малим і середнім, пристосовуватися до структурних змін і розвиватися, а також заохочує їхню співпрацю та спонукає повною мірою використовувати переваги науково-дослідних і технологічних розробок та інновацій. Створення «Європи підприємництва» — один з центральних елементів Лісабонської стратегії [162].

Ще один чинник успіху США — у надзвичайній мобільності населення: населення здатне швидко переміщатися з одного регіону в інший, змінювати сфери діяльності. Гареллі вважає, що саме таке поєднання технологічності й мобільності і було секретом американського успіху.

Гареллі стверджує, що справжні двигуни конкурентоспроможності країни — це наука, технології, підприємництво, фінанси, логістика й освіта.

Дослідницька організація **Європейський форум з проблем управління (м. Женева)** регулярно проводить дослідження конкурентоспроможності ряду країн-членів ОЕСР і дев'яти країн, що розвиваються.

Конкурентоспроможність країни ця організація визначає на основі десяти факторів, кожний з яких, у свою чергу, оцінюється за такими критеріями:

1. Динамізм економіки (темпи економічного розвитку, становище національної валюти, рівень промислового виробництва, обсяг виробництва найважливіших товарів на одну особу населення тощо).

2. Ефективність промислового виробництва (прямі й непрямі витрати на оплату робочої сили, включаючи витрати, пов'язані з матеріальним стимулюванням, плинність кадрів, прогули).

3. Динамізм ринку (обсяги споживчих витрат на одну особу населення, нецінові показники, післяпродажне обслуговування, рівень якості, дизайн).

4. Розвиток фінансової системи (стан фінансової системи країни, діяльність комерційних банків, ринок цінних паперів).

5. Людські ресурси (темпи зростання кількості населення, робочої сили, рівень безробіття, кваліфікаційний рівень трудових ресурсів тощо).

6. Роль держави (частка державного сектора в національному доході країни, зміст економічної політики, рівень оподаткування).

7. Ресурси й інфраструктура.

8. Готовність стимулювати торговельну діяльність.

9. Політика країни стосовно нововведень (становище з НДКР, готовність до реалізації нових ідей, освоєння нових виробів і виробничих процесів).

10. Соціально-політична обстановка (величина національного доходу і його розподіл, трудові відносини в промисловості тощо).

Центр міжнародного розвитку при Гарвардському університеті для Світового економічного форуму[163] розраховує Індекс конкурентоспроможності країн. Цей показник демонструє спроможність економічної політики держави забезпечувати економічне зростання. Методика розрахунків така.

Усі первинні дані для кожної країни приводять до шкали від 1 до 7. Оглядові (експертні) дані виставляють одразу у цій шкалі. Статистичні дані приводять за формулою:

$$6 \times \frac{\text{значення для країни} - \text{мінімальне значення}}{\text{максимальне значення} - \text{мінімальне значення}} + 1$$

З огляду на визначальну роль інновацій та технологій, всі країни поділяють на провідних та непровідних «інноваторів». До провідних належать країни, які зареєстрували понад 15 патентів на 1 млн населення.

Індекс конкурентоспроможності для провідних країн:

$$\begin{aligned} \text{Індекс конкурентоспроможності} &= \frac{1}{2} \text{індексу технологій} \\ &+ \frac{1}{4} \text{індексу громадських інститутів} \\ &+ \frac{1}{4} \text{індексу макроекономічного середовища} \end{aligned}$$

Індекс конкурентоспроможності для непровідних країн:

$$\begin{aligned} \text{Індекс конкурентоспроможності} &= \frac{1}{3} \text{індексу технологій} \\ &+ \frac{1}{3} \text{індексу громадських інститутів} \\ &+ \frac{1}{3} \text{індексу макроекономічного середовища} \end{aligned}$$

Індекс технологій

для провідних країн:

$$\begin{aligned} \text{Індекс технологій} &= \frac{1}{2} \text{індексу інновацій} \\ &+ \frac{1}{2} \text{індексу інформаційних та комунікаційних технологій} \end{aligned}$$

для непровідних країн:

$$\begin{aligned} \text{Індекс технологій} &= \frac{1}{8} \text{ індексу інновацій} \\ &+ \frac{3}{8} \text{ індексу технологічного трансферу} \\ &+ \frac{1}{2} \text{ індексу інформаційних та комунікаційних технологій} \end{aligned}$$

Індекс інновацій

$$\begin{aligned} \text{Індекс інновацій} &= \frac{1}{4} \text{ оглядові дані} \\ &+ \frac{3}{4} \text{ статистичні дані} \end{aligned}$$

Оглядові дані:

- позиція країни щодо технологій стосовно світових лідерів;
- незацікавленість в поглинанні (чужих) нових технологій;
- витрати компаній на НДДКР стосовно інших країн;
- поширеність співпраці бізнесу у сфері НДДКР з місцевими університетами (НДІ).

Статистичні дані:

- кількість патентів на 1 млн населення;
- частка валової третинної реєстрації три роки тому (Gross tertiary enrollment rate in 2001 or most recent available year).

Індекс технологічного трансферу

Оглядові дані:

- чи є прямі іноземні інвестиції в країну важливим джерелом нових технологій;
- чи є ліцензування іноземних технологій звичайним засобом набуття нової технології.

Індекс інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ)

$$\begin{aligned} \text{Індекс ІКТ} &= \frac{1}{3} \text{ оглядові дані} \\ &+ \frac{2}{3} \text{ статистичні дані} \end{aligned}$$

Оглядові дані:

- поширеність доступу до Інтернету у школах;
- наявність достатньої конкуренції між провайдерами послуг доступу до Інтернету для забезпечення високої якості, безперебійності та низьких цін;
- чи є інформаційні та комунікаційні технології пріоритетом для уряду (влади);
- чи є успішними державні програми стимулювання використання інформаційних та комунікаційних технологій;

- чи розроблене та впроваджене законодавство щодо інформаційних та комунікаційних технологій (електронна комерція, цифрові підписи, захист споживача);

Статистичні дані:

- кількість мобільних телефонів на 100 мешканців;
- кількість користувачів Інтернету на 10 000 мешканців;
- кількість Інтернет-хостів на 10 000 мешканців;
- кількість телефонів на 100 мешканців;
- кількість персональних комп'ютерів на 100 мешканців.

Індекс громадських інститутів

$$\text{Індекс громадських інститутів} = \frac{1}{2} \text{індексу законодавства} + \frac{1}{2} \text{індексу корупції}$$

Індекс законодавства

- незалежність судової системи від політичних впливів членів уряду, громадян чи фірм;
- майнові права, включаючи фінансові активи, є чітко визначеними та добре захищеними згідно із законом;
- нейтральність уряду щодо учасників торгів під час прийняття рішення щодо державних замовлень;
- накладні витрати через організовану злочинність.

Індекс корупції

- поширеність хабарів у зв'язку з експортно-імпортними дозволами;
- поширеність хабарів у стосунках з комунальними підприємствами;
- поширеність хабарів у зв'язку з податковими платежами.

Індекс макроекономічного середовища

$$\begin{aligned} \text{Індекс макроекономічного середовища} &= \frac{1}{2} \text{індексу макроекономічної} \\ &\text{стабільності} \\ &+ \frac{1}{4} \text{кредитного рейтингу країни} \\ &+ \frac{1}{4} \text{індексу непотрібних} \\ &\text{бюджетних витрат} \end{aligned}$$

Індекс макроекономічної стабільності

$$\begin{aligned} \text{Індекс макроекономічної стабільності} &= \frac{2}{7} \text{оглядові дані} \\ &+ \frac{5}{7} \text{статистичні дані} \end{aligned}$$

Оглядові дані:

- чи очікується рецесія в економіці наступного року;

– отримання кредитів для підприємств ускладнилося чи полегшилося порівняно з попереднім роком.

Статистичні дані:

- бюджетний профіцит / дефіцит;
- національний індекс заощаджень;
- інфляція;
- реальний обмінний курс;
- відсоткова ставка по запозиченнях.

Індекс непотрібних бюджетних витрат

- наявність бюджетних субсидій для штучної підтримки неконкурентоспроможних галузей промисловості;
- залежність державного фінансування компаній від корупції;
- рівень довіри громадськості щодо фінансової чесності політичних діячів.

Індекс мережної готовності країни (INSEAD та Світовий економічний форум)

$$\begin{aligned} \text{Індекс мережної готовності} &= \frac{1}{3} \text{ індексу середовища} \\ &+ \frac{1}{3} \text{ індексу готовності} \\ &+ \frac{1}{3} \text{ індексу використання} \end{aligned}$$

Індекс середовища

$$\begin{aligned} \text{Індекс середовища} &= \frac{1}{3} \text{ індексу ринкового середовища} \\ &+ \frac{1}{3} \text{ індексу політичного і регуляторного середовища} \\ &+ \frac{1}{3} \text{ індексу інфраструктурного середовища} \end{aligned}$$

Індекс ринкового середовища

- стан розвитку кластера;
- наявність / готовність венчурного капіталу;
- субсидії для підприємств, що займаються НДДКР;
- якість інститутів наукових досліджень;
- наявність / готовність науковців та інженерів;
- вплив інтелекту;
- кількість патентів;
- експорт продукції інформаційно-комунікаційних технологій;
- експорт послуг інформаційно-комунікаційних технологій.

Індекс ринкового середовища

- адміністративні перешкоди;
- якість системи законодавства;
- законодавство щодо інформаційно-комунікаційних технологій;

- конкуренція в галузі послуг Інтернету;
- обмеження іноземної власності;
- ефективність податкової системи;
- свобода преси.

Індекс інфраструктурного середовища

- загальна якість інфраструктури;
- час очікування на проведення телефону;
- магістральні телефонні лінії;
- плата за телефон для населення;
- сервери Інтернету.

Індекс готовності

$$\begin{aligned} \text{Індекс готовності} &= \frac{1}{3} \text{індексу індивідуальної готовності} \\ &+ \frac{1}{3} \text{індексу готовності бізнесу} \\ &+ \frac{1}{3} \text{індексу готовності уряду} \end{aligned}$$

Індекс індивідуальної готовності

- витрати на освіту;
- неграмотність серед дорослого населення;
- третинна реєстрація (Tertiary enrollment);
- радіо;
- телевізори;
- підключення домогосподарств до Інтернету;
- якість математичної та наукової освіти;
- прийнятність місцевих дзвінків;
- прийнятність телефонного доступу до Інтернету;
- прийнятність плати за послуги провайдерів Інтернету.

Індекс готовності бізнесу

- легкість отримання телефонної лінії;
- абонентська плата за телефон для бізнес-структур;
- ступінь підготовки персоналу;
- якість професійної (бізнесової) освіти;
- науковці та інженери в НДДКР.

Індекс готовності уряду

- пріоритети уряду щодо ІКТ.
- урядові витрати на ІКТ;
- присутність уряду в Інтернеті.

Індекс використання

Індекс використання = $\frac{1}{3}$ індексу індивідуального використання
+ $\frac{1}{3}$ індексу використання бізнесом
+ $\frac{1}{3}$ індексу використання урядом

Індекс індивідуального використання

- кількість персональних комп'ютерів;
- кількість користувачів ліній ISDN;
- кількість користувачів кабельного телебачення;
- кількість користувачів Інтернету.

Індекс використання бізнесом

- кількість персональних комп'ютерів;
- застосування ІКТ на рівні фірм;
- поширеність ліцензування іноземних технологій.

Індекс використання урядом

- успішність стимулювання ІКТ урядом;
- урядові послуги через Інтернет.

Конкурентоспроможність регіону

Якщо конкурентоспроможність країни можна розрахувати за декількома методиками міжнародних дослідницьких центрів, то конкурентоспроможність регіону є поняттям дещо складнішим і малодослідженим. Наведемо методика та дані розрахунків конкурентоспроможності регіонів України, запропоновану Всесвітнім економічним форумом.

За методикою Глобального індексу конкурентоспроможності Всесвітнім економічним форумом було розраховано конкурентоспроможність для областей України. У 2006 році Executive Opinion Survey (Опитування керівників бізнесу), що є основою для розрахунку ІГК, був проведений у 12 з 27 регіонів України: Дніпропетровській, Закарпатській, Львівській, Сумській, Хмельницькій, Донецькій, Полтавській, Вінницькій, Херсонській, Черкаській областях, АР Крим та в м. Києві [158]. Така репрезентативна вибірка охоплює області з різних географічних частин країни з різними економічними структурами і культурними особливостями, тому цей аналіз дозволяє врахувати відмінності у конкурентоспроможності різних регіонів України.

У кожному з регіонів було проведено близько 50 опитувань. Запитання були такими ж, як і на національному рівні, що дає можливість проводити порівняння конкурентоспроможності окремого регіону із середнім значенням по Україні, як і з іншими країнами світу. Однак є один недолік: в опитуваннях представники бізнесу повинні були оцінити ситуацію на національному, а не

на регіональному рівні. Саме тому дані регіонального аналізу використовуються з припущенням, що представники бізнесу оцінювали ділове середовище, ґрунтуючись на ситуації в регіоні, у якому вони ведуть свій бізнес, через те оцінки дуже відрізняються від тих, що були отримані кожним із регіонів. Проте існує ймовірність, що розходження між регіонами недооцінені, оскільки основний акцент стосувався ділового середовища в Україні в цілому [165].

Результати оцінювання конкурентоспроможності регіонів України згідно із вищезазначеною методикою такі [166]. Лідером рейтингу є м. Київ завдяки його столичному статусові. За ним йдуть Дніпропетровська, Закарпатська, Львівська, Хмельницька, Сумська та Донецька області. Всі вони розміщені вище або на рівні (Сумська та Донецька області) із середнім показником по Україні. Нижче цієї відмітки – Полтавська область, АР Крим, Вінницька, Херсонська та Черкаська області.

Цікавими є результати в розрізі окремих складових конкурентоспроможності. За складовими «Державні та суспільні установи», «Ефективність ринку товарів та послуг», «Рівень розвитку бізнесу» найуспішнішою є Закарпатська область. За складовою «Інфраструктура» – Дніпропетровська та Львівська області. За складовою «Макроекономічна стабільність» – Львівська область. Складові «Охорона здоров'я і початкова освіта», «Оснащеність новітніми технологіями» є найвищими у м. Києві. Дніпропетровська область є лідером за складовими «Вища освіта і професійна підготовка», «Ефективність ринку праці», «Інноваційний потенціал». Сумська область має найвищий показник за «Розвиненістю фінансового ринку».

Аналізуючи різні методики розрахунку конкурентоспроможності як країни, так і регіону, приходимо до думки, що для будь-якої території важливим є не стільки розрахунок показника його конкурентоспроможності, скільки визначення стратегічних чинників, які впливають на конкурентоспроможність та економічний розвиток в цілому.

Серед основних чинників передусім показники, які характеризують бізнес-середовище, тому дані методики доцільні для цільового ринку бізнесу, тобто недовіком існуючих методик є їх уніфікація. Наприклад, методика оцінювання Індексу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму спрямована більше на конкурентоспроможність території з точки зору бізнес-середовища, адже 10 з 12 складових стосуються власне бізнесу. Отже, існуючі методики відсувають на другий план конкурентоспроможність для таких цільових груп, як мешканці території або її відвідувачі. Адже для мешканця чи туриста важливими є зовсім інші пріоритети. Організаційно-економічні механізми забезпечення конкурентоспроможності необхідно спрямовувати на задоволення потреб таких цільових груп: мешканців регіону, відвідувачів та бізнесу.

Беззаперечним є твердження, що досягти конкурентоспроможності у всьому неможливо, тому вважаємо, що важливо бути конкурентоспроможним у

тому, що має значення для мешканців регіону та суб'єктів господарювання і громадян інших регіонів / країн, з якими будуть підтримуватися економічні контакти, необхідні для задоволення потреб мешканців даного регіону[167].

Конкурентоспроможність регіону може бути:

За аналогією з товаром здатність задовольняти потреби:

- мешканців регіону;
- працюючих у регіоні;
- підприємців регіону;
- відвідувачів регіону.

За аналогією з підприємством:

- здатність займати певну частку в економіці чи на ринку;
- здатність динамічно позитивно розвиватися;
- з точки зору фінансово-господарського стану;
- з точки зору частки в економіці чи на ринку.

Підсумуємо основні положення та етапи розрахунку конкурентоспроможності території.

Основні положення методології оцінювання конкурентоспроможності

Конкурентоспроможність — показник, який визначається цільовою функцією, тобто територія може бути конкурентоспроможною або неконкурентоспроможною залежно від цільового спрямування своєї діяльності. Таким чином, роль окремих складових конкурентоспроможності залежить від цілей території.

Поточний стан окреслює конкурентоспроможність у попередньому періоді.

Розрахунок індексу конкурентоспроможності необхідно обґрунтовувати математично, а не експертно (для усунення суб'єктивізму в методиці оцінювання).

Основні етапи розрахунку конкурентоспроможності

Визначення цільових функцій, для яких буде розраховуватися індекс конкурентоспроможності.

Попереднє визначення групи факторів, які можуть визначати конкурентоспроможність.

Математичне обґрунтування (кореляційно-регресійний аналіз, аналіз чутливості).

Моделі цільової функції (адитивна, мультиплікативна тощо) для кожної цільової функції.

Групи факторів, які визначають конкурентоспроможність для кожної цільової функції.

Роль цих факторів.

Відбір напрямів діяльності, в яких регіон / територія є конкурентоспроможною.

Значення індексу конкурентоспроможності відображають:

показник, який має аналог в оцінці діяльності підприємства, і який, відповідно, може бути досягнутим носієм конкурентоспроможності (регіон / країна); абстрактний показник, який використовується лише для порівняння конкурентоспроможності декількох носіїв конкурентоспроможності;

Для розрахунку конкурентоспроможності показники добирають:
експертно;
з математичним обґрунтуванням.

Види показників:

реальні;

експертні (наприклад, рівень корупції для країни).

Попередній розрахунок показників для подальших обчислень конкурентоспроможності проводять:

через відношення даного показника до середнього значення:

$$K_{ij} = \frac{P_{ij}}{\sum_{j=1}^m \frac{P_{ij}}{m}}, \quad (1)$$

де K_{ij} – i -й показник, який береться в розрахунок конкурентоспроможності для об'єкта j ;

P_{ij} – абсолютне значення показника i для об'єкта j ;

m – кількість об'єктів оцінювання;

через відношення даного показника до найкращого значення:

$$K_{ij} = \frac{P_{ij}}{\max_j(P_{ij})} \text{ (для позитивних показників);} \quad (2)$$

$$K_{ij} = \frac{\min_j(P_{ij})}{P_{ij}} \text{ (для негативних показників);} \quad (3)$$

через встановлення положення між найкращим і найгіршим значеннями.

Вибір формули розрахунку здійснюється таким чином.

Для експертних оцінок:

середнє арифметичне;

середнє геометричне.

Для математичного обґрунтування:

кореляційно-регресійний аналіз;

обґрунтування вагових коефіцієнтів;

експертно;

кореляційно-регресійний аналіз.

**Формули для розрахунку конкурентоспроможності території / регіону
Для експертної оцінки**

Середнє арифметичне:

$$K_j = \frac{\sum_{i=1}^n w_i \cdot K_{ij}}{\sum_{i=1}^n w_i}, \quad (4)$$

де w_i – ваговий коефіцієнт показника i .

Середнє геометричне:

$$K_j = \sum_{i=1}^n w_i \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n K_{ij}^{w_i}}, \quad (5)$$

Для математичного обґрунтування

Адитивна функція:

$$K_j = \sum_{i=1}^n w_i \cdot K_{ij}, \quad (6)$$

Мультиплікативна функція:

$$K_j = \prod_{i=1}^n K_{ij}^{w_i}, \quad (7)$$

$$\ln K_j = \sum_{i=1}^n w_i \cdot \ln K_{ij}, \quad (8)$$

Підхід до визначення конкурентоспроможності території через задоволення потреб її основних цільових груп є маркетинговим. Територіальний маркетинг є механізмом, який надає методологію та інструментарій для забезпечення конкурентоспроможності території, дозволяє сформулювати маркетинговий тип територіального менеджменту, який формується не від бажань території (наприклад, в пошуку грошових коштів для реалізації певних проектів), а від вивчення потреб споживачів (підприємців, місцевих жителів, інвесторів, туристів), які територія має можливість задовольнити.

Територіальний маркетинг є тим механізмом, який дозволяє проаналізувати ринкові можливості та визначити конкурентні переваги території для їх ефективного використання, а також впливати на ринок для забезпечення стійкого економічного зростання.

Територіальний маркетинг – це діяльність, яка реалізується певними суб'єктами від імені території з метою виявлення потреб цільових ринків (споживачів) як всередині території, так і за її межами, а також її ринкових можли-

востей і конкурентних переваг, та донесення до споживачів даної інформації для задоволення даних потреб.

Як уже згадувалося раніше, для території важливий не стільки розрахунок показника його конкурентоспроможності, скільки визначення стратегічних чинників, які впливають на конкурентоспроможність та на економічний розвиток у цілому.

До стратегічних можна віднести чинники, орієнтовані переважно на виконання стратегічних завдань, спроможні впливати на конкурентоспроможність і таким чином підтримувати конкурентні переваги протягом довготермінового періоду. Виявивши такі чинники, можна цілеспрямовано на них впливати з метою подальшого впливу на економічний розвиток території для підтримки її параметрів на певному рівні або їх поліпшення.

Маркетинг території є одним із стратегічних чинників, так як спроможний чинити довготерміновий вплив на її економічний розвиток. Маркетинг території виступає, з одного боку, чинником, а з іншого, – механізмом забезпечення конкурентоспроможності. Взагалі маркетингові інструменти можуть виступати як оперативні (наприклад, рекламна кампанія Інвестиційного форуму у Львові), тактичні (реклама гірськолижних комплексів та санаторіїв протягом року) та стратегічні (цілеспрямована маркетингова політика регіону, маркетингова стратегія розвитку регіону) чинники.

Стратегічність цього чинника підтверджується також його універсальністю, тобто здатністю «проникати в різні сфери життя суспільства, включаючи діяльність органів влади, що дозволить підвищити конкурентоспроможність економіки» [168]. Інструменти маркетингу можуть використовуватися не лише підприємцями на мікрорівні, а й регіональними органами влади на регіональному та урядом на макрорівні.

Важливість територіального маркетингу як чинника проявляється також у тому, що він, використовуючи численні аналітичні інструменти, дозволяє виявити та активізувати інші фактори, які можуть вагомо впливати на економічний розвиток території.

Маркетинг території є «дієвим» фактором, який впливає на її економічний розвиток, що підтверджується світовою практикою його використання та дедалі більшим зацікавленням механізмами його реалізації в Україні, про що свідчить поява все більшої кількості наукових публікацій. Однак ця проблематика ще не знайшла повною мірою теоретичного осмислення, що ускладнює його практичне використання та відкриває широке поле для наукових досліджень.

Маркетинг регіону є невід’ємною складовою регіональної політики, тому важливість цього фактора для підвищення економічного розвитку регіону незаперечна. Маркетинг регіону допомагає провести структурний аналіз економіки регіону для виявлення ефективності спеціалізації регіону, можливостей рес-
структуризації економіки за наявності нових конкурентних переваг [169].

Необхідність впровадження та важливість маркетингу території / регіону підтверджується на рівні держави. У «Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004–2015 роки» пропонується використовувати «комплексний маркетинг регіону» як напрям підвищення конкурентоспроможності регіонів, який передбачає створення державних і регіональних інформаційних систем, які б нагромаджували інформацію про регіони, їхній потенціал, потреби та конкурентні переваги, зокрема історико-культурні надбання, презентацію регіонів на міжнародних виставках, симпозиумах тощо [170]. При цьому констатується, що цей напрям є «новим для України, проте добре апробованим в європейських країнах».

Безперечно, важливою проблемою економіки України на даному етапі розвитку є низький рівень економічного розвитку регіонів, про що свідчить низька конкурентоспроможність. Саме тому триває пошук ефективних механізмів її підвищення. Як вважає М. Окландер, «маркетинг – це ідеологія, теорія і практика конкурентної боротьби, спосіб підвищення конкурентоспроможності економічних систем» [171]. Науковець констатує, що маркетинг практично не знайшов системного використання ні на мезоекономічному рівні в діяльності органів державного управління, ні на макроекономічному рівні діяльності уряду, однак саме проникнення маркетингу в різні сфери життя суспільства, включаючи органи влади, дозволить підвищити рівень економічного розвитку регіонів. Слід підкреслити, що останнім часом необхідність використання маркетингових інструментів органами влади в рамках некомерційного маркетингу все ж починає усвідомлюватися [172]. Під «некомерційним маркетингом» розуміють сферу соціальної взаємодії, що містить в собі спрямовану діяльність різноманітних суб'єктів, які ставлять за мету не безпосередньо домогтися економічних цілей (тобто отримання прибутку), а намагаються отримати результати задоволення потреб конкретної спільноти споживачів [173].

Важливість маркетингу в процесі конкуренції та його пристосування до мінливих умов сучасного суспільства підкреслює М. Портер. Науковець вважає, що конкуренція – це динамічний процес, який розвивається, це ландшафт, який безперервно змінюється, на якому з'являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси та ринкові сегменти [174].

Безумовно, ключовим фактором успіху є глибоке знання ринку, розуміння потреб кінцевих споживачів продукції, які постійно змінюються. Саме тому актуальним є використання маркетингових механізмів, які дозволяють вивчити потреби споживачів, конкурентні переваги території та донести цю інформацію до необхідних учасників ринку. Маркетингові дослідження створюють наукову основу для формування ринку і, відповідно, регулювання процесів виробництва та споживання, тобто маркетинг у ринковій економічній системі забезпечує координацію основних ланок функціонального процесу територіальної суспільної системи [175].

Отже, маркетинг є тим інструментом, який дозволяє дослідити, оволодіти, використовувати в управлінні механізми забезпечення конкурентоспроможності територій, обрати ключові чинники підвищення конкурентної сили, знати та враховувати тенденції розвитку регіонів-конкурентів і можливості співпраці з ними. Маркетинговий підхід, який ми будемо використовувати під час дослідження механізмів підвищення конкурентоспроможності прикордонних територій, передбачає аналіз чинників забезпечення конкурентоспроможності з точки зору основних цільових груп територій: бізнесу, мешканців та відвідувачів.

Культурні ресурси

В сучасних умовах масштабне промислове виробництво та агропромисловий комплекс перестають бути основою соціально-економічного розвитку для регіонів. Саме тому науковці звертають увагу на культурні ресурси як джерело конкурентних переваг регіону. М. Портер зазначає, що «продуктивні аспекти культури...стануть визначальними джерелами конкурентної переваги, яку буде складно імітувати». Окремі науковці зазначають, що рівень добробуту та розвитку країн і регіонів значною мірою залежить від культурної складової. Вплив культури на забезпечення сталого розвитку визнана зокрема у підсумковому документі ЮНЕСКО «Нові стратегії для культури у контексті забезпечення сталого розвитку». Саме тому серед питань щодо створення та реалізації конкурентних переваг регіонів значна роль у розвинених країнах відводиться культурним ресурсам.

Серед українських дослідників цим питанням присвячені праці В. Кравціва, О. Любіцевої, К. Поливач, але ці роботи сфокусовані здебільшого на оцінці ролі історико-культурних ресурсів у розвитку туризму.

Для визначення перспективних напрямів використання культурних ресурсів насамперед необхідний їх деталізований облік, який в Україні переважно обмежений реєстрами об'єктів нерухомої історико-культурної спадщини. Зокрема Положенням про Державний реєстр національного культурного надбання визначено, що до нього включатимуть пам'ятки історії (будинки, споруди, пам'ятні місця і предмети, пов'язані з найважливішими історичними подіями в житті народу, розвитком науки, техніки, культури, життям і діяльністю видатних діячів); пам'ятки археології (городища, кургани, залишки стародавніх поселень, укріплень, каналів, шляхів, виробництв, стародавні місця поховань та ін.); пам'ятки містобудування й архітектури; пам'ятки мистецтва; документальні пам'ятки (унікальні акти державності, важливі архівні матеріали, рукописи та ін.). До Держреєстру можуть бути занесені й інші об'єкти, що становлять виняткову цінність з огляду історії, культури, етнології чи науки. Сьогодні офіційно системно обліковано лише найвидатніші пам'ятки архітектури та нерухомі пам'ятки археології, внесені до складової частини Держреєстру як «Перелік пам'яток національного значення».

Реєстр рухомих культурних цінностей формується відповідно до низки нормативно-правових актів, зокрема Постанови КМУ «Про затвердження Порядку створення і ведення Державного реєстру культурних цінностей, операції з імпорту яких звільняються від ПДВ», до якого включаються культурні цінності згідно з відповідними кодами УКТЗЕД, виготовлені 50 і більше років тому, які імпортуються в Україну з метою подальшого передання музеям, галереям, виставковим центрам, архівам, установам культури або освіти, що перебувають у державній або комунальній власності. Єдиного реєстру музейних фондів України досі не сформовано, багато периферійних музеїв взагалі не мають належним чином налагодженого обліку. Аналогічна ситуація з приватними колекціями, які офіційно реєструються лише за потреби офіційного експонування, купівлі-продажу чи перетину митного кордону України. Щодо нематеріальних культурних об'єктів – фольклору, традицій і звичаїв, релігійних вірувань, діяльності театрів, аматорських колективів тощо, то на рівні держави чи окремих регіонів не визначено необхідним здійснювати їх системний облік, внаслідок чого втрачаються цілі культурні пласти, які мають значний соціально-економічний потенціал і можуть використовуватися для розвитку територіальних громад.

Зіставлення рівня регіонального розвитку та історико-культурних ресурсів областей засвідчує, що їх потенціал використовують не повною мірою (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Рейтинг соціально-економічного розвитку регіонів України за 2008 р.

Регіони	Рейтинг соціально-економічного розвитку регіонів								
	Реальний сектор	Інвестиційна та зовнішньо-економічна діяльність	Державні фінанси та фінансові ресурси підприємств	Соціальний сектор	Служивий ринок	Екологія	Загальне місце регіону за усіма показниками соц.-економ. розвитку	Рейтинг за кількістю пам'яток	Кількість пам'яток історії та культури
АР Крим	20	21	13	6	15	19	18	1	12350
Вінницька	6	23	16	12	7	25	15	16	4073
Волинська	22	18	19	21	17	10	23	27	1961
Дніпропетровська	16	11	9	18	21	9	14	6	6426
Донецька	27	3	24	7	19	18	19	15	4145
Житомирська	13	25	8	22	11	4	17	19	3498
Закарпатська	10	22	2	1	6	21	4	25	2051
Запорізька	11	5	22	26	23	16	21	4	7735
Івано-Франківська	17	12	23	3	12	12	16	17	3947
Київська	21	2	18	5	20	2	5	7	6006
Кіровоградська	4	9	7	15	18	7	7	9	5536

Регіони	Рейтинг соціально-економічного розвитку регіонів								
	Реальний сектор	Інвестиційна та зовнішньо-економічна діяльність	Державні фінанси та фінансові ресурси підприємств	Соціальний сектор	Споживчий ринок	Екологія	Загальне місце регіону за усіма показниками соц.-економ. розвитку	Рейтинг за кількістю пам'яток	Кількість пам'яток історії та культури
Луганська	18	17	12	19	25	13	22	5	6755
Львівська	12	16	14	13	27	15	25	2	8441
Миколаївська	3	4	6	14	10	1	2	23	2332
Одеська	2	15	26	20	5	6	6	26	2014
Полтавська	9	6	15	27	13	8	12	13	4654
Рівненська	26	26	5	8	9	22	20	11	5325
Сумська	23	24	21	17	14	20	26	14	4402
Тернопільська	15	20	11	4	3	24	8	21	3285
Харківська	25	13	20	9	26	17	27	22	2748
Херсонська	8	7	10	25	24	3	10	18	3578
Хмельницька	24	8	3	10	8	11	9	3	8244
Черкаська	7	27	4	11	22	14	13	8	5898
Чернівецька	14	14	17	16	4	23	11	20	3362
Чернігівська	19	19	25	24	16	5	24	12	4763
м. Київ	1	26	27	1	1	27	1	24	2246
м. Севастополь	3	1	1	27	2	26	3	10	5518

Складено: Звіт «Соціально-економічний розвиток регіонів України за січень – грудень 2008 року» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://www.ukrstat.gov.ua/ua>

Отже, області, які мають найбільше облікованих історико-культурних ресурсів, перебувають на останніх позиціях рейтингу за рівнем соціально-економічного розвитку. За рейтингом соціально-економічного розвитку у 2008 р. АР Крим посідає лише 18 місце, а за кількістю історико-культурних пам'яток – перше. І це не враховуючи рекреаційних ресурсів області. Задіявши наявний історико-культурний потенціал, можна значно краще стимулювати розвиток території та зменшити залежність ділової активності регіону від сезонності попиту на відпочинковий туризм. Львівська область на кінець 2008 р. займала одне з останніх місць за рейтингом соціально-економічного розвитку, натомість за кількістю історико-культурних пам'яток посідає 2-е місце в Україні. Також про невикористання наявних історико-культурних ресурсів свідчить невідповідність місця у рейтингу соціально-економічного розвитку та наявної історико-культурної спадщини Запорізької, Луганської, Дніпропетровської та інших областей.

Якщо на рівні окремих великих міст можна говорити про часткову активізацію культурних ресурсів для стимулювання соціально-економічного розвитку (реставрація об'єктів культурної спадщини, фінансування чи співфінансування муніципалітетами різних соціокультурних проектів та програм, зокрема, такими містами, як Львів (понад 100 фестивалів за 2009 р.), Івано-Франківськ, Донецьк, Київ – близько 200 мистецьких проектів на рік тощо, то на рівні невеликих міст, сільських громад ці ресурси майже не застосовуються.

Одним із перших проектів, покликаних стимулювати вивчення, формування та підвищення ефективності використання культурних ресурсів регіонів України, є Проект Ради Європи «Створення культурного капіталу», здійснюваного в трьох ключових напрямках: складання карти культурних ресурсів та їх оцінка; розвиток культурних ресурсів і культурних індустрій; створення агентств культурного розвитку на місцевому, національному та міжнародному рівнях. Пілотні проекти були реалізовані у низці міст та районів, ініціатива щодо реалізації яких виходила від міського чи районного керівництва (міста Бердянськ, Ніжин, Вознесенськ, Конотоп, Прилуки, Слов'янськ, Бровари, Путивль та Кременчуцький, Хорольський і Решетилівський райони Полтавської області, Радехівський Львівської, Мелітопольський Запорізької, Володимирецький Рівненської і Гусятинський Тернопільської області). Проте деталізованого обліку культурних ресурсів у цих містах та районах досі не проведено.

Сьогодні можемо констатувати, що в Україні облік культурних ресурсів переважно проводять для забезпечення збереження історико-культурної спадщини або розвитку туризму. Однак роль культурних ресурсів як джерела конкурентних переваг регіону є значно ширшою. На нашу думку, культурні ресурси можуть стати основою конкурентних переваг у таких основних напрямках:

1. *Суспільний розвиток.* Культурні ресурси є основою різностороннього людського розвитку, а тому насамперед мають бути базисом культурного розвитку населення території, де вони розташовані. На жаль, ця функція культурних ресурсів майже упущена у стратегіях регіонального розвитку і покладена на освітню сферу, неприбуткові організації та окремих ентузіастів. Проте саме культурний розвиток населення є основою прогресу загалом, і таке упущення відображається на загальних демографічних тенденціях: крім рівня освіченості у галузі культури, знижується рівень екологічної, економічної, соціальної, медичної тощо культури, деградує інститут сім'ї, загострюються негативні міграційні процеси, що є основними чинниками гальмування регіонального розвитку.

2. *Розвиток локального ринку культурного продукту.* Більшість сучасних програм актуалізації культурних ресурсів сьогодні орієнтовані на використання їх потенціалу для стимулювання розвитку туризму. Однак практично не враховується необхідність розвитку внутрішнього ринку культурного продукту, обов'язкові розроблення та реалізація програм зі стимулювання споживання культурного продукту місцевим населенням. В розвинених країнах сьогодні

частка культурного продукту у структурі споживання становить до 20%, що свідчить про значний соціально-економічний потенціал цього сегмента. Сьогодні у багатьох регіонах України, особливо на рівні малих міст і сіл, відчувається гостра нестача пропозиції культурного продукту. Відповідно не використовується значний потенціал культурного сегмента для створення нових робочих місць, урізноманітнення джерел формування валового регіонального продукту, а також знижується загальний кількісний та якісний рівень потреби у культурному продукті, що відображається на збільшенні продукування та споживання масового низькопробного культурного продукту не тільки на рівні окремих регіонів, а й держави загалом.

3. *Культурні ресурси для розвитку туризму.* Основними культурними ресурсами України, які активно використовуються як об'єкти туризму, сьогодні переважно є архітектурне середовище та видатні пам'ятки культури та історії, а основні зусилля стимулювання туристичної галузі зосереджені на створенні відповідної інфраструктури (готелі, дороги, заклади харчування тощо). Однак розвитку саме напряму культурного туризму, коли туристичними об'єктами є не лише історико-культурні надбання, а й сучасні культурні ресурси, на жаль, приділяють дуже мало уваги, тому значною мірою необхідно переглянути існуючі підходи щодо формування об'єктів культурного туризму на базі існуючих та новостворених культурних ресурсів.

Вважаємо, що суб'єктами комплексного обліку культурних ресурсів, паралельно із Міністерством культури і туризму, повинні стати передусім центри інноваційного розвитку та агенції регіонального розвитку, а також локальні громади, які, крім обліку цього виду ресурсів, мають оцінювати їх соціально-економічний потенціал та ефект від його використання.

Оцінюючи групи культурних ресурсів, які можуть бути задіяні для стимулювання комплексного розвитку регіону, визначимо такі (рис. 4.3):

Рис. 4.3. Культурні ресурси територій, які можуть використовуватися для стимулювання регіонального розвитку

Культурна спадщина включає історико-культурні надбання міст і територій, до якої відносять нерухому культурну спадщину (споруди, пам'ятники, комплекси, архітектурне середовище тощо) та рухому культурну спадщину (картини, предмети вжитку, ритуальні предмети та ін.). Природна спадщина - це об'єкти природи, які становлять визначену культурну чи естетичну цінність (ландшафтні парки, водоспади, північне сяйво тощо) або/і можуть використовуватися для створення чи просування інших культурних ресурсів. До групи фестивалів і подій варто відносити разові або систематично повторювані масові тематичні дійства, які не формують окрему індустрію, метою яких є реалізація визначених проєктів із залученням масового відвідування чи участі у культурних проєктах.

Неприбуткові організації та установи представлені низкою інституцій (музеї, галереї, арт-центри, бібліотеки, філармонії тощо) та громадських організацій (мистецькі спілки, спільноти розвитку творчих територій тощо), які часто, будучи неприбутковими, виступають чинниками стимулювання соціально-економічної активності. Нематеріальні ресурси у сфері культури – це сучасні інформаційні технології, ноу-хау, причетність окремих особистостей, територій, об'єктів рухомої чи нерухомої культурної спадщини до відомих подій, особистостей, суспільних рухів тощо, а також традиції, фольклор, релігійні вірування та ін. До видатних місць доцільно віднести території, які дотичні до історичних, культурних, наукових та інших подій, а також культові споруди, центри творчості, освітні заклади та ін. Культурні індустрії (галузі, що виробляють і поширюють культурні товари та послуги, які уособлюють або є носіями різних форм культурного самовираження, незалежно від їх комерційної цінності [176]) і сьогодні володіють значним економічним потенціалом. До культурних індустрій відносять діяльність у сфері індивідуальної творчості та народних ремесел, музики, кіно, книгодрукування та друківаних медіа, візуальних мистецтв (живопис, антикваріат, скульптура, фотографія тощо), бібліотеки, музеї, виконавські мистецтва, організацію подій. Темпи зростання цього сегмента економіки є одними з найдинамічніших у світі (5–6% на рік), а тому ця галузь потребує розроблення нових підходів щодо використання її потенціалу.

Доцільно, щоб у кожному місті, селі, регіоні були оцінені відповідні види ресурсів, що дасть насамперед можливість скласти карту творчих, зокрема культурних індустрій, формувати пріоритетні напрямки їх розвитку та ефективного використання, стимулювання суміжних галузей, наприклад, туризму.

Саме тому ми вдосконалили підходи до оцінки соціально-економічного потенціалу культурних ресурсів, використовуючи попередні напрацювання у цій сфері. На сьогодні в державі обліковано переважно нерухомі об'єкти культурної спадщини. Вважаємо за доцільне здійснити комплексний облік об'єктів культури (див. рис. 4.3) та оцінити їх за низкою показників, що дозволить визначити їх роль і потенціал для регіонального розвитку. Кожен вид ресурсів оцінюють за бальною шкалою від 0 до 10 за низкою критеріїв. Кожен із критері-

їв має свою вагомість для стимулювання соціально-економічного розвитку, яка встановлена методом експертного опитування (мистецька цінність об'єкта – 10 балів, час створення – 10; причетність до історичних, культурних, політичних тощо подій – 5; дотичність до видатних особистостей – 7; наявність відомостей про автора, що створив об'єкт – 3, популярність бренда – 10 та популярність об'єкта – 5; можливість створення нових культурних цінностей на базі об'єкта – 7; можливість розвитку туризму – 10; інфраструктура об'єкта – 8; стан збереження чи розвитку об'єкта – 10; можливість збереження об'єкта у майбутніх періодах – 4; матеріальна вартість об'єкта – 5). Вагомість кожного критерію визначають експерти.

Кожен ресурс вноситься до визначеної форми обліку культурних ресурсів (додаток В), де експерти проставляють відповідні бали. Для порівняння потенціалу окремих ресурсів щодо стимулювання регіонального розвитку пропонуємо загальну оцінку кожного культурного ресурсу здійснювати за формулою:

$$R_i = \sqrt[n]{\sum_{j=1}^n S_{ij} \cdot v_j}, \quad (1)$$

де R_i – загальна оцінка соціально-економічного потенціалу i -го культурного ресурсу; S_{ij} – експертна оцінка i -го ресурсу за j -м показником; v_j – вагомість j -го показника для соціально-економічного, культурного, політичного розвитку регіону.

Шляхом порівняння оцінок наявних культурних ресурсів територій можна визначити ті ресурси, які є найбільш потенційно спроможними для капіталізації та створення додаткових конкурентних переваг регіону, а також окреслити пріоритетні напрями їх використання у відповідних програмах і стратегіях регіонального розвитку. Для отримання повного бачення культурних ресурсів доцільно створювати карти їх розміщення, вказуючи їх вагомість та потенціал для стимулювання регіонального розвитку.

Використання цієї методики оцінювання для окремих населених пунктів показало, що на сучасному етапі офіційно обліковано менше 10% наявних культурних ресурсів територій, що свідчить про значний невикористаний ресурсний потенціал цього сегмента для створення конкурентних переваг і стимулювання розвитку регіонів.

Загалом можемо підсумувати, що для формування конкурентних переваг культурні ресурси становлять значний інтерес, тому що:

- самі по собі часто є унікальними і не можуть бути копіюваними іншими виробниками;
- на відміну від більшості природних, культурні ресурси можна створювати;
- ринок культурного продукту в Україні не сформований, але має значні перспективи щодо розвитку, особливо у тих регіонах, де занепадає промислове виробництво, а також депресивних постіндустріальних зонах;

– часто сприяють покращенню дизайну середовища, що підвищує рівень привабливості територій для проживання, сприяє акумулюванню високоякісного людського потенціалу;

– є одним із найперспективніших напрямів ревіталізації територій, особливо депресивних, постіндустріальних зон;

– сприяють налагодженню співробітництва (міжрегіонального, транскордонного, міжнародного), зокрема в межах спільних програм збереження, популяризації та актуалізації культурних надбань.

Творчі ресурси територій

Наприкінці ХХ ст. управлінці провідних країн світу зрозуміли, що саме творчі люди є рушіями прогресу, а тому акумулювання та розвиток творчого потенціалу, підвищення його якісних показників є одним із важливих завдань влади на різних щаблях.

Аналізуючи рівень конкурентоспроможності країн, низка дослідників, серед яких Р. Флорида, І. Тіналі та ін., констатували, що він значною мірою залежить від рівня розвитку творчого прошарку суспільства. Ключовими напрямками реалізації творчих осіб є економічна і наукова діяльність, а також творчість у сфері культури, що сукупно формують технологічну творчість у різних напрямках людської життєдіяльності і є основним рушієм впровадження інновацій. Дослідник Р. Флорида розробив методику оцінювання творчого потенціалу регіонів, яку успішно використовують у США, Канаді, країнах ЄС. Методика базується на кількох показниках, базовими з яких є талант, технології та толерантність. А. Пилясов і О. Колеснікова адаптували цю методику до статистичних даних Росії. Оцінювання цих показників та постійний моніторинг щодо кількості та якості творчої суспільної групи дозволили розробити низку програм активізації творчого потенціалу США, країн ЄС, а також запровадити міграційні програми із залучення цього ресурсу ззовні, у тому числі і з України.

Про необхідність виявлення та акумулювання творчих ресурсів вказують і вітчизняні дослідники. Зокрема В. Чужиков наголошує на актуальності побудови моделей креативних регіонів, у роботах С. Соколенка розглянуто актуальність формування творчих кластерів, а І. Брикова вказує на доцільність активізації творчого сегмента економіки у контексті забезпечення конкурентоспроможності регіону.

Україна сьогодні стає джерелом постачання інтелектуального та творчого ресурсу для багатьох країн світу, натомість програми, які стимулювали би захист та розвиток творчого потенціалу держави, а також сприяли його активізації сьогодні фактично не реалізуються. Затяжна криза соціально-економічної сфери значною мірою пов'язана із фактичною відсутністю на місцях, особливо у периферійних територіях, необхідного кадрового потенціалу з достатньо

високими творчими здібностями, який міг би активізувати наявний обмежений ресурсний потенціал регіону, формувати якісні програми розвитку, стимулювати інноваційну активність тощо.

Більшість вітчизняних досліджень, присвячених необхідності стимулюванню інноваційного процесу, вказують, що гальмівними чинниками інноваційної діяльності є відсутність фінансування, високі кредитні ставки, застарілий технологічний уклад, витрати, пов'язані з нововведеннями, недосконалість нормативно-правової бази, труднощі із сировинним забезпеченням. Натомість важливість розвитку творчого потенціалу як запоруки стимулювання інноваційного процесу практично українські науковці та програмні документи щодо забезпечення інноваційного розвитку практично не розглядають. Зважаючи на те, що інновація – це результат творчого процесу, стверджуємо, що розвиток інноваційної діяльності необхідно розпочинати саме із формування ефективної системи виявлення, розвитку, акумулювання та активізації творчого потенціалу на рівні всіх базових адміністративних одиниць і держави загалом, що підтверджує вагому роль творчого потенціалу у забезпеченні ефективного використання наявних ресурсів територій та стимулюванні регіонального розвитку.

Саме тому одне із основних завдань – окреслити роль творчого потенціалу у формуванні конкурентних переваг територій за умов обмежених ресурсів. Необхідно запропонувати визначення ключових термінів, пов'язаних із творчими ресурсами територій; проаналізувати сучасні тенденції щодо виявлення та акумулювання творчих ресурсів у розвинених країнах світу; оцінити рівень розвитку творчих ресурсів регіонів України; запропонувати напрями формування загальнодержавних та регіональних механізмів обліку, акумулювання й активізації творчого потенціалу територіями України та його ефективного застосування для використання ресурсного потенціалу регіону.

Дедалі частіше провідні дослідники проблем регіонального розвитку основним чинником забезпечення прогресу регіону визнають не виробничий, а людський, насамперед творчий потенціал. Визначимо поняття творчого потенціалу.

Творчий потенціал особи є інтегральною цілісністю природних і соціальних сил людини, що забезпечує її суб'єктивну потребу у творчій самореалізації і саморозвитку. Ця динамічна структура особистості включає комплекс творчих здібностей, які проявляються і розвиваються у творчій діяльності, а також комплекс психічних новоутворень особистості протягом її життєдіяльності. Творчий потенціал базується на уявленні і фантазії, асоціативних зв'язках, багатстві інтуїтивних процесів, емоційній різноманітності й емпатійних чуттях, які здійснюються у процесі творчої діяльності. Відповідно вважаємо, що творчі ресурси території (у економічному тлумаченні поняття) – це сукупність осіб, які мають творчий потенціал, проживають на визначеній території, реалізація творчих здібностей яких може застосовуватися для стимулювання розвитку різних сфер людської життєдіяльності, а також сприяти регіональному розвитку.

Окреслюючи цю проблематику, посилаючись на праці зарубіжних вчених, вітчизняні дослідники використовують поняття «креативний» та «творчий». Вважаємо за потрібне розрізнити етимологію цих понять. Англійський термін «creative» дослівно перекладається українською як «творчий», і тоді використання поняття «креативний» для означення цього поняття стає фактично англійською калькою. Окремі дослідники диференціюють «творчий» як характеристику особи, що працює у сфері мистецтва, а «креативний» – у сфері економіки чи політики. Такий підхід також є недостатньо обґрунтованим, оскільки творчість як створення нового притаманна не тільки сфері культури, а й технічній, соціально-економічній та ін. Тому така діяльність характеризується поняттями «мистецька творчість», «наукова творчість», «технічна творчість» тощо.

В українській мові термін «креативний» використовується давно – переважно за своїм змістом є дещо відмінним від поняття «творчий». Аналізуючи різницю між цими поняттями, відзначимо, що у англійській мові поняття творчості також стає диференційованим, зокрема Р. Флорида вживає поняття «creative» (творчий) та «supercreative» (надтворчий). Отже, в економічній науці виділяють поняття творчості різних рівнів. Для уникнення двозначного тлумачення понять пропонуємо їх диференціювати таким чином:

– *творчість* (англ. *creativity*) – діяльність людини, спрямована на створення якісно нових, невідомих раніше духовних або матеріальних цінностей (нові твори мистецтва, наукові відкриття, інженерно-технологічні, управлінські чи інші інновації тощо). Необхідними компонентами творчості є фантазія, уява, психічний зміст якої міститься у створенні образу кінцевого продукту (результату творчості). З економічної точки зору творчість – основний стимул інноваційного процесу;

– *креативність* (англ. *supercreativity*) – творчість поєднана з активністю у впровадженні результатів творчої діяльності у суспільні процеси. Це поєднання таланту, знань, вмінь та активної дії щодо впровадження результатів творчої діяльності. Креативні особи є «двигунами» прогресу в сучасному суспільстві.

Сутнісне тлумачення понять «творчий» та «креативний» з економічної точки зору схематично зобразимо таким чином (табл. 4.2):

Характеристика суспільних груп

Суспільна група	На робочому місці застосовують	Частка інтелектуальної праці, застосовуваної у роботі, %				
		0–20	20–40	40–60	60–80	80–100
Робітники, селяни	Знання+ Вміння					
Працівники сфери послуг	Знання+ Вміння					
Творча суспільна група	Знання+Вміння+Талант					
У тому числі креативне ядро	Знання+Вміння+Талант+Активна дія					

Складено авторами

До творчої суспільної групи можна віднести осіб, які працюють у таких галузях: медіа, комунікації; маркетинг та реклама; інформаційні технології; компанії-інноватори; центри підтримки інновацій (інкубатори, фонди, асоціації, об'єднання тощо); сфера науки, ВНЗ; сучасне та традиційне мистецтво (художники, письменники, артисти); архітектура, дизайн; аналітики тощо. Більшість представників цієї верстви характеризується високим рівнем освіти, а також високою професійною активністю.

Креативне ядро суспільства характеризується новим типом соціальної взаємодії, яка, як вказує В. Іноземцев, передбачає:

а) на рівні окремої особистості – розвиток такої системи соціально-економічних взаємовідносин, яка генеруватиме мотивацію кожного індивіда на припороження знань, виробництво і використання інформації, підвищення інтелектуального рівня;

б) на рівні підприємств – формування мотивації на підвищення конкурентоспроможності за рахунок науково-інформаційного рівня виробництва, розвитку бази кваліфікації шляхом професійно-інтелектуальної, організаційно-кумулятивної та інноваційно-творчої взаємодії всіх складових людського капіталу;

в) на рівні суспільства – виділення в ранг визначального пріоритету держави економіки знань, в якій знання стають соціально визначеними, як «реальність».

Саме креативне ядро суспільства сьогодні є тим «двигуном», який здатний стимулювати прогрес. Такі особи становлять значний інтерес для зарубіжних країн і вже сьогодні в Україні та пострадянських країнах, країнах, що розвиваються, світові країни-лідери розгорнули активну діяльність з їх виявлення,

залучення для стимулювання розвитку своїх регіонів та країн через освітні, міграційні, стипендіальні та інші програми. Виявлення креативних осіб переважно здійснюється ще на рівні середньої школи чи вищих навчальних закладів. Виявляючи на цій стадії потенційно творчих та суспільно активних осіб, їх активно стимулюють до навчання за кордоном, значна частина з яких потім взагалі не повертається на Батьківщину.

В Україні багато вчених-демографів наголошують на вимиванні інтелекту, але розглядають переважно проблему відтоку за кордон уже сформованих висококваліфікованих фахівців. Щороку Україну залишає значна кількість науковців, яких залучають до науково-дослідної та викладацької діяльності у зарубіжних країнах, зокрема активною є тимчасова та остаточна професійна міграція кадрів вищої кваліфікації різних напрямків на роботу у науково-дослідних інститутах і навчальних закладах Польщі, Росії, Білорусі та інших країн. Рівень оплати праці та запропоновані можливості щодо самореалізації науково-дослідних працівників і викладачів сьогодні у більшості науково-дослідних установ та навчальних закладів в Україні є неконкурентоздатними, порівняно з умовами, створеними державами-сусідами. Через погіршення пенсійного забезпечення та умов оплати праці у світлі прийнятого бюджету на 2010 р. ця тенденція загострюється, що становить потенційну загрозу вже для економічної безпеки держави. Внаслідок цих міграційних процесів багато напрямів досліджень не лише регіонального рівня, а й у масштабах держави, втрачають провідних науковців, дедалі зменшується кількість креативних осіб, які здатні ініціювати науково-дослідну творчість та розвиток інновацій, що відображається на загальному розвитку як регіонів, так і держави.

Не менш загрозливою є тенденція щодо «викачування» потенційного інтелекту та креативного потенціалу, яка досі комплексно ні на рівні держави, ні окремих регіонів не оцінена. Якщо втрати України внаслідок еміграції кадрів вищої кваліфікації приблизно оцінено (еміграція одного доктора наук коштує державі майже 1 млн дол. США), то прогнозу негативних наслідків через потенційні втрати внаслідок відтоку молодих людей, які формуватимуть творчі, зокрема креативні ресурси територій і держави загалом, досі не здійснено. В Україні досі не ведеться статистика талановитих та суспільно активних осіб, а також не формуються реєстри талановитих дітей та молоді, не розроблені програми щодо розвитку їх потенціалу та активного залучення для розвитку держави, хоча подібні програми реалізують іноземні фонди на території нашої держави.

Низка зарубіжних досліджень підтверджує тенденцію, що «капітал мандрує за людьми», а творчі люди стають рушіями прогресу, а також окреслюють визначальну роль творчих осіб у можливості реалізації програм регіонального розвитку.

Аналізуючи стан соціально-економічного розвитку регіонів України, зазначимо, що для багатьох з них актуальним є втілення «прокляття ресурсів»,

коли, володіючи значним ресурсним потенціалом, рівень розвитку територій залишається низьким, зростає рівень безробіття, бідності, значна кількість малих міст і сіл набувають статусу депресивних. Однією із ключових причин такої ситуації є відсутність «на місцях» осіб, які мали би достатньо креативного потенціалу для розроблення і реалізації програм активізації наявного ресурсного потенціалу регіону. Особливо гострою є ця проблема на рівні сіл та малих міст. Натомість жодна українська стратегія регіонального, демографічного, інноваційного розвитку сьогодні не передбачає необхідності виявлення, акумулювання та активізації творчого потенціалу територій, що свідчить про недостатнє розуміння управлінням ролі цього суспільного прошарку у забезпеченні прогресу.

Зважаючи на те, що досі масштабних оцінок творчого потенціалу в Україні не здійснювалося, а розвиток творчості часто взагалі не позиціонувався як необхідна передумова регіонального розвитку, нами здійснена спроба оцінити творчий потенціал регіонів України та окреслити напрями його активізації. За відсутності сформованих комплексних баз даних щодо якісних та кількісних характеристик творчого потенціалу територій, нами запропоновано розрахувати індекс творчості з урахуванням показників, які офіційно облікуються в Україні, з використанням існуючих методик. Розрахункові індекси талановитості населення, відкритості суспільства та складових індексів людського капіталу і технологій розраховувалися для кожного регіону:

$$i_j = \frac{P_j - P_{min}}{P_{max} - P_{min}}, \quad (1)$$

де i_j – розрахунковий індекс, P_j – значення j -го показника, j – окремі складові індексу творчості; P_{max} і P_{min} – максимальне та мінімальне значення j -го показника серед 27 регіонів України.

Розрахункові показники індексів та проміжні результати розрахунків висвітлені нами у інших публікаціях. Загальні індекси творчості регіонів України надано на рис. 4.4.

Показники розраховані на основі відомостей Держкомстату, Міжнародної організації праці, Міжнародного валютного фонду. За результатами проведеного аналізу можемо констатувати наявність значної диспропорції у творчому потенціалі регіонів. Станом на 01.01.2008 найвищим є потенціал м. Києва, де акумульовано багато творчих осіб, інтенсивніше фінансуються наукові розробки. У Києві розташовані центральні офіси багатьох компаній, які працюють у регіонах, що значно підвищує показник кількості творчих та креативних людей у столиці. Індекс творчості міст Києва та Севастополя значно вищий, ніж у більшості областей ще й тому, що за тенденцій урбанізації саме великі міста приваблюють творчих особистостей, які у них згодом акумулюються.

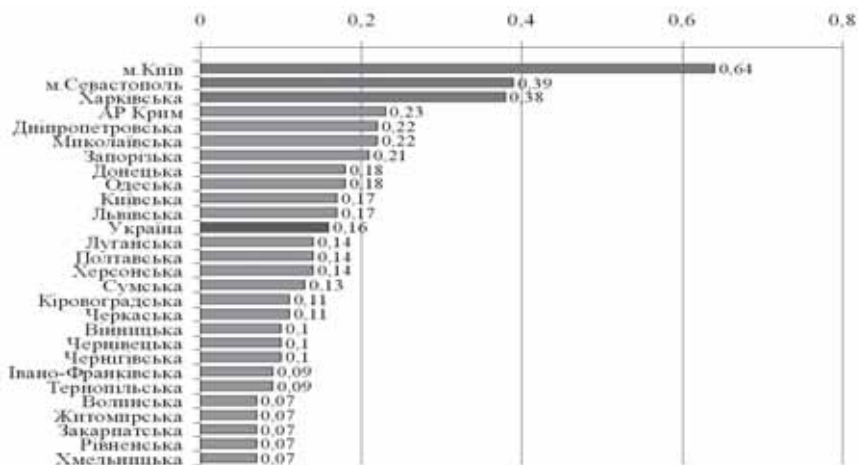

Рис. 4.4. Загальний індекс творчого потенціалу регіонів України станом на 01.01.2008 р.

Високим є творчий потенціал Харківської області, що пов'язано із значним освітнім потенціалом цього регіону (велика кількість навчальних закладів, науково-дослідних установ), а також активністю промислових підприємств, впровадженням інновацій та реєстрацією патентів. Значний відрив від цих регіонів за своїм творчим потенціалом має «середня» група творчо потенційних регіонів, індекс творчості яких перебуває у межах 0,17–0,23 (АР Крим, Дніпропетровська, Запорізька, Одеська, Миколаївська, Донецька, Львівська, Київська області). Решта регіонів мають досить низький показник індексу творчості, що значною мірою пояснює їх відставання за показниками економічного розвитку та рівня життя населення.

Через те, що досі у державі творчий потенціал не окреслений як необхідна передумова розвитку, розроблені державні та регіональні стратегії розвитку не дають очікуваних результатів. Уже протягом 19 років відбувається постійний відтік науковців, митців, творчих особистостей, які власне і є основою творчої суспільної групи України. Проте найбільш катастрофічною для держави й окремих регіонів є еміграція представників креативного ядра. В результаті значні ресурси територій залишаються незадіяними, у периферійних регіонах недостатньо активних людей, здатних розвивати регіони. Отже, сьогодні творчий, зокрема креативний ресурс територій є одним із найбільш цінних і обмежених. Боротьба за креативних людей відбувається нині вже у глобальних масштабах.

За умови вичерпності багатьох видів матеріальних ресурсів вважаємо, що бачення регіонального розвитку необхідно будувати з використанням систем-

них підходів, зокрема визначенням опорного каркаса території, ключовим рушієм ресурсного потенціалу якого є креативне ядро, що запропоновано враховувати під час формування стратегій регіонального розвитку. Розроблення та включення до стратегічних планів розвитку територій цільових програм щодо залучення та створення сприятливих умов для реалізації творчого потенціалу «на місцях» у розрізі розроблених проектів розвитку каркаса території стимулюватиме інноваційну діяльність, і, відповідно, сприятиме активізації ефективного та ощадного використання наявних ресурсів, реалізації стратегій регіонального розвитку і підвищенню конкурентоздатності територій.

Для запровадження обліку творчих осіб на рівні адміністративних одиниць пропонуємо розробити відповідні інструкції для заповнення пункту «Відомі та впливові люди» у щорічних відомостях про населені пункти, які міські (селищні) ради подають до облдержадміністрацій, які передбачали би більш повно враховувати наявні ресурси творчих і креативних людей у кожному населеному пункті. Вибіркове опитування голів міських рад малих міст та селищних рад Львівщини показало, що цю графу представники влади заповнюють переважно на власний розсуд, згадуючи переважно тих осіб, які є відомими діячами культури, політики або бізнесменами. Тих осіб, які потенційно можуть активізувати діяльність регіону, мають достатній рівень освіти, переважно тут не зазначають. Тому введення більш повного і системного поіменного обліку творчих, особливо креативних осіб, дозволить виявити наявний кадровий потенціал для реалізації стратегій та програм регіонального розвитку.

Загалом підсумуємо, що для формування системи розвитку, акумулювання й ефективного використання творчих ресурсів територій та формування креативного ядра територій першочерговими завданнями, які необхідно негайно вирішувати, є:

- розроблення і реалізація системи обліку та активізації творчих осіб на рівні всіх адміністративних одиниць, формування відповідних баз даних уже сформованих творчих, зокрема креативних осіб, моніторинг за їх переміщенням (реалізацію цих завдань повинні здійснювати: органи виконавчої влади, Державний комітет та обласні управління статистики, науково-дослідні інститути, центри регіонального та інноваційного розвитку);

- запровадження системи розвитку творчого потенціалу дітей та молодих людей у системі шкільної та позашкільної освіти, реєстрація творчих здібностей окремих осіб і формування єдиної бази даних, створення системи державної регіональної і приватної підтримки розвитку їх творчих здібностей (Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури і туризму, науково-дослідні інститути, приватні благодійні, освітні фонди);

- наукове обґрунтування та забезпечення системи захисту творчого потенціалу окремих регіонів та держави загалом як запоруки економічної і політичної безпеки держави, моніторинг за діяльністю іноземних міграційних та освіт-

ніх програм (Служба безпеки України, Міністерство освіти і науки України, Державний комітет та обласні управління статистики, науково-дослідні інститути, центри регіонального та інноваційного розвитку);

– активне залучення креативних осіб на всіх рівнях до розроблення та реалізації програм використання регіональних ресурсів (органи виконавчої влади, Державний комітет та обласні управління статистики, науково-дослідні інститути, центри регіонального та інноваційного розвитку).

4.2.1. Використання Індексу глобальної конкурентоспроможності

Всесвітній економічний форум уже понад три десятиліття вивчає конкурентоспроможність окремих країн, а його перші систематизовані результати були видані у 1979 році як карта конкурентоспроможності.

На сьогодні за результатами цієї роботи публікується щорічний Звіт про глобальну конкурентоспроможність. Предметом звітів про глобальну конкурентоспроможність є дослідження факторів, які дозволяють національній економіці досягти стійкого економічного зростання й довгострокового благополуччя.

Основним інструментом аналізу національної та регіональної конкурентоспроможності, який лежить в основі методики Всесвітнього економічного форуму, є ІГК (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Методологічні підходи до визначення конкурентоспроможності країни/територій

	ІГК	Діамант нації	Світовий рейтинг конкурентоспроможності
Рік запровадження	1979	1990	1989
Застосування	Звіт про глобальну конкурентоспроможність, Звіт про конкурентоспроможність України	Загальна методологія стратегічних досліджень	Річна книга конкурентоспроможності
Основні фактори	Базові вимоги, каталізатори ефективності, фактори інновацій та розвитку	Урядові дії, умови попиту, стратегія та конкуренція, фактори виробництва, шанс.	Макроекономічна ситуація, інфраструктура, ефективність уряду, ефективність бізнесу
Чіткість взаємозв'язків	Висока	Низька	Середня

На сьогодні ІГК є єдиним інструментом світового рівня, який застосовується для дослідження рівня конкурентоспроможності регіонів України і дозволяє міжнародне порівняння.

Індекс глобальної конкурентоспроможності має найбільш чітко визначені причинно-наслідкові зв'язки між його основними складовими та між рівнем і природою конкурентоспроможності території, яка визначається стадією її соціально-економічного розвитку. (рис. 4.5).

Рисунок 4.5. Субіндекси та складові ІГК

Об'єктом методики ІГК є перш за все показники, що характеризують саме діяльність суб'єктів регіонального розвитку або її безпосередні результати, що можуть мати вплив на стан факторів виробництва, зокрема природно-географічні.

Методика ІГК ґрунтується на об'єднанні його елементів в ієрархічні групи. Базовим елементом є змінна, що визначається нормалізованими до значень від 1 до 7 статистичними показниками та даними опитувань.

З метою визначення впливу на рівень конкурентоспроможності та стадію розвитку території змінні об'єднуються у групи, підскладові, складові та субіндекси. В той час, як значення змін мають однакову вагу, групи індексів, підскладові, складові та субіндекси мають різну вагу під час обчислення елемента індексу вищого рівня (табл. 4.4 та додаток 6).

З детальною методологією обчислення ІГК можна ознайомитися на сайті ФЕУ: http://www.feg.org.ua/docs/Final_Ukr_2009.pdf (ст. 23–25).

Внесок окремих субіндексів у загальну конкурентоспроможність території, %

Субіндекс	Стадія факторно-орієнтованості	Стадія орієнтованості на ефективність	Стадія орієнтованості на інновації
Базові вимоги	60	40	20
Каталізатори ефективності	35	50	50
Фактори розвитку та інноваційного потенціалу	5	10	30

Попри те, що методика ІГК не бере до уваги природно-географічних факторів конкурентоспроможності, саме завдяки наявності чітких причинно-наслідкових зв'язків вона може бути застосована не тільки для оцінювання конкурентоспроможності, а й розроблення дієвих заходів щодо її підвищення.

Важливо зазначити, що згідно із методикою ІГК внесок окремих його елементів у досягнення загального рівня конкурентоспроможності залежить від її рівня. Це, у свою чергу, надає додаткові можливості для визначення пріоритетності напрямків дій.

Як вже було сказано вище, оцінювання конкурентоспроможності України та окремих її регіонів згідно із методикою ІГК щорічно проводить Фонд «Ефективне управління». На жаль, для окремих територій субрегіонального рівня такі дослідження не проводять, а в 2009 році об'єктом дослідження було лише 15 із 27 регіонів.

Для спрощення використання цієї методики під час оцінювання конкурентоспроможності території безпосередньо розробниками ППКТ дозволяється використання статистичних даних замість результатів опитувань за умови розкриття методології та обґрунтування її використання.

Однак для забезпечення об'єктивності оцінки конкурентоспроможності рекомендується доручити збір даних та обчислення ІГК неурядовим або громадським організаціям, АРР тощо.

4.2.2. Аналіз факторів конкурентоспроможності території

Для подальшого визначення і відбору цілей та завдань підвищення конкурентоспроможності оцінку її поточного стану пропонуємо доповнити додатковим аналізом з метою виділення обов'язкових та достатніх факторів.

До обов'язкових факторів належать ті елементи ІГК, які є обов'язковою умовою забезпечення конкурентоспроможності території, а до достатніх – ті, які можуть забезпечити довгострокові конкурентні переваги території.

Незважаючи на наявність особливостей, притаманних окремим територіям, зазвичай фактори нижчого, порівняно із стадією розвитку території, рівня є обов'язковими, а того ж самого чи вищого – достатніми.

Так, наприклад, для факторно-орієнтованих економік обов'язковими є фактори навколишнього природного середовища, а каталізатори розвитку та фактори інновацій і розвитку – достатніми.

Таблиця 4.5

Стадії розвитку конкурентоспроможності регіонів України (станом на 2007 рік)

Регіон	ВРП на душу населення (грн)	ВРП на душу населення (дол. США) *
Регіони що переходять до орієнтації на інновації		
м. Київ	49 795	9 860
Регіони, орієнтовані на ефективність		
Дніпропетровська обл.	20 868	4 132
Донецька обл.	20 197	3 999
Полтавська обл.	18 500	3 663
Запорізька обл.	18 022	3 569
Харківська обл.	15 645	3 098
Регіони, що переходять до орієнтації на ефективність		
Київська обл.	15 033	2 977
Одеська обл.	13 827	2 738
Луганська обл.	13 628	2 699
Севастополь	12 961	2 567
Миколаївська обл.	12 227	2 421
Львівська обл.	10 915	2 161
АР Крим	10 574	2 094
Черкаська обл.	10 331	2 046
Сумська обл.	10 249	2 030
Факторно-орієнтовані регіони		
Чернігівська обл.	10 081	1 996
Івано-Франківська обл.	10 055	1 991
Волинська обл.	9 711	1 923
Рівненська обл.	9 695	1 920
Кіровоградська обл.	9 546	1 890
Вінницька обл.	9 159	1 814
Хмельницька обл.	9 100	1 802
Житомирська обл.	8 485	1 680
Закарпатська обл.	8 452	1 674
Херсонська обл.	8 122	1 608
Тернопільська обл.	7 510	1 487
Чернівецька обл.	7 369	1 459

** Інтерпретовано зі Звіту про конкурентоспроможність України; для обмінного курсу гривні до долара США – офіційне середньозважене значення за 2007 рік.*

Конвертації обсягів ВРП на душу населення за ПКС може суттєво підвищити оцінку стадії розвитку конкурентоспроможності окремих регіонів.

Визначення стадії також може залежати від окремих значень субіндексів ІГК.

Критерієм розподілу факторів на обов'язкові та достатні в межах одного субіндексу, складової, підскладової чи групи змінних ІГК є рівень їх оцінки для регіонів України аналогічної стадії розвитку (табл. 4.5).

Так, якщо середнє відхилення від середньої оцінки елемента ІГК для відповідних регіонів не перевищує 15%, то його можна вважати обов'язковим.

У разі, якщо територія має недостатній рівень оцінки складових, віднесених до обов'язкових факторів, то навіть попри наявність сильних конкурентних переваг існує значна загроза її сталому збалансованому розвитку. Саме тому для його досягнення необхідно перш за все забезпечити достатній рівень цих елементів ІГК.

З іншого боку, еволюція зовнішнього та внутрішнього середовища також впливає на рівень конкурентоспроможності території і визначає пріоритетні напрямки її розвитку.

У наступній частині пропонуємо методологію використання PESTE- та SWOT-аналізу для оцінювання впливу чинників зовнішнього і внутрішнього середовища території на рівень її конкурентоспроможності. Для спрощення подальшого аналізу в цих методологічних рекомендаціях пропонуємо вважати ці чинники незалежними від рівня конкурентоспроможності.

4.3. Факторний аналіз конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку території

4.3.1. Застосування PESTE-аналізу

Будь-яка територія розглядається як зовнішнє середовище для діяльності бізнесу, громадських організацій і населення, які безпосередньо створюють кінцеві продукти та послуги. Вона є також об'єктом впливу ситуації, що склалася на територіях вищого адміністративно-територіального рівня.

Виділення основних зовнішніх та внутрішніх чинників конкурентоспроможності територій проводиться за методикою PESTE-аналізу і включає оцінку середовища в розрізі п'яти конфігурацій:

1) політичної, що включає нормативно-правову базу діяльності території, структуру управління територією, суспільно-політичну ситуацію тощо;

2) економічної, що включає макроекономічну ситуацію, розміщення продуктивних сил території, розвиток бізнесу тощо;

3) соціальної, що включає тенденції демографічного розвитку, стан соціальної сфери, базові цінності, рівень і стиль життя тощо;

4) технологічної, що характеризує рівень розвитку технологій території;

5) природної, що включає кліматичні умови, забезпечення природними ресурсами, особливості стану навколишнього природного середовища тощо.

Типову структуру конфігурацій відповідно до їх складових елементів наведено у додатку 1.

Завданням PESTE-аналізу є виділення ключових внутрішніх та зовнішніх чинників конкурентоспроможності території, які будуть використані для SWOT-аналізу, а не надання їх однорідного вичерпного переліку.

Незважаючи на деяку загальну подібність факторів, PESTE-аналіз може ґрунтуватися на більш узагальнених даних та більш широким якісним характеристикам, ніж ті, що застосовують при обчисленні ІГК.

Враховуючи це, здійснення PESTE-аналізу для цілей розроблення проекту ППКТ має такі складові:

1) PESTE-аналіз зовнішнього середовища території відповідно до послідовності переліку на рівнях:

а) глобальному;

б) континентальному (в даному випадку ЦСЄ);

с) макро (країна);

д) мезо (регіон) (для субрегіональних територій: районів, міст тощо);

2) PESTE-аналіз внутрішнього середовища території з необхідною деталізацією для територій нижчого рівня (районів для регіональних ППКТ тощо).

Для кожної із зазначених вище складових PESTE-аналізу може бути використаний такий алгоритм:

1) вивчення становища території відповідно до конфігурацій PESTE-аналізу;

2) складання для кожного елемента конфігурацій PESTE-аналізу списку його характеристик (тенденцій їх змін), що є позитивними або негативними чинниками впливу на конкурентоспроможність території протягом наступних п'яти років;

3) виокремлення найважливіших серед позитивних та негативних чинників.

Як результат PESTE-аналізу зовнішнього середовища території розумним, але не обов'язковим, буде виділення до трьох ключових позитивних чи негативних чинників.

Виконання PESTE-аналізу за цим алгоритмом для кожного ієрархічного рівня території внутрішнього та зовнішнього середовища може бути формалізовано у таблиці, яку наведено у додатку 2.

При цьому у таблицях необхідно уникати дублювання чинників вищого ієрархічного рівня, наводячи лише ті, що є специфічними лише для відповідної території.

4.3.2. Застосування SWOT-аналізу

Факторний аналіз конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку території на основі методики SWOT-аналізу має на меті встановлення особливостей впливу на конкурентоспроможність таких характеристик території:

- 1) сильних сторін;
- 2) слабких сторін;
- 3) можливостей розвитку;
- 4) загроз розвитку.

З метою структурування SWOT-аналізу відповідно до мети ППКТ об'єктом впливу характеристик території мають бути елементи ІГК, а також складові Індексу рівня життя населення.

Результатом SWOT-аналізу має бути визначення рівня позитивного чи негативного впливу характеристик території на елементи ІГК, а також складові ІРЖН чи ІЛР в п'ятирічній перспективі (додаток 3 для методології обчислення ІРЖН та ІЛР).

Результати та сама процедура SWOT-аналізу для елементів ІГК та ІРЖН періоду можуть бути формалізовані у SWOT-таблиці, яку наведено у додатку 5.

Відповідно до цієї таблиці алгоритм SWOT-аналізу складається з таких кроків:

1) перенесення чинників, виявлених у процесі PESTE-аналізу, до SWOT-таблиці у такій послідовності:

a) позитивні та негативні чинники зовнішнього середовища відносяться відповідно до можливостей та загроз;

b) позитивні та негативні чинники внутрішнього середовища відносяться відповідно до сильних та слабких сторін;

2) для кожного чинника у стовпчиках SWOT-таблиці визначається рівень його негативного (від 0 до -10) чи позитивного (від 0 до 10) впливу на окремі складові / підскладові ІГК та компоненти ІРЖН (ІЛР);

3) для кожного чинника у стовпчиках SWOT-таблиці визначається рівень його загального впливу на складові ІГК та компоненти ІРЖН (ІЛР), який обраховують як суму індивідуальних рівнів впливу і записують в останньому рядку таблиці додатка 4;

4) для кожної складової ІГК та компонента ІРЖН (ІЛР) у рядках SWOT-таблиці як суму окремих оцінок впливу обраховують загальний рівень впливу на них факторів у стовпчиках SWOT-таблиці та записують в останньому стовпчику таблиці додатка 4.

У разі наявності достатнього обґрунтування розробники можуть використовувати власну методологію для визначення рівня впливу пари чинників (крок 3 алгоритму SWOT-аналізу) та загальний рівень впливу для кожного чинника (крок 5 алгоритму SWOT-аналізу).

4.4. Визначення та відбір цілей і завдань підвищення конкурентоспроможності території

Результати аналізу оцінки конкурентоспроможності та аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища території є основою для визначення та відбору цілей підвищення конкурентоспроможності території, які, у свою чергу, також підлягають узгодженню з цілями загальних стратегій розвитку території.

Цілі ППКТ мають відповідати як загальним принципам ППКТ, так і таким специфічним вимогам:

- 1) доцільності – відповідності потребам підвищення конкурентоспроможності території;
- 2) дієвості – ефективності залучених ресурсів та результативності заходів щодо досягнення цілей;
- 3) вимірюваності – наявності чітких вимірюваних критеріїв досягнення;
- 4) досяжності – можливості досягнення за умови наявного ресурсного забезпечення;
- 5) забезпеченості ресурсами – обов'язковості повного забезпечення ресурсами всіх передбачених заходів;
- 6) контрольованості – можливості оцінювання та встановлення відповідальності за досягнення цілей.

Відповідно до викладених вище методичних рекомендацій та принципів, для визначення / відбору цілей ППКТ може бути використаний такий алгоритм:

1) визначення цілей, спрямованих на задоволення обов'язкових умов конкурентоспроможності території:

а) ранжування складових / підскладових ІГК, визначених як обов'язкові фактори, починаючи з тих, за якими територія найбільше відстає від середніх показників регіонів України з подібним рівнем розвитку;

б) ранжування складових ІГК, визначених як обов'язкові фактори, починаючи з тих, які зазнають найбільш негативного впливу в результаті еволюції зовнішнього та внутрішнього середовища території протягом наступних п'яти років;

с) формулювання цілей, спрямованих на забезпечення необхідних умов конкурентоспроможності території та оцінка можливостей їх досягнення за такою пріоритетністю:

i) складові / підскладові, за якими територія найбільше відстає на сьогодні і які зазнають найбільш негативного впливу протягом наступних п'яти років;

ii) складові / підскладові, за якими територія найбільше відстає на сьогодні;

iii) інші складові / підскладові, які зазнають найбільш негативного впливу протягом наступних п'яти років;

iv) інші фактори;

2) визначення цілей спрямованих на реалізацію / підсилення унікальних конкурентних переваг території:

а) ранжування складових / підскладових ІГК, визначених як достатні фактори, відповідно до найменшого відставання від найбільшого випередження середніх показників регіонів України з подібним рівнем розвитку;

б) ранжування складових / підскладових ІГК, визначених як достатні фактори, відповідно до найбільшого позитивного впливу на них еволюції зовнішнього та внутрішнього середовища території протягом наступних п'яти років;

с) формулювання цілей, спрямованих на реалізацію / підсилення унікальних конкурентних переваг території та оцінювання можливостей їх досягнення за такою пріоритетністю:

i) складові / підскладові ІГК, за якими територія найбільше випереджає конкурентів на сьогодні і які зазнають найбільш позитивного впливу протягом наступних п'яти років;

ii) складові / підскладові ІГК, за якими територія найбільше випереджає конкурентів на сьогодні;

iii) інші складові / підскладові ІГК, які можуть стати обов'язковими факторами протягом наступних п'яти років;

iv) інші складові / підскладові ІГК.

За умови надзвичайно високого негативного впливу окремих чинників середовища, рівень якого зазначено в останньому рядку таблиці додатка 4, доцільно спрямувати окремі заходи на їх ліквідацію.

Для власне формулювання цілей можна застосувати такий алгоритм:

1. Власне формулювання цілі, яка повинна включати назву відповідного елемента ІГК; території, якої він стосується; його поточний стан та бажаний стан; період досягнення цілі.

2. Встановлення кількісних індикаторів досягнення цілі, якщо такий уже не вказаний у її формулюванні.

3. Визначення суб'єктів регіонального розвитку та конкретних осіб, відповідальних за її досягнення.

4. Визначення суб'єктів регіонального розвитку та конкретних осіб, відповідальних за контроль за досягненням цілі.

5. Визначення джерел та обсягів ресурсів, зокрема фінансових, для їх досягнення.

Кваліфікаційним критерієм відбору, який визначають під час оцінювання досяжності цілі ППКТ, є вплив її реалізації на рівень життя населення, оцінку інших факторів ІГК, навколишнє середовище та забезпечення соціально-економічної єдності України. У разі погіршення останніх поточне формулювання цілі є неприйнятним і потребує доопрацювання.

Для впливу на складові ІГК, що оцінюють на основі даних опитувань, зазвичай потрібно залучати меншу кількість ресурсів, ніж для впливу на ті, що оцінюють на основі статистичних даних (додаток 5 [177]).

Рисунок 4.6. Алгоритм відбору цілей підвищення конкурентоспроможності території

які стосуються складових ІГК, що мають найбільший рівень керованості місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до додатка 5[178].

У разі якщо територія має загалом достатній рівень обов'язкових факторів, ресурси для досягнення цілей розподіляють відповідно до табл. 4.4 та стадії розвитку території. Інакше потрібно застосувати розподіл ресурсів відповідно до табл. 4.4 та рівня попереднього до сучасного етапу розвитку території, тобто це бюджетне обмеження є одним із критеріїв відбору цілей підвищення конкурентоспроможності території.

Загалом алгоритм визначення / відбору цілей може бути проілюстрований блок-схемою на рис. 4.6.

Реалізацію цілей забезпечують виконанням відповідних завдань, на які поширюються вимоги принципи ППКТ та вимоги до цілей. Разом з цим можливість постановки таких завдань є одним критеріїв досяжності цілі загалом.

Зважаючи на вимогу дієвості та системності, завдання ППКТ, які ставлять перед місцевими органами виконавчої влади та самоврядування, мають щонай-

Однак такий підхід може бути застосованим лише за умови незначного розриву між фактичним станом території та його сприйняттям економічною спільнотою, оскільки в протилежному випадку призведе до дискредитації органів публічної влади та інших суб'єктів регіонального розвитку.

Як вже було сказано вище, органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади мають досить обмежений вплив на окремі елементи ІГК, сама оцінка може зазнавати впливу суб'єктивного ставлення. Тому, незважаючи на домінування фактичної необхідності забезпечення конкурентоспроможності, під час визначення / відбору цілей ППКТ необхідно також враховувати рівень їх чутливості до дій органів публічної влади та особливостей сприйняття.

Так, пріоритетними мають бути цілі,

більше впливати на рівень конкурентоспроможності території та разом з цим закладати основи подальшого її розвитку.

Визначення / відбір завдань можна здійснити за допомогою алгоритму, аналогічного до того, що був застосований для визначення / відбору цілей ППКТ. Однак тут завдання потрібно спрямувати не на складові / підскладові ІГК, а на групи змінних та змінні.

Саме тому визначення / відбір завдань для досягнення цілі необхідно починати із SWOT-аналізу впливу характеристик середовища на групи змінних та змінні ІГК в межах складової / підскладової, на яку, власне, спрямована ціль.

Класифікацію груп змінних / змінних відповідно до їх залежності від дій публічних органів влади та джерел даних для оцінки наведено в додатку 6.

Оскільки набір заходів для виконання завдань ППКТ залежить виключно від становища кожної окремої території, то, на нашу думку, недоцільно пропонувати чіткий алгоритм їх визначення / відбору. Однак важливо наголосити, що ці заходи мають відповідати принципам ППКТ та вимогам, які висувають до цілей і завдань ППКТ, їх формулювання.

Крім того, варто також розрізняти заходи, результатами яких є фундаментальні зміни в становищі території, та заходи, які впливають лише на її імідж.

Необхідно зазначити, що першочергового узгодження з документами національного рівня потребують ті цілі, завдання та заходи, які відповідно до додатка 5 та додатка 6 стосуються найбільш чутливих (керованих) до дій центральних органів виконавчої влади елементів ІГК.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Затв. 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
2. Бюджетний кодекс України: Затв. 21.06.2001 № 2542-III.
3. «Про Генеральну схему планування території України», закон № 3059-III від 07.02.2002.
4. «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України», закон від 28.12.2007 № 107-VI.
5. «Про державні цільові програми», закон № 1621-IV від 18.03.2004.
6. «Про планування і забудову територій», закон № 1699-III від 20.04.2000.
7. «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування», закон від 15.07.1997 № 452/97-ВР.
8. «Про стимулювання розвитку регіонів», закон № 2856-IV від 08.09.2005.
9. «Про транскордонне співробітництво», закон від 24.06.2004 № 1861-IV.
10. «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року», Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 № 1001.
11. «Концепція державної регіональної політики», схвалена у протокольному порядку на засіданні Кабінету Міністрів України 02.07.08 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregionbud.gov.ua/index.php?id=895>

12. «Про засади державної регіональної політики», проект закону станом на 21.09.2009 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregionbud.gov.ua/index.php?id=895>

13. Збірник «Нова державна регіональна політика в Україні» / за заг. ред. доктора наук з питань державного управління, професора В. С. Куйбіди. – К. : «Крамар», 2009. – 232 с.

14. Формування та впровадження програм підвищення конкурентоспроможності територій: методичні матеріали / Валентин Підвисоцький, Роман Ткачук. – К. : Леста, 2010. – 64 с.

15. Звіт про конкурентоспроможність України 2009. Назустріч економічному зростанню та процвітанню. – К. : Фонд «Ефективне Управління», 2009. – 230 с.

16. Johnson, Gerry; Scholes, Kevan; Whittington, Richard (2008), *Exploring corporate strategy Text & Cases*, Prentice Hall.

17. Сайт Світового центру конкурентоспроможності / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imd.ch/research/centers/wcc/index.cfm>

18. Сайт «Менеджмент орієнтований на вартість» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.valuebasedmanagement.net/method_porter_diamond_model.html

РОЗДІЛ 5. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

5.1. Визначення транскордонного співробітництва. Євро регіони як інституціональна форма транскордонного співробітництва

Одним з найважливіших напрямів реалізації державної регіональної політики є пошук та впровадження інноваційних інструментів для зміцнення конкурентоспроможності регіонів, одним з яких є транскордонне співробітництво. У зв'язку з цим та враховуючи пріоритетність курсу інтеграції України до ЄС, питання інтенсифікації транскордонного (прикордонного та міжрегіонального) співробітництва набувають особливого значення.

Слід зазначити, що протягом радянського періоду діяльність органів місцевого самоврядування у галузі міжнародного (у тому числі транскордонного) співробітництва мала багато в чому формальний та декларативний характер. Ця діяльність обмежувалася протокольними обмінами офіційних делегацій керівників місцевих органів влади, представників наукових, культурних та освітніх установ, молоді. У період перебудови починають активно розвиватися побратимські відносини між окремими українськими містами та містами інших країн світу.

З набуттям державної незалежності України, ухваленням нового законодавства про місцеве самоврядування, насамперед Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та ратифікацією Верховною Радою України Європейської хартії місцевого самоврядування органи місцевого самоврядування України отримали нові можливості для розвитку міжнародного співробітництва.

Так, п. 2 статті 10 Європейської хартії місцевого самоврядування проголошує, що «право органів місцевого самоврядування бути членом асоціації з метою захисту і заохочення їхніх спільних інтересів, а також бути членом міжнародної асоціації органів місцевого самоврядування, визнається кожною державою». У п. 3 статті 10 хартії зазначено, що «органи місцевого самоврядування мають право на умовах, які можуть бути передбачені законом, співробітничати з органами місцевого самоврядування інших держав».

Пункт 2 статті 15 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплює, що «органи місцевого самоврядування та їх асоціації можуть входити до відповідних міжнародних асоціацій, інших добровільних об'єднань органів місцевого самоврядування».

У червні 2004 року Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про транскордонне співробітництво», яким врегульовані правові, організа-

ційні та економічні питання розвитку транскордонного співробітництва і його державної фінансової підтримки, розширені повноваження органів місцевого самоврядування і місцевих органів виконавчої влади у цій сфері. Парламент України також ратифікував Європейську рамкову конвенцію про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами та два додаткові протоколи до неї, які визнають право місцевих та регіональних властей на здійснення транскордонного співробітництва.

Транскордонне співробітництво означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами або органами влади, які перебувають під юрисдикцією двох і більше договірних сторін. Співробітництво здійснюється в межах компетенції територіальних громад або органів влади, які визначаються національним законодавством, шляхом укладання відповідних угод або домовленостей. Цілі та завдання діяльності єврорегіонів визначають статuti транскордонних об'єднань. Основні напрями співробітництва єврорегіонів задекларовані в документах про їх утворення та, як правило, передбачають співробітництво у економічній, соціальній, адміністративній, культурно-освітній, інфраструктурній, екологічній, інформаційній сферах тощо.

У контексті розбудови єдиної Європи (без роз'єднуючих кордонів) проблематика транскордонного співробітництва набуває нового звучання. Прикордонні регіони – це території, на яких проживають спільноти людей, тісно пов'язані різними стосунками, але розділені кордонами. Незалежно від політичних систем країн, до яких належать ці спільноти, вони стикаються з ідентичними соціально-економічними, соціально-культурними, політичними і законодавчими проблемами. Отже, основний принцип міжнародного транскордонного співробітництва полягає в тому, щоб створювати в прикордонних зонах такі зв'язки і такі договірні відносини, які б сприяли розв'язанню спільних проблем.

Специфічний характер зв'язків прикордонних спільнот, їх регіональна індивідуальність вимагають певного розуміння та уваги з боку національних урядів та європейських структур. У зв'язку з цим керівництво Європейського Союзу вважає, що підтримка діяльності міжрегіональних об'єднань демонструє приклади взаєморозуміння і солідарності в реалізації політики європейської інтеграції.

Інституціональну структуру діяльності єврорегіонів становлять міжрегіональні ради депутатів місцевої представницької влади різних рівнів, робочі групи представників виконавчої влади і міжрегіональні об'єднання підприємців. Фінансування процесу реалізації інвестиційних проєктів відбувається за рахунок місцевих бюджетів, національних бюджетів країн, до яких належать регіони, що беруть участь у міжтериторіальних об'єднаннях, а також бюджету ЄС.

Утворення єврорегіонів відбувається шляхом укладання угод про співробітництво між органами місцевої влади прикордонних територій. На цій основі

формується об'єднання адміністративно-територіальних одиниць муніципального і регіонального рівнів, які є зацікавленими у спільній реалізації різнопланових проєктів у межах даної сукупності прикордонних регіонів.

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення поняття «транскордонне співробітництво».
2. Що таке єврорегіон?
3. Які законодавчі акти регулюють питання транскордонного співробітництва в Україні?
4. Чому питання транскордонного співробітництва набувають сьогодні особливого значення в Європі?

Перелік літератури для додаткового вивчення

I. Вітчизняні та міжнародні законодавчі, інші нормативно-правові акти

1. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 року № 2657-ХІІ.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 року № 280/97-ВР.
3. Закон України «Про планування і забудову територій» від 20.04.2000 року № 1699-ІІІ.
4. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 року № 40-ІV.
5. Закон України «Про засади національної безпеки» від 19.06.2003 року № 964-ІV.
6. Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 року № 1861.
7. Закон України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 року № 1621-15.
8. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 року № 2850-ІV.
9. Указ Президента України № 493/2004 від 28.04.2004 року «Про Стратегію економічного та соціального розвитку України “Шляхом європейської інтеграції”».
10. Указ Президента України від 19.12.2007 року № 1236 «Про заходи щодо активізації євроінтеграційного прикордонного співробітництва».
11. Постанова Верховної Ради України від 27.06.2007 року № 1242-V «Про Рекомендації парламентських слухань на тему “Про інтенсифікацію співробітництва України з Європейським Союзом у рамках єврорегіонів та перспективи транскордонного співробітництва”».
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2002 року № 587 «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів».
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 року № 1174 «Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003–2011 роки».

14. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 року № 1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку до 2015 року».

15. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 року № 594 «Про затвердження Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008–2011 роки».

16. Постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2009 року № 712 «Про внесення змін до Регламенту Кабінету Міністрів України».

17. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.05.2008 року № 447 «Про затвердження Державної цільової економічної програми “Створення в Україні інноваційної інфраструктури” на 2009–2013 роки».

18. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.02.2008 року № 319-р «Про затвердження плану заходів з виконання у 2008 році Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні».

19. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.02.2008 року № 383-р «Про затвердження плану заходів, спрямованих на реалізацію пріоритетів діяльності Кабінету Міністрів України у 2008 році».

20. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.07.2008 року № 947-р «Про схвалення Концепції проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року».

21. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.09.2008 року № 1214-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії національної безпеки України на 2008 рік».

22. Державна Програма розвитку транскордонного співробітництва на 2007–2010 роки, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 року № 1819.

23. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 року № 1001.

24. Концепція державної регіональної політики в Україні, схвалена на засіданні Кабінету Міністрів України 02.07.2008 року (протокол № 32).

25. Наказ Міністерства економіки України від 31.01.2007 року № 106.

26. Європейська хартія місцевого самоврядування.

27. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами та три додаткові протоколи до неї.

28. Спільне рішення Європейського Парламенту та Європейської Ради від 05.07.2006 року № 1082/2006 «Про Європейські групування з метою територіальної кооперації».

29. Лісабонська концепція кластерного розвитку Європейських країн 2000 року.

30. «Маніфест кластеризації ЄС» від 2007 року.

31. Кластерний меморандум, ухвалений у м. Стокгольмі 21.01.2008 року.

32. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R(84)2 з питань Європейської хартії регіонального/просторового планування (Торремоліноська хартія).

33. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № (2002)1 щодо керівних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту.

34. Концепція міжрегіонального та прикордонного співробітництва держав-учасниць СНД (Астана, 15.09.2004 року).

35. Концепція міжрегіонального і прикордонного співробітництва держав-учасниць СНД, затверджена рішенням Ради голів Урядів СНД від 15.09.2004 року.

II. Література українською мовою

36. «Біла книга» Асамблеї європейських регіонів (за ред. проф. Шарля Ріка), 1993. – С. 61, 78, 83.

37. Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф., Толкованов В. В. Транскордонне співробітництво та розвиток транскордонних кластерів. – Київ, 2009. – 267 с.

38. Куйбіда В. С., Іщенко О. М., Ткачук А. Ф., Толкованов В. В. Нова державна регіональна політика в Україні. – Київ, 2008. – 256 с.

Література іноземною мовою

39. Cluster policy in Europe/ A brief summary of cluster policies in 31 European countries. – Europe Innovation Cluster Mapping Project. – Oxford Research AS, January 2008. – 34 p.

40. Final Report of the Expert Group on Enterprise Clusters and Network/ European Commission Enterprise Directorate-General, 2002. – 92 p.

5.2. Історія становлення та сучасний стан транскордонного співробітництва в Україні та інших європейських країнах, характеристика основних єврорегіонів

На сьогодні на території європейського континенту функціонує понад 50 єврорегіонів. У ролі своєрідних локомотивів посилення регіоналізму в Європі та утворення різного роду міжтериторіальних об'єднань виступають регіони Німеччини. Особливою активністю відрізняється земля Північний Рейн-Вестфалія, регіональні і місцеві органи влади якої вже давно й активно працюють у галузі транскордонного співробітництва. Процес формування міжтериторіальних спільнот уздовж кордонів цієї землі з Бельгією і Нідерландами розпочався ще в 1958 році. Результатом цієї роботи стало утворення чотирьох єврорегіонів – «Центр-Гронау», «Рейн-Вааль», «Рейн-Маас-Норд», «Маас-Рейн».

На території України на сьогодні діють сім єврорегіонів: «Буг» (Україна, Польща, Білорусь), Карпатський єврорегіон (Україна, Польща, Словаччина,

Угорщина, Румунія), «Нижній Дунай» (Україна, Молдова, Румунія), «Верхній Прут» (Україна, Молдова, Румунія), «Дніпро» (Україна, Росія, Білорусь), «Ярославна» (Україна, Росія) та «Слобожанщина» (Україна, Росія). Слід підкреслити, що 19 регіонів України є прикордонними, їх площа становить близько 77,0% усієї території держави. Усі області України уклали угоди про співпрацю із сусідніми територіями суміжних країн, більшість областей має також угоди про співпрацю з регіональними органами влади багатьох держав світу. Кількість таких угод коливається від однієї (Херсонська область) до 49 (Харківська область).

Зупинимося на основних характеристиках згаданих єврорегіонів:

- **Єврорегіон «Буг»** (утворений 29 вересня 1995 р.), до складу якого входять Волинська область, Жовківський та Сокальський райони Львівської області, Хелмське, Люблінське, Замостське, Тарнобжеське та Білопідлянське воєводства (Польща), Брестська область (Республіка Білорусь). Територія єврорегіону становить 80,916 тис. кв. км з чисельністю населення близько 5,0 млн осіб, у тому числі територія України – 23,1 тис. кв. км з чисельністю 1,27 млн осіб.

- **Карпатський єврорегіон** (утворений 14 лютого 1993 р.), до складу якого входять Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська та Чернівецька області, адміністративно-територіальні одиниці п'яти держав – Польщі (Кросно, Перемишль, Жешув, Тарнув), Словаччини (райони Бардіїв, Гуменне, Кошице, Межилаборце, Міхаловце, Пряшів, Сабінов, Сніна, Собранце, Стропков, Свидник, Требішов, Вранов), Угорщини (округи Боршод-Абауй-Земплен, Гайду-Бігар, Гевеш, Йас-Надькун-Солнок, Саболч-Сатмар-Берег та міста Мішкольц, Дебрецен, Егер, Ниредьгаза), Румунії (повіти Сату-Маре, Марамуреш, Бігор, Салай, Ботошани). Карпатський єврорегіон охоплює 161,279 тис. кв. км з 16 млн населення, у тому числі територію України – 56,6 тис. кв. км з чисельністю 6,4 млн осіб.

- **Єврорегіон «Нижній Дунай»** (утворений у 1998 році), до складу якого входять Одеська область, адміністративно-територіальні одиниці Республіки Молдова (райони Вулканешти, Кагул, Кантемир), Румунії (повіти Бреїла, Галац, Тульча). Територія єврорегіону «Нижній Дунай» охоплює 53,3 тис. кв. км. з чисельністю 4,0 млн осіб, у тому числі територія України – 33,3 тис. кв. км з чисельністю 2,5 млн осіб.

- **Єврорегіон «Верхній Прут»** (утворений 22 вересня 2000 р.), до складу якого входять Чернівецька область, адміністративно-територіальні одиниці Республіки Молдова (Бельцький та Єдинецький), Румунії (Ботошанський та Сучавський повіти). Українська територія єврорегіону становить 8,1 тис. кв. км із чисельністю близько 1 млн осіб. У жовтні 2003 року повноправним членом єврорегіону стала Івано-Франківська область.

- **Єврорегіон «Дніпро»** (утворений у квітні 2003 р.), до складу якого увійшли Чернігівська область (Україна), Гомельська область (Білорусь) та Брянська область (Російська Федерація).

- **Єврорегіон «Слобожанщина»** (утворений у 2003 р.), до складу якого увійшли Харківська область та Белгородська області (Російська Федерація).

- **Єврорегіон «Ярославна»**, до складу якого входять Сумська область України та Курська область Російської Федерації.

Проводиться цілеспрямована робота щодо створення нових єврорегіонів. Так, Вінницька облдержадміністрація опрацювала питання щодо створення єврорегіону «Дністер» за участю Вінницької, Одеської областей і прикордонних районів Республіки Молдова (Сорокський район і Придністров'я), а органи самоврядування Луганської та Ростовської областей – питання створення єврорегіону «Донбас».

26 вересня 2008 року у м. Варна (Болгарія) підписано статутні документи нового Чорноморського єврорегіону, ідея створення якого належить Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи.

На сьогодні вже здійснено ряд вагомих проектів та програм, спрямованих на розширення промислової кооперації, розбудову кордону та створення прикордонної інфраструктури, охорону навколишнього середовища, розвиток місцевої демократії (у рамках діючих єврорегіонів), серед яких зокрема слід зазначити таке.

Проблематикою прикордонного співробітництва на європейському рівні займаються такі організації, як Рада Європи, Європейський Союз, Європейська асоціація прикордонних регіонів тощо. Основною метою їх діяльності є прагнення проводити єдину політику в транскордонному співробітництві як політику задоволення загальноєвропейських інтересів за допомогою встановлення спільних правил, відображених у міжнародних конвенціях та угодах, до яких приєднуються окремі держави.

Органи місцевого самоврядування України та їх представники беруть активну участь у роботі провідних міжнародних політичних організацій та асоціацій, які працюють у сфері розвитку та зміцнення місцевої і регіональної демократії. Це, перш за все, Рада Європи та її Конгрес місцевих і регіональних влад, Асамблея європейських регіонів (AER), Рада європейських муніципалітетів і регіонів (CCRE), Міжнародний союз органів місцевої влади (IULA), Асоціація європейських прикордонних регіонів (AEBR), Фонд сприяння ефективному та сталому розвитку регіонів Європи, Рада місцевих влад за міжнародну співпрацю (CLAIR), Організація споріднених міст (UTO) тощо.

Питання для самоперевірки

1. Де і коли виникли перші єврорегіони? З чим це пов'язано?
2. Дайте характеристику основних українських єврорегіонів.

3. Які українські та міжнародні організації займаються питаннями транс-кордонного співробітництва?

Перелік літератури для додаткового вивчення

Вітчизняні та міжнародні законодавчі, інші нормативно-правові акти

1. Указ Президента України від 19.12.2007 року № 1236 «Про заходи щодо активізації євроінтеграційного прикордонного співробітництва».

2. Постанова Верховної Ради України від 27.06.2007 року № 1242-V «Про Рекомендації парламентських слухань на тему “Про інтенсифікацію співробітництва України з Європейським Союзом у рамках єврорегіонів та перспективи транскордонного співробітництва”».

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2002 року № 587 «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів»;

4. Концепція державної регіональної політики в Україні, схвалена на засіданні Кабінету Міністрів України 02.07.2008 року (протокол № 32).

5. Спільне рішення Європейського Парламенту та Європейської Ради від 05.07.2006 року № 1082/2006 «Про Європейські групування з метою територіальної кооперації».

6. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № (2002)1 щодо керівних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту.

Література українською мовою

1. «Біла книга» Асамблеї європейських регіонів (за ред. проф. Шарля Ріка), 1993. – С. 61, 78, 83.

2. Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф., Толкованов В. В. Транс-кордонне співробітництво та розвиток транс-кордонних кластерів. – К., 2009. – 267 с.

3. Куйбіда В. С., Іщенко О. М., Ткачук А. Ф., Толкованов В. В. Нова державна регіональна політика в Україні. – К., 2008. – 256 с.

4. Толкованов В. В. Європейська хартія місцевого самоврядування та проблеми її імплементації в Україні. – К., 2005, 287 с.

5. Куйбіда В. С., Толкованов В. В. Проблеми впровадження стандартів доброго врядування в Україні та інших європейських країнах. – К., 2010. – 259 с.

5.3. Існуючі проблеми у транс-кордонному співробітництві та шляхи їх розв'язання

Слід зазначити, що системне входження регіонів України у процес транс-кордонного співробітництва, як однієї із складових регіональної політики ЄС, дасть можливість отримати додаткове фінансування зі структурних фондів ЄС на розвиток між-регіонального співробітництва. Це потребує також внесення відповідних змін у національне законодавство та розроблення механізмів регіо-

нальної співпраці з європейськими країнами. Поєднання двох форм регіонального співробітництва (прикордонного і міжрегіонального) дозволить значно розширити представництво регіонів України в європейському економічному та політичному просторі.

Перспективність реалізації нових можливостей політики європейської інтеграції визначається унікальними геополітичними особливостями України – її одночасним межуванням як з новими прикордонними членами ЄС на Сході (Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією), так і східними сусідами ЄС: Росією, Білоруссю та Молдовою. Успішність реалізації цих перспектив залежатиме від послідовності, ефективності, повноти та інституціоналізації координаційних механізмів, здатних задіяти на державному та регіональному рівнях можливості європейського інструменту політики добросусідства, регіональної, транспортної, безпекової та екологічної політики ЄС на основі узгодженого дотримання вимог законодавства України та ЄС, зокрема Закону України «Про транскордонне співробітництво» (нова редакція) та проекту Закону України «Про основні засади Державної регіональної політики». Ці передумови є сприятливими для одночасного прискорення в Україні євроінтеграційних процесів і регіонального розвитку.

Водночас аналіз сучасного стану розвитку транскордонного співробітництва в Україні та інших європейських країнах свідчить про існування низки певних проблем, які потребують окремої уваги та вироблення ефективних інструментів для їх вирішення.

Перепони на шляху розвитку транскордонного співробітництва можуть мати різне походження. Наприклад, новостворені інституції можуть вступати в конфлікт з вже існуючими неформальними стосунками або перешкоджати процесу прикордонних консультацій чи змінювати його напрями.

Слід зазначити, що найбільш серйозні проблеми для подальшого розвитку транскордонного співробітництва пов'язані з трьома основними факторами, а саме: диспропорції в економічному розвитку, культурні відмінності та проблеми інституційного характеру.

1. Диспропорції в економічному розвитку

У прикордонних регіонах ці диспропорції певною мірою загострюються з огляду на різні підходи у територіальному плануванні і також відображають відмінності у динаміці довгострокового розвитку прикордонних регіонів у контексті відповідних політико-економічних систем. Економісти завжди підкреслювали негативні «побічні ефекти» існуючих кордонів, які призводять до виникнення економічної нерівності та дисбалансів у розвитку та зайнятості населення у різних громадах, розташованих у межах одного транскордонного регіону.

Негативні явища в економічній сфері, пов'язані з існуванням кордонів, відображаються у таких питаннях:

- вартість транспортних послуг та рівень забезпечення відповідною інфраструктурою;
- розвиток банківського сектору;
- процедури надання субвенцій, дотацій і розподіл державних (публічних) коштів;
- можливості для залучення іноземних інвестицій;
- типи митних зборів, податків тощо.

Структурні проблеми, які стосуються зайнятості населення, походять від різноманітних факторів, до яких належать визначена державними кордонами сегментація ринку праці, тарифні ставки оплати праці, вартість трудових ресурсів, рівень цін, розподіл населення на різні соціальні та професійні категорії. Ці проблеми також пов'язані з тим фактом, що різноманітні види економічної діяльності, які існують у певному районі, можуть дублюватися й по інший бік кордону, а також з тим, що різниці у рівні розвитку окремих регіонів можуть призводити до більш серйозних наслідків. У зв'язку з цим впровадження Керівних принципів сталого територіального розвитку Європи має стати важливим кроком для забезпечення гармонійного розвитку прикордонних регіонів.

2. Культурні та лінгвістичні відмінності

Часто сучасні державні кордони не збігаються з мовними та культурними кордонами. Ідея створення нових євро регіонів та усвідомлення ідентичності їх мешканцями також вступає у конфлікт зі ставленням населення до своєї національної ідентичності. Слід зазначити, що досить часто громадяни по обидва боки кордону дуже прив'язані до своїх рідних міст та селищ, а також виявляють більше патріотизму щодо Європи в цілому, ніж до свого (транскордонного) регіону. Культурна відстань між громадами, розділеними державним кордоном, не обмежується лише мовними проблемами або бар'єрами. Як правило, завжди існують певні стереотипи, які пропонують їх носіям дещо спрощену картину світу, а у прикордонних районах часто сприяють виникненню відчуття протиставлення «ми та вони», що є одночасно негативним явищем. Відповідальність за численні проблеми повсякденного життя часто покладається на сусідів, які позначаються як «іноземці» у найгіршому сенсі цього слова. Можна навести чимало прикладів такого негативного ставлення до сусідів за результатами досліджень, що було проведено у різних регіонах Європи.

3. Проблеми інституційного характеру

Проблеми інституційного характеру досі залишаються однією з серйозних проблем для подальшого розвитку транскордонного співробітництва. Складається враження, що ці перепони нікуди не зникли навіть у контексті розширення Європейського Союзу. У сучасному контексті стосунки між державами та регіонами інколи є досить складними, зважаючи на програми транс-

кордонного співробітництва, що фінансуються ЄС (наприклад, INTERREG), тому що у більшості країн використання та управління коштами, наданими ЄС, здійснюють національні органи управління. Це чітко проявляється у недостатньому узгодженні повноважень органів державної влади, місцевих і регіональних влад по обидва боки кордону. Відсутність або недостатність децентралізації повноважень у багатьох країнах все ще залишаються суттєвою перешкодою на шляху до повноцінного транскордонного співробітництва. Для усунення цієї проблеми Європейський Парламент та Комітет регіонів ЄС закликають, наприклад, до більш децентралізованого управління коштами структурних фондів ЄС, зокрема у рамках програми INTERREG.

4. Історичні відмінності

Уся історія встановлення кордонів суттєво вплинула на розвиток регіонів та громад, з якими вони пов'язані. Було б невірно просто ігнорувати цей важливий аспект історії Європи, проголошуючи про створення нових євро регіонів як підтвердження того, що «географія перемагає історію». Реалії історичного розвитку Європейського континенту є занадто складними для того, аби враховувати лише географічний аспект розвитку транскордонних регіонів.

5. Недостатність фінансових та матеріальних ресурсів для розвитку транскордонного співробітництва

Багато місцевих та регіональних влад стикаються з проблемами фінансування та матеріального забезпечення транскордонного співробітництва. Чимало органів місцевого самоврядування навіть не мають окремого бюджету на реалізацію проектів транскордонного співробітництва.

Відмінності між системами оподаткування також є проблемою у розвитку прикордонних стосунків. Одночасно деякі країни почали застосовувати так званий flow-tax або єдину ставку оподаткування на усій території відповідних транскордонних регіонів. Разом з тим інші країни застосовують шкалу різних податкових ставок та допускають існування певних податкових знижок.

Вирішення проблем, які перешкоджають розвитку транскордонного співробітництва, є комплексним питанням, яке має враховувати специфіку окремих галузей.

1. У правовій сфері

Створення необхідних правових засад, розвиток національного та європейського законодавств є необхідною передумовою для подальшого розвитку транскордонного співробітництва. Водночас відкриття до ратифікації нового правового інструменту Ради Європи – третього додаткового протоколу до Європейської Конвенції про транскордонне співробітництво – має створити

необхідні передумови до уніфікації законодавчих та інституційних рамок для створення єврорегіонів (об'єднань єврорегіонального співробітництва).

2. Інституційні перешкоди та засоби їх усунення

Основними засобами подолання інституційних перешкод у транскордонному співробітництві є:

- посилення розвитку місцевої і регіональної демократії та децентралізація публічної влади;
- створення специфічних структур за участю прикордонних громад по обидва боки кордону;
- визначення керівних принципів (моделей) з питань транскордонного співробітництва для діалогу, які об'єднували би представників державного та приватного секторів;
- створення контактних пунктів для надання більш якісних послуг громадянам у транскордонному вимірі [179].

3. У галузі культури та освіти

На шляху до розвитку прикордонного співробітництва стоять культурні та психологічні відмінності, які є однією з причин існування стереотипів серед населення прикордонних районів. Водночас суб'єкти транскордонного співробітництва мають у своєму розпорядженні адекватні ресурси для розроблення «комунікативних стратегій», за допомогою яких можна переконати населення у корисності прикордонного співробітництва. У зв'язку з цим шкільні підручники, карти, газети та періодичні видання [180], які пропагують ідеї розвитку транскордонного співробітництва, почали з'являтися більш активно саме останнім часом.

Що стосується вивчення національних або регіональних мов, то слід зазначити, що Радою Європи було підготовлено Європейську хартію регіональних мов та мов національних меншин. Європейський Союз, у свою чергу, визначив для себе пріоритетним завдання щодо організації вивчення мов країн-сусідів та співпраці у галузі освіти у прикордонних регіонах. У зв'язку з цим було розроблено програми, які являють собою реальну підтримку реалізації вищезгаданих завдань, а саме програми *Lingua* (вивчення мов), *Comenius* (співпраця між навчальними закладами), *Erasmus* (співпраця між університетами, сприяння мобільності викладачів та студентів) та *Grundwig* (проекти у галузі професійної освіти). Програма *INTERREG* має доповнити ці кваліфікаційні та освітні програми у прикордонних районах додатковим фінансуванням.

Діяльність Європейського Союзу у цій галузі має забезпечити досягнення таких завдань:

- працювати над тим, щоб кожен громадянин Європейського Союзу володів щонайменше рідною та двома іноземними мовами;

- поліпшувати якість викладання іноземних мов на всіх рівнях, від школи до освіти для дорослих;

- створювати більш конструктивне середовище для вивчення іноземних мов у Європі для того, щоб повною мірою використовувати її мовне багатство.

Зазначена лінгвістична стратегія Європейського Союзу також пов'язана з Лісабонською стратегією, одним із завдань якої є створення так званого загальноєвропейського інформаційного і культурного простору та «суспільства знань».

4. У галузі комунікацій та передачі інформатизації

Поза усяким сумнівом засоби масової інформації несуть особливу відповідальність за збереження вищезгаданих стереотипів. Хоча між окремими засобами масової інформації починають з'являтися перші ознаки справжнього прикордонного партнерства, що дозволяє нам очікувати у майбутньому розвитку позитивної динаміки у цій сфері.

У зв'язку з цим є досить симптоматичним той факт, що мала частка мешканців прикордонних регіонів отримує інформацію за допомогою ЗМІ країн-сусідів.

5. У фінансовій та фіскальній сферах

Дискусія про ресурси, які перебувають у розпорядженні територіальних громад, є досить важливою, зважаючи на те, що певна частка цих ресурсів має бути спрямована на реалізацію проектів транскордонного співробітництва. У зв'язку з цим Комітетом міністрів Ради Європи було схвалено Рекомендацію (2005) 1 з питань фінансових ресурсів місцевих та регіональних влад, яка визначає шляхи для подальшого розвитку «фіскальної децентралізації».

Фінансова автономія місцевих влад передбачає наявність достатнього обсягу власних ресурсів для фінансування значної частини витрат, пов'язаних з виконанням їх функцій, відповідно до положень чинного законодавства. У згаданій Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи наголошується на перевагах «спільних банківських рахунків», які могли б допомогти місцевим та регіональним (прикордонним) владам спільно використовувати частку власних ресурсів та полегшити управління коштами структурних фондів ЄС.

Для визначення цього рівня «фіскальної децентралізації» можна використовувати такі співвідношення:

- між податковими надходженнями місцевих влад та загальними податковими надходженнями держави;

- між місцевими податковими надходженнями та загальними місцевими ресурсами;

- між податковими надходженнями та субвенціями від держави та органів самоврядування вищого рівня;

- між власними податковими надходженнями органів місцевого самоврядування та ВВП країни;
- між максимальними та мінімальними ресурсами, які можуть бути залучені органами місцевого самоврядування через зміну місцевих податкових ставок у встановлених межах.

Питання для самоперевірки

1. Дайте характеристику основних проблем у транскордонному співробітництві.
2. Назвіть основні засоби (інструменти) для вирішення існуючих проблем у транскордонному співробітництві.
3. Як можете бути використаний в Україні досвід європейських країн щодо подолання існуючих проблем у транскордонному співробітництві?

Перелік літератури для додаткового вивчення

Вітчизняні та міжнародні законодавчі, інші нормативно-правові акти

1. Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 року № 1861.
2. Указ Президента України від 19.12.2007 року № 1236 «Про заходи щодо активізації євроінтеграційного прикордонного співробітництва».
3. Постанова Верховної Ради України від 27.06.2007 року № 1242-V «Про Рекомендації парламентських слухань на тему “Про інтенсифікацію співробітництва України з Європейським Союзом у рамках єврорегіонів та перспективи транскордонного співробітництва”».
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2002 року № 587 «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів».
5. Державна Програма розвитку транскордонного співробітництва на 2007–2010 роки, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 року № 1819.
6. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами та три додаткові протоколи до неї.

Література українською мовою

1. «Біла книга» Асамблеї європейських регіонів / за ред. проф. Шарля Ріка. — 1993. — С. 61, 78, 83.
2. Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф., Толкованов В. В. Транскордонне співробітництво та розвиток транскордонних кластерів. — К., 2009. — 267 с.
3. Куйбіда В. С., Іщенко О. М., Ткачук А. Ф., Толкованов В. В. Нова державна регіональна політика в Україні. — К., 2008 — 256 с.
4. Толкованов В. В. Європейська хартія місцевого самоврядування та проблеми її імплементації в Україні. — К., 2005. — 287 с.

5. Куйбіда В. С., Толкованов В. В. Проблеми впровадження стандартів доброго врядування в Україні та інших європейських країнах. – К., 2010. – 259 с.

6. Куйбіда В. С., Негода В. А., Толкованов В. В. Регіональний розвиток та просторове планування: досвід України та інших країн-членів Ради Європи. – К., 2009. – 247 с.

Література іноземною мовою

1. Culture, Identite et Communication a travers les Medias dans les Espaces Frontaliers: Exemples de la Region Lemanique et du Tessin, professeur Charles Ricq. Programme National Suisse de Recherches PNR 21 sur Pluralisme Culturel et Identite Nationale – Bern, 1991.

2. Final Report of the Expert Group on Enterprise Clusters and Network/ European Commission Enterprise Directorate-General, 2002. – 92 p.

5.4. Транскордонні кластери, поняття, моделі транскордонних кластерів

Необхідно наголосити, що підвищення конкурентоспроможності регіонів можливе зокрема за рахунок утворення нових ринкових форм територіальної організації господарства у формі кластерів різних типів. Кластери мають базуватися на інтеграції діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, які розташовані на території суміжних держав, що забезпечує їм додаткові переваги порівняно з відособленим їх функціонуванням. Ці переваги стосуються зокрема об'єднання ресурсів у межах кластерів, зростання ефекту від стабільності і довготривалості їх функціонування, розподілу прибутку та інвестування залежно від спільних пріоритетів, раціонального поєднання саморегулювання із взаємовигідною і взаємоузгодженою спільною діяльністю. Кластери мають стати ефективною формою інтеграції регіонів у глобальну економіку, засобом поєднання загальнодержавних, корпоративних та індивідуальних інтересів, а також інтересів територіальних громад та регіонів для досягнення кінцевого результату – активізації підприємницької діяльності, підвищення конкурентоспроможності та зростання рівнів економічного розвитку регіонів, забезпечення гідного рівня і якості життя населення.

Концепція кластерного розвитку, сформульована на початку 90-х рр. ХХ ст. Майклом Портером, набула широкого розповсюдження у світі. Основна її ідея полягає у відповіді на питання: «Як кластери підвищують продуктивність та прискорюють темпи впровадження інновацій фірмами?» [181].

Кластерами можуть бути невеликі мережі малого та середнього бізнесу на мікротериторії (менш ніж 50 підприємств). Існують також мегакластери, що охоплюють велику частку економіки на національному та регіональному рівнях.

Найбільш узагальнено кластери можна визначити як групи незалежних компаній та асоційованих інституцій, які:

- співпрацюють та конкурують;
- географічно зосереджені в одному чи сусідніх регіонах (навіть якщо кластер охоплює кілька країн);
- спеціалізуються в конкретній сфері діяльності, пов'язані спільними технологіями та навичками;
- традиційні або інноваційні, більшість кластерів базуються на традиційних заходах;
- інституціоналізовані (є підрозділ з управління кластерами) або неінституціоналізовані [182].

Кластери неминуче асоціюються з мережами, що є формальними та неформальними організаціями, які спрощують обмін інформацією і технологіями, а також сприяють координації заходів і співробітництва між членами кластера.

Транскордонні кластери охоплюють суміжні прикордонні території сусідніх держав, до складу яких входять інституції та фірми, розміщені по обидва боки кордону. Тому транскордонні кластери можна визначити як групи незалежних компаній та асоційованих інституцій, які географічно зосереджені у **транскордонному регіоні**; співпрацюють та конкурують; спеціалізуються у різних галузях, пов'язані спільними технологіями та навичками і взаємодоповнюють одна одну, що в кінцевому підсумку дає можливість отримання синергетичних та мережових ефектів, дифузії знань та навичок [183].

Особливістю транскордонних кластерів є те, що учасники кластерів розміщені у різних податкових, митних, законодавчих середовищах сусідніх країн, однак можуть мати спільні підприємства та організації, користуватися спільною інфраструктурою і функціонують насамперед на транскордонних ринках.

Іншою особливістю транскордонних кластерів є те, що інтенсивність мережових взаємодій у кластері обмежується наявністю кордону, який створює додаткові бар'єри для вільного руху товарів, робочої сили, капіталу. Бар'єрами для налагодження співпраці також можуть бути різний менталітет, традиції, мова, культура, негативні сторінки історії.

Для того, щоб кластери стали успішними, потрібен час, численні приклади свідчать про те, що на формування кластера потрібно десятиріччя, щоб розробити вагому та реальну конкурентну перевагу.

Моделі транскордонних кластерів. Узагальнюючи європейський досвід у процесах кластеризації, можна визначити такі моделі формування транскордонних кластерів [184]:

1. Монополярний / асиметричний транскордонний кластер

Монополярний / асиметричний транскордонний кластер може сформуватися у разі, коли суміжні регіони сусідніх країн істотно відрізняються за рівнями економічного розвитку чи впровадження кластерних підходів або інституційними системами (рис. 5.1).

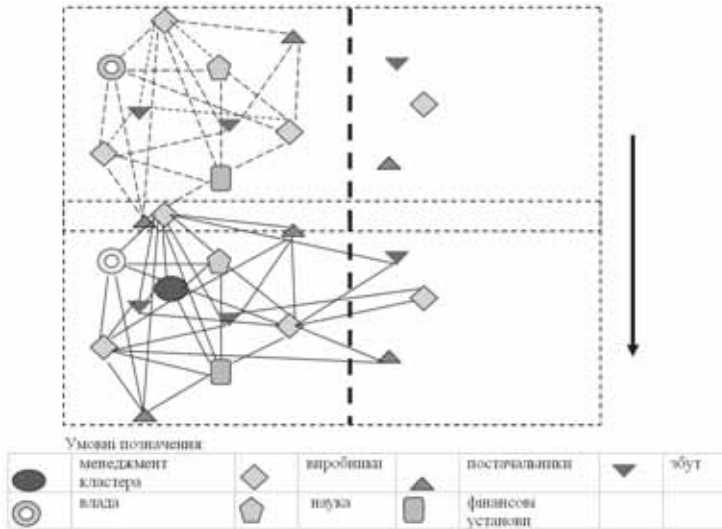

Рис. 5.1. Монополярний / асиметричний транскордонний кластер

У цьому випадку кластер, що сформувався по один бік кордону, у процесі свого розвитку буде залучати окремі підприємства-субконтрактори, місцевих постачальників (наприклад, для постачання сировини, комплектуючих) або організації збуту (для завоювання ринку) у свою мережу. Внаслідок обміну досвідом, передання знань та технологій, створення нових підприємств по інший бік кордону поступово також може сформуватися повноцінна кластерна мережа. Ще одна різновидність такого кластера може бути у разі розміщення філії ТНК на території регіону, навколо якої поступово сформується мережа постачальників та суміжних підприємств.

Біполярний транскордонний кластер

Інша модель транскордонного кластера – біполярна (рис. 5.2). Основана на підході, що транскордонна мережа базується на існуванні регіональних мереж / кластерів як засновницьких елементів. В межах цього встановленого статусу будується транскордонна мережа. Існуючі функції кожної з регіональних мереж будуть гармонізовані і відкриті для підприємств з регіонів-партнерів.

Грунтуючись на певному європейському досвіді створення транскордонних мереж [185], розглянемо алгоритм формування біполярного транскордонного кластера. Формування транскордонного кластера доцільно розпочати на базі сформованих регіональних кластерів.

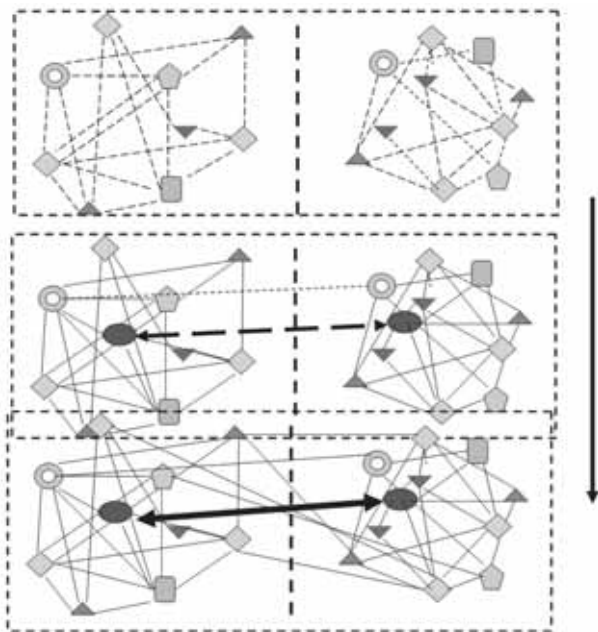

Рис. 5.2. Біполярний транскордонний кластер

Для цього важливо довести організацію функціонування регіонального кластера до рівня, на якому він може працювати у транскордонній мережі як рівноправний партнер, тобто забезпечити на місці такі умови:

- формування ідентичності регіональних кластерів, достатній рівень розвитку кластера на регіональному рівні;
- кваліфікований менеджмент кластера, який має міцні позиції в регіоні, зв'язки із ключовими регіональними акторами (владою, бізнесом, наукою та громадськістю);
- критичну масу регіональних фірм-учасників кластера, зацікавлених у транскордонному партнерстві.

Оптимальним є поетапний підхід у напрямку створення транскордонної мережі. На першому етапі до розбудови транскордонної мережі залучаються перш за все координатори / менеджери регіональних мереж.

Їм слід спільно обговорити та створити інфраструктуру для налагодження транскордонної співпраці. Досвід показує, що цей процес можуть розпочати представники кластерів самостійно або завдяки зовнішньому впливу, який би ініціював процес і встановив стимули для компенсації операційних витрат кожної регіональної кластерної організації. Роль такого зовнішнього агента можуть взяти на себе органи влади або єврорегіональні структури.

Другий етап формування кластера буде характеризуватися інтеграцією підприємств-учасників регіональних кластерів у транскордонну мережу, їх просуванням у сусідній регіон і країну та активним використанням послуг мереж-партнерів для реалізації нових можливостей бізнесу.

Перелік питань для самоперевірки

1. Дайте визначення поняття «кластер».
2. У чому особливість функціонування транскордонних кластерів?
3. Охарактеризуйте основні види транскордонних кластерів.

Перелік літератури для додаткового вивчення

Вітчизняні та міжнародні законодавчі, інші нормативно-правові акти

- Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 року № 1861.
- Указ Президента України від 19.12.2007 року № 1236 «Про заходи щодо активізації євроінтеграційного прикордонного співробітництва».
- Постанова Верховної Ради України від 27.06.2007 року № 1242-V «Про Рекомендації парламентських слухань на тему “Про інтенсифікацію співробітництва України з Європейським Союзом у рамках єврорегіонів та перспективи транскордонного співробітництва”».
- Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 року № 1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку до 2015 року».
- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.09.2008 року № 1214-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії національної безпеки України на 2008 рік».
- Державна Програма розвитку транскордонного співробітництва на 2007–2010 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 року № 1819.
- «Маніфест кластеризації ЄС» від 2007 року.
- Кластерний меморандум, ухвалений у м. Стокгольмі 21.01.2008 року.
- Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R(84)2 з питань Європейської хартії регіонального / просторового планування (Торремоліноська хартія).
- Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № (2002)1 щодо керівних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту.
- Концепція міжрегіонального та прикордонного співробітництва держав-учасниць СНД (Астана, 15.09.2004 року).
- Концепція міжрегіонального і прикордонного співробітництва держав-учасниць СНД, затверджена рішенням Ради голів Урядів СНД від 15.09.2004 року.

Література українською мовою

- Звіт НДР «Розробка регіональної стратегії формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів», Львів, 2008 р.
- Мікула Н. А. Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів / Н. А. Мікула // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів: Збірник наукових праць. Вип. 3 (71) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2008. – С. 129–141.
- Портер М. Э. Конкуренция: пер. с англ. – М. : Изд. дом «Вильямс», 2000 р. – С. 495.
- Посібник з кластерного розвитку. В рамках проекту ЄС «Послуги підтримки МСП в пріоритетних регіонах». EuropeAid /121495/C/SV/UA. GFA Consulting Group, Державний комітет України з регуляторної політики та підприємництва (ДКРП). – К., 2006. – С. 38.
- Шрьодер Ж. Кластерний підхід у стратегії регіонального розвитку // 36. матер. міжн. конф. «Місцевий та регіональний розвиток в Україні: виклики та можливості». – К., травень 2005. – С. 30–42.

Література іноземною мовою

- Chiesa V., Chiaroni D. Industrial Clusters in Biotechnology. Driving Forces, Development Processes and Management Practices. Imperial College Press. 2005.
- Cluster bulding and networking. Analysis of transnational technology networking between existing clusters of SMEs and one or more technology poles./ Final report by agiplan for European Commission Directorate General Enterprise/ - Mылheim an der Ruhr, 23.12.1999. – 111 p.
- Cluster policy in Europe/ A brief summary of cluster policies in 31 European countries. - Europe Innovation Cluster Mapping Project. - Oxford Research AS, January 2008. – 34 p.
- Culture, Identite et Communication a travers les Medias dans les Espaces Frontaliers: Exemples de la Region Lemanique et du Tessin, professeur Charles Ricq. Programme National Suisse de Recherches PNR 21 sur Pluralisme Culturel et Identite Nationale – Bern, 1991.
- Dalle B., Zinkl W., Bauer T, et.al. BioValley Science Guide. September 2001.
- Daniel S., Richter M., Siegenfuhr T. 10 years BioValley. Survey and prospects. March 2006.
- Final Report of the Expert Group on Enterprise Clusters and Network/ European Commission Enterprise Directorate-General, 2002. – 92 p.
- Regionale Cluster in Europa. / Kapitel 3 – Statistische Erfassung regionaler Cluster in Europa. // Beobachtungsnetz der europaeischen KMU 2002 № 3. Im Auftrag der Gemeinschaften von KPMG Special Services und EIM Business & Policy Research, Niederlande im Zusammenarbeit mit ENSR und Intomart. 2002. – 27 p.

5.5. Етапи розвитку кластерів, методи ідентифікації транскордонних кластерів

Дослідники визначають шість етапів еволюції та розвитку кластерів [186].

1. Народження кластера може часто обумовлюватися такими історичними обставинами, як наявність сировини, спеціальні знання в науково-дослідних організаціях, або традиційне «ноу-хау», спеціальні, сучасні вимоги певної групи (географічно концентрованих) клієнтів або фірм та місцезнаходження фірм або підприємств, що представляють важливі інновації в технологіях, які стимулюють зростання багатьох інших. На першому етапі кластерного розвитку часто створюються нові фірми, що веде до географічної концентрації компаній, які перебувають на майже тій самій виробничій стадії.

2. Як тільки фірми агломеруються, вони починають отримувати більше вигоди, зумовленої зовнішніми факторами, та акумулюють її. Першим зовнішнім економічним фактором є створення групи спеціалізованих постачальників та фірм з обслуговування, які часто утворюються після вертикальної дезінтеграції компаній, та створення спеціалізованого ринку праці (рис. 5.3).

3. Формування нових організацій, що надають послуги декільком фірмам у зростаючому кластері, наприклад, науково-дослідні інститути, спеціалізовані навчальні заклади та бізнес-асоціації.

4. Розвиток зовнішніх економічних факторів та виникнення нових місцевих організацій збільшують важливість, престиж і привабливість кластера. Це може привести до того, що більше фірм та висококваліфікованих працівників приєднуюватимуться до кластера, таким чином збільшуючи його привабливість та створюючи «родюче місце» для виникнення нових компаній.

5. Створення неринкових некомерційних активів у вигляді взаємовідносин, що сприяють безкоштовному обміну інформацією та знаннями через, наприклад, неформальне співробітництво, та допомагають координувати господарську діяльність. Таким чином, зрілі регіональні кластери можуть мати сполучення спеціальних, диференційованих і локалізованих відносин між особами та організаціями, які координуються щоденною співпрацею або правилами, що найчастіше діють тільки за умови сусідства.

6. Кластер може бути успішним десятиріччями або стати частиною нового кластера, багато регіональних кластерів раніше чи пізніше входять у стадію занепаду. Занепад кластера часто відбувається через те, що бізнес-поведінка у технологічному, інституціональному, соціальному та/або культурному аспектах стає більш внутрішньо орієнтованою.

Інші дослідники визначають лише чотири стадії розвитку кластерів: ембріональну, розвиток, зрілість, розпад [187].

Для ідентифікації кластерів можна використовувати різні підходи, але найголовніше — це системне бачення функціонування прикордонного і транскордонного регіонів.

Макроекономічні дані вказують на концентрацію фірм у відповідних секторах економіки (кількість, розміри фірм по секторах, кількість працівників тощо). Однак для визначення кластерів потрібно провести поглиблене дослідження – для визначення вертикальних та горизонтальних зв'язків, що існують між фірмами та організаціями підтримки у конкретний період часу. Найкраще таку інформацію можна було б отримати, якби статистика давала дані із міжгалузевого балансу. У разі відсутності такої статистики доцільно провести анкетування для виявлення зв'язків між підприємствами, організаціями та установами у прикордонних / транскордонних регіонах. А за офіційною статистикою можна визначити та проаналізувати локалізацію певних галузей виробництва товарів і послуг у прикордонних регіонах.

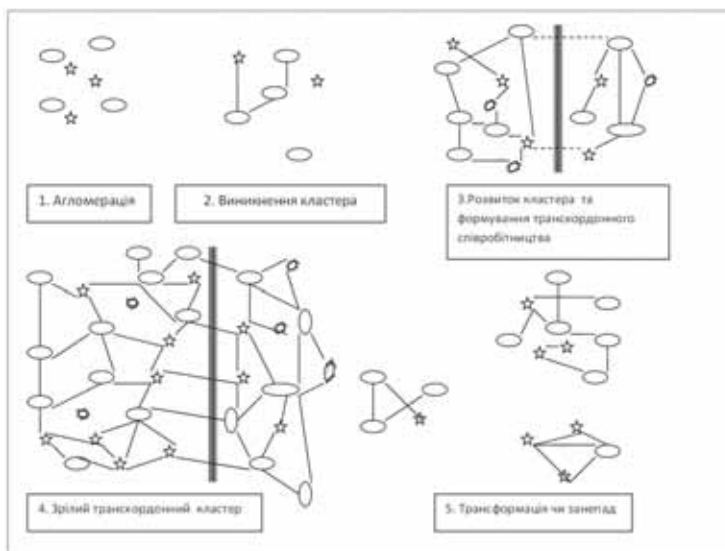

Рис. 5.3. Життєвий цикл кластера (у тому числі транскордонного) [188]

Беручи до уваги те, що концепція кластерів передає три головні ідеї:

– показник загальної конкурентоспроможності кластера є більшим за суму показників конкурентоспроможності кожної з його складових; конкурентна перевага зумовлена наявністю мережі;

– ці мережі об'єднують багато зацікавлених сторін, представників ділових кіл (покупці, постачальники, фінансові інституції, організації, що займаються матеріально-технічним забезпеченням тощо), а також не бізнесові організації, що відіграють ключову роль підтримки (дослідницькі інституції, організації, що надають професійну підготовку, інституції державного сектору);

– географічна близькість спрощує зовнішні зв'язки, особливо ті, що сприяють генерації та поширенню знань і застосуванню нових технологій утворенням «інноваційного» середовища,

у процесі виявлення кластерів слід взяти до уваги: наявність та активність у регіоні інституції регіонального розвитку та інших недержавних організацій; динаміку розвитку малих підприємств і їх спеціалізацію; зовнішньоторговельну діяльність, зокрема прикордонну торгівлю, наявність спеціалізованих наукових та освітніх установ, а також проаналізувати інші опосередковані чинники, що вказують на потенційні можливості формування кластера чи їх ідентифікацію на різних етапах життєвого циклу.

Можна ідентифікувати кластери у місцевості, використовуючи такі підходи чи їх комбінації [189] (перелік необхідних таблиць наводиться у додатку).

Метод I. Для кількісної оцінки можна використовувати коефіцієнт локалізації (також називають факторами концентрації зайнятості – ФКЗ) або вимірювання взаємодії компаній та мережування. Коефіцієнти локалізації використовують в економічній географії для вимірювання просторової концентрації компаній промислового сектору. Вони показують, що, наприклад, в регіоні розміщується 10% з усіх компаній, в секторі електроніки 50% компаній розміщуються в регіоні, що становить високий коефіцієнт локалізації – 5, тобто, у п'ять разів більше за очікуване середнє.

Показник локалізації LQ (location quotient): $LQ = (E_{ij}/E_j)/(E_{in}/E_n)$,

– де E_{ij} – зайнятість у галузі i та регіоні j ;

– E_j – повна зайнятість у регіоні j ;

– E_{in} – зайнятість у галузі i у державі;

– E_n – повна зайнятість у державі.

$LQ=1$ означає, що регіон має такий самий рівень зайнятості, як і рівень зайнятості в даній галузі в національній економіці. Можна також використати такі інші економічні категорії, як додана вартість, доходи, кількість фірм тощо.

Для обрахунків необхідно мати такі дані по кожній із прикордонних областей:

Таблиця 2.

Метод II. Регіональні кластери можна визначити як сукупність підприємств одної галузі певних розмірів та рівнем спеціалізації, розташованих у географічній близькості один від одного, тобто транскордонні регіони розглядаються за трьома параметрами:

- 1) абсолютна кількість працюючих (10 000 працюючих і більше);
- 2) ступінь спеціалізації;
- 3) частка працюючих у галузі щодо загальної кількості працюючих (від 3% і більше працюючих у певному секторі економіки).

Кожен із параметрів можна розглядати як одну «зірку».

У ході аналізу можна встановити наявність:

- тризіркових транскордонних кластерів;

- двозіркових транскордонних кластерів;
- однозіркових транскордонних кластерів на різних стадіях життєвого циклу.

Метод III. Окрім локалізації у процесі ідентифікації транскордонних кластерів є виявлення експортних галузей із високооплачуваними робочими місцями. Високооплачувані галузі визначаються калькуляцією третього технологічного фактора, фактора економічного процвітання (ФЕП). Це показник економічної значущості галузі, *дорівнює відношенню річної заробітної платні на одного працівника до середньої річної заробітної платні на одного працівника*. Якщо відношення є більшим одиниці, то економічна значущість галузі в регіоні є вищою за регіональну середню. Якщо аналітик кластерів тільки намагається зрозуміти динаміку регіональної промисловості і не фокусує увагу на високооплачуваних галузях промисловості, цей крок не є обов'язковим.

Наступним кроком у процесі визначення кластера є *групування ключових експортних промислових секторів* у потенційні кластери. Цей крок представляє другий технологічний фактор та є виміром сили взаємовідносин між галузями у кластері. Для визначення відносин між регіональними галузями може використовуватися економічна модель «витрати — випуск» (ВВ). Коли використовують ці моделі на регіональному рівні, можуть виникнути суперечності між зв'язками в одному регіональному кластері з іншим. Наприклад, електронні інструменти можуть вважатися частиною аерокосмічного кластера в одному регіоні країни, в той час як в іншому регіоні вони можуть бути частиною автомобільного кластера. Модель ВВ представляє циркуляцію товарів та послуг між галузями промисловості, таким чином показуючи відносини однієї галузі з іншою. Це надає аналітику можливість визначити кластери на основі процесу виробництва, групуючи постачальників і споживачів товарів, послуг та сировини. Модель «витрати-випуск» є також корисним інструментом у визначенні того, чи потрібно розбивати певний кластер на сегменти.

Вимірювання взаємодії між компаніями та побудови зв'язків може брати за основу середній відсоток продажів трьом найбільшим клієнтам, середній відсоток закупівель, зроблених найбільшими постачальниками та/або порівняння частоти використання інформації та джерел дослідження для розробки продуктів. Ці кількісні вимірювання не надають інформації про певні додаткові умови, що відносяться до якісних аспектів кластерів.

Багато країн доповнили свої кількісні аналізи якісними аналізами, щоб компенсувати відсутність даних. Такі якісні аналізи використовують для глибшого розуміння залежності між гравцями для визначення важливих якісних зв'язків та стратегічних гравців у різних мережах. Цей підхід через особисті зустрічі і групові обговорення, анкетування розкриває інші кластери та допомагає зрозуміти основні компетенції кластерів, що визначаються через якісний аналіз. Початкові практичні заняття по кластерах, які збирають багато людей з усієї громади, можуть успішно використовуватися для ідентифікації місцевих кластерів.

Аналіз кластера, що виникає, починається із визначення діючої експортної галузі або швидкозростаючої галузі, яка тільки-но виникла. Експортні галузі визначають за допомогою концентрації зайнятості, в той час як виникаючі галузі визначають калькуляцією рівня зростання зайнятості протягом певного періоду часу. Це первинні кластерні галузі, що тільки-но виникають, і становлять основу нової групи. Основні галузі та найближчі суміжні галузі становлять попередню групу кластерів.

Критерії ідентифікації кластерів:

- за можливостями кластера (поточний експорт, можливе зростання, поточна та потенційна зайнятість, кількість компаній);
- за наявною інфраструктурою (спеціалізованою освітою, навчальним устаткуванням, спеціалізованою матеріальною інфраструктурою);
- за культурою кластера на поточний момент (рівень взаємодії / налагодження зв'язків між компаніями, мотивація зацікавлених сторін кластера рухатися далі, наявність потенційних лідерів приватного сектору, існування ефективних асоціацій).

Перелік питань для самоперевірки

- Дайте характеристику основних етапів розвитку кластерів.
- Назвіть основні методи ідентифікації транскордонних кластерних ініціатив.
- Дайте характеристику інструментів здійснення аналізу кластерів, які використовують в європейських країнах.

Перелік літератури для додаткового вивчення

Вітчизняні та міжнародні законодавчі, інші нормативно-правові акти

- Постанова Кабінету Міністрів України від 14.05.2008 року № 447 «Про затвердження Державної цільової економічної програми “Створення в Україні інноваційної інфраструктури” на 2009–2013 роки».
- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.02.2008 року № 319-р «Про затвердження плану заходів з виконання у 2008 році Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні».
- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.09.2008 року № 1214-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії національної безпеки України на 2008 рік».
- Державна Програма розвитку транскордонного співробітництва на 2007–2010 роки, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 року № 1819.
- Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 № 1001.

- Концепція державної регіональної політики в Україні, схвалена на засіданні Кабінету Міністрів України 02.07.2008 року (протокол № 32).
- Лісабонська концепція кластерного розвитку Європейських країн 2000 року.
- «Маніфест кластеризації ЄС» від 2007 року.
- Кластерний меморандум, ухвалений у м. Стокгольмі 21.01.2008 року.
- Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R(84)2 з питань Європейської хартії регіонального / просторового планування (Торремоліноська хартія).
- Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № (2002)1 щодо керівних принципів сталого просторового розвитку європейського континенту.
- Концепція міжрегіонального та прикордонного співробітництва держав-учасниць СНД (Астана, 15.09.2004 року).
- Концепція міжрегіонального і прикордонного співробітництва держав-учасниць СНД, затверджена рішенням Ради голів Урядів СНД від 15.09.2004 року.

Література українською мовою

- Горблюк Р., Демченко В., Пелешак І. Узагальнення світового досвіду розвитку транскордонних кластерів // Звіт НДР «Розробка регіональної стратегії формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів» / Наук. кер. д. е. н., проф. Н. Мікула. – Львів, 2008. – С. 166.
- Звіт НДР «Розробка регіональної стратегії формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів», Львів, 2008.
- Мікула Н. А. Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів / Н. А. Мікула // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів: Збірник наукових праць. Вип. 3 (71) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2008. – С. 129–141.
- Портер М. Э. Конкуренция: пер. с англ. – М.: Изд. дом «Вильямс», 2000 р. – С. 495.
- Посібник з кластерного розвитку. В рамках проекту ЄС «Послуги підтримки МСП в пріоритетних регіонах». EuropeAid /121495/C/SV/UA. GFA Consulting Group, Державний комітет України з регуляторної політики та підприємництва (ДКРП). – К., 2006. – С. 38.
- Шрьодер Ж. Кластерний підхід у стратегії регіонального розвитку // 36. матер. міжн. конф. «Місцевий та регіональний розвиток в Україні: виклики та можливості». – К., травень 2005. – С. 30–42.

Література іноземною мовою

- Chiesa V., Chiaroni D. Industrial Clusters in Biotechnology. Driving Forces, Development Processes and Management Practices. Imperial College Press. 2005.
- Cluster policy in Europe / A brief summary of cluster policies in 31 European countries. - Europe Innovation Cluster Mapping Project. – Oxford Research AS, January 2008. – 34 p.

- Culture, Identite et Communication a travers les Medias dans les Espaces Frontaliers: Exemples de la Region Lemanique et du Tessin, professeur Charles Ricq. Programme National Suisse de Recherches PNR 21 sur Pluralisme Culturel et Identite Nationale – Bern, 1991.

- Dalle B., Zinkl W., Bauer T, et.al. BioValley Science Guide. September 2001.

- Daniel S., Richter M., Siegenfuhr T. 10 years BioValley. Survey and prospects. March 2006.

- Final Report of the Expert Group on Enterprise Clusters and Network/ European Commission Enterprise Directorate-General, 2002. – 92 p.

- Regionale Cluster in Europa / Kapitel 3 – Statistische Erfassung regionaler Cluster in Europa. // Beobachtungsnetz der europaeischen KMU 2002 № 3. Im Auftrag der Gemeinschaften von KPMG Special Services und EIM Business & Policy Research, Niederlande im Zusammenarbeit mit ENSR und Intomart. 2002. – 27 p.

5.6. Український та зарубіжний досвід щодо розвитку транскордонних кластерних ініціатив і транскордонних кластерів

У зарубіжних країнах практику кластеризації економіки, у тому числі в межах транскордонних регіонів, використовують для зменшення нерівності їх соціально-економічного розвитку. Для цього застосовують різноманітні методи, насамперед фінансові. Мова йде зокрема про податкові стимули розміщення високотехнологічних виробництв в економічно відсталих регіонах з надлишком робочої сили, вартість якої для суб'єктів підприємництва значно нижча, ніж у високо розвинутих регіонах. Це може стосуватися і регіонів із сезонною зайнятістю, зокрема у галузі сільського господарства.

У зарубіжних країнах кластерну форму організації господарства використовують для створення «полосів росту». Цими полюсами є, як правило, міста, де зосереджуються підприємства, виробничо-технологічні, економічні та трудові зв'язки між якими впливають на суміжні території, підвищуючи рівень їх економічного і соціального розвитку. При визначенні полюсів росту враховують конкурентні переваги суб'єктів кластера, включаючи місцевий природно-ресурсний, соціально-економічний, інфраструктурний та інші види потенціалів, гео економічне положення тощо. Кластери, таким чином, стають центрами регіонального і локального розвитку. В них створюються умови для зосередження технопарків, логістичних центрів, технополісів та інших інноваційних ринкових форм організації економічної діяльності. При цьому до діяльності кластерів залучаються навчальні, науково-дослідні, проектно-конструкторські та інші заклади й організації, пов'язані як з розробленням нових технологій, так і доведенням наявних розробок до практичного впровадження, поступово формуючи інтегральний взаємопов'язаний господарський комплекс регіону.

Кластеризація економіки в зарубіжних країнах набула значного поширення насамперед як засіб підвищення їх конкурентоспроможності, а також як механізм гнучкого реагування на кон'юнктуру світових ринків, зростання стабільності функціонування завдяки інтеграції конкурентних переваг конкретних суб'єктів економічної діяльності.

Так, один з найбільш відомих транскордонних біофармацевтичних кластерів «Біодолина» було створено у 1996 році у долині річки Верхній Рейн (на кордоні Франції, Швейцарії та Німеччини).

Приблизно 250 тис. осіб (10% від загальної кількості населення цього транскордонного регіону) зайняті у біофармацевтичній галузі, яка традиційно формується відомими науковими установами (чотири університети, численні дослідницькі центри), штаб-квартирами таких світових фармацевтичних гігантів, як Новартіс, Рош, Сіба, філіями великих фармацевтичних підприємств (Джонсон і Джонсон, Файзер, Санофі-Авентис).

Крім того, важливу роль у виникненні «Біодолини» відіграли політичний інтерес суміжних держав і підтримка з боку місцевих та регіональних органів влади.

Серед інших відомих транскордонних кластерів у зарубіжних країнах доцільно відзначити:

- «Долину Медікон», розташована на кордоні Данії та Швеції навколо затоки Ересунн. Вона нараховує 26 лікарень, 12 університетів з 4000 дослідників та 135 000 студентів. Діяльність цього кластера сприяла утворенню 30 000 робочих місць більш ніж на 160 підприємствах.

- Кластер біотехнологій, регіон Орезунд (Данія-Швеція), об'єднує мережу численних фармацевтичних і біотехнологічних фірм, університетські лікарні та університети.

- Німецько-голландський транскордонний кластер (м. Твенте), охоплює регіональні кластери і мережі в технологічних секторах пластмас, металообробки та біомедичному секторі.

- Німецько-голландська мережа регіональних кластерів постачальників, технічних агентств та інноваційних установ навколо транснаціональних корпорацій Оси і Nedcar (м. Венло).

- «Долину Доммель» (Бельгія та Нідерланди), складається з регіональних кластерів фірм високих технологій та інновацій.

- Автомобільний кластер, розташований у прикордонних регіонах Португалії і Іспанії.

- Кластер скла, розташований на суміжних територіях Австрії, Німеччини та Чехії.

- Текстильний кластер, функціонує на території прикордонних регіонів Австрії та Чехії.

- Технологічний кластер, діє на суміжних територіях Австрії та Словенії.

В Україні також є певний досвід кластерної організації підприємництва, започатковано формування транскордонних кластерних ініціатив та розвитку транскордонних кластерів.

Так, у Хмельницькій області досить успішно функціонують будівельний і швейний кластери, існують туристичні кластери «Кам'янець» та «Дивосвіт», кластер сільського зеленого туризму «Оберіг», які мають усі можливості для подальшого розвитку, у тому числі і у транскордонному вимірі.

Сьогодні здійснюють організаційні заходи щодо формування транскордонного логістичного кластера у Закарпатській області.

У Луганській області вивчають можливості реалізації транскордонних кластерних ініціатив у транспортному машинобудуванні, сільськогосподарському виробництві, медицині.

У 2008 році на базі Харківського національного економічного університету (кафедра туризму), ВАТ «Харківський регіональний фонд підтримки підприємництва», Белгородського державного університету (кафедра туризму), Белгородського обласного фонду підтримки малого підприємництва розпочато діяльність у напрямку створення транскордонного туристичного кластера, діяльність якого поширюватиметься на окремі прикордонні райони – Золочівський район з боку України та Гайворонський район з боку Російської Федерації.

У тій же області у 2007 році започатковано будівельний кластер за участю Харківського державного технічного університету будівництва та архітектури, Белгородського державного технологічного університету ім. Шухова, Белгородського обласного фонду підтримки малого підприємництва та ВАТ «Харківський регіональний фонд підтримки підприємництва».

Протягом 2004–2009 років Севастопольська міська державна адміністрація спільно з Торгово-промисловою палатою та іншими партнерськими організаціями реалізувала ряд заходів щодо виявлення та підтримки кластерних ініціатив, зокрема було створено координаційну раду з питань розвитку кластерних структур, проведено відповідні дослідження тощо. Сьогодні завершується процес формування мега-кластера «Севастополь», діяльність якого матиме вагомий вплив на розвиток транскордонного співробітництва у Чорноморському регіоні.

У Львівській області опрацьовується питання створення транскордонного туристичного кластера, відповідно до «Спільної стратегії розвитку українсько-польського транскордонного регіону (Волинська, Львівська, Закарпатська області та Люблінське і Підкарпатське воєводства) на період до 2015 року», яка визначає туристично-рекреаційну діяльність як один із основних пріоритетів його розвитку.

У Чернівецькій області розглядається можливість утворення туристичного транскордонного кластера на основі мережі регіонів-переможців Всеукраїнського конкурсу «Сім чудес України».

Разом з тим в Україні кластерна форма організації господарства ще не набула достатнього застосування і поширення. Відсутні досконалі інвестиційно-інноваційні механізми формування і функціонування кластерів, малоефективними є фінансові механізми державного регулювання їх діяльності. Це стосується зокрема цільового фінансування, прямої фінансової допомоги, надання субвенцій, субсидій тощо. Основні складові державної економічної політики – грошово-кредитна, податкова, амортизаційна, інвестиційна (особливо у сфері залучення іноземних інвестицій у прикордонні регіони) – ще недостатньо виконують функції стимуляторів регіонального розвитку. Зазначене актуалізує проблему кластеризації економіки України в цілому, зокрема інноваційних шляхів розвитку транскордонних регіонів як одних з найменш розвинених регіонів, які мають особливі можливості для міждержавного співробітництва.

Впровадження Стратегії є доцільним з огляду на сьогоdnішній брак системності та належної координації на центральному рівні процесів формування і розвитку транскордонних кластерів. Кластери можуть стати ефективною формою і засобом поєднання загальнодержавних, корпоративних та індивідуальних інтересів для досягнення кінцевого результату – активізації підприємницької діяльності, підвищення конкурентоспроможності і зростання економічного розвитку регіонів, забезпечення гідного рівня і якості життя населення. Значущість інтегративних кластерних форм територіальної організації господарства полягає в більш ефективній транскордонній регіонально-галузевій реалізації інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, координації і кооперації виробництва, підвищенні конкурентоспроможності товарів і послуг на національному і глобальному ринках.

Враховуючи міждержавний, міжвідомчий та міжрегіональний характер проблем формування і функціонування транскордонних кластерів, необхідно сформулювати на загальнодержавному рівні стратегічне бачення шляхів розв'язання зазначених вище проблем розвитку транскордонних регіонів, що обумовлює подальшу роботу у цій галузі, зокрема підготовку Концепції кластеризації економіки України та Національної стратегії формування і розвитку транскордонних кластерів [190]. Для розроблення стратегії необхідно отримати інформацію про наявність існуючих транскордонних кластерів на різних етапах життєвого циклу, інформація про діяльність яких повинна бути у регіональних та місцевих органах влади. Доцільно підготувати інформацію про учасників таких кластерів і основні показники їх діяльності.

Здійснений за запропонованою методикою аналіз кластерних ініціатив та кластерних формувань у прикордонних / транскордонних регіонах України дасть можливість визначити «бачення» держави щодо Стратегії розвитку транскордонних кластерів, вибору пріоритетів та механізмів їх підтримки.

Перелік питань для самоперевірки

- Назвіть найбільш відомі зарубіжні та вітчизняні транскордонні кластери.
- У чому полягає різниця між поняттями «територія» та «поліус зростання»?
- Чим обумовлена необхідність підготовки Національної стратегії розвитку транскордонних кластерів та Концепції кластеризації України?
- У чому полягає особливість функціонування транскордонних кластерів в Україні та інших зарубіжних країнах?

Перелік літератури для додаткового вивчення

Вітчизняні та міжнародні законодавчі, інші нормативно-правові акти

1. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 року № 2657-ХІІ.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 року № 280/97-ВР.
3. Закон України «Про планування і забудову територій» від 20.04.2000 року № 1699-ІІІ.
4. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 року № 40-ІV.
5. Закон України «Про засади національної безпеки» від 19.06.2003 року № 964-ІV.
6. Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 року № 1861.
7. Закон України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 року № 1621-15.
8. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 року № 2850-ІV.
9. Указ Президента України № 493/2004 від 28.04.2004 року «Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції».
10. Указ Президента України від 19.12.2007 року № 1236 «Про заходи щодо активізації євроінтеграційного прикордонного співробітництва».
11. Постанова Верховної Ради України від 27.06.2007 року № 1242-V «Про Рекомендації парламентських слухань на тему “Про інтенсифікацію співробітництва України з Європейським Союзом у рамках єврорегіонів та перспективи транскордонного співробітництва”».
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2002 року № 587 «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів».
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 року № 1174 «Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003–2011 роки».
14. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 року № 1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку до 2015 року».

15. Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 року № 594 «Про затвердження Державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008–2011 роки».

16. Постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2009 року № 712 «Про внесення змін до Регламенту Кабінету Міністрів України».

17. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.05.2008 року № 447 «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 роки».

18. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.02.2008 року № 319-р «Про затвердження плану заходів з виконання у 2008 році Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні».

19. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.02.2008 року № 383-р «Про затвердження плану заходів, спрямованих на реалізацію пріоритетів діяльності Кабінету Міністрів України у 2008 році».

20. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.07.2008 року № 947-р «Про схвалення Концепції проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року».

21. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.09.2008 року № 1214-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії національної безпеки України на 2008 рік».

22. Державна Програма розвитку транскордонного співробітництва на 2007–2010 роки, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 року № 1819.

23. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 року № 1001.

24. Концепція державної регіональної політики в Україні, схвалена на засіданні Кабінету Міністрів України 02.07.2008 року (протокол № 32).

25. Наказ Міністерства економіки України від 31.01.2007 року № 106.

26. Європейська хартія місцевого самоврядування.

27. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами та три додаткові протоколи до неї.

28. Спільне рішення Європейського Парламенту та Європейської Ради від 05.07.2006 року № 1082/2006 «Про Європейські групування з метою територіальної кооперації».

29. Лісабонська концепція кластерного розвитку Європейських країн 2000 року.

30. «Маніфест кластеризації ЄС» від 2007 року.

31. Кластерний меморандум, ухвалений у м. Стокгольмі, 21.01.2008 року.

32. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R(84)2 з питань Європейської хартії регіонального / просторового планування (Торремоліноська хартія).

33. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № (2002)1 щодо керівних принципів сталого просторового розвитку Європейського континенту.

34. Концепція міжрегіонального та прикордонного співробітництва держав-учасниць СНД (Астана, 15.09.2004 року).

35. Концепція міжрегіонального і прикордонного співробітництва держав-учасниць СНД, затверджена рішенням Ради голів Урядів СНД від 15.09.2004 року.

Література українською мовою

36. «Біла книга» Асамблеї європейських регіонів (за редакцією професора Шарля Ріка), 1993. – С. 61, 78, 83.

37. Горблюк Р., Демченко В., Пелешак І. Узагальнення світового досвіду розвитку транскордонних кластерів // Звіт НДР «Розробка регіональної стратегії формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів». Наук. кер. д. е. н., проф. Н. Мікула. – Львів, 2008. – С. 166.

38. Звіт НДР «Розробка регіональної стратегії формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів», Львів, 2008.

39. Мікула Н. А. Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів / Н. А. Мікула // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів: Збірник наукових праць. Вип.3 (71) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2008. – С. 129–141.

40. Портер М. Э. Конкуренция : Пер. с англ. – М. : Изд. дом «Вильямс», 2000. – С. 495.

41. Посібник з кластерного розвитку. В рамках проекту ЄС «Послуги підтримки МСП в пріоритетних регіонах». EuropeAid /121495/C/SV/UA. GFA Consulting Group, Державний комітет України з регуляторної політики та підприємництва (ДКРП). – К., 2006. – С. 38.

42. Шрьодер Ж. Кластерний підхід у стратегії регіонального розвитку // 36. матер. міжн. конф. «Місцевий та регіональний розвиток в Україні: виклики та можливості». – К., травень 2005. – С. 30–42.

Література іноземною мовою

43. Chiesa V., Chiaroni D. Industrial Clusters in Biotechnology. Driving Forces, Development Processes and Management Practices. Imperial College Press. 2005.

44. Cluster bulding and networking. Analysis of transnational technology networking between existing clusters of SMEs and one or more technology poles./ Final report by agiplan for European Commission Directorate General Enterprise/ - Mьlheim an der Ruhr, 23.12.1999. – 111 p.

45. Cluster policy in Europe/ A brief summary of cluster policies in 31 European countries. – Europe Innovation Cluster Mapping Project. – Oxford Research AS, January 2008. – 34 p.

46. Culture, Identite et Communication a travers les Medias dans les Espaces Frontaliers: Exemples de la Region Lemanique et du Tessin, professeur Charles Ricq. Programme National Suisse de Recherches PNR 21 sur Pluralisme Culturel et Identite Nationale – Bern, 1991.

47. Dalle B., Zinkl W., Bauer T, et.al. BioValley Science Guide. September 2001.

48. Daniel S., Richter M., Siegenfuhr T. 10 years BioValley. Survey and prospects. March 2006.

49. Final Report of the Expert Group on Enterprise Clusters and Network / European Commission Enterprise Directorate-General, 2002. – 92 p.

50. Regionale Cluster in Europa / Kapitel 3 – Statistische Erfassung regionaler Cluster in Europa // Beobachtungsnetz der europaeischen KMU 2002 № 3. Im Auftrag der Gemeinschaften von KPMG Special Services und EIM Business & Policy Research, Niederlande im Zusammenarbeit mit ENSR und Intomart. 2002. – 27 p.

Додаток А

Таблиця А1

Рейтинг конкурентоспроможності окремих регіонів України у 2008 р. за оцінками експертів Світового економічного форуму

Місце в рейтингу	Країна (регіон)	Індекс конкурентоспроможності	Місце в рейтингу	Країна (регіон)	Індекс конкурентоспроможності
1	США	5.73	37	Південна Африка	4.50
2	Швейцарія	5.63	38	Латвія	4.50
3	Велика Британія	5.59	39	Індія	4.50
4	Данія	5.55	40	Португалія	4.49
5	Японія	5.55	41	Угорщина	4.49
6	Фінляндія	5.54	42	Словенія	4.48
7	Німеччина	5.53	43	Барбадос	4.47
8	Швеція	5.52	44	Литва	4.46
9	Сінгапур	5.44	45	Італія	4.36
10	Нідерланди	5.42	46	Польща	4.35
11	Гонг Конг	5.41	47	Бахрейн	4.35
12	Канада	5.35	48	Мальта	4.31
13	Тайвань	5.31	49	Йорданія	4.31
14	Ізраїль	5.31	50	Мексика	4.29
15	Норвегія	5.22	51	Індонезія	4.27
16	Франція	5.18	52	Хорватія	4.25
17	Австрія	5.16	53	Київська обл.	4.25
18	Австралія	5.16	54	Дніпропетровська обл.	4.24
19	Малайзія	5.15	55	Кіпр	4.23
20	Ісландія	5.14	56	Казахстан	4.23
21	Ірландія	5.09	57	Закарпатська обл.	4.22
22	Бельгія	5.08	58	Ель Сальвадор	4.20
23	Нова Зеландія	5.07	59	Панама	4.20
24	Корея	5.02	60	Маврикій	4.19
25	Люксембург	5.01	61	Туреччина	4.16
26	Чилі	4.87	62	Російська Федерація	4.14
27	Естонія	4.85	63	Львівська обл.	4.14
28	Таїланд	4.77	64	Ямайка	4.14
29	Кувейт	4.69	65	Греція	4.13
30	Іспанія	4.68	66	Колумбія	4.11
31	Чехія	4.67	67	Марокко	4.11
32	Катар	4.67	68	Коста Ріка	4.10
33	ОАЕ	4.63	69	Хмельницька обл.	4.10
34	Туніс	4.63			
35	Словаччина	4.54			
36	Китай	4.53			

Місце в рейтингу	Країна (регіон)	Індекс конкурентоспроможності	Місце в рейтингу	Країна (регіон)	Індекс конкурентоспроможності
70	Бразилія	4.10	108	Албанія	3.58
71	Азербайджан	4.09	109	Гамбія	3.55
72	В'єтнам	4.08	110	Камбоджа	3.53
			111	Болівія	3.53
73	Сумська обл.	4.07	112	Нікарагуа	3.53
74	Донецька обл.	4.07	113	Таджикістан	3.50
75	Україна	4.07	114	Танзанія	3.50
76	Ботсвана	4.07	115	Суринаме	3.47
77	Єгипет	4.06	116	Камерун	3.47
78	Полтавська обл.	4.02	117	Лесото	3.47
79	Філіппіни	4.02	118	Бенін	3.43
80	Румунія	4.00	119	Непал	3.41
81	Кримська обл.	3.99	120	Парагвай	3.38
82	Вінницька обл.	3.98	121	Малагаскар	3.36
83	Аргентина	3.98	122	Уганда	3.35
84	Тринідад і Тобаго	3.97	123	Киргизія	3.34
			124	Гана	3.33
85	Намібія	3.96	125	Малі	3.28
86	Гватемала	3.95	126	Буркіна-Фасо	3.27
87	Алжир	3.94	127	Зімбабве	3.23
88	Перу	3.94	128	Мавританія	3.21
89	Болгарія	3.93	129	Замбія	3.20
90	Уругвай	3.91	130	Ефіопія	3.18
91	Херсонська обл.	3.90	131	Мозамбік	3.05
92	Боснія і Герцеговина	3.86	132	Тімор-Лесте	2.98
			133	Чад	2.79
93	Черкаська обл.	3.85	134	Бурунді	2.67
94	Вірменія	3.82			
95	Шрі Ланка	3.81			
96	Македонія	3.80			
97	Пакистан	3.79			
98	Грузія	3.76			
99	Гондурас	3.75			
100	Домініканська р-ка	3.75			
101	Монголія	3.74			
102	Венесуела	3.73			
103	Молдова	3.73			
104	Еквадор	3.67			
105	Бангладеш	3.66			
106	Кенія	3.64			
107	Нігерія	3.61			

Складено за: *The Ukraine Competitiveness Report 2008. Towards Sustained Growth and Prosperity* / [editors *Margareta Drzeniek Hanouz, Thierry Geiger*]. – Geneva, Switzerland: *World Economic Forum*, 2008. – 270 p. – ISBN–13: 978–92–95044–05–0

Список профілів конкурентоспроможності 2009

Україна	129
Регіони України	135
Київ	137
Запорізька область	141
Одеська область	145
Дніпропетровська область	149
Сумська область	153
Донецька область	157
Львівська область	161
Полтавська область	165
Хмельницька область	169
Черкаська область	173
Вінницька область	177
Херсонська область	181
Житомирська область	185
АР Крим	189
Закарпатська область	193
Країни для порівняння	197
Аргентина	198
Азербайджан	200
Бразилія	202
Чілі	204
Китай	206
Естонія	208
Угорщина	210
Індія	212
Казахстан	214
Литва	216
Малайзія	218
Польща	220
Румунія	222
Російська Федерація	224
Туреччина	226
Сполучені Штати Америки	228

http://www.feg.org.ua/docs/Final_Ukr_2009.pdf

Список профілів конкурентоспроможності 2010

Україна	129
Регіони України	135
Київ	137
Запорізька область	141
Одеська область	145
Дніпропетровська область	149
Сумська область	153
Донецька область	157
Львівська область	161
Полтавська область	165
Хмельницька область	169
Черкаська область	173
Вінницька область	177
Херсонська область	181
Житомирська область	185
АР Крим	189
Закарпатська область	193
Країни для порівняння	197
Аргентина	198
Азербайджан	200
Бразилія	202
Чілі	204
Китай	206
Естонія	208
Угорщина	210
Індія	212
Казахстан	214
Литва	216
Малайзія	218
Польща	220
Румунія	222
Російська Федерація	224
Туреччина	226
Сполучені Штати	228

Звіт про конкурентоспроможність України 2010. Назустріч економічному зростанню та процвітання.

Звіт про конкурентоспроможність України 2010. Опубліковано Фондом «Ефективне Управління» у співробітництві зі Всесвітнім економічним форумом. Дизайн і верстка: «Контора S&B». Над звітом працювали: Лейлі Аббасова, Фонд «Ефективне Управління» Ільдар Газізуллін, Фонд «Ефективне Управління» Дмитро Мусатов, Фонд «Ефективне управління» Роман Рубченко, Фонд «Ефективне Управління» http://www.feg.org.ua/docs/Final_Ukr_2010.pdf

Додаток 1 Конфігурації середовища території PESTE-аналізу

Конфігурація	Глобальний / континентальний рівень	Макрорівень	Мезорівень
Політична	Домінантна парадигма міжнародної політики	Домінантна політична парадигма суспільства	Основні політичні сили
	Основні геополітичні блоки	Основні політичні сили	Громадянське суспільство
	Міжнародні організації та угоди	Громадянське суспільство	Функціонування органів державної влади
	Зовнішня та внутрішня політика політично найбільш важливих країн	Функціонування органів державної влади	Функціонування органів місцевого самоврядування
	Основні двосторонні угоди	Внутрішня та зовнішня політика	Конфлікти між різними учасниками політичного процесу
	Міжнародні конфлікти	Конфлікти між різними учасниками політичного процесу	Кооперація між різними учасниками політичного процесу
	Кооперація між різними учасниками політичного процесу		
Економічна	Динаміка світових/континентальних макроекономічних показників та ринків	Динаміка макроекономічних показників та ринків	Динаміка макроекономічних показників та ринків
	Секторна структура економіки	Секторна структура економіки	Секторна структура економіки
	Міжнародні економічні організації та угоди	Національна внутрішня та зовнішня економічна (бюджетна, монетарна, інвестиційна, регуляторна тощо) політика	Місцева економічна (бюджетна, інвестиційна, регуляторна тощо) політика
	Найбільш важливі національні економіки	Найбільш важливі регіональні економіки	Найбільш важливі регіональні економіки
Соціальна	Кластери світового/континентального рівня	Кластери національного рівня	Кластери регіонального рівня [191]
	Демографічна ситуація (в т.ч. міграція)	Демографічна ситуація (в т.ч. міграція)	Демографічна ситуація (в т.ч. міграція)
	Культурно-релігійна ситуація	Культурно-релігійна ситуація	Культурно-релігійна ситуація
		Стан соціальної сфери	Стан соціальної сфери
	Технологічна	Домінуючі технології	Домінуючі технології
	Нові технології	Нові технології	Нові технології
	Основні науково-дослідні центри	Основні науково-дослідні центри	Основні науково-дослідні центри

Конфігурація	Глобальний / континентальний рівень	Макрорівень	Мезорівень
Природна	Розташування	Розташування	Розташування
	Кліматичні умови	Кліматичні умови	Кліматичні умови
	Інші природні ресурси	Інші природні ресурси	Інші природні ресурси
	Вплив людини на навколишнє середовище	Вплив людини на навколишнє середовище	Вплив людини на навколишнє середовище

Додаток 1.1 Визначення та аналіз кластерів території

Кластери – це географічно сконцентровані групи взаємозалежних підприємств, спеціалізованих постачальників послуг, а також пов’язаних з їхньою діяльністю некомерційних організацій і установ у певних секторах, що конкурують, але разом з тим і взаємодоповнюють один одного. Саме кластери створюють критичну масу, необхідну для конкурентного успіху в певних галузях.

Як критерії визначення кластерів можуть використовуватися такі показники:

1) частка продукції галузевого кластера у валовому внутрішньому продукті території (висока – > 40%, середня – > 15%; низька – < 15%);

2) темп росту випуску продукції галузей, у яких зайняті центральні підприємства кластера порівняно з темпом росту економіки в цілому (галузеве зростання) (високий – > 3 разів, середній – 1.5–3 разів; низький – < 1.5%);

3) темп росту продукції кластера порівняно з темпом росту галузі в цілому (кластерне зростання) (високий – > 3 разів, середній – 1.5–3 разів; низький – < 1.5%).

Аналіз кластерів може проводитися в різних напрямках: інституціональна організація, мотивація; порівняльна конкурентоспроможність учасників та стратегічний потенціал кластера в цілому.

Інституціональна організація кластерів характеризується такими ознаками:

1) структурованістю (наявністю організації);

2) стійкістю (постійною співпрацею учасників);

3) можливістю моніторингу (для національної та місцевої статистики).

Інституційна організація кластерів визначається, у свою чергу, підставами їх формування, а саме для таких цілей:

1) виробництва однорідної продукції;

2) підвищення ефективності роботи з однорідними покупцями, або покупцями-монополістами;

3) забезпечення мобільності праці й капіталу всередині кластера тощо.

Іншим фактором, що визначає конкурентну силу кластера, може бути конкурентна сила його окремих учасників. Тут можливі такі моделі організації кластерів (у порядку спадаючої конкурентоспроможності):

1) із приблизно однаковою конкурентною силою учасників;

- 2) із домінуючими центральними учасниками;
- 3) із домінуючими периферійними учасниками;
- 4) із загалом конкурентно слабкими учасниками.

До центральних учасників відносяться ті, що є центром взаємозв'язків та зазвичай є виробниками кінцевої продукції.

Класифікацію кластерів відповідно до їх важливості для конкурентоспроможності території наведено у таблиці 3.

Таблиця 3. Класифікація кластерів відповідно до їх важливості для конкурентоспроможності регіону (на прикладі регіону)

Характеристики кластера	Стратегічна важливість для регіону	Управлінські впливи
Високий темп галузевого росту в поєднанні з високим темпом кластерного росту й високою часткою у ВРП.	критична	активна підтримка
Низький темп галузевого росту в поєднанні з високим темпом кластерного росту й високою часткою у ВРП.	критична	активна підтримка
Високий темп галузевого росту в поєднанні з низьким темпом кластерного росту й високою часткою у ВРП.	критична	активна підтримка, ініціювання кластерів
Низький темп галузевого росту в поєднанні з низьким темпом кластерного росту й високою часткою у ВРП.	проблемна	реструктуризація кластера з метою підвищення потенціалу росту
Високий темп галузевого росту в поєднанні з високим темпом кластерного росту й низькою часткою у ВРП.	середня	не заважати
Високий темп галузевого росту в поєднанні з низьким темпом кластерного росту та низькою часткою у ВРП.	середня	не заважати
Низький темп галузевого росту в поєднанні з високим темпом кластерного росту та низькою часткою у ВРП.	середня	не заважати
Низький темп галузевого росту в поєднанні з низьким темпом кластерного росту та низькою часткою у ВРП.	низька	реструктуризація підприємств із метою вивільнення ресурсів

Конфігурація	Позитивні чинники		Негативні чинники	
	Чинники 1 порядку* (-3 чинники)+	Чинники нижчих порядків (згруповані відповідно до чинників 1 порядку)	Чинники 1 порядку (-3чинники)	Чинники нижчих порядків (згруповані відповідно до чинників 1 порядку)
Економічна				
Секторна структура економіки	Значна частка сфери інформативних послуг	Використання відновних ресурсів	Значна частка немодернізованої видобуваної галузі	Використання невідновних ресурсів
.....		Високий рівень доданої вартості		Низький рівень доданої вартості
Соціальна		Підвищення науково-технічного потенціалу		Потреба в додаткових інвестиціях
.....				
Технологічна				
...				
Природна				

* До чинників 1 порядку (найважливіших) відносяться ті чинники, що тягнуть за собою зміни у середовищі, які відображаються у колонці чинники нижчих порядків.

+ Курсивом позначені приклади чи методологічні коментарі, у цьому разі на прикладі території мезорегіона (регіону).

** Умовні позначення чинників середовища, що використовують для інших прикладів.

Додаток 3. Методологія обчислення Індексу людського розвитку та Індексу рівня життя населення

Індекс людського розвитку

Концепція людського розвитку створювалася ПРООН з метою сприяння людському розвитку у всесвітньому масштабі, ІЛР був винайдений як інструмент її міжнародного застосування для порівняння окремих країн. Методологія розрахунку ІЛР ПРООН ґрунтується на мінімальному наборі показників, за якими можна зібрати достовірні порівняльні дані в усіх країнах світу. Кожен з показників покликаний кількісно виразити один з ключових напрямів (вимірів) людського розвитку. Ці показники періодично переглядають, вдосконалюють і т. ін., проте ключові виміри людського розвитку залишаються незмінними відтоді, як Мегнад Десаї та Амартья Сен винайшли ІЛР, а ПРООН включила його у свою доповідь 1990 року.

Індекс людського розвитку вимірює досягнення країн за трьома аспектами: тривале й здорове життя, знання, гідний рівень життя.

Вимір довголіття відображає можливість людей прожити тривале й здорове життя. Хоча прямого зв'язку між довголіттям і здоров'ям населення немає (наприклад, нерідко молоді та здорові люди гинуть у військових конфліктах, а хронічно хворі за допомогою медицини живуть довго), однак будь-яке продовження життя в загальному випадку бажане для людей.

Виміром довголіття обрано показник середньої очікуваної тривалості життя при народженні. Це один з найпоширеніших показників міжнародної статистики. Розраховується майже для всіх країн за зіставною методикою і виражається, як правило, в роках. Середня очікувана тривалість життя при народженні характеризує середній показник тривалості життя стосовно новонароджених у даному році, якщо б їм довелося прожити все життя в умовах даної інтенсивності смертності.

Показник освіченості також важливий не лише сам по собі. Цей вимір людського розвитку відображає можливості людей набувати знання і здібності для повноправної та багатогранної участі в житті сучасного суспільства і значимого особистого внеску в це життя. У сучасних умовах цінність освіченості є особливо високою і дедалі зростає у міру розвитку науково-технічної революції та інтелектуалізації праці.

Особливістю цього показника при ІГК є те, що він складається з двох компонентів: досягнутого рівня грамотності дорослого населення та сукупної частки учнів у загальній чисельності населення відповідного віку. У кінцевому рахунку зазначені складові показника освіченості беруться з ваговими коефіцієнтами.

При побудові цього показника виходять з того, що грамотність є необхідною передумовою здобуття освіти, першим кроком навчання, і тому рівень гра-

мотності (частка грамотних у загальній чисельності населення, старшого за 15 років) має бути важливішим серед показників даного виміру людського розвитку, тому більша вага (2/3) надається досягнутому рівню грамотності дорослого населення. Щодо економічно розвинутих країн, то рівень грамотності — лише мінімальна характеристика освіченості населення. Тому цей показник у межах того самого виміру освіченості доповнено показником сукупної частки учнів (сукупного валового контингенту учнів або повноти охоплення навчанням). Цій другій складовій показника рівня освіченості надається менша вага (1/3). Сукупна частка учнів розраховується як відношення загальної чисельності людей, які розпочали навчання на всіх рівнях (від початкової школи аж до післядипломної освіти) впродовж даного року до загальної чисельності населення відповідного віку. Межі цього віку звичайно беруться від 5 до 24 років, але в конкретному випадку можуть залежати від країни.

Показник матеріального рівня життя має відображати можливості доступу людей до матеріальних ресурсів, необхідних для гідного існування, включаючи ведення здорового способу життя, забезпечення територіальної та соціальної мобільності, обмін інформацією й участь у житті суспільства. Цей вимір, безумовно, є найскладнішим для оцінки та трактування людського розвитку. ПРООН наголошує, що матеріальний стандарт життя (або персональне багатство) лише відкривають для людини можливості, однак не визначають використання цих можливостей, тобто це засіб, що розширює можливості вибору, але не сам вибір. Матеріальний рівень життя у розрахунку ІЛР характеризується скоригованим реальним (розрахованим за паритетом купівельної спроможності національної валюти) валовим внутрішнім продуктом (ВВП) на душу населення. У цьому разі більше, ніж стосовно інших вимірів людського розвитку, вибір числового показника визначався наявністю зручних і зіставних статистичних даних для практично всіх країн, а не обґрунтованістю його як міри людського розвитку, проте знайти обґрунтованіший показник поки що не вдається.

Для принаймні часткового згладжування суперечностей ВВП на душу населення як показника людського розвитку використовують певні методичні прийоми. По-перше, ВВП на душу населення перераховують у міжнародну валюту (на практиці — долар США) не за офіційним обмінним курсом, а за паритетом купівельної спроможності, який визначають кількістю одиниць національної валюти, необхідною для придбання певного «кошика» товарів і послуг, аналогічного тому, який можна купити на 1 долар у США. По-друге, для врахування спадної корисності доходу, що зростає, використовують процедуру нормування ВВП за десятковим логарифмом. У такому розрахунку будь-який приріст доходу дисконтується, однак має певну цінність, а зменшення граничної корисності відображається специфікою самої логарифмічної функції.

Отже, для кількісного подання трьох базових вимірів людського розвитку використовують такі індикатори: середня очікувана тривалість життя при

народженні (показник довголіття); частка грамотних серед населення 15 років і старшого та сукупна частка учнів серед населення відповідного віку (показники освіченості); скорегований реальний ВВП на душу населення (показник матеріального добробуту). Перераховані індикатори вимірюються різними одиницями вимірювання, змінюються вони нерівномірно та нерідко різноспрямовано. Тому для побудови ІЛР потрібне агрегування цих індикаторів, тобто зведення їх воедино.

У загальному вигляді ІЛР (Human development index — HDI) розраховують за формулою простої середньої арифметичної індексу тривалості життя, індексу рівня освіченості та індексу скорегованого реального ВВП на душу населення:

$$ІЛР (HDI) = (I_{life} + I_{educ} + I_{inc}) / 3$$

Індекс тривалості життя (I_{life}) обчислюється за формулою

$$I_{life} = (X_i - X_{min}) / (X_{max} - X_{min}),$$

де X_i — очікувана тривалість життя при народженні населення i -ї території;
 X_{max} — максимальне значення показника (прийняте на рівні 85 років);
 X_{min} — мінімальне значення показника (прийняте на рівні 25 років).

Індекс рівня освіченості (I_{educ}) обчислюється за формулою

$$I_{educ} = (2 \cdot I_{adult} + I_{child}) / 3,$$

де I_{adult} — індекс грамотності дорослого населення;
 I_{child} — індекс сукупної частки учнів у загальній чисельності населення відповідного віку.

Складові цього індексу I_{adult} та I_{child} обчислюються за такою самою формулою, що й очікувана тривалість життя при народженні (3.3.2). При цьому X_i означає частку грамотних серед дорослого населення i -ї території в % (для розрахунку I_{adult}) і сукупну частку учнів у % (для розрахунку I_{child});

X_{max} — максимальне значення обох показників (прийняте на рівні 100%);
 X_{min} — мінімальне значення обох показників (прийняте на рівні 0 %).

Індекс скорегованого реального ВВП (I_{inc}) на душу населення обчислюється за формулою

$$I_{inc} = (\lg x_i - \lg x_{min}) / (\lg x_{max} - \lg x_{min}),$$

де X_i — скорегований реальний ВВП у розрахунку на рік (за паритетом купівельної спроможності) на душу населення i -ї території;

X_{max} — максимальне значення показника (прийняте на рівні 40 000 доларів на рік);

X_{min} — мінімальне значення показника (прийняте на рівні 100 доларів на рік).

Індекс рівня життя населення

Однак ІЛР офіційно не розраховується для територій субрегіонального рівня та через необхідність загальнонаціональної консолідації виходить із значним запізненням порівняно із часом зібрання даних. До того ж він не враховує особливостей та важливих аспектів рівня життя населення окремих територій.

ІРЖН є показником альтернативним до ІЛР, який був розроблений з метою усунення цих недоліків.

Тому з метою оцінки якості життя населення на окремих територіях при підготовці ППКТ та її перегляді пропонується використовувати саме ІРЖН, структура якого наведена на рис. 5.

Рисунок 5. Складові Індексу рівня життя населення

Показник купівельної спроможності населення регіону в цьому випадку розраховувався як співвідношення доходу домашніх господарств, використаних на споживання, і вартості споживання продукції власного виробництва, до прожиткового мінімуму (ціна мінімуму життєвих коштів, фізично необхідних для підтримки життєдіяльності людини), нормалізоване до значень від 0 до 1. За 1 приймається найбільше історичне значення показника.

Мінімальні норми споживання продуктів рекомендовані Інститутом харчування Академії медичних наук України. Вони містять у собі продовольчі товари 11 груп: хліб і хлібопродукти, картопля, овочі і баштанні, фрукти і ягоди, м'ясо і м'ясопродукти, рибу і рибопродукти, молоко і молокопродукти, яйця, цукор і кондитерські вироби, олія рослинна і маргарин, інші продукти (сіль, перець і т.д.).

Норми диференційовані по соціально-демографічних групах населення. За основу формування мінімального продовольчого кошика для населення працездатного віку прийнятий набір продуктів харчування працюючого чоловіка, що (набір продуктів) забезпечує 2700 ккал у добу (при загальному споживанні білка 88,7 г, у тому числі тваринного походження – 31,5 г). У табл. 4 наведено

набір продуктів харчування для соціально-демографічних груп населення України на рівні прожиткового мінімуму, що являє собою показник обсягу і структури споживання найважливіших матеріальних благ і послуг на мінімально припустимому рівні, що забезпечує необхідні умови для підтримки активного фізичного стану дорослих, для соціального і фізичного розвитку дітей і підлітків.

Як вважають фахівці Інституту харчування, даний набір продуктів відповідає фізичним потребам людини по калорійності і змісту основних харчових речовин.

Таблиця 4

Набори продуктів харчування для соціально-демографічних груп населення України на рівні прожиткового мінімуму (кг. на рік)

Основні види продуктів харчування	У середньому на душу населення	Чоловіки	Жінки	Пенсіонери	Діти	
		16–59 років	16–54 років		до 6 років	7–15 років
Хліб і хлібопродукти	130,8	177,0	124,9	119,0	64,4	112,3
Картопля	124,2	160,0	120,0	90,0	85,0	135,0
Овочі і баштанні	94,0	80,8	96,8	96,8	85,0	120,0
Фрукти і ягоди	19,4	14,6	12,6	10,6	34,4	44,4
Цукор і кондитерські вироби	20,7	20,8	19,8	18,8	19,7	26,1
М'ясо і м'ясопродукти	26,6	32,2	25,0	19,8	18,7	33,5
Риба і рибопродукти	11,7	12,7	10,7	12,7	8,7	12,5
Молоко і молоко продукти	212,4	201,7	179,4	174,1	279,0	303,4
Яйця, шт.	51,4	180,0	150,0	90,0	150,0	180,0
Олія рослинна і маргарин	10,0	11,2	9,8	8,9	6,8	11,7

Грошові доходи, використані на споживання, являють собою кошти, витрачені домашніми господарствами на особисте споживання (не включаються кошти, що відкладаються на нагромадження і капіталовкладення у виробничу діяльність домашніх господарств). Вартісна оцінка споживання продукції власного виробництва розраховується за середніми цінами покупки товарів у регіоні.

Показник рівня безробіття розраховується як співвідношення чисельності безробітного населення до чисельності економічно активного населення.

Також з метою визначення рівня життя населення в регіонах розраховується показник рівня заможності, тобто частки населення із грошовими доходами вище величини прожиткового мінімуму.

Показник забезпеченості населення житлом визначається як відношення корисної площі житла (у квадратних метрах) до чисельності осіб, що проживають, нормалізоване до значень від 0 до 1. За 1 беруть найбільше історичне значення показника.

Загальне значення ІРНЖ визначають як середнє арифметичне значень його компонентів.

Додаток 4. Таблиця систематизації результатів SWOT-аналізу

	Сильні сторони				Слабкі сторони				Можливості		Загрози	Загальна зміна складової ІГК/ДРЖН	
	п.ч. 1 *	п.ч. 1.1	п.ч. 1.2	п.ч. 1.3	н.ч. 1	н.ч. 1.1	н.ч. 1.2	н.ч. 1.3	Чинник 1	Чинник нижчих порядків			
													Значення залежить від стадії розвитку регіонів.
ІГК													
Основні вимоги	+7.5 ++	+2.5	+2.5	+2.5	-7.5 ++	-2.5	-2.5	-2.5	-2.5				
Державні, громадські та приватні установи	+7.5	+5	+5	+5	-1.5	-5	-5	-5	-5				0 --
Інфраструктура	+3	+1	+1	+1	-3	-1	-1	-1	-1				0
Макроекономічна стабільність	+6	+2	+2	+2	-6	-2	-2	-2	-2				0
Охорона здоров'я та початкова освіта	+6	+2	+2	+2	-6	-2	-2	-2	-2				0
Каталізатори ефективності	+8.16	+2.72	+2.72	+2.72	-8.16	-2.72	-2.72	-2.72	-2.72				0
Вища освіта та проф. підготовка	+3	+1	+1	+1	-3	-1	-1	-1	-1				0
Ефективність ринку товарів	+9	+3	+3	+3	-9	-3	-3	-3	-3				0
Ефективність ринку праці	+9	+3	+3	+3	-9	-3	-3	-3	-3				0
Розвиток фінансового ринку	+9	+3	+3	+3	-9	-3	-3	-3	-3				0
Оснащення новими технологіями	+9	+3	+3	+3	-9	-3	-3	-3	-3				0
Розмір ринку	+9	+3	+3	+3	-9	-3	-3	-3	-3				0
Фактори інновацій та розвитку	+9	+3	+3	+3	-9	-3	-3	-3	-3				0
Рівень розвитку бізнесу	+9	+3	+3	+3	-9	-3	-3	-3	-3				0
Інновації	+9	+3	+3	+3	-9	-3	-3	-3	-3				0

	Сильні сторони				Слабкі сторони				Можливості		Загрози	Загальна зміна складової ІПК/ІРЖН
	п.ч. 1 *	п.ч. 1.1	п.ч. 1.2	п.ч. 1.3	п.ч. 1	п.ч. 1.1	п.ч. 1.2	п.ч. 1.3	Чинник 1 порядку	Чинник нижчих порядків		
ІПК	Значення залежить від стадії розвитку регіонів.											
Вплив чинників середовища на ІПК	+105-	+35	+35	+35	-10	-35	-35	-35				0
ІРЖН	+9	+3	+3	+3	-9	-3	-3	-3				0
Показник купівельної спроможності	+9	+3	+3	+3	-9	-3	-3	-3				0
Показник рівня безробіття	+9	+3	+3	+3	-9	-3	-3	-3				0
Показник рівня заможності	+9	+3	+3	+3	-9	-3	-3	-3				0
Показник забезпеченості населення житлом	+9	+3	+3	+3	-9	-3	-3	-3				0
Вплив чинників середовища на ІРЖН	+ 36 -	+12	+12	+12	- 36	-12	-12	-12				0
Загальний вплив чинників середовища	+ 141 -	+37	+37	+37	- 141-	-37	-37	-37				0

* Курсивом позначені приклади чи методологічні коментарі, у цьому разі на прикладі території мезорегіону) додатка 2.

Позначення чинників середовища взяті із таблиці додатка 2.

+ Номер складової ІПК відповідно до рис. 3.

++ Рівень впливу чинників середовища на ІПК та його субіндекси визначається відповідно до методики обчислення субіндексів ІПК, базуючись на оцінках впливу чинників середовища на елементи ІПК нижчого рівня.

Рівень впливу чинників I порядку обчислюється як сума рівнів впливу чинників нижчих порядків.

- Визначається як арифметична сума рівнів впливу чинників середовища на окремі складові ІПК та ІРЖН.

- Визначається як арифметична сума рівнів впливу чинників I порядку.

Додаток 5. Рівень керованості органами публічної влади субіндексів та складових ІГК

Субіндекси та їх складові	Змінні *					
	Статистичні дані		Дані опитувань		Загальний рівень керованості	
	Безпосередньо залежать від дій ОМС та MOVВ	Безпосередньо залежать від дій ЦОДВ	Безпосередньо залежать від дій ОМС та MOVВ	Безпосередньо залежать від дій ЦОДВ	Безпосередньо залежать від дій ОМС та MOVВ	Безпосередньо залежать від дій ЦОДВ
Основні вимоги	0,15	0,18	0,25	0,25	0,40	0,42
Державні, громадські та приватні установи (25%) +	0,00	0,00	0,32	0,32	0,32	0,32
Інфраструктура (25%) +	0,13	0,07	0,40	0,40	0,53	0,47
Макроекономічна стабільність (25%) +	0,29	0,71	0,00	0,00	0,29	0,71
Охорона здоров'я та початкова освіта(25%) +	0,39	0,39	0,00	0,00	0,39	0,39
Каталізатори ефективності	0,12	0,16	0,05	0,15	0,18	0,32
Вища освіта та проф. підготовка (17%) +	0,25	0,19	0,19	0,13	0,44	0,31
Ефективність ринку товарів (17%) +	0,13	0,22	0,04	0,22	0,17	0,43
Ефективність ринку праці (17%) +	0,00	0,17	0,00	0,08	0,00	0,25
Розвиток фінансового ринку (17%) +	0,17	0,17	0,00	0,17	0,17	0,33
Оснащення новими технологіями (17%) +	0,00	0,00	0,00	0,13	0,00	0,13
Розмір ринку (17%) +	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Фактори інновацій та розвитку	0,00	0,05	0,10	0,10	0,10	0,15
Рівень розвитку бізнесу (50%) +	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Інновації (50%) +	0,00	0,10	0,20	0,20	0,20	0,30

Джерело: Інтерпретовано зі Звіту про конкурентоспроможність України.

Частка кількості змінних по окремому стовпчику до загальної суми кількості змінних по відповідному рядку додатка 8.

+ Вага категорії у категорії вищого рівня

* Типологія окремих змінних була змінена порівняно з методикою обчислення Індексу глобальної конкурентоспроможності залежно від їх керованості органами публічної влади та зв'язуючи на природу показників.

Додаток 6. Класифікація змінних ІГК залежно від їх керованості органами публічної влади

Суб'єккс	Складові	Підскладові	Групи змінних	Змінні *				
				Статистичні дані		Дані опитувань		
				Безпосередньо залежать від дій ОМС та МОВВ	Безпосередньо залежать від дій ЦОДВ	Безпосередньо залежать від дій ОМС та МОВВ	Безпосередньо залежать від дій ЦОДВ	Опосередковано або залежать від дій ОМС, МОВВ та ЦОДВ
Основні вимоги	Державні, громадські та приватні установи (25%) +	Державні установи (75%)+	Права власності (20%) +		Права власності	Права власності		
						Захист прав інтелектуальної власності	Захист прав інтелектуальної власності	
			Етика і корупція (20%) +			Розподіл бюджетних коштів	Розподіл бюджетних коштів	Довіра громадян до політиків
			Зловживання впливом (20%) +			Незалежність судової влади	Незалежність судової влади	
						Фаворитизм при прийнятті рішень державних чиновників	Фаворитизм при прийнятті рішень державних чиновників	

								Необґрунтованість державних витрат	Необґрунтованість державних витрат	
								Тягар державного регулювання	Тягар державного регулювання	
								Прозорість державної політики	Прозорість державної політики	
								Ефективність правової системи	Ефективність правової системи	
			Безпека (20%)+					Втрати бізнесу від злочинності і насильницьких дій	Втрати бізнесу від злочинності і насильницьких дій	Втрати бізнесу від терористичних актів
								Організована злочинність	Організована злочинність	
								Надійність роботи правоохоронних органів	Надійність роботи правоохоронних органів	
			Корпоративна етика (50%)+							Рівень відповідальності фірм
	Приватні установи (25%)+		Звітність (50%)+							Рівень відповідальності фірм
								Захист інтересів власників меншої частини акцій (міноритарних акціонерів)	Рівень стандартів аудиту та звітності	Ефективність корпоративного керівництва

Суб'єкст	Складові	Підскладові	Групи змінних	Змінні *					
				Статистичні дані		Дані опитувань			
				Безпосередньо залежать від дій ОМС та МОВВ	Безпосередньо залежать від дій ЦОДВ	Безпосередньо залежні від дій ОМС та МОВВ	Безпосередньо залежать від дій ЦОДВ	Опосередковано або залежать від дій ОМС, МОВВ та ЦОДВ	
	Інфраструктура (25%)+	Загальна інфраструктура (50%)+						Якість загальної інфраструктури	Якість загальної інфраструктури
		Певна інфраструктура (50%)+			Кількість кілометрів, що пройшли пасажирів авіаліній	Кількість телефонних ліній	Якість доріг	Якість доріг	
					Кількість телефонних ліній		Якість залізничної інфраструктури	Якість залізничної інфраструктури	
							Якість портової інфраструктури	Якість портової інфраструктури	

Субіндекс	Складові	Підскладові	Групи змінних	Змінні *							
				Статистичні дані			Дані опитувань				
				Безпосередньо залежать від ОМС та МОВВ	Безпосередньо залежать від ЦОДВ	Опосередковано або незалежні від ОМС та МОВВ та ЦОДВ	Безпосередньо залежні від ОМС та МОВВ	Безпосередньо залежать від ЦОДВ	Опосередковано або незалежні від ОМС, МОВВ та ЦОДВ		
				Поширеність ВІЛ/СНІД	Поширеність ВІЛ/СНІД			Втрати бізнесу від ВІЛ/СНІД			
				Дитяча смертність	Дитяча смертність						
				Середня тривалість життя	Середня тривалість життя						
				Кількість учнів в закладах початкової освіти	Кількість учнів в закладах початкової освіти						Якість початкової освіти
				Витрати на освіту	Витрати на освіту						
Каталізатори ефективності	Вища освіта та проф. підготовка (17%)+	Кількісний показник освіти (33%)+		Кількість учнів в середньо-освітніх закладах	Кількість учнів в середньо-освітніх закладах						
				Кількість учнів у вищих навчальних закладах	Кількість учнів у вищих навчальних закладах						

Субіндекс	Складові	Підскладові	Групи змінних	Змінні *				
				Статистичні дані		Дані опитувань		
				Безпосередньо залежать від дій ОМС та МОВВ	Безпосередньо залежать від дій ЦОДВ	Безпосередньо залежать від дій ОМС та МОВВ	Безпосередньо залежать від дій ЦОДВ	Опосередковано або залежать від дій ОМС, МОВВ та ЦОДВ
				Витрати на проведення аграрної політики	Кількість часу, необхідного для початку бізнесу	Витрати на проведення аграрної політики *	Витрати на проведення аграрної політики	
			Зовнішня конкуренція (23%)+	Тарифна ставка	Частка іноземної власності *	Частка іноземної власності	Переважання торгових обмежень	Частка іноземної власності
					Частка імпорту в ВВП	Частка іноземної власності	Обтяжливість митних процедур	Втрати бізнесу від недосконалих каналів прямих іноземних інвестицій
		Якість умов попиту (33%)+						Ступінь орієнтованості клієнта
								Вигоненість покупця

Зміни *									
Субіндекс	Складові	Підскладові	Групи змінних	Статистичні дані			Дані опитувань		
				Безпосередньо залежать від дій ОМС та МОВВ	Безпосередньо залежать від дій ЦОДВ	Опосередковано залежать від дій ОМС та МОВВ	Безпосередньо залежать від дій ОМС та МОВВ	Безпосередньо залежать від дій ЦОДВ	Опосередковано або незалежні від дій ОМС, МОВВ та ЦОДВ
				Безпосередньо залежать від дій ОМС та МОВВ	Безпосередньо залежать від дій ЦОДВ	Опосередковано залежать від дій ОМС, МОВВ та ЦОДВ	Безпосередньо залежать від дій ОМС та МОВВ	Безпосередньо залежать від дій ЦОДВ	Опосередковано або незалежні від дій ОМС, МОВВ та ЦОДВ
	Розвиток фінансового ринку (17%)+	Ефективність (50%) +		Надійність захисту інвестора	Надійність захисту інвестора	Фінансування через місцевий фондовий ринок		Обмеження на рух капіталу	Рівень розвитку фінансового ринку
									Фінансування через місцевий фондовий ринок
									Доступність позик
									Наявність венчурного капіталу
		Надійність та впевненість (50%)+		Індекс надійності юридичних прав	Індекс надійності юридичних прав			Регулювання фондової біржі	Міцність банків

	Оснащення новими технологіями (17%)+					Кількість абонентів мобільного зв'язку	Закони, що стосуються інформаційних і комунікаційних технологій	Наявність новітніх технологій
						Інтернет-користувачі		Впровадження технологій на рівні фірм
						Кількість персональних комп'ютерів		Прямі іноземні інвестиції і передавання технологій
						Кількість абонентів широкосмугового Інтернету		
	Розмір ринку (17%)+	Розмір внутрішнього ринку (75%)+				Індекс розміру внутрішнього ринку		
		Розмір зовнішнього ринку (25%)+				Індекс розміру зовнішнього ринку		
Фактори інновацій та розвитку	Рівень розвитку бізнесу (50%)+	Бізнес-мережі та підтримувальні галузі (50%)+				Кількість місцевих постачальників		Кількість місцевих постачальників

Зміни *							
Субіндекс	Складові	Підскладові	Групи змінних	Дані опитувань			
				Статистичні дані			
			Безпосередньо залежать від дій ОМС та МОВВ	Безпосередньо залежать від дій ЦОДВ	Безпосередньо залежать від дій ОМС та МОВВ	Безпосередньо залежать від дій ЦОДВ	Опосередковано або незалежні від дій ОМС, МОВВ та ЦОДВ
							Опосередковано або незалежні від дій ОМС, МОВВ та ЦОДВ
							Якість місцевих постачальників
							Рівень розвитку бізнес-кластерів
		Витонченість операцій та стратегій фірм (50%)+					Природа конкурентної переваги
							Ширина ланцюжка доданої вартості
							Наявність венчурного капіталу
		Надійність та впервеність (50%)+		Індекс надійності юридичних прав	Індекс надійності юридичних прав		Міцність банків
							Регулювання фондової біржі

Субіндекс	Складові	Підскладові	Групи змінних	Змінні *						
				Статистичні дані		Дані опитувань				
				Безпосередньо залежать від дій ОМС та МОВВ	Безпосередньо залежать від дій ЦОДВ	Безпосередньо залежать від дій ОМС та МОВВ	Безпосередньо залежать від дій ЦОДВ	Опосередковано або незалежні від дій ОМС, МОВВ та ЦОДВ	Опосередковано або незалежні від дій ОМС, МОВВ та ЦОДВ	
									Співпраця між університетами та промисловістю в дослідницькій діяльності	Наявність наукових та інженерних кадрів

Джерело: Інтерпретовано зі Звіту про конкурентоспроможність України.

+ Вага категорії у категорії вищого рівня

** Типологія окремих змінних була змінена порівняно з методикою обчислення Індексу глобальної конкурентоспроможності залежно від їх керованості органами публічної влади та зв'язуючи на природу показників.*

Додаток 7. Глобальний індекс конкурентоспроможності України 2009–2010 роки

Рейтинги за різними показниками

1 розділ: Інституції

1.01	Право власності	127
1.02	Захист інтелектуальної власності	108
1.03	Відхід від громадського фінансування	115
1.04	Благодійний фонд політиків	105
1.05	Незалежність судової влади	123
1.06	Фаворитизм у прийнятті рішень урядовими посадовцями	109
1.07	Нецільове використання бюджетних коштів	114
1.08	Тягар від урядових норм	108
1.09	Дієвість законодавчої бази під час вирішення конфліктів	130
1.10	Дієвість законодавчої бази у подоланні конфліктів в регіонах	128
1.11	Прозорість урядової політики	107
1.12	Збитки від тероризму	46
1.13	Збитки від криміналу та насилля	46
1.14	Організована злочинність	93
1.15	Надійність міліції	108
1.16	Етична поведінка підприємств	121
1.17	Перевага аудиторських і звітних стандартів	117
1.18	Ефективність спільного управління	94
1.19	Захист інтересів акціонерних власників з невеликим відсотком акцій	132

2 розділ: Інфраструктура

2.01	Якість загальної інфраструктури	79
2.02	Якість доріг	125
2.03	Якість залізничної інфраструктури	30
2.04	Якість портової інфраструктури	80
2.05	Якість авіатранспортної інфраструктури	101
2.06	Досяжні кілометри*	60
2.07	Якість електропостачання	74
2.08	Телефонні лінії	44

3 розділ: Макроекономічна стабільність

3.01	Державний надлишок/ дефіцит*	68
3.02	Рівень національних заощаджень*	72
3.03	Інфляція*	129

3.04 Збільшення відсоткової ставки*	89
3.05 Державний борг*	27
4 розділ: Здоров'я та початкова освіта	
4.01 Вплив малярії на підприємництво	1
4.02 Випадки захворювання малярією*	1
4.03 Вплив туберкульозу на підприємництво	116
4.04 Випадки захворювання туберкульозом*	88
4.05 Вплив ВІЛ/СНІДУ на підприємництво	106
4.06 Поширення випадків на ВІЛ*	110
4.07 Дитяча смертність*	73
4.08 Тривалість життя*	92
4.09 Якість початкової шкільної освіти	41
4.10 Початкова реєстрація*	91
4.11 Витрати на систему освіти*	60
5 розділ: Вища освіта і тренінги	
5.01 Вторинна реєстрація*	44
5.02 Третинна реєстрація*	9
5.03 Якість системи освіти	49
5.04 Якість математичних і природничих дисциплін	41
5.05 Якість бізнес-шкіл	95
5.06 Доступ до Інтернету у школах	70
5.07 Доступ до дослідницьких і тренінгових курсів на місця	74
5.08 Тривалість вивчення персоналу	110
6 розділ: Ефективність ринку товарів	
6.01 Величина місцевої конкуренції	111
6.02 Рамки панування ринку	91
6.03 Ефективність антимонопольної політики	111
6.04 Рамки та ефективність оподаткування	128
6.05 Загальна податкова ставка*	106
6.06 Кількість процедур, необхідних для бізнес-діяльності*	85
6.07 Часові рамки для початку ведення бізнесу*	75
6.08 Вартість аграрної політики	129
6.09 Наявність торговельних бар'єрів	110
6.10 Тарифні бар'єри*	49
6.11 Наявність закордонної власності	125
6.12 Вплив підприємництва на прямі іноземні інвестиції	121
6.13 Тягар митних процедур	115
6.14 Рівень орієнтації споживача	77

6.15 Купівельна спроможність	71
7 розділ: Ефективність ринку праці	
7.01 Співпраця між роботодавцями	93
7.02 Гнучкість заробітної плати	52
7.03 Цілісність зайнятості*	92
7.04 Найм і виробничі практики	17
7.05 Виробничі витрати*	19
7.06 Платоспроможність і продуктивність	22
7.07 Впевненість у професійному менеджменті	92
7.08 Виїзд вчених за кордон	99
7.09 Жіноча робоча сила*	27
8 розділ: Досвід фінансового ринку	
8.01 Досвід фінансового ринку	100
8.02 Фінансування через місцевий ринок цінних паперів	107
8.03 Зручний доступ до кредитів	87
8.04 Наявність венчурного капіталу	91
8.05 Обмеження потоку капіталу	124
8.06 Посилений захист прав інвесторів*	110
8.07 Банківська стабільність	133
8.08 Регулювання фондових бірж	127
8.09 Показник юридичних прав*	5
9 розділ: Технологічна готовність	
9.01 Наявність останніх технологічних досягнень	90
9.02 Поглинання технологій на рівні фірм	97
9.03 Законодавство про інформаційні технології	90
9.04 Прямі іноземні інвестиції та передавання технологій	116
9.05 Абоненти мобільних операторів*	25
9.06 Користувачі мережі Інтернет*	71
9.07 Персональні комп'ютери*	85
9.08 Абоненти швидкісного Інтернету*	66
10 розділ: Розмір ринку	
10.01 Показник розміру внутрішнього ринку*	30
10.02 Показник розміру зовнішнього ринку *	37
11 розділ: Підприємницький досвід	
11.01 Кількість місцевих постачальників	99
11.02 Якість місцевих постачальників	95

11.03 Стан кластерного розвитку	86
11.04 Характер конкурентоспроможності	108
11.05 Швидкість збільшення цін	90
11.06 Контроль за міжнародним поширенням	76
11.07 Досвід сфери виробництва	72
11.08 Розмір ринку	87
11.09 Готовність делегування повноважень	103

12 розділ: Інноваційна діяльність

12.01 Інноваційна спроможність	32
12.02 Якість установ із наукових досліджень	56
12.03 Витрати компаній на дослідження і розробки	68
12.04 Участь університетів у сфері досліджень та розробки	64
12.05 Постачання останніх технологічних досягнень	85
12.06 Доступність фахівців у дослідницькій та інженерній сферах	50
12.07 Патенти на винаходи*	64

Додаток 8. Таблиця 1. Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, за регіонами України %

Рік	АР Крим	Вінницька	Волинська	Дніпропетровська	Донецьк	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Ів.-Франківська	Київська	Кіровоградська	Луганська	Львівська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Рівненська	Сумська	Тернопільська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернівецька	м.Київ	м.Севастополь
2000	10,5	17,2	24,2	13,6	21,7	17,9	-	13,2	13,9	21,4	7,1	12,1	10,3	22,7	3,3	18,5	13,7	17,4	13,3	15,0	18,8	11,8	12,8	32,2	28,9	18,4	9,1
2001	15,5	17,5	27,3	7,9	17,3	17,4	-	8,7	11,4	17,4	7,5	11,4	7,2	22,6	3,0	21,6	11,3	22,3	13,4	17,5	16,9	10,8	12,8	34,7	3,2	20,8	6,2
2002	15,5	17,3	29,8	7,6	18,0	18,8	-	8,1	12,0	15,9	9,8	10,8	8,5	19,4	9,3	21,2	11,7	18,2	14,1	19,7	16,8	8,9	19,9	34,6	23,7	13,4	8,0
2003	13,4	28,3	28,3	6,5	8,8	8,4	-	7,9	9,9	8,1	18,1	6,3	9,4	14,3	8,4	6,3	7,7	11,2	13,6	13,4	13,3	6,1	3,9	16,4	12,3	30,4	6,8
2004	13,3	8,8	5,3	7,3	8,9	8,3	-	6,5	10,0	11,0	18,9	5,1	5,4	6,8	6,4	8,7	6,6	6,4	10,9	13,6	9,6	4,8	7,5	12,3	10,1	37,1	2,4
2005	6,6	5,0	4,1	7,5	6,7	8,9	-	5,8	12,3	7,7	8,5	3,2	4,9	5,6	8,4	9,3	2,8	4,3	9,7	11,0	8,7	3,4	5,2	9,6	9,1	34,9	5,1
2006	6,1	10,2	7,8	8,9	6,8	11,4	9,1	7,8	12,2	8,8	11,7	6,9	6,4	7,4	12,4	6,9	1,9	4,4	3,6	17,5	10,8	6,5	6,8	10,0	11,5	31,8	6,6
2007	8,7	73,3	15,43	9,3	8,0	9,3	7,2	10,8	23,6	11,9	12,6	8,2	9,8	4,4	10,9	10,1	8,5	4,8	9,6	14,6	10,8	6,4	8,5	12,9	12,5	31,9	5,7
2008	9,9	10,7	10,4	7,0	9,4	11,1	10,2	8,6	22,1	10,0	11,2	9,9	8,5	6,4	9,8	8,3	11,8	10,5	13,1	11,5	9,1	3,9	10,7	12,0	11,9	26,2	5,3
Зміна 2008р до 2000 р.																											
У середньому за всі роки	11,1	21,4	16,1	7,8	10,5	11,7	8,7	8,0	14,2	11,4	12,3	7,7	7,5	10,9	8,6	11,6	7,8	10,3	11,0	14,9	12,0	6,4	9,4	17,8	11,8	28,3	5,8
Індекс зміни	94,3	62,2	43,0	51,5	43,3	62,0	-	65,2	139,0	46,7	157,7	81,8	82,5	28,2	297,0	44,9	86,1	60,3	98,5	76,7	48,4	33,1	83,6	37,3	41,2	142,4	58,2
Темп приросту, %	-5,7	-37,8	-57,0	-48,5	-56,7	-38,0	-	-34,8	59,0	-53,3	57,7	-18,2	-17,5	-71,8	197,0	-55,1	-13,9	-39,7	-1,5	-23,3	-51,6	-66,9	-16,4	-62,7	-58,8	42,4	-41,8

Рік	АР Крим	Вінницька	Волинська	Дніпропетровська	Львівська	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Ів.-Франківський	Київська	Кіровоградська	Луганська	Львівська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Рівненська	Сумська	Тернопільська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернігівська	м.Київ	м.Севастополь
2000																											
2001	147,6	101,7	112,8	58,1	79,7	97,2	-	65,9	82,0	81,3	105,6	94,2	69,9	99,6	90,9	116,8	82,5	128,2	100,8	116,7	89,9	91,5	100,0	107,8	11,1	113,0	68,1
2002	100,0	98,9	109,2	96,2	104,0	108,0	-	93,1	105,3	91,4	130,7	94,7	118,1	85,8	310,0	98,1	103,5	81,6	105,2	112,6	99,4	82,4	155,5	99,7	740,6	64,4	129,0
2003	86,5	163,6	95,0	85,5	48,9	44,7	-	97,5	82,5	50,9	184,7	58,3	110,6	73,7	90,3	29,7	65,8	61,5	96,5	68,0	79,2	68,5	19,6	47,4	51,9	226,9	85,0
2004	99,3	31,1	18,7	112,3	101,1	98,8	-	82,3	101,0	135,8	104,4	81,0	57,4	47,6	76,2	138,1	85,7	57,1	80,1	101,5	72,2	78,7	192,3	75,0	82,1	122,0	35,3
2005	49,6	56,8	77,4	102,7	75,3	107,2	-	89,2	123,0	70,0	45,0	62,7	90,7	82,4	131,3	106,9	42,4	67,2	89,0	80,9	90,6	70,8	69,3	78,0	90,1	94,1	212,5
2006	92,4	204,0	190,2	118,7	101,5	128,1	-	134,5	99,2	114,3	137,6	215,6	130,6	132,1	147,6	74,2	67,9	102,3	37,1	159,1	124,1	191,2	130,8	104,2	126,4	91,1	129,4
2007	142,6	718,6	197,8	104,5	117,6	81,6	79,1	138,5	193,4	135,2	107,7	118,8	153,1	59,5	87,9	146,4	447,4	109,1	266,7	83,4	100,0	98,5	125,0	129,0	108,7	100,3	86,4
2008	113,8	14,6	67,4	75,3	117,5	119,4	141,7	79,6	93,6	84,0	88,9	120,7	86,7	145,5	89,9	82,2	138,8	218,8	136,5	78,8	84,3	60,9	125,9	93,0	95,2	82,1	93,0

Зміна 2008р до 2000 р.

У серед- ньому за всі роки	104,0	173,7	108,6	94,2	93,2	98,1	110,4	97,6	110,0	95,4	113,1	105,8	102,2	90,8	128,0	99,0	129,3	103,2	114,0	100,1	92,5	92,8	114,8	91,8	163,3	111,8	104,8
Індекс зміни	82,9	426,2	63,8	68,4	36,9	52,0	-	81,8	169,8	55,6	177,5	67,8	95,1	19,4	330,3	54,6	62,0	27,6	72,2	97,3	57,4	54,2	66,4	40,1	43,3	173,4	62,6
Індекс зміни	-17,1	326,2	-36,2	-31,6	-63,1	-48,0	-	-18,2	69,8	-44,4	77,5	-32,2	-4,9	-80,6	230,3	-45,4	-38,0	-72,4	-27,8	-2,7	-42,6	-45,8	-33,6	-59,9	-56,7	73,4	-37,4

Продовження додатка. Таблиця 2. Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %

Рік	АР Крим	Вінницька	Волинська	Дніпропетровська	Донецьк	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Ів.-Франківськ	Київська	Кіровоградська	Луганська	Львівська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Рівненська	Сумська	Тернопільська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернівецька	м. Київ	м. Севастополь
2000	3,6	2,2	4,1	3,6	2,3	13,3	X	4,8	1,3	5,2	1,2	3,3	4,2	3,5	0,7	11,8	5,5	...	3,2	-	20	5,3	6,7	10,4	9,3	5,9	3,1
2001	11,6	3,6	20	4,9	9,6	12,1	X	2,3	0,8	4,3	1,5	1,6	4,7	6,5	4,4	2,5	4,9	11,9	4,6	17,8	8,5	6,3	5,9	22,7	10,9	3,9	1,8
2002	21,2	4,5	24,6	4,2	8,9	11,4	X	4,1	0,8	4,8	2,4	2,3	8	7,7	3,5	6,4	6	21,2	6,4	10,6	21,5	3,8	12,7	7	7	4,5	1,8
2003	9,5	2,5	7,3	5	7,2	2	X	5,5	2	4,2	7,2	3,1	5,9	5,1	5,7	1,4	1,3	11,6	2,3	5,3	7,5	3	0,6	1,8	10,5	9	0,6
2004	12,3	1,3	14,7	4,4	3,8	3,5	28,7	9,9	3,3	3,5	9,3	4,8	4,3	5,9	5,7	1,3	2,1	11	2,3	9,7	6,4	3,9	1,2	4,3	7,9	14	0,4
2005	14,5	1	5,8	4,2	5,8	3,3	3,5	9,5	3,1	3	7	4,3	3,4	9,2	14,9	1,6	1,2	18,7	2,3	9,8	4,9	4	1,5	4,6	6	16	1,1
2006	7,9	1,1	24,6	5,7	5,5	4,3	3,6	9,2	1,7	3	13	9,6	3,3	4,7	15,4	1,4	0,4	10,8	0,5	8,3	4,7	1,9	1,9	2,7	5,5	15,5	0,8
2007	6,5	6,8	37	1,6	4,6	3,2	1,9	6,6	4,2	2,9	9,6	14,9	6,5	0,5	13,3	3,1	1,2	7,1	1	6,2	4,5	1,2	4,1	4,8	13	12,9	0,8
2008	2,3	1,1	0,1	1,2	4,6	2,3	0,3	8,3	5,2	2,8	7,1	17,6	3,1	1,2	1,3	0,6	1,1	8,6	1,4	7,4	4,2	0,6	13,6	1,8	7,1	9,9	0,4
Зміна 2008р до 2000 р.																											
У середньому за всі роки	10,73	2,74	16,76	3,90	6,25	5,26	1,10	6,93	2,64	3,56	7,14	7,28	4,90	5,10	8,03	2,29	2,28	12,61	2,60	9,39	7,78	3,09	5,19	6,21	8,49	10,71	0,96
Індекс змін	63,89	50,00	2,44	33,33	20,00	17,29	-	172,92	400,00	53,85	591,6	533,33	73,81	34,29	185,71	5,08	20,00	-	43,75	-	21,00	11,32	202,99	17,31	76,34	167,80	12,90
Темп приросту, %	36,11	50,00	97,56	66,67	80,00	82,71	Ач	72,92	300,00	46,15	491,67	433,33	26,19	65,71	85,71	94,92	80,00	-1	56,25	-1	79,00	88,68	102,99	82,69	23,66	67,80	87,10

Рік	АР Крим	Вінницька	Волинська	Дніпропетровська	Донецьк	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Ів.-Франківськ	Київська	Кіровоградська	Луганська	Львівська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Рівненська	Сумська	Тернопільська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернігівська	М.Київ	М.Севастополь
2000																											
2001	322,22	163,64	487,80	136,11	41,74	90,98	-	47,92	61,54	82,69	125,00	48,48	111,90	185,71	1628,57	21,19	89,09	-	143,75	-	42,50	118,87	88,06	218,27	117,20	66,10	58,06
2002	182,76	125,00	123,00	85,71	92,71	94,21	-	178,26	100,00	111,63	160,00	143,75	170,21	118,46	79,55	256,00	122,45	178,15	139,13	59,55	1252,94	60,32	215,25	30,84	64,22	115,38	100,00
2003	44,81	55,56	29,67	119,05	80,90	17,54	-	134,15	250,00	87,50	300,00	134,78	73,75	66,23	162,86	21,88	21,67	54,72	35,94	50,00	34,88	78,95	4,72	25,71	150,00	200,00	33,33
2004	129,47	52,00	201,37	88,00	52,78	175,00	-	180,00	165,00	83,33	129,17	154,84	72,88	115,69	100,00	92,86	161,54	94,83	100,00	183,02	85,33	130,00	200,00	238,89	75,24	155,56	66,67
2005	117,89	76,92	39,46	95,45	152,63	94,29	-	95,96	93,94	85,71	75,27	89,58	79,07	155,93	261,40	123,08	57,14	170,00	100,00	101,03	76,56	102,56	125,00	106,98	75,95	114,29	275,00
2006	54,48	110,00	424,14	135,71	94,83	130,30	-	96,84	54,84	100,00	185,71	223,26	97,06	51,09	103,36	87,50	33,33	57,75	21,74	84,69	95,92	47,50	126,67	58,70	91,67	96,88	72,73
2007	82,28	618,18	150,41	28,07	83,64	74,42	52,78	71,74	247,06	96,67	73,85	155,21	196,97	10,64	86,36	221,43	300,00	65,74	200,00	74,70	95,74	63,16	215,79	177,78	236,36	83,23	100,00
2008	35,38	16,18	0,27	75,00	100,00	71,88	15,79	125,76	123,81	96,55	73,96	118,12	47,69	240,00	9,77	19,35	91,67	121,13	140,00	119,35	93,33	50,00	331,71	37,50	54,62	76,74	50,00

Зміна 2008р до 2000 р.

У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки	У середньому за всі роки
121,16	152,18	182,02	95,39	87,40	93,58	34,28	116,33	137,02	93,01	140,37	117,97	178,98	106,19	117,97	178,98	105,41	109,61	92,79	110,07	96,05	97,15	81,42	163,40	111,83	108,16	113,52	94,47
180,56	309,09	902,44	44,44	20,00	24,06	-	137,50	323,08	55,77	800,00	451,52	154,76	14,29	1900,00	26,27	21,82	-	31,25	-	22,50	22,64	61,19	46,15	139,78	218,64	25,81	
80,56	209,09	802,44	-55,56	-80,00	-75,94	-	37,50	223,08	-44,23	700,00	351,52	54,76	-85,71	1800,00	-73,73	-78,18	-	-68,75	-	-77,50	-77,56	-38,81	-53,85	39,78	118,64	-74,19	

Джерело: Інноваційна діяльність // Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим до

Продовження додатка В

Таблиця В.4.Критерії оцінювання культурних ресурсів територій

Характеристик и об'єкта	Бали				
	0 балів	1 бал	2 бали	3 бали	4 бали
Рівень значимості об'єкта	Не має значення на жодному рівні	Має значення для окремих родин чи осіб	Локального значення на рівні села чи селища	Локального значення на рівні малого міста	Локального значення на рівні великого міста
Мистецька цінність об'єкта	Мистецької цінності не має	Мистецька цінність не визначена	Рівень майстерності виконання пересічний	Рівень майстерності виконання високий	Рівень майстерності виконання дуже високий
Час створення	Не має значення	Протягом останнього року	До 10 років з моменту оцінки	До 30 років з моменту оцінки	До 50 років з моменту оцінки
Причетність до історичних, культурних, політичних та ін. подій	Причетності не має	Причетний до подій, вагомих для окремих родин чи осіб	Причетний до подій локального значення на рівні села чи селища	Причетний до подій на рівні малого міста	Причетний до подій на рівні великого міста
Типовість	Низькопробний «ширпотреб»	Масово тиражований	Типовий зразок промислового виробництва, проект невідомого автора	Малосерійний, проект невідомого автора	Типовий зразок промислового виробництва, проект відомого автора
Можливість переміщення об'єкта на іншу територію	Причетний до регіону, перебуває на іншій території, , можливості повернення немає	Причетний до регіону, але перебуває на іншій території	Причетний до регіону, перебуває на іншій території, але є можливість його повернення	Перебуває на території регіону, але планується його переміщення на територію іншого регіону	Перебуває на території регіону, але не в характерному місці

Бали					
5 балів	6 балів	7 балів	8 балів	9 балів	10 балів
Локального значення на рівні району	Локального значення на рівні області	Територіального значення (на рівні кількох областей)	Загальнонаціонального значення	Міжнародного або континентального значення	Всесвітнього значення
Об'єкт є зразком найвищої майстерності автора або найкращим зразком творіння певної школи, течії на рівні міста	Об'єкт є зразком найвищої майстерності автора або найкращим зразком творіння певної школи, течії на рівні області	Об'єкт є зразком найвищої майстерності автора або найкращим зразком творіння певної школи, течії на територіальному рівні (кількох областей)	Об'єкт є зразком найвищої майстерності автора або найкращим зразком творіння певної школи, течії на загальнонаціональному рівні	Об'єкт є зразком найвищої майстерності автора або найкращим зразком творіння певної школи, течії на міжнародному чи континентальному рівні	Об'єкт є зразком найвищої майстерності автора або найкращим зразком творіння певної школи, течії у всесвітньому масштабі
До 100 років з моменту оцінки	До 200 років з моменту оцінки	До 500 років з моменту оцінки	До 1000 років з моменту оцінки	До 2000 років з моменту оцінки	понад 2000 років з моменту оцінки
Причетний до подій на рівні району чи кількох районів області	Причетний до подій на рівні області	Причетний до подій територіального значення (на рівні кількох областей)	Причетний до подій загальнонаціонального значення	Причетний до подій континентального значення	Причетний до подій всесвітнього значення
Малосерійний, проект відомого автора	Ймовірно у майбутньому раритетний	Раритетний на певних територіях	Раритетний	Надзвичайно раритетний	Унікальний
Перебуває на території регіону, у звичному для об'єкта місці, однак ймовірно може бути переміщений на територію іншого регіону	Перебуває на території регіону, у звичному для об'єкта місці	Переміщення заборонене на рівні нормативно-правових актів	Переміщення заборонене на рівні державних нормативно-правових актів	Переміщення заборонене на рівні міжнародних нормативно-правових актів	Переміщення неможливе за жодних умов

Характеристик и об'єкта	Бали				
	0 балів	1 бал	2 бали	3 бали	4 бали
Дотичність до видатних особистостей	Причетності не має	Причетний до осіб, значимих для окремих родин чи осіб	Причетний до осіб локально- го значення на рівні села чи селища	Причетний до осіб, значимих на рівні малого міста	Причетний до осіб, значимих на рівні велико- го міста
Наявність відо- мостей щодо автора, що створив об'єкт	Відомостей немає	Невідомий народний майстер невиз- наченої школи	Невідомий народний майстер визна- ченої школи	Автор відомий на території малого міста	Автор відомий на території великого міста
Популярність бренду об'єкта	Зовсім не популярний	Популярний серед обмеже- ного кола осіб	Популярний на рівні села чи селища	Популярний на рівні малого міста	Популярний на рівні великого міста
Відомість об'єкта	Зовсім невідо- мий	Відомий серед обмеженого кола осіб	Відомий на рівні села чи селища	Відомий на рівні малого міста	Відомий й на рівні великого міста
Можливість створення нових культур- них цінностей на базі об'єкта	Можливості немає	Для створення таких можливостей необхідне залу- чення значної кількості ресурсів	Можливість створення нових культур- них цінностей на рівні села чи селища	Можливість створення нових культур- них цінностей на рівні малого міста	Можливість створення нових культур- них цінностей на рівні велико- го міста
Можливість розвитку туризму на базі об'єкта	Можливості немає	Для створення таких можливостей необхідне залу- чення значної кількості ресурсів	Можливість створення нових культур- них цінностей на рівні села чи селища	Можливість створення нових культур- них цінностей на рівні малого міста	Можливість створення нових культур- них цінностей на рівні велико- го міста
Інфраструктур а об'єкта	Інфраструктур а взагалі не розвинена і розвиток її неможливий	Інфраструктур а не розвинена, але є можливість її розвитку	Інфраструктур а розвинена відповідно до потреб села чи селища	Інфраструктур а розвинена відповідно до потреб малого міста	Інфраструктура розвинена від- повідно до потреб велико- го міста

Бали					
5 балів	6 балів	7 балів	8 балів	9 балів	10 балів
Причетний до осіб, значимих на рівні району чи кількох районів області	Причетний до осіб, значимих на рівні області	Причетний до осіб, значимих у територіальному масштабі (на рівні кількох областей)	Причетний до осіб, значимих у загальнонаціональному масштабі	Причетний до осіб, значимих у континентальному масштабі	Причетний до осіб, значимих у всесвітньому масштабі
Автор відомий на території району чи кількох районів області	Автор відомий на території визначеної області	Автор відомий на території кількох регіонів України	Автор відомий на території України	Автор відомий на території визначених країн чи континентів	Автор всесвітньо відомий
Популярний на рівні району чи кількох районів області	Популярний на рівні області	Популярний на територіальному рівні (кількох областей)	Популярний на загальнонаціональному рівні	Популярний на континентальному рівні	Популярний на всесвітньому рівні
Відомий на рівні району чи кількох районів області	Відомий й на рівні області	Відомий на територіальному рівні (кількох областей)	Відомий на загальнонаціональному рівні	Відомий на континентальному рівні	Відомий на всесвітньому рівні
Можливість створення нових культурних цінностей на рівні району чи кількох районів області	Можливість створення нових культурних цінностей на рівні області	Можливість створення нових культурних цінностей на територіальному рівні (кількох областей)	Можливість створення нових культурних цінностей на загальнонаціональному рівні	Можливість створення нових культурних цінностей на континентальному рівні	Можливість створення нових культурних цінностей на всесвітньому рівні
Можливість створення нових культурних цінностей на рівні району чи кількох районів області	Можливість створення нових культурних цінностей на рівні області	Можливість створення нових культурних цінностей на територіальному рівні (кількох областей)	Можливість створення нових культурних цінностей на загальнонаціональному рівні	Можливість створення нових культурних цінностей на континентальному рівні	Можливість створення нових культурних цінностей на всесвітньому рівні
Інфраструктура розвинена відповідно до потреб району чи кількох районів області	Інфраструктура розвинена відповідно до потреб області	Інфраструктура розвинена відповідно до територіальних потреб (кількох областей)	Інфраструктура розвинена відповідно до загальнонаціональних потреб	Інфраструктура розвинена відповідно до потреб континентального рівня	Інфраструктура розвинена відповідно до потреб всесвітнього рівня

Характеристик и об'єкта	Бали				
	0 балів	1 бал	2 бали	3 бали	4 бали
Стан збереження чи розвитку об'єкта	Повністю зруйнований або нерозвинений	Зруйнований або нерозвинений, але існує можливість реконструкції об'єкта	Зруйнований на або нерозвинений, але існує можливість реконструкції об'єкта	Стан збереження або рівень розвитку об'єкта до 5 % порівняно зі зразком	Стан збереження або рівень розвитку об'єкта до 10 % порівняно зі зразком
Можливість збереження об'єкта у майбутніх періодах	Збереження неможливе	Можливість збереження лише відомостей про об'єкт	Можливість збереження до 1 року	Можливість збереження до 3 років	Можливість збереження до 5 років з моменту оцінки
Матеріальна вартість об'єкта	Вартості немає або вартість не може бути виражена у грошовому еквіваленті	Вартість нижче собівартості об'єкта	Вартість відповідає собівартості об'єкта	Вартість об'єкта вище собівартості у два рази	Вартість об'єкта вище собівартості у п'ять разів

Бали					
5 балів	6 балів	7 балів	8 балів	9 балів	10 балів
Стан збереження або рівень розвитку об'єкта до 25 % порівняно зі зразком	Стан збереження або рівень розвитку об'єкта до 50 % порівняно зі зразком	Стан збереження або рівень розвитку об'єкта до 80 % порівняно зі зразком	Ознаки руйнації є незначним або рівень розвитку є	Ознаки руйнації є незначними чи рівень розвитку достатньо високий	Без ознак руйнації або має найвищий рівень розвитку
Можливість збереження до 10 років з моменту оцінки	Можливість збереження до 20 років з моменту оцінки	Можливість збереження до 50 років з моменту оцінки	Можливість збереження до 100 років з моменту оцінки	Можливість збереження до 200 років з моменту оцінки	Об'єкт практично не піддається руйнації
Вартість об'єкта вище собівартості у 10 разів	Вартість об'єкта вище собівартості у 100 разів	Вартість об'єкта вище собівартості у 200 разів	Вартість об'єкта вище собівартості у 500 разів	Вартість об'єкта вище собівартості у 1000 разів	Ціна перевищує собівартість об'єкта більш, ніж в тисячу разів і постійно зростає

Додаток С
Таблиця В. 1. Пам'ятки археології, історії, монументального мистецтва, архітектури та містобудування, садово-паркового мистецтва і ландшафтів в Україні

Регіон	Кількість пам'яток												
	Археології			Історії			Монументального мистецтва			Архіт. і містобуд-я садово-паркового мист-а			Усього
	Націон.з начення	Місцев. значення	Усього	Націон.з начення	Місцев. значення	Усього	Націон.з начення	Місцев. значення	Усього	Націон.з ачення	Місцев. значення	Усього	
УСЬОГО:	418	56788	57206	142	51222	51364	44	5882	5926	3541	13256	16797	131293
АР Крим	21	7206	7227	13	3848	3861	-	520	520	193	549	742	12350
Львівська	14	872	886	7	3815	3822	1	301	302	794	2637	3431	8441
Харківська	14	4549	4563	10	2580	2590	4	288	292	73	726	799	8244
Запорізька	8	5972	5980	3	1651	1654	-	73	73	5	23	28	7735
Луганська	12	5002	5014	5	1172	1177	-	225	225	25	314	339	6755
Дніпропетровська	13	4155	4168	11	1445	1456	-	450	450	35	317	352	6426
Київська	18	2950	2968	3	2570	2573	-	257	257	91	117	208	6006
Херсонська	31	3370	3401	3	2256	2259	3	127	130	32	76	108	5898
Кіровоградська	15	2641	2656	-	2462	2462	-	29	29	17	372	389	5536
Черніпівська	31	2285	2316	8	2271	2279	1	123	124	171	628	799	5518
Одеська	14	1640	1654	2	1546	1548	4	507	511	72	1540	1612	5325
Черкаська	16	2387	2403	4	1814	1818	1	359	360	56	126	182	4763
Миколаївська	25	2928	2953	3	1208	1211	-	347	347	14	129	143	4654
Полтавська	10	1226	1236	8	2456	2464	5	494	499	62	141	203	4402
Донецька	11	1945	1956	2	1938	1940	1	172	173	13	63	76	4145
Вінницька	14	1420	1434	5	1793	1798	3	198	201	167	473	640	4073

Ів.-Франківська	10	1480	1490	2	867	869	1	141	142	149	1297	1446	3947
Тернопільська	6	420	426	1	1672	1673	-	164	164	180	1135	1315	3578
Житомирська	12	799	811	4	2272	2276	1	84	85	64	262	326	3498
Хмельницька	12	93	105	4	2438	2442	1	473	474	230	111	341	3362
Рівненська	20	1068	1088	-	1761	1761	-	84	84	109	243	352	3285
Сумська	17	670	687	3	1448	1451	-	95	95	127	388	515	2748
м. Київ	20	52	72	26	1300	1326	11	204	215	390	329	719	2332
Чернівецька	18	818	836	2	584	586	-	45	45	112	667	779	2246
Закарпатська	11	470	481	-	1307	1307	2	65	67	137	59	196	2051
м. Севастополь	9	237	246	6	1473	1479	4	23	27	23	239	262	2014
Волинська	16	133	149	7	1275	1282	1	34	35	200	295	495	1961

Продовження додатка С

Таблиця В.2. Пам'ятки архітектури й містобудування України

№ п/п	Області	Пам'ятки архітектури		Кількість історичних міст і смт	Кількість заповідників, підпорядкованих:		
		національного значення	місцевого значення		Держбуду	Мінкультури	Обласним, міським держадміністраціям, іншим органам
1	м. Київ	390	329	1	1	-	4
2	м. Севастополь	23	239	1	-	1	-
3	АР Крим	193	549	28	1	-	5
4	Вінницька	167	473	24	-	-	1
5	Волинська	200	295	20	-	-	1
6	Дніпропетровська	35	317	6	-	-	-
7	Донецька	13	63	8	-	-	1
8	Житомирська	641	262	10	-	-	-
9	Закарпатська	137	59	19	-	-	-
10	Запорізька	5	23	6	-	1	2
11	Івано-Франківська	149	1297	27	-	1	-
12	Київська	91	117	8	-	-	3
13	Кіровоградська	17	372	6	-	-	1
14	Луганська	25	314	10	-	-	-
15	Львівська	794	2637	55	-	-	7
16	Миколаївська	14	129	4	-	-	1
17	Одеська	72	1540	12	-	-	-
18	Полтавська	62	141	13	-	-	3
19	Рівненська	109	243	13	-	1	2
20	Сумська	127	388	15	1	-	1
21	Тернопільська	180	1135	30	2	-	-
22	Харківська	73	726	16	-	-	2
23	Херсонська	32	76	7	-	-	-
24	Хмельницька	230	111	24	-	-	2
25	Черкаська	56	126	13	-	2	4
26	Чернівецька	112	667	11	1	-	-
27	Чернігівська	171	628	14	-	1	3
ВСЬОГО		3541	12696	401	6	7	43
РАЗОМ		16237		401	56		

Джерело: Пам'ятки України. Історія і культура. / Реєстри // Пам'ятки архітектури й містобудування України [Електронний ресурс].— Режим доступу — <http://www.heritage.com.ua/reestry/index.php?id=78>

Продовження додатка С

Складовою частиною Державного реєстру є «Перелік пам'яток національного значення», до якого періодично вносяться нові об'єкти окремими рішеннями Кабінету Міністрів України. У 2004 році були затверджені нові вдосконалені форми паспортів для реєстрації об'єктів культурної спадщини, після чого розгорнувся масштабний процес обліку (паспортизації) нерухомих пам'яток України згідно з Комплексною програмою паспортизації об'єктів культурної спадщини на 2003–2010 рр.

До списку всесвітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО на сьогодні занесено лише кілька українських об'єктів:

1. Софійський собор та Києво-Печерську лавру в Києві (під одним реєстраційним номером, включено до списку ЮНЕСКО 1990 р.).
2. Історичний центр Львова (включений до списку 1998 р.).
3. Чотири об'єкти (станції) Геодезичної дуги Струве були включені до списку природної спадщини ЮНЕСКО у 2005 році.

Ще сім українських об'єктів включені до попереднього списку всесвітньої культурної і природної спадщини ЮНЕСКО в грудні 2003 р.:

- а) культурна спадщина –
 - 1) комплекс споруд Бахчисарайського ханського палацу;
 - 2) культурний ландшафт міста Кам'янець-Подільського;
 - 3) історичний центр міста Чернігова;
 - 4) руїни стародавнього міста Херсонес.
- б) природна спадщина – Національний біосферний заповідник «Асканія-Нова»;
- в) змішана, культурна та природна спадщина –
 - 1) дендропарк «Софіївка»;
 - 2) могила Т. Г. Шевченка з державним історичним та природним заповідником.

Втім, така порівняно незначна кількість об'єктів, внесених до списку культурної спадщини ЮНЕСКО, є замалою для багатой на спадщину України, тому робота над поповненням списку всесвітньої культурної спадщини українськими об'єктами нині активізується.

Джерело: Культурна політика в Україні : аналітичний огляд / Редактор-упорядник, керівник авторського колективу О. Гриценко. Розділ 4. Історична та культурна спадщина// Нерухомі пам'ятки, заповідники / Роботи виконані в рамках планової тематики за 2007 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://www.culturalstudies.in.ua/2007_analiz_4_1.php

Додаток Д

Таблиця Д.1

SWOT-аналіз з урахуванням каркаса території

Складові каркаса Складові аналізу	Сильні сторони	Можливості	Слабкі сторони	Загрози	Креативні люди, які можуть стиму- лювати використання переваг та нівелювання загроз
Економіка					
Екологія					
Культура					
Соціальна сфера					
Інфраструктура					
Людські ресурси					

БІБЛІОГРАФІЯ

[1]. Регіональна політика України: інституційно-правове забезпечення [Текст] : збірник офіційних документів / Ред. З. С. Варналій. – К. : Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2004. – 521 с. – (Регіональний розвиток ; вип.6). – ISBN 966-554-076-9.

[2]. Брикова І. В. Репозиціонування національних регіонів в системі глобальних конкурентних відносин / І. В. Брикова [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://www.kneu.kiev.ua/data/upload/publication/main/ua/124/nac_regioni.doc

[3]. Гладій І. «Новий регіоналізм» і державний механізм управління ринком / І. Гладій // Економіка України [Текст] : політико-економічний журнал Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства фінансів України та Національної академії наук України. – К. : Преса України. – ISSN 0131-775X. – С. 45–51.

[4]. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика. Історія та сучасна методологія [Текст] : монографія / В. І. Чужиков ; Держ. вищ. навч. заклад «Київськ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К. : КНЕУ, 2008. – 265 с. – ISBN 978-966-483-123-6 : 35.03 гр.

[5]. Мокій А. І. Передумови реалізації регіонально-секторальної моделі інтеграції України в ЄС / А. І. Мокій, Н. Ю. Федоришин // Теоретичні та прикладні питання економіки. Зб. наук. праць. Вип. 12 (за заг. ред. Ю. І. Єханурова, А. В. Шегди). – К. : Видавн.-поліграф. центр «Київський університет», 2007. – С. 144–153.

[6]. Мікула Н. А. Транскордонні аспекти формування конкурентоспроможності прикордонних територій / Н. А. Мікула, І. Р. Тимечко // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов / Учредители: Донецкий национальный университет; Национальный институт стратегических исследований (Региональный филиал в городе Донецке), Центр экономического образования и консалтинга «Внешконсалт»; гл. ред. Ю. В. Макогон. – Донецк : ДонНУ, 2009. – 1528 с. – ISSN 1991-3524. – С. 31–35.

[7]. Беленький П. Ю. Дослідження проблем конкурентоспроможності / П. Ю. Беленький // Вісник Національної академії наук України. – 2007. – № 5. – С. 9–18.

[8]. Лукінов І. І. Економічні трансформації [Текст] : (наприкінці ХХ сторіччя) / І. І. Лукінов. – К. : Ін-т економіки НАН України, 1997. – 455 с.

[9]. Бабак А. В., Биконя С. Ф., Болховітінова О. Ю., Волощенко Л. Ю., Голікова Т. В. Конкурентоспроможність національної економіки / Інститут економіки та прогнозування НАН України / Б. Є. Кваснюк (ред.). – К. : Фенікс, 2005. – 495 с.

[10]. Червова Л. Потенціал конкурентоспособности промышленности регионов Украины / Л. Червова, Л. Кузьменко, М. Дубинина, С. Коцура, В. Ляшенко // Общество и экономика. – 2006. – № 12. – С. 113–135.

[11]. Беленький П. Ю. Інфраструктурне забезпечення конкурентної економіки регіонів (методологія і механізми) / П. Ю. Беленький, О. Л. Вальдрат, Н. І. Гомольська, У. Я. Грудзевич та ін. / Наук. ред. д. е. н., проф. П. Ю. Беленький. – Львів : НАН України. Ін-т регіональних досліджень, 2002. – 308 с.

- [12]. Беленький П. Ю. Дослідження проблем конкурентоспроможності / П. Ю. Беленький // Вісник Національної академії наук України. – 2007. – № 5. – С. 9–18.
- [13]. Геєць В. Політика економічного зростання на основі розширення внутрішнього попиту / В. Геєць // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 14–33.
- [14]. Варналій З. С. Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів України в умовах глобалізації / З. С. Варналій // Економіка : проблеми теорії та практики : [зб. наук. праць; вип. 229; в 4 т.; Т. III]. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2007. – С. 667–679.
- [15]. Брикова І. Економіка : проблеми теорії та практики : [зб. наук. праць; вип. 229; в 4 т.; Т. III]. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2007. – С. 667–679.
- [16]. Яремко Л. А. Глобальна конкурентоспроможність регіону : джерела конкурентних переваг / Л. А. Яремко // Регіональна економіка. – 2009. – № 1. – С. 51–58.
- [17]. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістики : [навч. посібник] / Дмитро Миколайович Стеченко – К. : Вікар, 2001. – 377 с.
- [18]. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 «Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року» // Голос України. – 2006. – 6 січня. – № 2. – С. 8.
- [20]. Кредит-Рейтинг : Новий бюджетний кодекс посилить централізацію бюджетної системи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vlasnaspava.info/ua/business_news.html?_m=publications&_t=rec&id=13104
- [21]. Competitiveness: the major economic policy challenge. Annual Report 2003 / ECORYS Holding BV. – Rotterdam: ECORYS Holding BV, Netherlands, 2003. – 20 p.
- [22]. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации: Эксклюзивные технологии формирования стратегии повышения конкурентоспособности организации: Теория, методика, практика: монография / Р. А. Фатхутдинов. – М. : Эксмо, 2004. – 544 с. – ISBN - 5-699-05104-X
- [23]. Андреев В. Конкурентология. Учебный курс для саморазвития конкурентоспособности / В. Е. Андреев. – Казань : Центр инновационных технологий, 2004. – 468 с. – ISBN 5-93962-056-4
- [24]. Парахина В. Н., Парахин К. А. Конкурентоспособность региона как экономическая категория. // Сборник научных трудов. Серия «Экономика», вып.5. – Ставрополь : Северо-Кавказский государственный технический университет, 2002.
- [26]. Конкурентоспроможність регіонів України: стан і проблеми (Робочі матеріали до круглого столу 28.05.2008 р.). – К. : Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, 2008. – 56 с. – С. 16. – ISBN нема. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/additional/analytical_report_NSD99_ukr.pdf.
- [27]. Hartman R. S. Formal Axiology and the measurement of values // Value The Journal of Value Inquiry / Ed. by Ervin Laszlo and S. Hilbur. Gordon and Breach, 1967 г. – Volume 1. № 1 / Март. – ISSN 0022-5363.
- [28]. Robert S. Hartman, Knowledge of Good: Critique of Axiological Reason / Robert S. Hartman, Arthur Ellis, Rem B. Edwards. – Amsterdam / New York, 2002. – 470 pp ISBN: 90-420-1220-X.

[29]. Бодриков М. Классическая теория ценности: современное звучание нерешенных проблем / М. Бодриков // Вопросы экономики / Учредители: Некоммерческое партнерство «Редакция журнала "Вопросы экономики"»; Институт экономики РАН; гл. ред. Л. И. Абалкин. – 2009. – № 7. – С. 97–118. – ISSN 004287.

[30]. Фатхутдинов Р. А. Стратегическая конкурентоспособность : учебн. / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ЗАО Издательство «Экономика», 2005. – 504 с.

[31]. Фатхутдинов Р. А. Стратегический маркетинг / Р. А. Фатхутдинов. – 4-е изд. – СПб. : Питер, 2007. – 352 с.

[32]. Porter M. The Competitive Advantage of Nations / М. Porter. – New York: The Free Press, 1992. – 133 p.

[33]. Пак Н. Т. Інноваційний розвиток держави та механізм його регулювання / Н. Т. Пак // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Інноваційний розвиток регіональних суспільних систем : зб. наук. праць / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2008. – № 5 (73). – 2008. – 486 с.

[34]. Douglas Y., Hargadon A. When innovation meet institutions / Y. Douglas, A. Hargadon // Administrative Science Quarterly. – 2001. – Vol 46. – P. 476–501.

[35]. Ющенко В. Послання Президента України Віктора Ющенка до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України, 2008 рік / Прес-служба Президента України Віктора Ющенка // Офіційне інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://www.president.gov.ua/news/9941.html>

[36]. Шляхи впровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку в українських містах / за заг. ред. О. І. Соскіна. – К. : Вид-во «Інститут трансформації суспільства», 2008. – 64 с.

[37]. Долішній М. І., Злупко С. М., Вовканич С. Й. Регіональна політика та механізми її реалізації / за ред. М. І. Долішнього. – К. : Наукова думка, 2004. – 443 с.

[38]. Портер Майкл. Настанови, цінності, вірування і мікроекономіка добробуту / М. Портер // Незалежний культурологічний часопис «І»; гол. ред. Т. Возняк. – 2008. – № 53. – С. 34–47.

[39]. Инглегарт Р. Новая постиндустриальная волна на Западе / Рональд Инглегарт. Культурный сдвиг в зрелом индустриальном обществе [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1245.html

[40]. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / М. Вебер. – К. : Основи, 1998. – 534 с.

[41]. Полунеев Ю. Конкурентоспроможність: національна ідея, соціальна згуртованість, економічний прорив / Юрій Полунеев // Всеукраїнська експертна мережа / Всеукраїнська громадська наукова організація «Експерти України» / База знань / Аналітика / Політика та суспільство [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=11350

[42]. Inglehart R. Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies / Ronald Inglehart. Princeton University Press, 1997. – 440 p. – ISBN-13: 978-0691011806

[43]. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Мануэль Кастельс. – М. : Издательство ГУ ВШЭ, 2001. – 608 с. – ISBN5-7598-0069-8

[44]. Лебедева Н. М. Ценности культуры, экономические установки и отношение к инновациям в России // Психология: журнал Высшей школы экономики. – 2008. – № 2. – С. 68–88.

[45]. Schwartz S. H. Mapping and interpreting cultural differences around the world / Vinken H., Soeters J., Ester P. (eds.) // Comparing Cultures: Dimensions of Culture in a Comparative Perspective, Brill. – 2004. – P. 43–73.

[47]. Shane S. Cultural differences in Innovation Strategies / Shane S., Venkatarman S., Mac*Millan I. // Journal of Management. – 1995. – 21. – P. 931–952.

[48]. Політичні засади розвитку Європейського Союзу до 2010 р. / Департамент ООН з економічних та соціальних питань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.un/esa/sustdev.

[49]. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку : [пер. з англ.] / Г. Дейлі. – К. : Интелсфера, 2002. – 312 с.

[50]. Baeker G. Creative City / Greg Baeker, Glen Murray // Planning Framework. A Supporting Document to the Agenda for Prosperity: Prospectus for a Great City, 2008. – 47 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://www.toronto.ca/culture/pdf/creative-city-planning-framework-feb08.pdf>

[51]. Hawkes J. The fourth pillar of sustainability. Culture's and Local development / John Hawkes. – Melbourn: Cultural development Network, 2001. – 183 p.

[53]. Towards new strategies for culture in sustainable development // Culture counts. A Conference to Address the Financing, Resources and Economics of Culture in Sustainable Development/ Florence, Italy, 4–7 October. – UNESCO, 1999 – 15 p. <http://www.unesco.org/tools/fileretrieve/8ad7a99a.pf>

[54]. Harrison E. Culture Matters : How Values Shape Human Progress (Paperback)/ Lawrence E. Harrison, Samuel P. Huntington. Publisher: Basic Books, 2001. 384 p. – ISBN-10: 0465031765

[55]. Гантінгтон С. П. Культуру слід враховувати / Семюел П. Гантінгтон // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2008. – № 53. – С. 8–13.

[56]. Харрисон Л. Культура и экономическое развитие / Лоуренс Харрисон // In liberty библиотека свободы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inliberty.ru/library/study/324/>

[57]. Лоренс Е. Гаррісон. Чому культура має значення // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2008. – № 53. – С. 14–21.

[58]. Andersson E. Creativity and regional development / Eke Andersson // Regional Science. – 2005. – Volume 56. – Issue 1. – P. 5 – 20. – ISSN 1435-5597.

[59]. The impact of culture on creativity. A Study prepared for the European Commission (Directorate-General for Education and Culture), June 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.keanet.eu/impactcreativityculture.html>

[60]. Negus K. Creativity, Communication and Cultural Value / Keith Negus, Michael Pickering. – Sage Publication, 2004. – 192 p. – ISBN – 0761970762.

[61]. Pickering M. Research Methods for Cultural Studies (Research Methods for the Arts and Humanities) / Michael Pickering, Gabriele Griffin. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2008. – 256 p. – ISBN: 074862578X

[62]. Lewis Jeff. Cultural Studies: The Basics «Cultures are formed around the meanings people construct and share[Second Edition edition] / Jeff Lewis. – SAGE Ltd, 2008. – 456 p. – ISBN: 1412922305

[63]. Howkins John. The Creative Economy: How People Make Money from Ideas / John Howkins. – Penguin Global, 2002. – 288p. – ISBN-10: 0140287949.

[64]. Cultural education: the promotion of cultural knowledge, creativity and intercultural understanding through education / Report of Committee on Culture, Science and Education; Rapporteur: C.MUTTONEN, Austria, Socialist Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc09/EDOC11989.pdf>.

[65]. Долішній М. І. Макрорегіоналізація України як основа здійснення регіональної політики / М. І. Долішній, В. С. Кравців, В. К. Симоненко // *І: незалежний культурологічний часопис*. – 2002. – № 23. – С. 6–30.

[66]. Біла С. Інституційні засади державного регулювання розвитку депресивних територій / С. Біла // Аналітична записка відділу стратегій управління регіональним розвитком Національного інституту стратегічних досліджень , липень 2009. [Електронний ресурс].– Режим доступу – <http://www.niss.gov.ua/Monitor/june2009/9.htm>

[67]. Ткач А. Інституціональна парадигма економічного розвитку / А. А. Ткач // Інституціональний вектор економічного розвитку. Засновник – Мелітопольський інститут державного та муніципального управління «Класичного приватного університету»; гол. редактор А. А. Ткач. – 2008. – № 1. – С. 3–8.

[68]. Inglehart R. Modernization, cultural change, and democracy: the human development sequence / Ronald Inglehart, Christian Welzel. – New York: Cambridge University Press. 2007. – 453 стор.– ISBN– 0–521–609712.

[69]. Tabellini G. Culture and institutions: economic development in the regions of Europe / Guido Tabellini (IGIER, Bocconi University) [Електронний ресурс].– Режим доступу – <http://www.econ.ubc.ca/fpatrick/lecturecultabellini.pdf>.

[70]. Inglehart R. Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies / Ronald Inglehart. Princeton University Press, 1997. 430 p.– ISBN–0–691–01180–X.

[71]. Конкурентні переваги територій у боротьбі за інвестиції / Маркіян Дацишин, Ростислав Дацків, Орест Микита, Олександр Мегада, Руслан Нижник, Олександр Чорний. – К. : Недержавний аналітичний центр «Інститут Реформ». – 2004. – 44 с.

[72]. Бакушевич І. Маркетингові стратегії формування конкурентоздатних територій: кластерний підхід / Іванна Бакушевич, С. // Шляхи впровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку в українських містах / За загальною ред. О. І. Соскіна. – К. : Вид-во «Інститут трансформації суспільства», 2008. – 64 с. ISBN 978-966-8534-07-2.

[73]. Palmer A. Introduction to Marketing: Theory and Practice / Introduction to Marketing: Theory and Practice / Adrian Palmer. - Oxford: Oxford University Press, 2004. – 645 p. - ISBN-10: 0199266271

[74]. Schifferes S. The global war for talent /Steve Schifferes // Economics reporter, BBC News, Bangalore [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/6293349.stm>.

[75]. Overall Talent Index scores 2012 / Heidrick & Struggles / Overall Talent Index 2007 – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://www.weknowglobaltalent.com/gti/print/gti/all/1/2012>.

[76]. Тимошук О. З вузівським дипломом на вулицю, або Кому потрібні молоді спеціалісти? / Олександра Тимошук // Дзеркало тижня. – № 22 (750). – 20 – 26 червня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://www.dt.ua/3000/3855/66491>.

[77]. Освіта за кордоном // City life. – 2007. – № 32. – Квітень [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://www.citylife.com.ua/index.php?id=33&tid=376&art=546>.

[78]. Небеско Т. Чому Україна не використовує імміграцію для економічного й культурного збагачення? / Тетяна Небеско / Аналітика // Європа без бар'єрів [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://novisa.org.ua/library/21037.html>

[79]. Марков Л. С. Кластеры: формализация взаимосвязей в неформализованных производственных структурах / Л. С. Марков, М. А. Ягольницер. – Новосибирск : ИЭОПП СО РАН, 2006. – 194 с. – ISBN 5-89665-137-6.

[80]. Mills K. Clusters and Competitiveness: A New Federal Role for Stimulating Regional Economies. Metropolitan Policy Program/ K.Mills, E.Reynolds, A.Reamer - Washington, DC: Brookings, 2008. – 369 p.

[81]. Сутырин С. Ф. Кластеры конкурентоспособности Финляндии / С. Ф. Сутырин, П. Н. Филиппов // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2004. – Вып. 1 (№ 5). – С. 71–78.

[82]. Волкова Н. Н., Сахно Т. В. Промышленные кластеры. – М. : Асми, 2005. – 272 с.

[83]. Doeringer P., Tekla D. Business Strategy and cross-industry clusters // Economic Development Quarterly, 1995. – Vol. 9. – P. 22 –237.

[84]. Асамблея європейських регіонів / Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу – <http://www.aer.eu/en/home.html>

[85]. Бильчак В. С. Региональная экономика / В. С. Бильчак, В. Ф. Захаров. – Калининград : Янтарный сказ, 1998. – 316 с.

[86]. Словник з регіональної політики / Офіційний сайт Інституту регіональних та євроінтеграційних досліджень «ЄвроРегіо Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eru.org.ua/index.php?page=883>

[87]. Christaller W. Die zentralen Orte in Süddeutschland. Eine ökonomisch–geographische Untersuchung über die Gesetzmäßigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen / Walter Christaller. – WBG (Wissenschaftliche Buchgesellschaft), 1980. – 340 S ISBN – 978–3–534–19736–1.

[88]. Harvey D. Justice, Nature and the Geography of Difference / David Harvey. – N–Y: Wiley–Blackwell, 1996. – 480 p. – ISBN – 10: 1557866813.

[89]. Isard W. Reflections on the relevance of integrated multiregion models: Lessons from Physics / Walter Isard // Regional Science and Urban Economics / provided by the Department of Business, Economics, Statistics and Informatics at Цреbro University; Edited by D.P McMillen and Y. Zenou. – 1986. – Vol. 16. – issue 2. – P.165–180.

[90]. Долішній М. І. Регіональні проблеми соціально-економічного розвитку України / М. І. Долішній // Аналітична записка [Електронний ресурс].– Режим доступу : http://www.niurg.gov.ua/ukr/econom/krugly_stil'99/dolishny.htm

[91]. Жук М. В. Регіональна економіка [Текст] : підручник / Микола Васильович Жук. – К. : Академія, 2008. – 416 с. – ISBN 978–966–580–261–7.

[92]. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики [Текст] : учебник для вузов по экон/ Александр Григорьевич Гранберг. – Второе издание. – М. : ГУ ВШЭ, 2001. – 493 с. – (Taxis). – ISBN 5–7598–0104–X.

[93]. Султанов Б. Т. Индустриально-инновационное развитие Казахстана в условиях глобальных вызовов / Б. Т. Султанов // Доклад Министра экономики и бюджетного планирования Республики Казахстан // Материалы Международной конференции «Создание благоприятных условий для инновационного развития», 28–29 сентября 2009 г., Женева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unecce.org/ceci/ppt_presentations/2009/session4/sultanov_text_r.pdf.

[94]. Елизаров А. В. Экологический каркас – стратегия степного землепользования XXI века // Степной бюлетень. Приложение к Сибирскому экологическому вестнику: рабочий бюлетень о сохранении степных экосистем и неразрушительном природопользовании в степях / Выпускается Информационной службой Сибирского отделения Движения дружин по охране природы; редактор Илья Смелянский. – 1998. – № 2. – С. 6–12. – ISSN 1684-8438.

[95]. Grosveld H. The leading cities of the world and their competitive advantages. The perception of «citymakers» / Harry Grosveld. – The Netherlands, Amsterdam: Rozenberg Publishers, 2002. – 236 p. – ISBN 90 9015 804 9.

[96]. Занадворов В. С Экономика города : [учебн.пособие] / В. С. Занадворов, А. В. Занадворова. – М. : Академкнига, 2003. – 272 с. – ISBN 5–94628–099–6.

[97]. Шаблій О. Суспільна географія : теорія, історія, українознавчі студії / О. Шаблій. – Львів : ЛНУ, 2001. – 744 с.

[98]. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : Монографія / Надія Анатолівна Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004.– 395с. – ISBN 966-02-2879-1

- [99]. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст / Л. П. Нагорна. – К. : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 405 с. – ISBN 978-966-02-5022-2
- [100]. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії / М. Д. Пістун. – К. : Вища школа, 1996. – 232 с.
- [101]. Ровенчак І. І. Географія культури : проблеми теорії, методології та методики дослідження : монографія / І. І. Ровенчак. – Львів : ЛНУ, 2008. – 240 с.
- [102]. Рагулина М. В. Культурная география : теории, методы, региональный синтез / М. В. Рагулина; отв. ред. Б. М. Ишмуратов; РАН. Сиб. отд.-ние. Ин-т географии. – Иркутск : Изд-во Ин-та географии СО РАН, 2004. – 171 с. – ISBN 5-49797-043-0.
- [103]. Blunt A. Cultural Geography In Practice / Alison Blunt, Pyrs Gruffudd, Jon May. – Arnold Publishers, 2004. – 330 p. – ISBN: 0340807709
- [104]. Husain M. Cultural Geography / Majid Husain (ed.). – Publications Pvt Ltd, 2003. – 336 p. – ISBN: 8170418712.
- [105]. Андреев А. А. Комплексный подход в использовании исторического, культурного и природного наследия для развития туризма / А. А. Андреев // Псковский региональный журнал / Учредитель – Совет ректоров Псковской области; главный редактор В.Н. Лешиков. – 2007. – № 5. – Псков : ПГПУ. – 184 стр. – ISBN 978-5-87854-424-5. – С. 94–97.
- [106]. Шевчук Л. Т. Соціальна географія : навч. посіб. / Л. Т. Шевчук. – К. : Знання, 2007. – 349 с.
- [107]. Семів Л. К. Регіональна політика : людський вимір : монографія / Л. К. Семів. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 392 с.
- [108]. Вовканич С. Й. Соціогуманістична парадигма інтеграційної стратегії розвитку України та її регіонів [Текст] / С. Й. Вовканич. – // Регіональна економіка [Текст] : науково-практичний журнал / Засновник – Інститут регіональних досліджень НАН України; гол. редактор В. С. Кравців. – 2008. – № 3. – ISSN 1562-0905. – С. 7–22.
- [109]. Морита А. Сделано в Японии. История фирмы «Сони»/ Акио Морита / пер. с англ. – М. : Прогресс, 1993. – 413 с.
- [110]. Бідак В. Я. Проекція соціогуманістичних характеристик на інноваційний потенціал людського розвитку // Регіональні проблеми людського та соціального розвитку: в 2 т. Т. 2 / НАН України. Інститут економіки промисловості; редкол. : О. І. Амоша та ін. – Донецьк, 2008. – С. 228–231.
- [111]. Поливач К. А. Методика дослідження характеру і ступеня впливу культурної спадщини на розвиток регіонів // Географія і сучасність : зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – 2007. – Вип. 16. – С. 42–49.
- [112]. Про Генеральну схему планування території України. Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 30. – С. 204.

[113]. Калужнова Н. Я. Конкурентоспособность российских регионов в условиях глобализации / Надежда Яковлевна Калужнова. – М. : Теис, 2004. – 526 с. ISBN - 5-7218-0624-9.

[114]. Шестопапов А. Кластерная политика во Франции / Андрей Шестопапов <http://andshestopalov.livejournal.com/13757.html>

[115]. Регіони України 2008 [Текст] : стат. зб. : у 2 ч. / за ред. О. Г. Осауленка ; відп. за вип. Н. С. Власенко. – К. : Держкомстат України, 2008. – Ч. 1. – 368 с. – ISBN 978–966–8459–27–6.

[116]. Регіони України 2008 [Текст] : стат. зб. : у 2 ч. / за ред. О. Г. Осауленка ; відп. за вип. Н. С. Власенко. – К. : Держкомстат України, 2008. – Ч. 2. – 804 с. – ISBN 978–966–8459–27–6.

[117]. Децентралізація підвищить конкурентоспроможність регіонів / Офіційний веб-сайт Фонду ефективного управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://ua.debaty.org/cms/decentralizatia_main.

[118]. «Перелік 10 стратегічних проєктів для залучення іноземних інвестицій у 2010 році оприлюднив голова Укрзовнішінвесту».

УКРІНФОРМ 21.12.2009 // <http://news.ukrinform.ua/ukr/order/?id=858766>

[119]. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» // Голос України. – 2006. – 6 січня. – № 2. – С. 8.

[120]. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 «Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року» // Голос України. – 2006. – 6 січня. – № 2. – С. 9–27.

[121]. Закон Верховної Ради від 08.09.2005 № 2850-IV «Про стимулювання розвитку регіонів» // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – 15 січня. – № 2. – С. 8.

[122]. Евенко Л. И. Стратегическое управление / под ред. Л. И. Евенко. – М. : Экономика, 1989. – 518 с.

[123]. Регіональна політика : методологія, методика, практика / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Відпов. ред. акад. НАН України М. І. Долішній. – Львів, 2001. – 720 с.

[124]. Варналій З. С. Регіони України : проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку / З. С. Варналій, А. І. Мокій, О.Ф. Новікова, С. А. Романюк та ін/ за ред. З.С. Варналія. – К. : Знання України, 2005 – 498 с.

[125]. Гальчинський А. С. Україна : стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки / А.С. Гальчинський, О. С. Власюк, О. В. Литвиненко та ін. / за ред. А. С. Гальчинського. – К. : НІСД, 2003. – 328 с.

[126]. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістики : [навч. посібник] / Дмитро Миколайович Стеченко – К. : Вікар, 2001. – 377 с.

[127]. Симоненко В. Регіональна політика : системний підхід / В. К. Симоненко // Економіка України. – 1996. – № 6. – С. 31.

- [128]. Лукінов І. І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя) / І. І. Лукінов [монографія]. – К. : Книга, 1997.
- [130]. Клімчук Б. П. Мотивація інноваційної діяльності в регіоні / Б. П. Клімчук // 2006. – № 11. – С. 7–11.
- [131]. Richardson H. W. Regional growth theory / H. W. Richardson. – L., 1973
- [132]. Галуза С., Артемов В. Регіональне управління економікою : досвід минулого в контексті сучасних проблем / С. Галуза, В. Артемов // Регіональна економіка. – 1998. – № 4. – С. 26–33.
- [133]. Мікловда В. П. Ринкова трансформація економіки регіону (на матеріалах Закарпатської області): [монографія] / В. П. Мікловда. – Ужгород : Карпати. – 2000. – 185 с.
- [134]. Філіпенко А. С. Україна : уроки та перспективи ринкових реформ. – К. : Знання, 2000. – 800 с.
- [135]. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці : [монографія] / Поповкін В. А. – К.: Наукова думка, 1993. – 219 с.
- [136]. Бажал Ю. М. Економічна оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку / за ред. Ю. М. Бажала. – К. : Інститут економічного прогнозування, 2002. – 320 с.
- [137]. Дергачев В. Геоэкономика (современная геополитика) : [учебн.] – К. : Вира-Р, 2002. – 512 с.
- [138]. Мельников Р. М. Проблемы теории и практики государственного регулирования экономического развития регионов : [монография]. – М. : Изд-во РАГС, 2006. – 347 с.
- [139]. Геєць В. М. Точилін В. О. Концепція розвитку внутрішнього ринку України / В. М. Геєць, В. О. Точилін // Вісник інституту економічного прогнозування. – 2002. – № 2. – С. 3–9.
- [141]. Долішній М. І., Злупко С. М., Вовканич С. Й. Регіональна політика та механізми її реалізації / за ред. М. І. Долішнього. – К. : Наукова думка, 2004.
- [142]. Пепа Т. В. Регіональна динаміка і трансформація економічного простору України / Т. В. Пепа. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 440 с.
- [143]. Рубан В. Інноваційна модель стратегічного розвитку України : методологія і досвід / В. Рубан, Ш. Чубукова, В. Некрасов // Економіка України. – 2003. № 6. – С. 14–18.
- [144]. Жихор О. Б. Підходи до оцінки просторового потенціалу соціально-економічного розвитку регіону для забезпечення формування інноваційної політики / О. Б. Жихор // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Інноваційний розвиток регіональних суспільних систем : зб. наук. праць / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів.
- [145]. Угода щодо соціально-економічного розвитку Львівської області між Кабінетом Міністрів України та Львівською обласною радою від 17 червня 2009 / Нові інструменти регіонального розвитку // Офіційний сайт Міністерства економіки України

[Електронний ресурс].- Режим доступу – <http://me.kmu.gov.ua/file/link/135998/file/Ugoda.rar>

[146]. Угода щодо регіонального розвитку Донецької області між Кабінетом Міністрів України та Донецькою обласною радою від 15 вересня 2007 р. [Електронний ресурс].- Режим доступу – http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=108181&cat_id=77951

[147]. Двосторонню Угоду регіонального розвитку підписали Закарпаття та Івано-Франківщина / Закарпатський інформаційно-аналітичний портал [Електронний ресурс].- Режим доступу – <http://www.mukachevo.net/readnews.php?nid=7395>

[148]. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 «Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року» // Голос України. – 2006. – 6 січня. – № 2. – С. 8.

[149]. Регіональна політика і механізми її реалізації / за ред. акад. НАН України М. І. Долішнього. – К. : Наукова думка, 2003. – 520 с.

[150]. Політика регіонального розвитку в Україні : особливості та пріоритети [аналітична записка] // за ред. З. Варналія. – К., 2005. – 62 с. [Електронний ресурс].- Режим доступу – www.niss.gov.ua/book/Varnaly1/001.html.

[151]. Федулова Л. І. Інноваційна економіка : [підручник] / Л. І. Федулова. – К. : Либідь, 2006. – 480 с.

[152]. Вовканич С. Й. До проекту інтеграційної стратегії розвитку України / С. Й. Вовканич // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Інноваційний розвиток регіональних суспільних систем : зб. наук. праць / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2008. – № 5 (73). – 2008. – 486 с.

[153]. Owen H. State and administrative management / H.Owen – [second edition]. – London: MacMillan Press Limited, 1998. – 492 p.

[155]. Douglas Y., Hargadon A. When innovation meet institutions / Y.Douglas, A.Hargadon // Administrative Science Quarterly. – 2001. – Vol 46. – P. 476–501.

[156]. Кінцевим товаром домогосподарств є людський капітал.

[158]. Дрзенік Хану М., Гейгер Т. Оцінка конкурентоспроможності націй: Глобальний індекс конкурентоспроможності // Основні положення Звіту про конкурентоспроможність України 2008 / М. Дрзенік Хану, Т. Гейгер – Всесвітній економічний форум, Женева, 2008. – 74 с.

[161]. Конкурентоспроможність української економіки / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є. Кваснюка. – К. : Фенікс, 2007. – 556 с.

[162]. Глосарій термінів Європейського Союзу. Доступно з http://europa.dovidka.com.ua/p.html#Enterprise_policy

[163]. Global Information Technology Report 2003-2004 / World Economic Forum. – 2003. [Електрон. ресурс]. – Спосіб доступу: URL: <http://www.weforum.org/site/homepublic.nsf/Content/Global+Competitiveness+Programme%5CGlobal+Information+Technology+Report>. (Наведена методика за станом на 2003/2004 pp.)

[165]. Дрзенік Хану М., Гейгер Т., Панов А. Конкурентоспроможність регіонів України // Основні положення Звіту про конкурентоспроможність України 2008 / М. Дрзенік Хану, Т. Гейгер, А. Панов – Всесвітній економічний форум, Женева, 2008. – 74 с. – с. 34.

[166]. Дрзенік Хану М., Гейгер Т., Панов А. Конкурентоспроможність регіонів України // Основні положення Звіту про конкурентоспроможність України 2008 / М. Дрзенік Хану, Т. Гейгер, А. Панов – Всесвітній економічний форум, Женева, 2008. – 74 с. – с. 37.

[167]. Фактори і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіону: наукова доповідь / [П. Ю. Беленький, Н. А. Мікула та ін.]; за ред. д. е. н., проф. П. Ю. Беленького. – Львів, 2005. – 145 с.

[168]. Маркетинг у секторах національної економіки : монографія / за ред. М. А. Окландера. – Одеса : Астропринт, 2004. – 408 с.

[169]. Писаренко С. М. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів України в контексті європейської інтеграції // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика в Україні: сучасні форми та методи реалізації : зб. наук. пр.: Вип. 2 / НАН України. Інститут регіональних досліджень / Редкол. : відповідальний редактор академік НАН України М. І. Долішній – Львів, 2005. – Ч. 1. – С. 235–246.

[170]. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом європейської інтеграції» / Авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К. : ІОЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

[171]. Маркетинг у секторах національної економіки : монографія / за ред. М. А. Окландера. – Одеса: Астропринт, 2004. – 408 с.

[172]. Окландер М. Макромаркетинг: маркетинг у секторі загального державного управління // Маркетинг в Україні. – 2003. – № 6. – С. 31–37; Ромат Є. В. До питання використання елементів маркетингу в державному управлінні // Вісник Української академії державного управління. – 2002. – № 3. – С. 33–39; Слабковський Ю. Розвиток маркетингу та його роль в економічному зростанні // Економіка України. – 1999. – № 5. – С. 74–81.

[173]. Ромат Є. В. До питання використання елементів маркетингу в державному управлінні // Вісник Української академії державного управління. – 2002. – № 3. – С. 33–39.

[174]. Портер М. Международная конкуренция / пер. с англ.: под ред. и предисловие В. Д. Щетинина. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.

[175]. Луцишин П. В., Клімонт Д., Луцишин Н. П. Територіальна організація суспільства (основи теорії) : навч. посібник. – Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – С. 28.

[176]. Declaration on Cultural Diversity. Adopted by the 31st Session of the General Conference of UNESCO, PARIS, 02.11.2001. – 44 p. [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001271/127160m.pdf>.

[179]. «Біла книга» Асамблеї європейських регіонів / за ред. проф. Шарля Ріка. – С. 61, 78.

[180]. Див. «Culture, Identite et Communication a travers les Medias dans les Espaces Frontaliers: Exemples de la Region Lemanique et du Tessin», professeur Charles Ricq. Programme National Suisse de Recherches PNR 21 sur Pluralisme Culturel et Identite Nationale – Берн, 1991 р.

[181]. Портер М. Э. Конкуренция: пер. с англ. – М. : Изд. дом «Вильямс», 2000. – 495 с.

[182]. Шрьодер Ж. Кластерний підхід у стратегії регіонального розвитку // Зб. матер. міжн. конф. «Місцевий та регіональний розвиток в Україні: виклики та можливості». – К., травень 2005. – С. 30–42.

[183]. Мікула Н. А. Стратегія формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів / Н. А. Мікула // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних регіонів : Збірник наукових праць. Вип. 3 (71) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2008. – С. 129–141.

[184]. Звіт НДР «Розробка регіональної стратегії формування та підтримки розвитку транскордонних кластерів», Львів, 2008 р.

[185]. Cluster bulding and networking. Analysis of transnational technology networking between existing clusters of SMEs and one or more technology poles / Final report by agiplan for European Commission Directorate General Enterprise/ - Mьlheim an der Ruhr, 23.12.1999. – 111 р.

[186]. Посібник з кластерного розвитку. В рамках проекту ЄС «Послуги підтримки МСП в пріоритетних регіонах». EuropeAid /121495/C/SV/UA. GFA Consulting Group, Державний комітет України з регуляторної політики та підприємництва (ДКРП). – К., 2006. – 38 с.

[187]. Cluster policy in Europe/ A brief summary of cluster policies in 31 European countries. – Europe Innovation Cluster Mapping Project. – Oxford Research AS, January 2008. – 34 р.

[188]. Авторська розробка на підставі: посібник з кластерного розвитку, Київ, 2006.

[189]. 1. Final Report of the Expert Group on Enterprise Clusters and Network / European Commission.

[192]. Cluster policy in Europe/ A brief summary of cluster policies in 31 European countries. – Europe Innova Cluster Mapping Project. – Oxford Research AS, January 2008. – 34 Р.

[193]. Посібник з кластерного розвитку. В рамках проекту ЄС «Послуги підтримки МСП в пріоритетних регіонах». EuropeAid /121495/C/SV/UA. GFA Consulting Group, Державний комітет України з регуляторної політики та підприємництва (ДКРП). – К., 2006. – 38 с.

Інформаційно-довідкове видання

Конкурентоспроможність територій
Практичний посібник

Автори:

*А. Ткачук, В. Толкованов, С. Марковський,
Н. Мікула, О. Дацко, О. Пастернак
Редактор: Валентина Пакулько*

Інститут громадянського суспільства
м. Київ, бульв. Дружби народів, 22, к. 21
тел./факс: 529-73-94
ел. пошта: csi@csi.org.ua
Інтернет-сторінка: www.csi.org.ua

Виготовлено ТОВ ІКЦ «Легальний статус»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої діяльності до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК 726 від 18.12.2001 р.
м. Київ, бульв. Дружби народів, 22, к. 21.

Підписано до друку з оригінал-макету 23.02.11 р.

Формат 60x84/16. Гарнітура OfficinaSerifC. Папір офсетний.

Умовн.-друк. арк. 15,11 Обл.-вид. арк.11,63 Наклад 1000 прим.
